**Рôкъ III.** Львôвъ дня 1. (13.) Липня 1882. **Число 13.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

(Дальше.)

Охота къ полёваню придушувала въ Петрѣ всяке инше бажанє, а навѣть не позваляла имъ розвиватись. Тай годѣ було чимъ небудь другимъ заниматись, коли ледви одинъ день въ тыждни проводивъ ôнъ дома, въ товариствѣ людей, а весь прочій часъ посвящавъ полёваню. И Богъ знає, доки такимъ порядкомъ житє ишлобы, колибъ не одинъ памятный случай.

Три роки тому назадъ пôшовъ Петро Касаткинъ въ очереты, стрѣляти фазанôвъ. Дуже рано, ще передъ сходомъ сонця, почавъ ôнъ очеретъ обходити, а коли выбравъ ся въ помѣжь него на Чинаску дорогу, вже сонце стояло въ полудни и пекло такъ, що переймало жаромъ навѣть кругду, бѣлу шапку єго зъ полотнянымъ нашійникомъ*). Собака єго утомилась зовсѣмъ и опустивши хвôстъ, брела за нимъ зъ заду; тай самъ Касаткинъ, хоть желѣзного тѣла, почувъ, що пора дати ногамъ ôдпочити и заспокоити свôй жолудокъ.

Коли выдобувъ ся на могилу, що взноситъ ся надъ взволнованымъ моремъ очеретовыхъ тростинъ, розлягъ ся широко передъ нимъ глухій степъ; видни були скалисти обрывы села Дзингаты, видни були высоки насыпы старого Чинаса, вербы надъ берегомъ Сиръ-Даріи, въ дали бѣлѣлась точка комендантского дому и тягнулась сивымъ пасмомъ дорога до Старого Чинасу. Все то було видно въ далекôй далекости и лишь быстрй очи стрѣльця могли все якъ слѣдъ розпôзнати.

— Хиба звернутись къ Старому Чинасу? Туда буде найблизше — подумавъ ôнъ. — Тамъ можь буде у мого пріятеля Курбанъ-бея ôдпочити въ тѣни пôдъ шатромъ на мягонькôй клобучинѣ, можь буде напитись чаю зъ зеленыхъ чарокъ и закусити добôрными мясными варениками. — (Єго собака, Альфа, мовбы понимала думки свого пана, почала хвостомъ вертѣти и облизоватись.)

— Ну, Альфа, гайда! — крикнувъ Касаткинъ и збѣгъ зъ могилы.

Зновъ счезла даль, закрыта густыми одностайными стѣнами очерету. Бѣли, кучерявй облаки посувались быстро по темно-синѣмъ небѣ, въ воздусѣ щебетали весело рожево-червони шпаки, перелѣтаючи зъ мѣсця на мѣсце; довгохвости фазаны вылѣтали по хвилѣ майже зъ передъ самыхъ нôгъ стрѣльця и сверкали на сонци золотистымъ своимъ пѣрємъ. Але стрѣлець не зважавъ на нихъ, навѣть не дотыкавъ ся стрѣльбы, що спокôйно на плечахъ єго висѣла; цѣлый поясъ стрѣльця бувъ навантаженый убитыми птицями и навѣть мѣсця не було для новои добычи. Тôлько Альфа не хотѣла ще кôнчити полёваня; она пôдскакувала при кождôмъ несподѣванôмъ вылетѣ, пôднимала свою голову, слѣдила за полетомъ птицѣ и споглядала бокомъ на стрѣльця, мовбы єго пытати хотѣла, чому не стрѣляє.

Наразъ почувъ ôнъ голосы, що доходили до него зъ дороги, котра вже виднѣлась крôзь выгорѣвшій очеретъ. Касаткинъ прискоривъ ходу: єго зняла цѣкавôсть не такъ на саму бесѣду — (чи мало кто по тôй дорозѣ ѣздитъ, тай у нѣкого ротъ не завязаный: можь говорити, скôлько волѣ...) — а зацѣкавила єго розмова россійска и те, що помѣжь другими голосами чути було молодый, дуже звучный голосъ женьскій, а до того ще и зовсѣмъ незнакомый. Касаткинъ знавъ дуже добре всѣхъ Чинасцѣвъ и бувъ переконаный, що тутъ на дорозѣ говорятъ люде чужй, котрыхъ голосы ôнъ въ першій разъ чує, особливожь той серебряный голосъ — ехъ якъ звенитъ!... якъ заливаєсь-хохоче!... Ктось старый на когось крикнувъ — зновъ смѣхъ. Альфа стала ворчати. Касаткинъ перескочивъ широкій рôвъ, наповненый до половины водою; ôнъ розсунувъ послѣднй корчѣ и выдрапавъ ся на насыпъ, котрый становивъ дорогу.

Посередъ дороги стоявъ великій, старый казаньскій тарантасъ*) зъ поломанымъ заднымъ колесомъ. Коло колеса стоявъ задумавшись высокій старець, въ вытертôмъ, офицерскôмъ плащи и уважно глядѣвъ на розколене багро и розсыпанй спицѣ. Въ тарантасѣ дрѣмала заживна женщина въ чепци, що трохи въ бôкъ зсунувъ ся. Повыше всѣхъ, стояла на якôйсь скрыни, ухопившись руками за передный каблукъ, молода дѣвчина и подавала оригинальнй рады що до дальшои подорожи.

Коней була лишь пара при тарантасѣ. На третôмъ поѣхавъ бувъ кудысь вôзникъ-Татаринъ; старый догадувавъ ся, що поѣхавъ на найблизшу стацію за новымъ колесомъ.

— Ну диви но, якъ розъѣхалось! — промовивъ старый, переложивъ люльку зъ одного боку на другій, и копнувъ ногою поломане колесо.

— А мама таки не може продрухатись! Мамо, та вставай, вже доѣхалисьмо! — Дѣвчина захохоталась.

— Ôдчепись! — зѣвнула мамонька. — Не мôгъ доглянути раньше, дуракъ!

Она злобно глянула на старого и зновъ задрѣмала.

— Въ двайцять осьмôмъ роцѣ — почавъ старый...

— А знаєшь, о чôмъ я думаю? — звернулась къ нёму дѣвчина.

— Ну?

— Тямишь, батеньку: намъ казали, що въ тыхъ очеретахъ... (дѣвчина показала рукою въ сторону) — водятъ ся дики и тигры.

*) Противъ удару совѣчного носятъ ôдъ шапки черезъ шію ажь по плечѣ полотняный широкій платокъ, котрый задну часть головы и шію ôдъ сонця хоронитъ.

*) Крыта бричка россійска

— Водятъ ся, водятъ ся! Самъ я чувъ; на тамтôй стаціи, тямишь, бачили слѣдъ, тай то якогось великого тигра... Але дежь той вôзникъ пропавъ? Поѣхавъ, тай пропавъ! А щобъ єго вовки зъѣли!

— Тутъ, батеньку, не вовки, а тигры. Отъ я думаю; ну, якбы такъ наразъ... Але мы ось тутъ сидимо, нѣчого не ждемо...

— Ждемо, донечко, ждемо: злодѣя-вôзника ждемо.

— Ты чуєшь, щось трѣщитъ... ось тамъ! — Дѣвчина стала пристально вдивлятись въ колышучй ся очереты.

— Ахъ, щобъ тобе! якъ перелякала, аж духъ въ менѣ заперло! — пробормотала старша женщина.

— Вже къ вечеру иде, мѣсце незнакоме... подай но мою стрѣльбу! На всякій случай...

Старый взявъ стрѣльбу и поставивъ єѣ при колесѣ, а самъ присѣвъ на дручку при тарантасѣ.

— Скучно такъ ждати — промовивъ ôнъ. — Отъ ты бы, Наталко, що небудь намъ заспѣвала!

— Ну, щещо? — закричала мамонька. — На голосъ, то певно ще скорше прійдутъ тй... якъ єго...

— Тигры.

— Ну такъ, тигры, — ой батечки, трѣщитъ! Теперь вже я сама чула!

— А що такъ переполохались, бабы? — засмѣявъ ся старый. — Та ôдъ одного вашого зойку бабёго всѣ тигры поутѣкаютъ! Ну, щожь таке?

— Диви-но тамъ, батеньку!

— Крестъ святый въ нами! Ахъ Господи! — застогнала мамонька.

— Та ну, нѣчого; може то такъ тôлько...

— Ой! ой!

Зъ очеретôвъ, середъ сильного шелесту, выйшло щось волохатого и стануло на самôмъ насыпѣ дороги. Була то Альфа, котра теперь стрôмголовъ зъ насыпу скотилась и зъ веселымъ лаємъ къ переляканымъ подорожнымъ пустилась.

— Здоровй були!... Щасливои дороги! — пробормотавъ змѣшаный Касаткинъ, знимаючи шапку и спускаючись осторожно зъ насыпу на дорогу.

— Здоровй и вы, якъ ваше здоровлє? — промовивъ не менше змѣшаный старець въ офицерскôмъ плащи.

— Дякую красненько, перепрашаю!

— Нѣчого, прошу дуже!

Богъ знає, якъ довго бы тягнулись тй китайскй церемоніи старця зъ Касаткиномъ. Оба они були чогось дуже змѣшанй, особливо Касаткинъ, котрому здавалось, що дѣвчина насмѣшливо оглядує єго комичну фигуру.

— А мы васъ за тигра взяли... Батенько вже стрѣляти хотѣвъ, — розхохоталась бѣлявка.

— Та тигры тутъ водятъ ся, и то досыть численно — ôдповѣвъ стрѣлець, кланяючись незручно.

— Ахъ нещастє! — высунулась мамонька изъ тарантаса. — А вы зъ Чинасу?

— Я тутешній.

— Мы такожь въ Чинасъ ѣдемо!

— Такъ, на службу ѣдемо, — перебивъ старець. — Отъ на старôсть якими дорогами товчусь! Зъ цѣлымъ своимъ гнѣздомъ выбравъ ся!

— Зъ родиною?... Альфа, сиди тихо!

— Такъ зъ родиною! Отъ сидитъ моя жѣнка, а то моя дочка. Наталко, гляди, щобъ тебе не укусила...

— Нѣтъ, нѣтъ, не бôйтесь! — она не кусає.

— Булисьте на полёваню? — спытала Наталка. — Охъ, кôлько птахôвъ набили, та всѣ такй красній, особливо тй, що зъ довгими хвостами...

— Се фазаны...

Касаткинъ ôдвязавъ майже всё, що мавъ на поясѣ, и положивъ въ тарантасъ.

— Нѣтъ, та на що?... та що вы...?

— Нѣчого, нѣчого, придадутъ ся! — сказала торопливо мамонька. — Вы собѣ щ и такъ настрѣляєте. Спасибô! а якъ васъ, прошу, зовутъ?

— Справдѣ, мы тутъ розговорюємъ, — промовивъ старець, — а не маємо чести, знати вашого имени.

— Зовусь: Петро Касаткинъ.

— А я, батечку, пôдпоручникъ ôдъ артилєріи, Чижиковъ. Щожь такъ дивитесь? За сивый на пôдпоручника? Нѣчого, щастє не послужило. Отъ вже сорокъ лѣтъ при пушкахъ служу. Ще за императора Александра Першого служивъ я въ бомбардіерахъ. Ой старый я вже, та такъ мене и товаришѣ мои зовутъ — все кличутъ: Старый пушкарь Мартинъ Чижиковъ. А се дочка моя Наталка; то жѣнка Меланія. Ну, отъ и всѣ! А вôзника-злодѣя все ще нема! — закôнчивъ старый пушкарь свôй монологъ.

— Та зъ ôдси вже близько до Чинаса, можна и на трехъ колесахъ дôбратись — заговоривъ Касаткинъ, оглянувши ушкодженый тарантасъ. — Вашь вôзникъ хиба аж въ ночи вернесь, а я вамъ то сейчасъ зладжу.

Ôнъ перелѣзъ черезъ насыпъ и счезъ зъ очей, лишивши въ задивѣ всѣхъ трёхъ подорожныхъ.

— Та ôнъ прехорошій — замѣтила Наталка.

— Медвѣдь неотесаный! — пробормотала мамонька.

— Хорошій хлопець, такъ бодай видитъ ся, — сказавъ старый пушкарь.

— Теперь мы скоро упораємо ся — крикнувъ зъ насыпу Касаткинъ, таскаючи довгу суху жердь, котру найшовъ въ очеретахъ. — Шнуръ найде ся чей у васъ?

— Наталко! поглянь но, тамъ въ козлѣ будутъ старй шлеѣ.

— Та они, батеньку, цѣлй въ дегтю!

— Нѣчого, давай!

— Чи менѣ злѣзти? — спытала жѣнка пушкаря.

— Не треба, сидѣть! — сказавъ Касаткинъ.

Старый пушкарь и Касаткинъ стали пôдвязувати жердь пôдъ ôсь зломаного колеса; мамонька раховала фазанôвъ и складувала ихъ пôдъ сиджене, а Наталка бавилась зъ Альфою, котра забравшись пôдъ тарантасъ, обнюховала мѣшки зъ харчемъ. За кôлька минутъ було вже всё злагоджене. Пара утомленыхъ коней тягнула тарантасъ повôльнымъ крокомъ; тарантасъ похиливъ ся въ одну сторону, скрипѣвъ, пищавъ и гуркотѣвъ, то колесами то порозбиваными боками, а пôдвязана жердь порола глубоку борозду въ запорошенôй дорозѣ. Касаткинъ ишовъ рядомъ зъ старымъ пушкаремъ. Наталка сидѣла на козлѣ и держала поводы, хоть конѣ зовсѣмъ не потребовали того. Мамонька бормотѣла щось собѣ пôдъ носомъ, очевидно була чимъ-то незадоволена; єѣ сердили вѣдай тй веселй, ласкавй погляды, якими дочка ôдъ часу до часу на стрѣльця кидала.

За годину ѣзды доѣхали они до першихъ насыпôвъ Чинаскои крѣпости. На валахъ торчали горла старыхъ пушокъ, майже вже нездалыхъ до выстрѣлу, надъ котрыми мавъ теперь обняти начальство приѣхавшій зъ якихъ тысячь верстъ, старый якъ и они, пушкарь.

Зъ того дня заворушилось въ серци Касаткина зо-

всѣмъ щось нового, до сеи поры ѥму незнаного. Теперь вже не одни фазаны, дики и страшни слѣды тигра занимали нашого стрѣльця; въ ѥго думкахъ, въ ѥго снахъ почавъ, хоть зъ початку досыть рѣдко, выступати образъ бо́льше граціозный и милый, якъ страшни, чорни, клисти головы дико́въ и округла голова тигра зъ сверкаючими, огненно-зелеными очима.

---

Кожушокъ простягнувъ ся, зѣвнувъ и вставъ. Стрѣлець въ лисѣй шапцѣ сидѣвъ все ще въ то́мъ само́мъ положеню, то́лько рука ѥго була простягнена къ огню и о́нъ писавъ щось патыкомъ въ попелѣ, що лишивъ ся зъ костра.

— Гмъ! — подумавъ кожушокъ, заглянувши черезъ плечѣ стрѣльця. „*Наталка*“ — прочитавъ о́нъ въ голосъ написане слово.

— Та чому не спишь? — обернувъ ся къ нему Касаткинъ, здрогнувши о́дъ слова несподѣвано надъ ѥго ухомъ вымовленого.

— Кладись Петре спати, може тобѣ що гарного приснитъ ся! Отъ, огонь зовсѣмъ погасаѥ. По́ду, принесу хиба́нь ще ко́лька вязанокъ очерету.

О́нъ надѣвъ сво́й кожушокъ на рукавы, та счезъ по хвили въ очеретахъ. Баба́джанъ храпѣвъ зъ своѥю Діянкою въ заводы. Надъ водою тужливо кричала якась птиця и чути було глухій плескъ воды объ берегъ.

### III. Пасажиръ паро́вця „Араль“.

На всѣхъ плоскихъ дахахъ чинаскихъ хатъ, на валѣ крѣпости, на кождо́мъ высше положено́мъ пунктѣ, пестрѣли ро́жнообразни, оживлени групы. Именно на базарѣ було дуже рухливо; кождый старавъ ся чимъ скорше поко́нчити свое дѣло; изъ шинко́въ и будокъ чаѥвыхъ выходили люде на улицю, а мѣжь ними и таки, котрыхъ въ иншій часъ не зо́гнавбы навѣть зъ ихъ выго́дного мѣсця — всѣ они спѣшили къ берегу Сиръ-Даріи, пересѣкаючи крути, вузки улицѣ, що вели къ водѣ.

На всѣхъ лицяхъ малёвалась нетерпелива цѣкаво́сть и всѣхъ увага звернена була на одинъ пунктъ. Далеко, далеко по-за пѣсковыми наспами, тамъ, по́дъ свѣтлом полудневого сонця, блестѣвъ остатный закрутъ рѣки, зливаючись зъ горизонтомъ. Ледви замѣтный стовпокъ бѣлявого дыму по́днимавъ ся изъ жовтавои борозды стро́мкого берега; здавалось, що стовпокъ той стоитъ на мѣсци и лишь той, кто добре и довше вже въ нѣго вдивлявъ ся, мо́гъ замѣтити, що дымъ змѣняѥ своѥ мѣсце и поволи къ Чинасу наближаѥсь.

То́лько вправне око могло по́знати, що бѣлявый стовпокъ выходитъ зъ комина паро́вця, и то́лько дуже доброю лорнеткою можь було розро́жнити за чорнымъ комино́мъ паро́вця блѣдни зарисы машты великого байдака, тягненого паро́вцемъ.

Приѣздъ паро́вця становитъ дуже важну хвилю въ житю чинаскихъ жителѣвъ. Ко́лько то новыхъ, ко́лько новыхъ осо́бъ привезе паровець! якъ оживитъ ся цѣле мѣсточко за той часъ, поки паровець тутъ стояти буде! Жѣнки жовняро́въ чинаскихъ, що стоятъ ту гарнизономъ, строятъ ся та вытягаютъ свои пестри, святочни „сарафаны“.

— Гей, чуѥшь Насте! не гляди-но такъ цѣкаво на матрозо́въ — ворчитъ вусатый жовнѣръ, поглядаючи сердито на свою жѣнку.

— А щожь? хиба матрозъ не чоловѣкъ? — о́дказала молода Настя. — Красше знаѥ о́ходитись, якъ вы мужики-солдаты.

— Ну, ну! Я тобѣ покажу, якъ обходитись, коли що небудь замѣчу! — проворчавъ мужь, вылѣзъ на пло́тъ, зъ о́дтамъ на дрова, а зъ нихъ на дахъ; тутъ усѣвъ на комине́, приложивъ долонь мовь дашокъ до прижмуреныхъ очей и вдивлѥсь въ даль, щобы вгадати, чи то Араль иде чи Самаркандъ, чи Фортъ Перовскій*).

— По́ди но хлопче, та выкоти зъ пивницѣ нову бочку! — промовивъ до свого по́дручного маркитанъ, шинкарь шайтано́въ, якъ ѥго Туркомены называютъ. — Матрозы не то, що наши, они душкомъ зъ тымъ упораютъ ся.

— Ну, брате, тай наши майстры лыкати! — кричатъ изъ шинку мѣсцевѣ жовнѣры, обиженѣ примѣткою шинкаря.

Всѣ туземцѣ, базарни купцѣ и приѣзжи зъ окресности Киргизы и Туркомены — всѣ заинтересовались приходомъ паро́вця, не менше якъ и жителѣ россійскій Чинаса. Забобонныхъ дикарѣвъ занимаѥ самъ паровець, тотъ дивачный „шайтанъ-каикъ“ (чортова лодка), якъ называютъ невидане судно. Недовѣрчиво киваютъ они головами и посмѣшкуютъ собѣ по́дъ носомъ, коли кто небудь зъ Россіянъ стане имъ о́бъяснювати устро́й паро́вцѣвъ. Зъ страхомъ и тревожною цѣкавостю дожидаютъ Киргизы паро́вця. Коней и вербло́до́въ, на котрыхъ Киргизы на чинаскій базаръ приѣхали, привязуютъ они до будынко́въ на базарѣ, або заганяютъ ихъ до середины, а властителѣ, прикучнувши рядами на само́мъ краю берега, не спускаютъ очей зъ бѣлого стовпа дыму, що выходитъ комино́мъ паро́вця. Росте стовпъ той чимъ разъ высше, вье ся клубами въ воздусѣ и тягнесь черезъ цѣлу рѣку, навѣть на другій берегъ, де стелитъ ся понадъ очеретами и розплываѥсь въ ко́нци въ воздусѣ степово́мъ.

— Въ само́й серединѣ, въ темно́мъ-темно́мъ ящику, сидитъ самъ „шайтанъ“, я ѥго видѣвъ — говоритъ шепотомъ старый Киргизъ своимъ сусѣдамъ. — Лобы свои высунувъ о́нъ по бокахъ, та гребе ними по водѣ... видите, видите, отъ якъ пѣнитъ ся, навѣть шумъ чути!... А дыхаѥ шайтанъ той комино́мъ и кормятъ ѥго рѣщемъ або углёмъ зъ камѣнныхъ го́ръ!

— Страшно, — промовивъ косоокій Киргизъ, котрому волосѥ на головѣ дубомъ стануло — страшно! Я, здаѥ ся, нѣ за що въ свѣтѣ не поѣхавбы на то́й лодцѣ.

— Се Араль, — говоритъ выслуженый жовнѣръ въ вытерто́мъ плащи, закинено́мъ на плечи, и въ тутешно́й киргиско́й шапцѣ *тюбетейцъ*.

— Нѣ, се Самаркандъ, — перечитъ писарь зъ гарнизоновои канцеляріи, що присѣвъ собѣ на прибережно́мъ стовпѣ зъ цигаретомъ въ ротѣ.

— Ну заложись о бутельку, що Араль!

— Депеша була, я знаю, що Самаркандъ! — перечитъ зновъ писарь.

— Що ваша депеша! Я по дымѣ лѣпше по́знаю; сей дымъ, видишь, розстелюѥ ся, а тамтой прямымъ стовпомъ въ гору дуѥ.

— Гляди, гляди, ажь два байдаки за собою тягне. А бабъ тамъ, бабъ на байдакахъ! — кричитъ молодый жовнѣръ зъ даху и лѣзе на коминъ, щобы лѣпше можь розглянути.

---

*) Назвы паро́вцѣвъ, що ходятъ по Сиръ Даріи.

— То солдатскихъ жѣнокъ сплавляютъ на передову линію — замѣтивъ ктось на сусѣднѣмъ даху.

— Бѣднѣ дожидаютъ, та годѣ дѣждатись: радѣ бы вже до своихъ чоловѣкѣвъ!

— Ой певно, є чого радовати ся! — плюнула въ сторону румяна молодиця въ шовковѣмъ платку зъ цвѣтами.

— Певно вже ѣдвыкли ѣдъ мужицкихъ кулакѣвъ — додала друга, розгрызуючи орѣхи.

— Якъ не бити, то не будутъ любити. — сердитъ жѣнокъ якійсь пѣдпилый собѣ деньщикъ.

— Уважайте, командантъ иде! — перестерѣгаютъ въ другого кѣнця улицѣ.

Цѣле „высше“ чинаске товариство зѣбралось, нѣбы для проходу, на пристани. Прійшовъ и касіеръ зъ своєю женою и другѣ офицеры гарнизонового баталіону, кто въ родиною, а кто такой самъ. Пѣдъ самою вербою въ густѣй тѣни, сидѣвъ вже ѣдъ давна „старый пушкарь“ зъ своєю хорошою дочкою, позадъ котрои стоявъ Петро Касаткинъ, теперь вже не въ стрѣлецкѣй одежи, а въ бѣлѣмъ кабатѣ зъ офицерскими ѣдзнаками. Не треба було єму мѣняти вѣльного стрѣлецкого платя на мундуръ офицерскій. Въ широкѣй блюзѣ, зъ тутешнои вовны, въ баранячѣй шапцѣ, въ высокихъ чоботахъ, стягненыхъ ремѣнцемъ повыше колѣнъ, зъ своєю подвѣйкою недбало на праве рамя закиненою, зъ широкимъ поясомъ, на котрѣмъ висѣли всякѣ стрѣлецкѣ приборы — выглядавъ ѣнъ якъ крѣпкій, гарный молодець, и неразъ любовалась нимъ єго Наталка, коли ѣнъ, выбираючись на полѣване, пѣдѣйде бувало до ихъ хаты и крикне: „До звѣданя! На вечеръ не ждѣтъ мене“ — а ѣдтакъ шепотомъ додасть: „Пригорнувбы тебе, Наталочко, крѣпко-крѣпко, та руки за короткѣ, а черезъ тинъ перескочити годѣ, бо мати въ ѣконце глядитъ.

Не гарно, мовь на кого иншого шитый, лежитъ на Касаткинѣ офицерскій кабатъ. Мускулистѣ руки розпыхаютъ вузкѣ рукавы, тѣсный ковнѣръ стискає горло и дусить єго, офицерска шапка спадає на задъ головы, а волосє розхрѣстане вѣтромъ, що дує ѣдъ рѣки, липне до спѣтнѣлого чола.

— Ты, Петю*), мовь оскубаный! — шепче єму тихонько Наталка.

— Етъ! — тѣлько всёго змѣгъ Касаткинъ сказати, бо и самъ чувъ, що ѣнъ справдѣ мовь оскубаный.

Грубый, лысый майоръ, помѣчникъ командантa, поклонивъ ся ще зъ далека и пѣдѣйшовъ къ Наталцѣ, усмѣхнувъ ся, ѣдкашлявъ, и ще разъ низько поклонивъ ся.

— Здоровѣ були, панночко! О, давненько я васъ бачивъ! — промовивъ ѣнъ и хотѣвъ поцѣловати подану руку, та лишь цмокнувъ по воздусѣ, бо и самъ не замѣтивъ, якъ зъ єго руки выховзались рожевѣ пальчики дѣвчины.

— Дурна, скажена! — шепнула ѣй на ухо мамонька, що до сеи поры розмовляла о чѣмсь зъ касіеркою, а теперь пѣдѣйшла къ дочцѣ, побачивши, що наближаєсь майоръ.

— Чогожь вы, мамонько, ганьбите мене? — промовила голосно Наталка.

— Псъ!... та тихо! Ты не знаєшь, якъ зъ людьми обходитись?... Сѣдайте, пане майоръ, отъ тутъ, рядомъ зъ нами, — звернулась она къ майору. — Федоричь, посунь ся!

— Чи дожидаєте кого, Наталіе? — звернувъ ся майоръ къ Наталцѣ.

— Нѣтъ, я такъ... — на силу промовила дѣвчина.

— Та когожь бы она дожидати мала? — ѣдповѣла за дочку мати. — Мы и тутъ, въ Чинасѣ, знайдемо хорошихъ людей, коли намъ сподобаєсь.—И стара глянула многозначно найперше на грубого майора, а ѣдтакъ на свою дочку.

— Та чомужь бы нѣтъ: всюды хорошѣ люде, треба лишь дивитись не на саму красоту, а на добре серце,— почавъ фильософовати майоръ, та наразъ перервавъ.

— Ходѣмъ близше надъ берегъ, Петре Михайловичь, — (и тутъ пѣднялась Наталка зъ лавки) — тамъ виднѣйше.

— Дуже добре! — пѣдхопивъ Касаткинъ и подавъ ѣй руку.

Зѣтхнувъ глубоко майоръ и розкинувъ руки — нема рады!

— А то гаспидъ, не дѣвчина! — вырвалось мамоньцѣ.

А старый пушкарь усмѣхнувъ ся, закашлявъ, закуривъ погасшу люльку и промовивъ, обертаючись къ своему сусѣдови, що сидѣвъ збитый зовсѣмъ зъ пантелику:

— Вы бы къ намъ, якъ ласка, зайшли сегодня обѣдати; безъ церемоніи... обѣдъ звычайный... Що тамъ у насъ нынѣ на обѣдъ, гей ты жѣночко-цокотухо?

— Борщь и дика гуска зъ яблоками — ѣдрекла жѣнка. — Та справдѣ, прійдѣтъ, пане майоръ! а головне: не тратьте ѣдваги! — додала она, наклонившись майже къ самому уху майора.

За линіею базарныхъ будынкѣвъ тягнулись надъ самымъ берегомъ латры дровъ. Зъ поза тыхъ стосѣвъ двигавъ ся высокій, чорный коминъ и высокѣ жовтавѣ машты, а широкѣ колеса парѣвця колотили зъ глухимъ шумомъ воду. Паровець посувавъ ся поволи, придержукючись майже самого стрѣмкого берега. Пестра товпа провожала єго по берегу, розмовляючи зъ матрозами и пасажирами. Острый, проразливый свистъ и шумъ зѣбраного народу заглушили розмову. Кѣлькохъ Киргизѣвъ стало що силы подальше ѣдъ берега утѣкати, позатыкавши собѣ уши пальцями.

А на бѣрезѣ, при самѣмъ валѣ крѣпости, стояла Наталка, опершись на руку Касаткина.

— Того майора мамонька менѣ на мужа ладитъ, — говорила она свому Петрови. — Ѣдъ рана до ночи нудитъ мене нимъ.

— Я єму ноги поломлю, тому майору, — промовивъ сердито Касаткинъ.

— Якій ты, Петю, ще неотесаный! — глянула зъ докоромъ на него Наталка. — „Ноги поломлю!“ — повторила она глумливо и стала смотрѣти на покладъ парѣвця, котрый въ тѣй хвили якъ разъ попри нихъ переходивъ.

— Бо вже менѣ доѣло, — ставъ оправдуватись Касаткинъ.

— Диви но, якій красавець! — звернулась наразъ къ нёму Наталка и похилилась надъ самымъ берегомъ.

— Въ воду упадешь, уважай! — остерѣгавъ єѣ Касаткинъ.

— Якій красавець! — прошептала дѣвчина, а сама такъ и впялась очима въ одну точку.

Касаткина кольнуло щось въ серце. Ѣнъ быстро переглянувъ всѣхъ пасажирѣвъ, що товпились на по-

*) Петрусю.

кладѣ, и ôдъ разу, инстинктово ôдгадавъ того, що звернувъ на себе увагу єго товаришки.

Опершись о дашокъ лѣвого колеса, стоявъ молодый чоловѣкъ, зъ густыми, чорными заличками (фаворитами). Одѣжь на нѣмъ була на пôвъ войскова; черезъ плечѣ висѣла на тонкôмъ ремѣнци маленька торбочка и футераликъ ôдъ льорнетки, котра теперь въ рукахъ подорожного находилась; ôнъ передъ хвилею доперва ôднявъ єѣ ôдъ очей и зъ живою цѣкавостю розглядувавъ пестрѝ групы Чинасцѣвъ.

Паровець ставъ ще повôльнѣйше посуватись; кôлькайцять матрозôвъ, въ бѣлыхъ блюзахъ, зъ широкими ковнѣрами, бѣгало по покладѣ; зъ шипотомъ вылетѣла непотрѣбна вже пара — цѣле судно дрогнуло и стануло. Въ однôй хвили перекинено дошки зъ покладу на берегъ; кôлькохъ матрозôвъ перебѣгло скоро по нихъ, перетягнули грубу линву и почали єѣ обвивати докола пня вербы, стоячои надъ берегомъ. Зъ обохъ байдакôвъ перекинено такожь дошки на берегъ и теперь стали тиснутись зъ суденъ на берегъ, а зъ берега на судна.

И хорошій пасажиръ, що такъ розцѣкавивъ Наталку, выйшовъ на берегъ, станувъ мовь здивованый и почавъ розглядуватись. Лучилось такъ, що ôнъ не бôльше якъ на два кроки ôдъ старого пушкаря остановивъ ся.

— Вы першій разъ тутъ? — спытавъ старый и рушивъ шапкою.

— Вы до мене говорите? — одвѣтивъ приѣзжій и поклонивъ ся. — Пакунки мои лишити ще въ каютѣ*), я ôдтакъ розпоряджусь! — обернувъ ся ôнъ къ матрозамъ, котрѝ ухопили два великѝ куфры, назначенѝ буквами С. Р.

— Я до татка побѣжу, — сказала Наталка Касаткину, вырвала свою руку и въ кôлькохъ скокахъ станула вже коло старого.

— Наталко! — ледви не крикнувъ Касаткинъ и хотѣвъ лишитись на мѣсци и дивитись зъ далека, якъ то все скôнчитъ ся.

— А козонько ты моя, скакуне! — приласкавъ старый пушкарь свою дочку.

— Я вже бувъ тутъ, але тому давно, — ôдповѣвъ незнакомый. — Тогды ще того всего не було — и ôнъ указавъ рукою на стѣны крѣпости и на бѣлѣючѝ за ними ново-поставленѝ домики. — Теперь всё змѣнилось. Ось и люде всѣ незнакомѝ! — Ôнъ ще разъ оглянувъ ся кругомъ и зъ явнымъ вдоволенємъ остановивъ свои очи на хорошôй дѣвчинѣ, що стояла за широкими плечима старого.

— Дочка моя — промовивъ отець — такій гуляйвѣтеръ, хоть вже лѣта не до того!.. Ну, чого мене сѣпаєшь?... Ха, ха, ха! она думає: отъ розговоривъ ся старый дурень, та скаже що непотрѣбного!

— Тай справдѣ! — мало въ голосъ не промовила Меланія.

— Я дуже радъ познакомитись, — поклонивъ ся подорожный Наталцѣ: Сергій Николаєвичь Ровичь, — и подавъ руку старому пушкарю.

— Та вы бы къ намъ сегодня на обѣдъ... почавъ Мартинъ Федоричь.

— Псъ!... сѣпнула єго въ бôкъ жѣнка.

— Дѣйстно треба дивоватись, — почавъ пôвголосомъ майоръ, що сидѣвъ все ще на лавцѣ и пôдчасъ цѣлои тои розмовы сердито на красного молодого пасажира споглядавъ, — дѣйстно дивоватись треба, чого учатъ въ Петербурзѣ тыхъ панôвъ! Тажь то крайнѝ невѣжи! Видитъ мене, заслуженого штабового офицера зъ крестомъ — (майоръ поправивъ рукою червону стяжку) — та хоть бы въ якôй небудь бувъ ранзѣ...

— Гордѣ! — перервала єму жѣнка пушкаря.

— Либералы! — многозначно пôднѣсъ брови майоръ.

— Я тутъ забавлю недовго; може шѣсть-сѣмь дней, але буду часто переѣзджати черезъ Чинасъ въ часѣ службы, — говоривъ звертаючись то къ старому, то къ Наталцѣ, Сергій Ровичь. — Надѣюсь, що знакомство наше не обмежитъ ся на ту одну встрѣчу, а тымъ часомъ до звѣданя!

Ôнъ зновъ поклонивъ ся Наталцѣ, стиснувъ руку старому пушкарю и пôшовъ къ воротамъ крѣпости.

— Здає ся нѣчого собѣ хлопець, — промовивъ пушкарь и покашлюючи ставъ зъ лавки пôдниматись.

— Франтъ якійсь, выглядає мовь зъ балю, а не зъ дороги! — промовивъ несподѣвано и зъ докоромъ Касаткинъ. Ôнъ не выдержавъ и давно вже стоявъ поза Наталкою.

— Петре Касаткинъ, що ôнъ вамъ вчинивъ? — розсердилась Наталка.

— А щожь ôнъ може менѣ вчинити? Я лишь такъ про себе замѣтивъ, впрочѣмъ...

— Позвольте Наталіе, — пôдставивъ ѣй руку майоръ.

Наталка глянула на Касаткина, але ôнъ ôдвернувъ ся; глянула на мамоньку, а та хлипала очима, та давала ѣй знакъ, щобъ приняла подану руку; глянула ще разъ на Касаткина — ôнъ крутивъ теперь сердито вуса.

— Нажь тобѣ за тое! — подумала Наталка и принявши руку майора, пôшла въ хату.

За ними ишовъ Чижиковъ пôдъ руку зъ своєю жѣнкою. Позадъ всѣхъ, понуривши голову, ишовъ Касаткинъ, крутячи заєдно гузикъ ôдъ свого офицерского кабата.

При обѣдѣ ишло якось млаво и мовчазливо. Старый пушкарь починавъ два разы росказувати, якъ то єму разъ выпало зъ ôддѣломъ жовнѣрôвъ усмиряти збунтованыхъ робôтникôвъ въ якôйсь копальни; газдыня вставала заєдно ôдъ стола, бѣгала чогось до кухнѣ и сварилась тамъ зъ деньщиками. Наталка ôдсувалась все дальше ôдъ майора, въ мѣру того, якъ ôнъ все близше и близше своє крѣсло къ нѣй присуваvъ, и не ôдповѣдала на комплименты заслуженого штабового офицера зъ крестомъ. Касаткина не було зовсѣмъ; ôнъ ще пôдчасъ дороги ôдлучивъ ся бувъ ôдъ товариства, скрутивъ десь въ уличку и не прійшовъ на обѣдъ. Мамонька такъ уладила, що Касаткина не запрошено. Наталка хотѣла пôслати за нимъ, та надумалась инакше; а самъ старый пушкарь не замѣтивъ єго неприсутности, ажь поки не подали на стôлъ дикои гуски зъ яблоками.

— Сю гуску застрѣливъ три дни тому нашь Петро, — промовивъ ôнъ, взявши на вилочки спорый кусникъ гусятины. — Та дежь ôнъ? — здивовавъ ся пушкарь, не видячи Касаткина.

— Не знаю, — ôдозвалась жѣнка.

— Не прійшовъ: певно не мавъ коли, — промовила Наталка, мовь крôзь слёзы.

— Пôдпоручникъ Касаткинъ у васъ якъ дома, — сказавъ двозначно майоръ и поклавъ натискъ на слово „пôдпоручникъ“ — мовбы хотѣвъ сказати: знай, що рôжниця въ ранзѣ.

— Ну, нѣчого, може прійде на вечерю. Ты, На-

*) Комнаты на корабли.

талко, лиши єму спорый кусникъ, ôнъ любитъ гусятину, — звернувъ ся старый къ дочцѣ.

— Давный знакомый, не диво! — промовила оправдуючись Меланія. — Ôдъ самого пріѣзду мы зъ нимъ познакомились, ну тай навыкъ до нашого дому...

— Певно, певно! — промовивъ майоръ.

— Може вы що иншого тутъ думаєте...

— Ну, бабо, не мели! — перебивъ пушкарь. — Пôди но, та вели намъ чаю дати; по обѣдѣ, а ще по гусцѣ, чай лѣпше вина... Чи такъ, пане майоръ?

— Розумѣє ся! — потакнувъ майоръ.

— Такъ отъ, добродѣю, привѣвъ я свôй ôддѣлъ, тай обступилисьмо касарню, въ котрôй зôунтованй робôтники мешкали. Стôй, говорю, гляди добре! А въ тôй хвили кричитъ пôдполковникъ Набатовъ зъ командантского ôкна: „До моихъ людей не стрѣляти! Боже васъ хорони!... Зôунтованй робôтники...“

Але Наталцѣ було вѣдай байдуже знати, що изъ зôунтоваными робôтниками дальше сталось; она встала, высвободила свою платє, котре притисъ крѣсломъ єи сусѣдъ майоръ, и выйшла зъ комнаты.

Она и сердилась на Касаткина и жаловала єго. Догадалась, що ôнъ ставъ завистный на красного пасажира зъ парôвця „Араль“; ѣй сподобалось то зъ початку, она хотѣла докучити бѣдному Касаткинови и за другимъ разомъ ще довше глядѣти на Ровича, а якъ стане смѣлости, то и заговорити зъ нимъ, а навѣть омизоватись до него. „Видишь єго, якій ôнъ сердитый!“ подумала она, пригадавши собѣ похмуре, смѣшне лице Касаткина. „Тай якъ ôнъ смѣє бути завистнымъ черезъ мене? Що ôнъ собѣ думає? За кого ôнъ мене держитъ? Такъ отъ и кинусь на шію першому-лѣпшому, кого подыбаю! Першому лѣпшому...“ повторила она майже голосно — и задумалась.

Она думала про того, котрого подыбала, и ôнъ ставъ живо выступати въ єи думкахъ. Отъ ôнъ кланяєсь ѣй, говоритъ, усмѣхаєсь. Якй у него хорошй очи — такй добрй, темно-синй! а якъ одягненый хорошо! а якій вручный, показный — нема и зъ кимъ єго рôвнати!... А тотъ хиба собѣ не молодець?... самъ одинъ на тигра ходитъ — смѣльчакъ, якого глядати!

И пригадала собѣ Наталка, якъ єго минувшого року привезли домôвь цѣлого въ крови, якъ она напудилась тогды, якъ потому нимъ любовалась, якъ єго цѣловала въ хвиляхъ, коли мамонька ишла до кухнѣ выляти закровавлену воду...

— Слухайте, гей Игнатієвъ! — кликнула она зъ рундука на переходячого пôдпоручника.

— Що прикажете? — остановивъ ся Игнатієвъ посередъ улицѣ.

— Вы не бачили Касаткина?

— Нѣтъ, не бачивъ!

— Єли побачите, скажѣтъ, щобы чимъ скорше прійшовъ до насъ; батечко єго чогось потребує.

— Батечко потребує!... повторивъ зъ глумомъ старый пушкарь, котрый все чувъ зъ ôкна.

— Ôнъ буде въ гостинници, въ билярдовôй комнатѣ — добавивъ Игнатієвъ. — Я чувъ єго голосъ; Капитанъ Пуговицинъ, поручникъ Трубаченько и адъютантъ грали тамъ въ билярдъ. Я побѣжу, скажу...

— Спасибôгъ, не треба, — ôдповѣла Наталка и вернулась въ хату.

Она пôшла прямо въ свою комнату, мовбы зовсѣмъ не бачила майора, котрый забиравъ ся грати партію пикета зъ господаремъ, и усѣла при своѣмъ столику.

Було страшно горячо. Миріяды мухъ влѣтали отвореными ôкнами и Наталка мусѣла що хвилѣ обганятись руками, ажь въ кôнци кинула почату роботу, встала, надягла на себе соломяный круглый капелюхъ, ухопила поломану парасольку зъ поломаною ручкою и выйшла заднымй дверми на улицю. Она хотѣла зайти до жены мѣсцевого священника, посидѣти зъ нею въ тѣнистôмъ садку, и пустилась проте прямо въ ту сторону, де за дахомъ якоись довгои стайнѣ выстававъ коминъ попôвскои хаты — та ôдтакъ зовсѣмъ несподѣвано, и не замѣтивши навѣть, зайшла на велику, базарну улицю. Тутъ звернула въ лѣво и стала наближатись къ великому одноповерхному дому, надъ котрого дверми стояла деревяна таблиця зъ надписею: „Гостинница — Старый Чинасъ“. Тамъ були и комнаты для проѣзджихъ и билярдъ.

Два обôрванй жовнѣры ôдъ фурвезôвъ сидѣли на неосѣдланыхъ коняхъ и гнали цѣлый табунъ до воды. Сотки кôньскихъ нôгъ пôдняли густу куряву, що цѣлу улицю темнымъ облакомъ покрыла.

Наталцѣ прійшлось перейти на другу сторону улицѣ. Она находилась не бôльше якъ на десять крокôвъ ôдъ гостинницѣ, а треба було конче переходити пôдъ самыми ôкнами, зъ котрыхъ чути було крики, звонене шклянокъ и стукъ ôдъ билярдовыхъ куль. Наразъ она мимоволѣ остановилась. Голосъ Касаткина ясно донѣсъ ся до єи ушей.

— Я не буду пити, ôдчепѣтъ ся! — кричавъ ôнъ.

— Ану що выпьешь!... настававъ ктось хрыплымъ голосомъ на него.

— Не до того менѣ теперь...

— Ну, портеру!

— Жовту крáю до середины! — крикнувъ граючій въ билярдъ.

— Сукно продрешь!

Наталка перейшла быстро попôдъ ôкна, рѣшившись за нѣщо въ свѣтѣ не заглядати до нихъ. Касаткинъ сидѣвъ у столика, на котрôмъ стояли останки зъ обѣда, и глядѣвъ рôвнодушно на грачѣвъ. Передъ нимъ стояло кôлька шклянокъ, наповненыхъ по верхъ рôжными напитками, та ôнъ и не дôткнувъ ся ихъ, хоть якъ наставали на него захмѣленй товаришѣ.

Касаткинъ страшно лютивъ ся, а передъ всѣмъ самъ на себе. Єму досадно стало, що не пôшовъ обѣдати до старого пушкаря; тамъ мôгъ бувъ поговорити зъ Наталкою на самотѣ и оправдатись, що поступивъ собѣ неприлично. Щожь дивного, що дѣвчина пожартовала собѣ, а ôнъ взявъ то зовсѣмъ серiозно! Не промѣнявжь она єго, нѣ зъ сего нѣ зъ того, за першого-лѣпшого проѣзжого! Тай щожь проѣзжій въ кôнци: сегодня тутъ, а завтра тамъ! а ôнъ все при нѣй. „Ай справдѣ, наробивъ я дурниць!“ лютивъ ся Касаткинъ на себе и мало не рвавъ собѣ волося зъ головы. И зновъ пригадавъ ôнъ собѣ, якъ Ровичь все къ Наталцѣ звертавъ ся, и зновъ стало погане чувство за серце єго давити и мимоволѣ згиналисъ въ кулакъ грубй єго пальцѣ. — Сегодня вечеромъ, выкличу єѣ на рундукъ и поговорю зъ нею. Скажу ѣй: не мучь мене! гляди, що тутъ у мене дѣє ся!..

— Щожь, чи справдѣ не будешь пити? — пôдôйшовъ заточуючись къ нему капитанъ Пуговицинъ.

— Лиши мене!

— Ой до тебе щось приступило... а выпьешь, то проженешь єго! — настававъ капитанъ.

— Я знаю, чому ôнъ мовь сова сидитъ! — закричавъ изъ за билярду адъютантъ.

— Ну, брате, не будь упертый, пій! Отъ начинай бѣлымъ виномъ...

— А може и справдѣ, — подумавъ Касаткинъ и протягнувъ вже руку за шклянкою.

Наразъ глянувъ онъ въ окно и здрогнувъ—шклянка съ виномъ выпала ему съ рукъ.

Попадъ отверте окно мелькнуло улицею знакоме лице. Тѣнь отъ капелюха закрыла всю горѣшну половину лиця, синѣ стяжки путались съ ясно-русымъ, майже попелястымъ волосемъ дѣвчины.

Онъ высунувъ ся изъ окна, глянувъ въ слѣдъ за дѣвчиною, и остовпѣвъ. Въ очахъ стало ему зелено, въ ушахъ зазвенѣло; стѣна, о котру онъ оперъ ся, захвѣялась за его плечима. Такъ ему бодай видѣлось.

— Здоровѣ були! — сказавъ пріемный баритонъ майже надъ самымъ ухомъ переходячои дѣвчины.

Наталка порóвналась въ ту пору съ óкнами гостинницѣ, где находились комнаты для проѣзжихъ. Сама не замѣтила, якъ остановилась и обернулась.

— Здоровѣ були! — повторивъ Сергій Ровичь. — Идете на прохóдъ?

— Такъ... нѣ, а за дѣломъ... змѣшалась Наталка, почервонѣла цѣла и покрутившись трохи на однóмъ мѣсци, наразъ пустилась майже бѣгцемъ по улици.

А Сергій Ровичь высунувъ ся, якъ и Касаткинъ съ óкна, и довго-довго глядѣвъ въ слѣдъ за бѣлявкою, поки за тиномъ попóвского саду не скрылось ей сѣре платѣ.

Отъ и все, що выдалось такъ страшне Петру Касаткину... (Дальше буде.)

## ЗЪ ПОЕЗІЙ В. И. МАСЛЯКА.

### Въ весняну нóчку...

Въ весняну нóчку зорѣ сіяли
И полулицый поплывъ горою
И соловейки пѣсню спѣвали,
А я бувъ любко съ тобою;
Спѣвучимъ звукомъ съ любящой груди,
Душѣ гомономъ тебе пытавъ-емь:
Яка намъ доля съ любови буде —
Съ личка цѣлунки спивавъ-емь.

Шумѣло листе, цвѣты шумѣли,
Трава мигтѣла срѣбломъ-росою,
А твои очи ясни лелѣли,
Палали щастя слезою.
Темно-зелена верба хилилась,
Въ ручаю косы свои вмывала,
А ты до мене любко клонилась
И мои слёзы втирала.
Соловей пѣсню зводивъ въ дóбровѣ,
Зóроньки мрѣли повабомъ ночи: —
Мы потонули въ думкахъ любови,
У поцѣлункахъ роскоши...

### Серенада

(послѣдоване италіяньскому).

Чи тямишь невѣрна годину
Щасливу упою, роскоши?
Ахъ, въ той часъ при тобѣ единóй
Числивъ я зóроньки по ночи;
Плывъ мѣсяць по небѣ синявóмъ
И съ личкомъ веселымъ смѣючимъ
Лишь слухавъ, якъ я тя пытавъ-емь
Зъ губъ твоихъ цѣлунки піючи:
„Ахъ любко, чи любишь ты стало?“
И щожь ты кленучись казала?
„„Тогды тя мóй любый покину,
Якъ мѣсяць и зорѣ загинуть““.

Чи тямишь той вечеръ весняный,
Якъ сонце спускалось до долу
И личкомъ смѣялось румянымъ?
Я любко съ тобою посполу
Обнявшись, за сонцемъ глядавъ-емь,
Аж поки зайшовши сховалось,
А потóмъ у тебе пытавъ-емь:
„Чи любишь?“ — и щожь ты сказала?
„„Тогды тя мóй любый покину,
Якъ сонце не вернесь, загине!““

Чи тямишь природы угрозы,
И громы и молнѣ лискучи,
И хмары ліючіи слёзы,
И рѣчку óдъ зливы ревучу?
Стоявъ я при тобѣ единóй
Въ нужденнóй убогóй хатинѣ,
А ты ся до мене тулила,
И ухомъ звукъ серця числила,
Що гралось у мене средъ груди,
Неначе у тебе пытало:
„Чи любка мнѣ сталою буде?“
И щожь ты кленучись сказала?
„„О свѣдкомъ мнѣ молнѣ блескучи,
О свѣдкомъ мнѣ громы могучи,
О свѣдкомъ мнѣ рѣчка ревуча,
И хмара и злива и туча,
Що борше свѣтъ въ громахъ загине,
Чимъ любка тя любый покине!““

А нынѣ, ахъ нынѣ, невѣрна,
Зновъ зелень весняна у полю,
Природа въ нѣчому незмѣнна,
Тай мѣсяць зъ зóрками горою
Такъ свѣтятъ якъ въ той часъ свѣтили;
Ще сонце на вѣки не скрылось,
Свѣтъ доси не згинувъ у тучахъ:
Но гдежь то любовь та могуча,
Що клялась твоими устами,
Квѣтчалась твоими словами?...

Невѣрна ты клялась... я снивъ-емь
Сны щастя въ роскоши годину,
А нынѣ ты съ другимъ щаслива:
Я — гину!

## На обзоринахъ.

### Образець зъ галицко-руского житя.

*Написавъ Конст. Бобикевичь.*

III.

Передъ выѣздомъ Патрикія кипѣвъ черезъ кóлька днѣвъ живый рухъ въ кайданóвскóй резиденціи. Служницѣ вештались, прали, прасовали, бѣгали — всюды гамóръ, клекóтъ, се бо мати споряжала сына-единака на обзорины межи чужи люди. А споряжала старанно, щиро, бо була собѣ честилюбива въ справахъ господарки домовои — бажала, щобы люде добре слово сказали о по-

рядкахъ єи сына. Цѣлий двѣ вализки казала биткомъ наповнити рѣчами, бѣлємъ, и прилагодити малый пакуночокъ зъ харчемъ, щобы сынокъ не зазнавъ голоду въ дорозѣ...

Все вже готове. Патрикій пращавъ ся; всѣ благословили. Мати наказувала, щобы де не застудивъ ся; Оля заєдно лепетала, щобъ лишь гарну братову выбравъ, бо инакше не буде єѣ любити; а коли Патрикій сѣвъ на возокъ, всунувъ єму отець спорый звитокъ банкнотъ и промовивъ: „Памятай на кождомъ кроцѣ, що найбольшимъ скарбомъ чоловѣка єсть честь! ѣдь, нехай тебе Богъ благословитъ“. И зробивъ рукою хрестъ въ воздусѣ.

Возникъ луснувъ зъ батога, разъ, въ друге; тройка вороныхъ рушила зъ мѣсця и понесла Патрикія по весняной, болотнистой дорозѣ. Зъ першу рознялись надъ єго душею немилй, скорбнй думки; однакъ въ мѣру, якъ оддалявъ ся одъ дому, якъ Кайдановъ зникавъ за горами и що-разъ иншій краєвидъ пересуавъ ся передъ очи, тягаръ гнетучій єго серце лекшавъ, єму ставало свободнѣйше, вольнѣйше. Воронй перлись напередъ, розбивали блескучими подковами грузьке болото и парскали ноздрами, мовбы глумячись перенонамъ. Возокъ хутко посуавъ ся и Патрикій по кольохъ годинахъ переѣхавъ границю землѣ подгорскои. Отъ и Подолє. Тутъ вже ѣзда зупинялась; чорна, масна земля, розпущена стопленымъ снѣгомъ и частыми весняными дощами, перетворила мягку дорогу въ справдешну грязь. Болото цѣлыми пластами чѣпало ся колѣсъ, а въ выбояхъ ажь клекотѣло, мовь въ казанѣ. Позднымъ смеркомъ добивъ ся Патрикій до корчмы *„Выгода“*, що на поли далеко одъ села лежала, и станувъ попасати. До цѣли дороги було ще добрыхъ двѣ милѣ.

Возникъ зоскочивъ зъ возка и явъ порати ся коло вороныхъ; а Патрикій войшовъ зъ заболоченымъ обличємъ до корчмы та засѣвши тамъ за брудным столомъ скручуавъ собѣ папѣроску. Арендарь, старый жидъ, почавъ заразъ розпытовати ся, зъ цѣкавостю вродженою жидамъ, зъ одки онъ ѣде, доки, по що. — а Патрикій не маючи иншого дѣла, балакавъ зъ нимъ терпеливо.

— Ой нынѣ не достанетесь за рѣку! — замѣтивъ жидъ — весняна крига зорвала старый мостъ, а люде перевозятъ ся теперь на другій берегъ порономъ, що лишь въ день ходитъ.

— Щожъ теперь вдѣю! — ажь скрикнувъ Патрикій, — може єще накличу перевозникобъ?

— Нѣ, вже за позно... Они не ночуютъ при поронѣ, а йдутъ на ночь до села... Але переночуйте у мене; я маю одну комнату гостинну — буде вамъ выгодно!

Наймитъ, задрапаный, обдертый, що стоявъ коло шинквасу и упивавъ ся запахомъ горѣвчанымъ, замѣтилъ такожь, що ѣхати вже за позно. Серце Патрикія на вѣсть тую немало вразилось, божь прикра то конечность, ночувати въ корчмѣ незнакомой, положенй въ пустомъ глухомъ поли, далеко одъ села, одъ людей.... Такъ щожь! другого выбору не було — хиба заночувати.

Корчма тая, похилена вже одъ старости, оббита дощами и поподпирана навколо грубыми подпорами, складалась зъ просторого подсѣня и трехъ клѣтокъ, що лежали въ одномъ рядѣ побочь себе. Зъ такъ званои „гостинницѣ“ переходилось до спальнѣ жидт, а одтакъ до комнаты призначеной теперь для Патрикія. Хочь арендарь увѣрявъ о выгодѣ, хочь и сама корчма звалась „Выгодою“, а годѣ було якои небудь выгоды тутъ добачити. Кромѣ малого ольхового столика, подѣркованого вже молями, и кромѣ одного ослончика, стояли въ углахъ двѣ старй продертй софки, зъ котрыхъ одна мала послужити за ложко... Патрикій вытягнувъ свой пакуночокъ зъ харчемъ, заспокоивъ доймаючій вже голодъ и нерозбираючись навѣть поклавъ ся на софу; мѣсто подушки положивъ подъ голову „плєдъ“ и прикрывъ ся буркою.

Довго въ ночь не могъ заснути; незнакоме мѣсце прошибало єго мимоволѣ якимсь неспокоємъ и одганяло упорливо пожадану дрѣмоту; онъ вглядавъ ся въ непроглядну потьму ночну и думавъ... Вже по першихъ пѣвняхъ почавъ спускати ся на єго очи благодатный сонъ и вызволявъ єго думки одъ немилои, проймаючои тревожливости, коли слухъ затревоживъ душу напрасною, новою тревогою: розлягалось тихе пуканє въ окнѣ спальнѣ жидовскои и озвалась глуха розмова въ выговорѣ єврейскомъ. Жидъ вставъ, тихо засвѣтивъ свѣчку, вышовъ до головнои брамы и повернувъ зъ якимсь мужчиною, розмавляючи зъ нимъ ломаною нѣмеччиною. Подѣя тота выдалась Патрикію подозрѣла; она сильно занепокоила єго и нагнала немалого страху. На думку насуватись почали хмарами розличнй случаѣ зъ записокъ криминалистичныхъ; пригадувались напады, розбоѣ, убійства, рѣзнѣ; привиджовались страшнй лиця зъ люто сверкаючими очима та ножемъ въ руцѣ... Найбольше злякали єго подслуханй слова: „а на котрой софѣ онъ спитъ?“. Видно, що новоприбувшій був добре обзнакомленый зъ тымъ мешканємъ!

Въ яку добру годину погасло свѣтло; жидъ вынѣсъ ся до гостинницѣ, зачинивъ за собою дверѣ, а свою спальню одступивъ незнакомому. Зворушенй нервы Патрикія прогнали до рештy одъ него сонъ, а наповняли горячковою тревогою. Патрикій наслухувавъ, чи не помѣтитъ якого шелесту — коли чує: дверѣ одъ комнаты одчиняютъ ся поволи, и посуає ся глухе ступанє... Предвиджуючи неминущій нападъ, Патрикій зорвавъ ся тихонько зъ софы, а користаючи зъ чорноі потьмы одсунувъ ся на пальцяхъ подъ стѣну, щобы въ разѣ явного нападу звернути ся хутко въ дверѣ и выбѣгчи на подсѣнє до свого возника... Але нападъ не слѣдувавъ; лишь подъ тягаромъ незнакомого заскрипѣла друга софа, и настала тишина... Щобы могло се означати? чи се не обдуманый якій подступъ незнакомого? Може онъ нарокомъ поклавъ ся, щобы перечекати, ажь усне єго жертва, пробуджена може скрипотомъ дверей? Се затревожило Патрикія до того степени, що онъ рѣшивъ ся комнату свою полишити и перенести ся до сусѣднои, щобъ лишь дальше бути одъ свого ворога. Запираючи духъ въ собѣ, дойшовъ на пальцяхъ зъ великимъ высиленємъ до сусѣднои комнаты, налапавъ въ потемкахъ порожне ложко и уложивъ ся легко на нѣмъ, больше сидячи якъ лежучи. Тутъ почувъ вправдѣ задушливый дымъ, та въ души був радъ и зъ него, бо чей не здрѣмає ся до бѣлого ранку... Хвилѣ улѣтали, зворушенй нервы поволи назадъ приходили до звычайнои рѣвноваги, а тревога уступала мѣсце супокоєви. Надъ ранкомъ таки ночна утома взяла верхъ; Патрикій почавъ дрѣмати... дрѣмати, и уснувъ. Ажь тутъ чує: валитъ ся на єго голову якась подушка и цѣлымъ тягаромъ налягає на него тяжке толубище. Вся кровь зъ лиця зобѣглась до серця, тѣло палахкотѣло мовь одъ грани, серце билось у груди довбнею. Патрикій зобравъ всю силу, зорвавъ ся зъ постели на рвнй ноги, вхопивъ судорожно за руки на-

пастника — але сей вырвавъ одну свою руку и имивъ Патрикія за груди.

— Ратуйте! — выдеръ ся крикъ рôвночасно зъ двохъ сильныхъ грудей. — Ратуйте! гвалтъ! — повторилось ще разъ окремо и соперники ще сильнѣйше сцѣпились руками.

Жидъ почувши такій крикъ, засвѣтивъ свѣчку, выбѣгъ на пôдсѣнє и собѣ почавъ що силы кричати. Наспѣли два парôбки, вбѣгли до спальнѣ потрученй жидомъ, котрый зъ сполотнѣлымъ лицемъ стоявъ за дверми и присвѣчувавъ изъ за одвѣрка. — Вонтого вяжѣтъ! вонтого! — кричавъ заєдно жидъ, показуючи на Патрикія. — Воно зъ тамтого покôй напало на сего панъ!

— Що тобѣ, жиде! — скрикнувъ вôзникъ Патрикія, — то мôй паничь!

Лучѣ свѣчки освѣтили блѣдй лиця обохъ, мовь скованыхъ соперникôвъ; они вперше поглянули на себе застрашеными очима и майже рôвночасно скрикнули:

— Що! то ты Патрикій! — А се ты Ипполите! — бодайже тебе! якого страху нагнавъ ты менѣ!...

Боязнь напрасно улетѣла и оба товаришѣ кинулись въ обнятя, стискались тымъ сильнѣйше, що выбавили себе взаимно зъ пожираючого страху.

— Ой, то зла ворожба! — промовивъ шутливо Патрикій — вѣдай заведемъ въ будучности яку бôйку мѣжь собôю.

— По що въ будучности, коли вже теперь побились! — ôдказавъ смѣючись Ипполитъ.

Зъ ôдкижь взявъ ся тутъ Ипполитъ въ такъ пôзну годину? Ôнъ повертавъ зъ гостины ôдъ свого дѣда и спѣшивъ хутко домôвь, надѣючись приѣзду Патрикія. Въ дорозѣ зломила ся ôсь, конѣ знемогли ся и ледво що доволѣклись до „Выгоды“. Тутъ знакомый жидъ ôдступивъ єму свою спальню и зголоднѣлому спраживъ молока, котре на блятахъ, вмурованыхъ въ печь, збѣгло ся и наробило такого дыму, що годѣ було довше тамъ выдержати. Ипполитъ вынѣсъ ся зъ ôдси зъ подушкою до комнаты Патрикія на софку, але згодомъ, задля невыгоды, вернувъ ся назадъ, и заставъ несподѣвано Патрикія. Сей думаючи, що ворогъ наважився ся на єго житє, кинувъ ся очайдушно на него, и ажь свѣтло розъяснило всю справу.

Нôчь тревала єще кôлька годинъ. Товаришѣ не клали ся вже спати, тôлько розмавляючи мѣжь собою, пересидѣли ажь до дня. Ранкомъ, зô сходомъ сонця, рушили въ дальшу дорогу и вскорѣ станули вже безъ перепонъ въ порогахъ родинного дому Ипполита.

Та недовго забавлялись они тутъ; важне посланництво не дозволяло тратити дорогого часу, а наближаючій ся празникъ въ Чекотинѣ зневолювавъ выбрати ся въ дальшу дорогу. Патрикій ôдправивъ свою фѣру домôвь; дальшу подорожь мали ôдбувати кôньми Ипполита.

На диво Патрикія дуже хутко зладивъ ся Ипполитъ до дороги; въ однôй годинѣ бувъ зовсѣмъ готовый, а повѣдомленє родичѣвъ о обзоринахъ стояло єго ледви кôлька хвиль. При послѣднôмъ обѣдѣ промовивъ ôнъ до родичѣвъ:

— Выбираю ся зъ добрымъ товаришемъ на празникъ до Чекотина, а зъ ôдтамъ поѣдемо въ свѣтъ межи люди; може придыбаю що гôдного для себе... Не ôдъ рѣчи бы було, якôбы вы, татку, переглянули свою мошонку и прилагодили для мене на дорôгу хочь кôлька десятокъ — безъ грошей то дуже скучно пускати ся зъ дому....

Отець ничь на се не ôдказувавъ; погумкавъ кôлька разôвъ и удавъ що не чує, а мати озвала ся шутливо:

— Щаслива дорога!... не вздержуємъ тебе... Але предсѣ рада я бачити ту дѣвчину, що схоче ôддати ся за такого вѣтрогона якъ ты! ѣдь, ѣдь!... нехай Богъ провадитъ!

— О, мамко, то буде дѣвчина, добра якъ ангелъ, хороша якъ русалка. За мѣсяць, за два, повернемъ оба зъ фотографіями нашихъ перепеличокъ; тожь то разъ будутъ хорошй!

Выбрались. Ипполитъ, що бувъ бôльше духа свѣтового, не дуже великій нахилъ мавъ до обрядôвъ церковныхъ. Празники любивъ не для празника самого, але задля забавъ, игръ, розвеселенй; томý то покермовавъ такъ ѣздою, що приѣхали до Чекотина саме въ пору, коли богомôльный народъ, по скôнченю Службы божои, высыпавъ ся цѣлою товпою зъ церкви и коли зъ резиденціи панъ-отця долѣтавъ гамôръ вештаючои ся служебы та бряскôтъ несенои до обѣду посуды. Въѣзджаючи на обôйсте побачили они коло возôвнѣ вже цѣлый лѣсъ рôжнородныхъ простыхъ и кривобокихъ бричокъ; бачили живый пильный рухъ въ цѣлôмъ мешканю, мовбы въ розбурханôй купинѣ муравлѣвъ. Зъ комина бухавъ густый дымъ, якбы зъ горла Егны, а зъ пекарнѣ розносивъ ся навкруги запахъ зъ рôжнородныхъ, вже приправленыхъ стравъ.

— Отъ въ саму найспособнѣйшу хвилю приѣхали мы, — озвавъ ся Ипполитъ, зôскакуючи зъ вôзка, — тай правду сказати, не злишный теперь для насъ обѣдъ.

Вôйшли до мешканя. Газда, склопотаный заходомъ празничнымъ, впровадивъ ихъ до гостиннои комнаты, представивъ всѣмъ незнакомымъ и посадивъ ихъ до ряду всѣхъ за столомъ до обѣду. Заразъ на самôмъ вступѣ немилый видъ вразивъ Ипполита: ôнъ не бачивъ тутъ нѣ однои женщины — весь красный полъ выключеный бувъ зъ кружка мужчинъ и прогнаный до окремои комнаты. Обычай то справдѣ старинный, давный, сягає вѣдай ще передхристовыхъ часôвъ, коли то панувавъ строгій передѣлъ межи обома полами. Та хочь нынѣ поступъ и знакомство товарискихъ правилъ знищили вже той передѣлъ и высмѣяли той архаичный поглядъ, то предсѣ въ тôмъ домѣ удержувавъ ся ôнъ єще въ незмѣненôй, первѣстнôй формѣ. Кругомъ стола сидѣли, мовь въ рефектари якого василіяньского монастыря, панъ-отцѣ въ довгихъ, чорныхъ рясахъ и споживали приношенй стравы. Старшй вѣкомъ, утомившись довгою ôдправою та зôгнавши свои голосы на рôжныхъ молебняхъ, крѣпили ся, а молодшй крôмъ того вели розмову. Лишь та розмова була вяла, не мала нѣ свѣжости нѣ рухливости, бо неставало женщинъ, тои пружины говôрливости, того живчика, що удержує въ кружкахъ товарискихъ веселôсть и рухъ.

Тымчасомъ въ сусѣднôй комнатѣ пôшли бесѣды живѣйше; тоншй голосы панночокъ переплѣтали ся зъ альтовыми звуками поважныхъ матокъ, мовь бренкôтъ комашокъ зъ бобоненємъ мухъ. Хоральный смѣхъ выбухавъ тамъ неразъ довгими каскадами, неразъ вырывали ся восклики, що заливали своими дзвôнкими филями тишину сусѣднои комнаты мужчинъ...

Ипполитъ дуже нерадый бувъ зъ того подѣлу; єму не ставало вже терпцю дожидати хвилѣ сполученя; ôнъ часто оглядавъ ся поза себе и звертавъ свои очи до сусѣднои комнаты въ рôжноцвѣтый вѣнець панночокъ.

Обѣдъ тревавъ бо́льше двохъ годинъ; годѣ було скорше упоратись зъ многими стравами переплѣтаными рожными напитками, тоастами и гро́мкими „многая лѣта“.

Доперва по́дъ вечеръ слѣдувало зближенє роздѣленыхъ полово́въ. Женщины, пышно мовь ти павы, одна за другою входили до комнаты гостиннои, а мужчины по́дъ ихъ напоромъ уступали зво́льна и розплывались по бо́чныхъ комнатахъ Молодцѣ смѣливѣйшѝ, званѝ звычайно „пташками“, крутили ся о́дважно коло панночокъ, мовь мухи коло меду, а несмѣлѝ-початковѝ зазирали лишь изъ поза одвѣрка. Въ то́мъ озвавъ ся тихозвучный фортепянъ; по́дъ ударомъ якихсь рученятъ застогнало ко́лька мольовыхъ акордо́въ коломыйковои думки. Гуляки выкуривши папѣроски, готовились до танцю и покашлюючи та поправляючи ковнѣрики и рукавцѣ наближались до салѣ.

На першѝ такты коломыйки высыпали ся гуляки на зрѣлище публичне до зачѣпнои акціи: кто въ право, кто въ лѣво, а кто безъучастно при одвѣрку. Розпочалась роб ота. Вѣнець гулящихъ паръ побо́льшавъ ся щоразъ бо́льше и бо́льше; панны зъ нѣжною прелестю гуляли охочо, и мовбы для приманы молодцѣвъ, поступали вѣчливо въ о́дповѣдныхъ крокахъ назадъ. А молодцѣ чого вже не доказували! Зъ цѣлою завзятостю напирали на свои приманливѝ русалки та выхилясами и выкрутасами залицялись до нихъ: присѣдали, то знову выпручались, выгиналисъ, окручувались, то выкидали ногами на боки, а все зъ тымъ бо́льшимъ порывомъ, зъ тымъ бо́льшою завзятостю, що ще свѣжѝ, непо́ддоптанѝ силы... Въ ко́нци побѣдивъ молодець! панна по́ддалась єго пристрастнымъ намаганямъ, метнулась въ єго простягненѝ рамена и обоє злучившись въ тѣсно́мъ обнятю, окрутили ся на мѣсци въ оба боки и раденькѝ выступили зъ круга на тиху розмову.

Ско́лько то поезіи, ско́лько щирого порыву въ то́й коломыйцѣ! Старшѝ вѣкомъ приглядаючись самѝ молоднѣютъ житемъ молодыхъ, и пригадуютъ собѣ ту пору, якъ колись и они такъ доказували. Та жаль то́лько, що молодѣжь вже мало опѣкуєсь коломыйкою, що своєю байдужностю проганяє єѣ що-разъ бо́льше зъ по́дъ родимои стрѣхи... Бувъ колись козакъ — нынѣ єго не має, належитъ вже до споминокъ; осталась ще єдина коломыйка, а вже и зъ нею зле обходимось. Ей, о́братя! памятаймо, що се послѣдный народный питоменный танець, що зъ єго утратою не почуємо вже на саляхъ: „се рускій народный танець...“ И зъ о́дки тота байдужно́сть, тота поруга для коломыйки? Красу єи признали вже давно самѝ чужинцѣ — она представляє вѣрно тую нѣжну, майже идеальну любо́вь, яка цѣхує нашь наро́дъ, наше руске се рце. Плекаймо коломыйку и стережѣмъ єѣ бачно всюды на нашихъ забавахъ!

О́дтакъ слѣдувавъ цѣлый рядъ танцѣвъ, въ котрыхъ верховодивъ Ипполитъ, и то зъ такою справностю и легкостю, що всѣ ажь подивляли єго. Панны лишь зглядались на него, а о́нъ завивавъ ними по помостѣ мовь мотыльками. Пристрастно любивъ гуляти, а любивъ такожь и побесѣдити; невычерпаный бувъ въ своихъ дотепныхъ розговорахъ — все мавъ доволѣ предмету, шепнути щось въ уважне ушко.

— Чи вы щиро любите танець? — спытала єго въ перестанкахъ одна панна.

— Ахъ, чижь знайде ся кто межи молодѣжею, щобъ не любивъ танцю!... То єдина хвиля, въ котро́й до́ткнути во́льно неоднои рожѣ, безъ страху уколеня... се єдина хвиля, въ котро́й можь свобо́дно почути стукотанє стрепенѣлого серця и въ своѣй долони держати дрожачу, нѣжну, мовь снѣгъ бѣлу ручку. Танець — то великій приятель молодѣжи; о́нъ кожду гулящу пару сповиває якоюсь заслоною, нѣкимъ не продертою; творитъ о́ддѣльный свѣтъ, въ котрого тайны нѣчіє ухо вдерти ся не може. Чоловѣкъ, що выдумавъ єго, бувъ справдешный геній, добрый знатокъ вѣку молодечого, знатокъ єго жадобъ и потребъ душевныхъ.

Въ то́й хвили розлягло ся сильне плесканє рукъ; молодшѝ пары уступались, а по помостѣ посувалась въ отяжѣло́мъ и несправно́мъ руху поважна пара: якійсь вуйко — зъ газдынею дому!

— То не пріятно́сть, а жаль за утрачеными лѣтами молодыми выпхала ихъ въ виръ танцю, — продовжавъ Ипполитъ. — такъ щожь? замѣтно, що давна струнко́сть тѣла улетѣла, а настала вялость. Душа бы рада, а тѣло вже не до того — кожде зъ тои пары муситъ по танцю сказати: „по́ддопталась стара сила, утомивъ ся... а все то вы такъ розворушили, вы молодѝ! о бодай васъ! Що то лѣта! нѣ, вже не до ладу, минуло ся“. Нехайбы теперь вуйка и газдыню на колѣнахъ просивъ, щобъ дальше гуляли, не по́шлибы за нѣ що, — а молодѣжь годѣ вздержати, отъ на примѣръ: служу вамъ до вальця! — и по́рвавъ Ипполитъ панну за вюнкій станъ и мовь на крылахъ унѣсъ єѣ по гладко́мъ помостѣ.

Щожь робивъ нашь Патрикій въ то́мъ часѣ? О́нъ державъ ся своєи методы: гулявъ зо всѣма за покотомъ, оминаючи лишь лици вже сильно морщинами поораны. Неперебиравъ такъ, якъ любивъ Ипполитъ, що лишь зъ найгарнѣйшими панночками забавлявъ ся.

Вже надъ ранкомъ посѣдали собѣ оба товаришѣ окремо и розглядались навкруги по лицяхъ утомленыхъ. Патрикій промовивъ до Ипполита:

— Якій же дальшій плянъ нашои ѣзды?

— Завтра, або вже и нынѣ, ѣдемо до тои синёокои чорнобривки, що тамъ сидитъ по́дъ зеркаломъ. Приглянь ся ѣй бли́зше, здає ся менѣ, що варто потрудитись за нею.

— И якъ ще варто! — о́дказавъ Патрикій, набираючи вже бо́льше наклону до тои панны, — по́ѣдемо, по́ѣдемо!

На день вже добре поблагословилось. Зо́бранѝ гостѣ выбирались домо́вь, та що споживали снѣданє на дорогу. Ипполитъ присунувъ ся нарокомъ до о́тця чорнобривки и щось довго зъ нимъ розмовлявъ.

— Звинѣть панъ-отче, — промовивъ въ ко́нци, — що смѣю просити Васъ зъ моимъ товаришемъ о прово́дъ до Любова; мы незнакомѝ въ то́й околици, а дорога уложена нами веде власне черезъ Ваше село.

Якъ невелика була просьба, такъ и не тяжка до выслуху; панъ-отець легко усмѣхнувъ ся и заявивъ готовость въ проводѣ. Въ яку добру годину опо́ля, зъ Чикотина до Любова понеслись двѣ брычки, на котрыхъ дрѣмали нашѝ гульбою утомленѝ празничнѝ.

## IV.

Село Любо́въ — то велика богата оселя, розложилась на широко́й необмеженой ро́вниннѣ нивъ подольскихъ. Вже о яку милю видно неначе зъ землѣ выросльый горбокъ, зъ котрого, въ мѣру якъ меншала о́дстоя, що-разъ виднѣйше а виднѣйше зарысовувались: золотохреста церковь, дво́ръ дѣдича, и бѣлѝ, мовь зъ картъ вылѣпленѝ хатки. Само село околяло навкруги будынки панъ-отця

и церковь, и мовбы своими грудьми зберегало ихъ бдъ неприязныхъ внѣшнихъ вплывбвъ. Бдъ часу, якъ тамъ заѣхали два молодй богословы, въ мешканю панъ-отця щоденне житє набрало живѣйшого руху; порядокъ домовый хочь задержавъ ся той самъ, то предсѣ прибравъ стараннѣйшу, доббрлившу внѣшнбсть: все менше гарне укрылось въ закуткахъ, а красше и гарнѣйше выступило на верхъ. Тай не дивно — тутъ предсѣ заѣхали два женихи!

Найстарша панна того дому, синёока Юлія не дармо приманила на празднику переббрчистого Ипполита, бо справдѣ була гарна. Росту середного, постати хисткои, въ тонкимъ станомъ, росьбшными мовь выточеными грудьми, сіяла она чаровитою дѣвочою красою и якоюсь тихою нѣжною повагою, котра мимоволѣ приманювала до себе не тблько серця мужчинъ, але такожь и подругъ ровесниць. На погбдливбмъ ви чолѣ розсыпалось буйными филями чорне, мовь гебанъ волосє; чорнй брови зависли двома веселками надъ синими хорошими очима, въ котрыхъ лелѣвъ супокбй, розумъ и розвага. Рожевй уста, троха затисненй, зраджували предъємчивый, непохитливый характеръ; усмѣхъ, що инодѣ красивъ гарне бѣле лице, бдкрывавъ всю щирбсть душѣ, а голосъ металевый звенѣвъ принадно и въ его звуку чулась сила и постоянна воля. Та не досыть самои поверхнои красы, що пышалась на обличю и стати, але и душевнй прикметы єднали ѣй такъ старшихъ якъ и молодшихъ, бо до всѣхъ умѣла прихилитись, до всѣхъ приблизитись; своєю гарною вродою и проворностю у всѣхъ умѣла придбати собѣ загальну честь и пошану.

Двѣ молодшй сестры Юліи, пбдростки, не выступали єще на забавахъ, не ѣздили нѣ на празники, нѣ на весѣля; сидѣли дома и просвѣчали ся наукою, котру вливала въ ихъ молоденькй головы домова учителька п. Олимпія. Коли неразъ мати хотѣла взяти зб собою и середущу доньку на яку гульку, отець бдказувавъ завсѣгда свого дозволу: „Не до лиця ще малбй панночцѣ ѣздити по забавахъ; нехай перше освѣтитъ свбй розумъ хосенною наукою, присвоитъ собѣ огладу и чесноты домовй, нехай перше дома научитъ ся, якъ заховатись въ товариствѣ, и доперва тогды здолѣє прилично выступити передъ людьми. Мале, недосвѣдчене, розтрѣпане може вырватись въ чимъ-небудь, може въ великои охоты до танцю переступити границѣ нѣжности дѣвочои, навыкнути до якои похибки и попасти въ людскй обмовы на цѣле житє. На все повиненъ бути свбй часъ: перше наука — а потбмъ забавы“.

Тоижь самои гадки була и панна Олимпія. Она похваляла думки отця и нѣколи не прихилялась въ тбй точцѣ до гадокъ матери.

Олимпія була то панна вже трийцятилѣтна, досыть образована, та засуджена вѣдай задля непринаднои поверхности и нѣякого приданого чи не на вѣчне вже дѣваннє — хочь и сама ще не зрекла ся тои пожаданои надѣѣ, що солодкими словами звенѣла въ ви ушахъ: „шлюбный вѣнець“. Середного росту, худа та тонка, вештала ся по всѣхъ комнатахъ и наповняла своимъ чекотливымъ голосомъ всѣ куты и закутки. Годины денныхъ занятій дѣвчатъ наглядала зб строгою точностю и не позволяла, разъ установленый порядокъ змѣнити. Родичѣ неразъ прислухувались ви науцѣ, розважали способбъ ученя, слѣдили, чи дѣвчата якъ слѣдъ понимали выкладанй предметы, та въ вдоволенємъ помѣчали слѣдный успѣхъ въ розвою умбвъ донёкъ, точне знанє научныхъ предметбвъ, знакомство господарки домовои и ручныхъ роббтъ. Черезъ те була Олимпія въ цѣлбмъ домѣ дуже поважана и люблена, а родичѣ зъ утѣхи надѣляли єѣ окрбмъ заплаты, частыми єще дарунками.

Одною слабою стороною Олимпіи було незвычайне замиловане до думання, до мрѣй, котрыми любила въ хвиляхъ тихихъ, уединеныхъ, свого духа пестити. Темными, супокбйными вечерами сидѣла звычайно въ выгбднбмъ фотели, спирала голову назадъ о опирало, устремляла очи въ темну стелю, и будовала гадками величавй роскбшнй палаты щасливости. Мѣсячнй и зорешливй ночи мали для неи особлившу приману; выманювали єѣ зъ комнаты до городу, саду, або въ яке инше уединене мѣсце, де она поглядаючи въ темне небо маячила о щастю та часто збтхала...

— Ей, панно Олимпіо, — промавлявъ Ипполитъ, наколи добре пбзнавъ ви наклбнъ, — не зрывайте собѣ грудей, бо навѣть найсильнѣйшимъ збтханємъ не здолѣєте здмухати зъ неба тои збрки, що бажали-бъ єѣ до свого серця загнати. Не пбддавайте ся мрѣямъ, бо они не то рай, але пекло несупокою для васъ ладятъ!

— Нѣ! ошибаєтесь — я въ своихъ мрѣяхъ дуже а дуже щаслива: они для мене потребою, безъ нихъ житє моє булобъ дуже темне. Бувають хвилѣ, въ котрыхъ журба злягає на моє серце, стискає зимно грудь, морочитъ мои гадки — якажь розрада моглабы тогды менѣ, уединенбй, ту хмару розбгнати, яка сила моглабъ тягарови улекшити?... А такъ выйду, погляну на темне небо, на яркй меркотливй звѣзды, полину гадками въ надземнй краины необмеженои щасливости, попещу ся надѣями, и стану веселѣйша!

— Надѣѣ озолочуютъ житє и справдѣ булобъ дуже невесело безъ нихъ; але мрѣѣ и надѣѣ — се крайнй противности. Мрѣѣ суть мовь тй блискавки, що заяснѣли на те, щобы зъ тьмы зробити пбтьму; они васъ хвилинку попестятъ, заведутъ до роскбшныхъ палатъ, а бдтакъ, проминувши якъ сонъ, трутятъ васъ знову въ давну, єще ббльше необрадну дѣйстность, и такъ зъ вашого щастя, зъ того свѣтлого ангела, творитъ ся чорный діяволъ. Розпростѣть ся зъ мрѣями, не ходѣть вечерами моргати до мѣсяця, бо то небезпечно, можете колись того пожаловати...

Не слухала Олимпія радъ Ипполита, робила, що знала; въ вечерныхъ хвиляхъ буяла-думала, снуючись по уединеныхъ мѣсцяхъ. Одного погбдливого, повмѣсячного вечера сидѣли Юлія, Ипполитъ и Патрикій въ комнатѣ та весело розмавляли, а Олимпія для бдпочинку выйшла своимъ звычаємъ на городъ перейти ся. Перейшовши кблька разбвъ тамъ и назадъ по головнбй уличцѣ, засадженбй по обохъ бокахъ агрестомъ и порѣчками, побачила, якъ бдъ саду зъ-за пасѣки высунулась якась чорна постать, зъ бѣлою мовь молоко бородою, зъ довгою наче копіє жердкою и прямовала зъ простягнеными руками прямо на ню. Зъявище се, въ вечѣрнбй пбвмѣсячнбй млѣ, выдавалось велике, страшне и дуже занепокоило Олимпію. Она приложила руку до чола и засланяючи очи бдъ свѣтла серпорогого пильнѣйше проглядала темрявый сумракъ. Постать поступалась безъ упину...

—Кто то? — скрикнула Олимпія зворушенымъ голосомъ. —Кто то? — повторила ще разъ сильнѣйше — кто то?

Але постать не бдзывалась, лишь поступилась трохи напередъ и станула. Налякана Олимпія пбдалась несвѣдомо кблька крокбвъ назадъ, бдтакъ звернулась до мешканя и почала що силы утѣкати. Оглянулась — а чорна постать

бѣжитъ за нею широкими кроками. Се нагнало ѣй великого страху; она добула всеи силы и скорѣйше кинулась у фѣртку, та лишь почула, якъ помана запѣяла за нею мовь пѣвень и засмѣялась чортовскимъ реготомъ. Крайне перелякана вбѣгла Олимпія зъ сполотнѣлымъ обличемъ, зъ ковтаючимъ серцемъ, до комнаты мѣжь бесѣдуючихъ. Поблѣдле лице затревожило Юлію. — Чи вы не хорй, панно Олимпіе, — спытала — може чого налякались, може подати воды?

Ипполитъ сидѣвъ конець стола и зъ нехотя усмѣхнувъ ся поглянувши на Олимпію.

— Се ваша справка, пане Ипполитъ, — гнѣвно выголосила Олимпія, ôддыхаючи глубоко, — по вашôмъ усмѣху догадуюсь, що вы уложили такъ нечемне и мѣлко-умне дѣло.

— Найперше не знаю, объ чôмъ бесѣда, — ôдказавъ Ипполитъ насупивши брови, — а потôмъ зроблю увагу, що закимъ кто хоче говорити о чемности, повиненъ найперше самъ нею руководити ся!

— То ще можь посувати свою смѣлôсть до тои степени, щобъ мене уражати! — скрикнула Олимпія и зъ плачливымъ голосомъ метнулась до дальшихъ комнатъ. Зачинивши за собою дверѣ, щось довго бобонѣла о смѣливости, нечемности, негôдности...

Нѣкто не знавъ, що лучилось Олимпіи, всѣ поглядали лишь на Ипполита и вѣдай помѣчали по его лици, що не зовсѣмъ чисту маѳ совѣсть; мовчанка тревала кôлька хвиль.

— Скажѣтъ щиру правду, пане Ипполитъ, — промовила Юлія нѣжнымъ голосомъ, — чи вы справдѣ нѣчого не знаѳте о приключеню Олимпіи?

— Знаю, се мое дѣло, — ôдказавъ Ипполитъ трохи згодомъ, усмѣхаючись, — мусѣвъ я выслати чорного рицаря зъ копіемъ, щобъ розбуривъ величавй воздушнй замки збудованй буйными мрѣями п. Олимпіи, котрй не огрѣютъ ѣй серця а остудятъ.

— А то признасте самй, що вы тутъ подвôйнымъ виновникомъ: разъ що сильно налякали панну Олимпію, а потôмъ що покрыли свôй чинъ неправдою.

— Черезъ те ще не почуваюсь до вины, — ôдказавъ Ипполитъ, — у мене на думцѣ була добра цѣль.

— Здаѳсь, що неправда не може бути средствомъ до доброго дѣла — промовила Юлія зъ натискомъ, щобъ Ипполита трохи заклопотати. — Хочь она часто выгôдною, але чеснота завсѣгды соромливо ôдвертаѳсь ôдъ неи. Правда повинна бути окликомъ для всѣхъ и въ всякôмъ случаю.

Ипполитъ, хочь нечаянно заскоченый, не радо уступавъ зъ мѣсця, не легко дававъ ся збити зъ пантелику.

— Вашй выводы гарнй, панно Юліе, але надто идеальнй. Буваютъ случаѣ, где конечнôсть, людянôсть, а навѣть само серце наказуютъ послужити ся иногдѣ неправдою для добра.

— Ахъ, якажь дисгармонія страшна въ тыхъ двохъ словахъ: неправда — добро!

— А предсѣ дисгармоній уживаютъ и найславнѣйшй композиторы, щобъ ефектовнѣйше представити гармонію...

Юлія вдивлялась уважно въ лице Ипполита; видно було, що доказы его промовляли до ѳи серця, що пильно розбирала гадки Ипполита и працёвала мыслями, щобы пересвѣдчитись о ихъ стôйности. Она думала-розважала и въ кôнци притакнула.

— Такъ теперь тѣшу ся, — продовжавъ Ипполитъ, — що узнали вы мене невиннымъ въ моѣй справѣ и маю надѣю, що небавкомъ зъѣднаю собѣ назадъ прихильнôсть панны Олимпіи и що обоѳ станемо знова добрыми приятелями.

Олимпія була справдѣ гнѣвна; слова, выреченй за рѣзко Ипполитомъ, вразили ѳѣ, она ôдъ теперь презирала нимъ, чинилась, мовбы не чула ѳго бесѣды, и не брала участи въ играхъ, въ котрыхъ ôнъ верховодивъ; за те обдарила бôльшою вѣчливостю Патрикія и радо зъ нимъ розмовляла.

Слѣдующого дня просила Юлія обохъ молодцѣвъ, щобъ помогли ѣй уложити плянъ на цвѣтникъ. Коли вже стояли въ городѣ побôчь дому и приглядались мѣсцю призначеному на цвѣты, забажала Юлія вôзвати ѳще до рады и Олимпію. Ипполитъ поскочивъ хутко и побѣгъ ѳѣ запросити.

— Просимо на городъ, до рады, панно Олимпіе! — промовивъ Ипполитъ.

— Ѳсли я потрѣбна Юліи, то може она сама мене вôзвати; чей маѳ бôльше смѣлости до мене, нѣжь вы ѳи мати повинній!

— Панна Юлія проситъ васъ черезъ мене, але — ваша воля!

Олимпія ôдказалась ôдъ участи. Юлія выняла изъ за станика картинку и предложила молодцямъ плянъ, котрый сама була начеркнула. Тй приглядались кôлька хвиль...

— Гарный плянъ — промовивъ Патрикій — можь приняти ѳго безъ поправки.

— Гарный, — ôдказавъ Ипполитъ згодомъ, — але чи не можна бы мѣсто сего елиптичного кльомбу зробити кльомбъ ромбовый; мѣсто тыхъ розкиненыхъ малыхъ кльомбикôвъ, зробити чотыри бôльшй, а въ углахъ цвѣтника додати трикутнй грядочки... Тутъ при входѣ гарно выглядали бы два стовпы стôжковй, омаѳнй дикимъ виноградомъ. Отъ мôй плянъ такъ выглядавъ бы...

Ипполитъ взявъ паперъ, оловце, приступивъ до стѣны мешканя и кôлькома потягами начеркнувъ свôй змѣненый плянъ. Цѣлый подѣлъ бувъ симетрично розложеный, и не дивно: — предсѣ Ипполитъ, ще въ школярскихъ часахъ, неразъ забѣгавъ до цвѣтникôвъ чужихъ и неразъ мавъ случай приглянутись ихъ розкладови.

Хочь Патрикій обстававъ за пляномъ Юліи, она прихилилась таки до пляну Ипполита яко лѣпшого и гарнѣйшого, и рѣшилась пôсля него свôй цвѣтникъ устроити. Оба молодцѣ зô шнуромъ въ рукѣ ялись щиро до роботы, робили рôжного вида кльомбы, а звивались тымъ скорше, що наглядала ихъ гарна Юлія...

Патрикій державъ за другій, дальшій конець шнура и мавъ часъ своими думками свобôдно погуляти; ôнъ забѣгъ мыслею далеко напередъ, въ ту пору, коли цвѣтникъ вже пестрѣвъ буйными рожами, оксамитными гвоздиками, пахущою резедою... видѣвъ, якъ посередъ щебетаня пташкôвъ, переходжуѳ ся поручь зъ Юлією въ вузенькôй стежинцѣ по блескучôмъ, бѣлôмъ пѣску, якъ ôдтакъ скручуѳ зъ нею до бесѣдки, а тамъ.... а тамъ.... Ктожь не знаѳ важного посланництва того тихого пристановища, такъ важного въ исторіи любовныхъ подій? ктожь не знаѳ, якй пересправы и переговоры ôдбуваютъ ся пôдъ зеленымъ ѳи покровомъ?... Звычайно по лагôднôй и супокôйнôй розмовѣ зрываѳ ся згорячкованый, урывaный діяльогъ, заметушитъ ся завзята борба мѣжь двома серцями, летятъ градомъ бомбы и гранаты серце прошиваючихъ слôвъ: „любовь, зôрка щастя, соколе мôй,

ангеле мôй!“ — блискаютъ блискавки зъ розъискреныхъ очей, борба кипитъ — по чôмъ слѣдує цѣловита здача однои стороны. Дивного то рода межиусобиця! Обѣ стороны: побѣдитель и побѣджена, списуютъ радо договоръ однозвучно въ своихъ серцяхъ: „ты мôй, моя, на вѣки, на вѣки“ и обвѣщаютъ стрѣльными лоскотами поцѣлуѣвъ о обопôльнôмъ помиреню.

Тй горячй гадки такъ опановали Патрикія, що ôнъ не чувъ, якъ Ипполитъ до него кôлька слôвъ промовивъ.

— О, десь далеко буяєшь ты мыслями, любый товаришу! десь не при тобѣ гадки!

Патрикій вылапаный въ найгорячѣйшôй хвили свого солодкого думаня, цѣлый спаленѣвъ; его лице забѣгло багромъ, а очи соромно звернулись къ земли.

— Може вы утомились, — промовила вѣчливо до него Юлія, — позвольте менѣ на хвилиночку выручити васъ.

Патрикій поглянувъ на ею обличе — скôлько чару, скôлько уроку красовалось на ею стати! Она выдалась теперь на причудъ гарною, приманливою. Розколысаный и подражненый попередными думками вразивъ ся ею красотою, и може бувбы выкориставъ ту хвилю та здѣлавъ рѣшучій крокъ, єслибъ не Ипполитъ, єслибъ не свѣдки зъ рыскалями. Натеперь повздержавъ ся ôдъ всякихъ починôвъ, а лишь поглявувъ на ню щирымъ сердечнымъ поглядомъ... Не знати, чи Юлія помѣтила то зворушенє Патрикія, чи доглянула ту заверуху, що зôрвалась на днѣ его душѣ? Але Ипполитъ добачивъ єѣ и вѣдай догадавъ ся, бо довгимъ и вымовнымъ поглядомъ змѣривъ Патрикія.

Зволнована буря чувствъ по хвили вправдѣ улагодилась, але полишила помѣтнй слѣды въ думкахъ Патрикія. Хочь ôнъ дальше зарысовувавъ шнуромъ кльомбы, та всежь на днѣ душѣ шибалась все одна думка, думка хуткои розвязки его любовныхъ намѣреній, думка освѣдчинъ...

Якъ проминула Патрикію друга половина сего дня, той лишь зрозумѣє, кто переходивъ хистку лавку, що мостить хвилѣ постановы зъ хвилями освѣдчинъ. Якась жахлива непевнôсть, невысказана тревожливôсть, боязнь — точатъ гôрше хробака зворушену душу, а неясна гадка будучности наганяє цѣлу хмару задумы и зависає цѣлымъ тягаромъ на зморщеныхъ бровахъ. Тогды свѣтъ цѣлый на завадѣ, люде на перешкодѣ, дражнятъ своими голосами та побôльшуютъ несупокôй душевный; тогды кождый шукає уєдиненыхъ мѣсць, щобъ супокôйно ôддалѣкъ ôдъ гамору и клекоту розмышляти. Тай Патрикій, заразъ по полудни, выхиливъ ся тайкомъ зъ дому и гульнувъ на прохôдъ въ поле, щобъ на самотѣ свобôдно подумати, розважити. Довго блукавъ тамъ по нивахъ, межахъ, довго маявъ ся тамъ зъ похиленою головою, пôдскубуючи вусики, та ажь зъ западаючимъ, вечѣрнымъ сумеркомъ повернувъ домôвь.

Пôзно по вечери розбйшли ся всѣ на свôй нôчлягъ. Оба молодцѣ увôйшли до своеи спальнѣ и довго безмовно надъ чимсь думали.

— Менѣ дуже сподобалась Юлія, — промовивъ першій Патрикій, — думаю вскорѣ освѣдчитись, бо и чогожь довше зволѣкати и часъ гайнувати!... А ты якъ думаешь, Гипцю!

— Та справдѣ нема чого довше чекати, але чи ты пересвѣдчивъ ся объ тôмъ наглядно, що Юлія тебе любитъ, що прийме твои освѣдчины?

— О любвѣ не говорила, але мѣркую по ею вѣчливости и щирости, що менѣ дуже прихильна.

— Прихильнôсть, то єще мало! она може походити зъ гостинности и зъ доброго выхованя, котре наказує бути для кождого прихильнымъ и вѣчливымъ. Въ справахъ любовныхъ руководитъ лишь щирый наклôнъ, горяча любовь; о тыхъ треба конче пересвѣдчитись, бо радше зовсѣмъ залишити освѣдчины, нѣжь въ рѣшучôй хвили одержати ôдправу!

— То може бы ты зручно, манôвцями, допытавъ ся, чи она мене любитъ, чи пôйшлабы за мене? Ты майстеръ въ тыхъ справахъ, здолѣешь свого доказати!

— Добре! Коли хочешь, я буду доходити...

За тыми словами розпростились оба товарищѣ, кинулись въ свои лôжка и лишь похлинули въ пухкôй, мовъ снѣгъ бѣлôй постели... Вже бôльше якъ годину спавъ Ипполитъ тяжкимъ сномъ, а Патрикій все єще торочивъ нить своеи будучности, — довго думавъ въ нôчь та не мôгъ заснути, хочь силомôць стулювавъ очи. Думавъ-думавъ, та лишь прислухувавъ ся проймаючому стонови рябопѣрого пугача, що тужно заводивъ десь тамъ на старôй дзвоници... (Дальше буде.)

---

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

### II. Сараєво.

Дôзнавши въ часѣ ѣзды тôлько поверховнй враженя зъ боснійскихъ мѣсточокъ, доперва въ Сараєвѣ, въ столици Босніи, мôгъ я близше придивити ся способови будованя домôвъ и загальному устроєви тамошнихъ мѣстъ. Домы майже всѣ деревянй, одно- и дво-поверхнй, черепицею або дошками крытй, лишь велика касарня, конакъ (помешканє намѣстника) и кôльканайцять джамій були зъ каменя або цеглы побудованй. Чотыри, майже рôвнобѣжнй улицѣ идутъ вузкою рôвниною по обохъ берегахъ рѣчки Милячки, що середину мѣста переплыває. Цѣла група домикôвъ, стоячихъ побôчь себе, творитъ базаръ, где промысловцѣ краєвй свои выробы вытворюютъ таки передъ нашими очима и где находятъ ся склепики зъ товарами одинъ коло другого, якбы нанизанй. Одинъ такій базаръ, уцѣлѣвшій ôдъ огня, мѣститъ въ собѣ дуже краснй выробы орієнтальнй: цареградскй и перзійскй, всѣ дуже дорогй.

99 джамій зъ тонкими, высокими минаретами надаютъ Сараєву видъ орієнтального мѣста. Посередъ мѣста въ рôжныхъ улицяхъ (не лишь навколо джамій) повно кимитарôвъ (кладовищь) магометаньскихъ, дуже часто неогороженыхъ, такъ що худоба свобôдно на нихъ пасе ся. Всѣ площади (пляцы) засѣянй тутъ надгробниками камѣнными. Чотырегранный, на метръ высокій тонкій камѣнь, зъ турбаномъ въ горѣ вытесанымъ, стоитъ надъ гробомъ мужѣвъ; такій же самый, лишь гладкій, надъ гробомъ женъ. Зъ приходомъ Австріи пôдъ карою заказано ховати въ мѣстѣ; неодинъ кимитаръ закрыто тертицями, особливо въ бôльшихъ улицяхъ, а прочй кладовища обведено частоколомъ. Множество пôбвъ, тая характеристична признака орієнту, звпвало ся давнѣйше по улицяхъ Сараєва и, якъ зъ многихъ оповѣдань чувъ-ємъ, неразъ револьвера або шаблѣ противъ нихъ добувати треба було, особливо ночею. Приписы полиційнй знесли теперь тую властивôсть.

Улицѣ подôставали имена майже бôльшои части генералôвъ, що брали участь въ занятю тыхъ земель. На улицяхъ видно модернй порядки, впровадженй по приказу властей, якъ освѣтленє нафтове, гдекуды ходничокъ, а навѣть бруки на площадяхъ и улицяхъ и т. д. Правительство много

тутъ робитъ, и лишь недостатокъ капиталôвъ у мѣстцевыхъ жителѣвъ не позволяє погорѣвшому мѣсту повстати въ новôй свѣжôй красѣ. Єще и нынѣ, близько по трехъ лѣтахъ, не много тамъ побудовано. Вынявши кôльла будынкôвъ, взнесеныхъ державнымъ и краєвымъ коштомъ, будовлѣ приватнй лишь зъ трудомъ тутъ взносятъ ся. Найбôльше заслугує на згадку великій першій готель въ Сараєвѣ миліонера Єфтановича, боснійского Серба. Поволи змѣняє Сараєво, особливо на рôвнинѣ, свою орієнтальну физіогномію. На полудневôмъ и пôвночнôмъ стоку гôръ розкинений улицѣ и уличкы, вымощенй гладкимъ каменемъ; домы, опарканенй высокими, подвôйными и потрôйными рядами тертиць, стоятъ по бôльшôй части внутрь або посередъ подвôря. Высокй опарканеня, черезъ котрй жаднымъ способомъ проглянути не можна, вызванй у Магометанъ взглядами религійными, щобы нѣкто не оглядавъ магометаньскихъ жѣнокъ; а Христіяне держатъ ся того звычаю, якъ я узнавъ, для того, щобы внутрь сеи деревянои твердынѣ вести своє житє, неостережно ôдъ Турчина. Такожь впадає въ очи, що по мѣсточкахъ домы Магометанъ майже выключно находятъ ся на горѣ, а въ долахъ поперемішуванй мешканя христіяньскй зъ магометаньскими.

Єсть єще въ Сараєвѣ цитаделя, обмурована довкола. Зъ ôдтамъ на телеграфичну звѣстку зъ Вѣдня, що єсть пора полудневa, падає выстрѣлъ зъ гарматы, и тогды тысячѣ рукъ хватаютъ за годинники, щобы ихъ хôдъ управильнити. Такожь алярмъ огневый оповѣщує ся выстрѣломъ 3 або 4-разовымъ зъ гарматъ, що нôдчасъ ночи переймало мене непріємно, особливо въ часѣ заразъ по окупаціи, бо выстрѣлы можна було собѣ и инакше толковати. Бували случаѣ, що Магометане противились ратункови черезъ жовнѣрôвъ, щобы тіи ихъ жѣнокъ не бачили и щобы ратуючи ихъ не выносили. Зъ тои причины згорѣли разъ въ Рôгатіци двѣ особы, бо жовнѣры задля ставленыхъ перепонъ запôзнили ся до горѣючого покою. Щобы на будуще спаленю людей запобѣчи, выдала власть розпоряджене, щобы решѣтки (краты) ôдъ ôконъ гарему тôлько до половины ôконъ сягали. О скôлько собѣ Магометане взяли тую постанову до серця, не знаю...

Ношня (одѣжь) всѣхъ мужчинъ и женьщинъ єсть майже однакова въ головныхъ чертахъ; допервa вправлене око може розпôзнати зъ одежи, кто католикъ, кто Магометанихъ (Турчинъ), а кто православный (правдивый Сербъ). Жѣнки и дѣвчата магометаньскй можна вже легше розрôжнити ôдъ христіяньскихъ. Магометанки суть всѣ однаково одѣтй: въ довгôй ôдъ шіи до стôпъ опадаючôй одежи, зъ пелериикою зъ заду; одѣжь, якъ у монахинь, покрыває цѣле тѣло и єсть цвѣту найбôльше чорного, брунатного, зеленого, рѣдше яскравои барвы, бо ся послѣдна не тѣшитъ ся доброю славою въ Босніи. Чоботы жовтй, нескладнй, прикрываютъ ноги, а коли вѣтеръ ôдхилитъ полу верхнои довгои одежи, укажесь дімія (рôдъ широкихъ шараваръ, якй всѣ боснійскй женщины носятъ, такъ магометаньскй якъ и христіяньскй). На головѣ маютъ Магометанки бѣлу хустку (въ великости простирала) зъ полотна бавовняного, звычайно чистого; она опадає по довгôй верхнôй одежи ажь по станъ. Лице закрываютъ бѣлымъ платкомъ, такъ що тôлько очи видно (дуже убогй Магометанки всю одѣжь маютъ тôлько зъ полотна). Лице закрываєт Магометанка не тôлько на улицяхъ, але и при праню, при куповаю, а навѣть при пôльныхъ роботахъ. Лучало ся менѣ частѣйше бачити, якъ хлопска магометаньска родина обсапувала кукурузу въ поли, а на приѣздъ нашь всѣ женщины, що въ крузѣ родины не скрывали лиця, утѣкали и ховали ся за лозы; одній лишь мужчины зоставали при роботѣ и довго вычѣкували, ажь мы зъ очей ихъ уступили. Єсли часто такъ повтаряє ся, то небогато — подумавъ я — запрацюютъ такй родины...

Дѣвчата магометаньскй ходятъ въ дімін цвѣту яскравого (незабудькового, сафранового, зеленого и червоного разомъ), въ сандалахъ деревяныхъ утримованыхъ на пôдошвѣ посредствомъ червонои шкôрочки повысше пальцѣвъ на нозѣ; декотрй носятъ и шкарпитки. Поверхъ головы иде легка яскрава хустка, до стану опадаюча, котру понизше бороды рукою придержуютъ и при встрѣчи зъ „дявромъ“*) бôльше на лице насуваюгъ (дѣвчата до 14 лѣтъ не закрываютъ лиця). Волосє въ 4—5 косокъ звисае сплетами въ дôлъ на плечѣ; нôгтѣ и долонѣ фарбуютъ звычайно на червоно. На головѣ носятъ фезь червоный зъ чорнымъ, часомъ и золотымъ кутасомъ, гдекуды и зъ украшенємъ пацёрковымъ.

Въ улицяхъ замешканыхъ Магометанами, особливо где рухъ великій, яскраве одѣнє дѣвчатъ выдае ся дуже малёвничо. Дуже часто видѣти можна магометаньскй жѣнки въ числѣ бôльшôмъ, до 10 наразъ, майже однаково убраныхъ, що робитъ враженє якбы якои жѣночои корпораціи; въ часѣ святъ и по пятницямъ идутъ гурмою въ гостину зъ дому до дому. Вечеромъ сопроводжає ихъ ктось зъ родины, майже завсѣгды одинъ мужчина, зъ великою лятарнею паперовою, котра якъ chapeau-claque складае ся.

По бôльше ôддаленыхъ улицяхъ Сараєва, рôвно якъ по меншихъ мѣсточкахъ та селахъ, магометаньскй жены при встрѣчи зъ якимъ Австрійцемъ заразъ ôдвертаютъ ся ôдъ него и чекаютъ такъ довго, ажь доки ôнъ не ôдôйде ôдъ нихъ далеко. Выходячи зъ брамъ, скоро кого увидятъ, запираютъ спѣшно дверѣ за собою и вертаютъ ся назадъ на подвôрє.

Христіяньскй женщины посѣщаютъ часомъ Магометанокъ въ ихъ домахъ, и тôлько тою дорогою удалось менѣ гдещо довѣдати ся про домашный родинный бытъ у Магометанъ.

Тая замкнутôсть Магометанокъ и брак образованя стѣсняютъ дуже ихъ видокругъ и они суть проте страшенно невѣжй. Оповѣдала менѣ одна панѣ, що Магометанки о своємъ пожитю зъ мужами говорятъ зовсѣмъ свобôдно, не соромячись и найдражливших предметôвъ.

Магометане маютъ въ Босніи въ бôльшôй части лишь по однôй женѣ, але суть и такй, що маютъ по двѣ и по бôльше. Мене самй они заневняли, що не добре єсть мати двѣ жены, бо тогды вѣчнй неспокоѣ домашнй... Не люблятъ такожь Магометане, щобы ихъ про жену пытати ся. Одинъ капитанъ выразивъ господареви дому, где мешкавъ, кондоленцію по причинѣ смерти єго жены, гадаючи, що тымъ запытанємъ сповнитъ свôй обовязокъ товарискій. Але яке було єго здивованє, коли на лици господаря вычитавъ крайне неудовольство, мало не образу чести!

Дѣвчата христіянскй въ мѣстахъ святами и недѣлями стоятъ у брамы домôвъ, поприбиранй по святочному и розмовляютъ та забавляютъ ся весело. Ихъ одѣнє такежь, якъ у турецкихъ дѣвчатъ, тôлько не закрываютъ лиця. Дуже часто заведутъ и танець имъ такъ любый „Коло“, по найбôльшôй части самй.

Селянки, жены и дѣвчата, одѣтй святами дуже чисто, але тôлько въ бѣлизну и коротку гуню зъ простого сукна чорного; голова ихъ бѣло завита; носятъ шкарпитки и опанки (пообвиванй ноги ременемъ ажь по колѣна). Христіяньскй дѣвчата мѣщаньскй часто малюютъ лице, що єсть причиною скорого ихъ вяненя.

Домы въ Сараєвѣ удержованй дуже чистенько, зарôвно

*) Дявръ або джавръ = песъ. Такъ Турки прозываютъ христіянъ.

и подвôря, часто обсаджений цвѣтами и букшпаномъ. Домы христіянъ маетнѣйшихъ суть зъ верандами и зъ прибудованями до лѣтного ужитку, где въ тѣни на розпростертыхъ коверцяхъ и на подушкахъ, попиваючи чорну каву и смокчучи люльку, пріемно можна полежати и о Марку Кралевичу и о Царю Душанѣ гдещо побалакати...

(Дальше буде.)

## ВСЯЧИНА.

### Перше столѣтє аеронавтики.

На-рôкъ буде сто лѣтъ, ôдколи перший бальоны къ великому задиву публики въ воздухъ взнеслись. Два братя, Французы, властителѣ фабрики паперу, впали були на гадку представити штучнѝ облаки зъ паперу. Въ тôй цѣли наповнили они бальонъ паперовый розôгрѣтымъ воздухомъ, а що воздухъ огрѣтый єсть легшій ôдъ звычайного, почавъ бальонъ взноситись въ гору. Въ р. 1783 продуковались оба братя передъ тогдашнымъ королемъ французкимъ Людвикомъ XVI и розбудили своимъ вынайденємъ великій надѣй на будущину. Всѣ думали, що удалось вже ôдкрыти способ: пôддати пôдъ пановане чоловѣка непокореный ще доси елементъ-воздухъ; сподѣвали ся, що ôдкрытє тоє вже въ найблизшихъ рокахъ потягне за собою важну змѣну въ средствахъ дотеперѣшнои комуникаціи и що буде можь воздухомъ такъ якъ водою ôдбувати подорожи и пересылати товары. Якъ же марными показуютъ ся всѣ тѝ надѣѣ нынѣ, по уплывѣ першои сотки лѣтъ ôдъ початку аеронавтики? И до нынѣ не удалось єще, хотяй численнѝ люде працёвали въ тôмъ напрямѣ, вынайти машину, або бальонъ, що бувбы независимый ôдъ струй въ воздусѣ, ôдъ вѣтрôвъ, и котрымъ бы можь въ воздусѣ, якъ кораблемъ на водѣ, керманити. Вынявши деякѝ улучшеня самого бальону воздушного, не осягнула аеронавтика жадныхъ новыхъ позитивныхъ результатôвъ. Одинѝ кажутъ, що плавати безпечно въ воздусѣ и керманити судномъ независимо ôдъ струй воздушныхъ, єсть химерою и не дасть ся нѣколи зреализовати — а другѝ увѣряютъ, що причиною незначныхъ поступôвъ въ аеронавтицѣ єсть бракъ знатного механичного таланту, котрый бы за тоє дѣло взявъ ся, и недостатокъ засобôвъ грошевыхъ на тую цѣль.

Всежь таки для кождого цѣкава буде исторія довголѣтныхъ трудôвъ духа людского въ тôмъ напрямѣ и мы подаємо єѣ въ короткости. Здавалось, що природа сама вказуе чоловѣкови дорогу, якъ бы можна въ воздухъ взнестись, и що треба лишь добре летови птиць приглянутись, щобы тую проблєму розвязати. Першѝ, що гадкою тою занимались, старались дѣйсно за помочею крылъ уможливити чоловѣкови плаване по воздусѣ. Леонардо да Вінчі, славный малярь, знаный зъ свого образу послѣднои вечерѣ, студіовавъ старанно анатомію птиць, а именно крылъ, и зладивъ ôдгакъ крыла ôдновѣднѝ до ваги чоловѣка. Однакожь показалось, що мушкулы чоловѣка за слабѝ, щобы можна такъ величезными крылами, якихъ вага тѣла вымагае, навѣть за помочею улекшень механичныхъ свобôдно порушати. По Леонардѣ старались єще многѝ єго гадку перевести, але безъ успѣху. При кôнци минувшого столѣтя подало вынайдене бальонôвъ воздушныхъ надѣю, що за ихъ помочею буде можна проблєму тую рѣшущо розвязати. Французъ Шарль почавъ наповняти бальоны газомъ замѣсть огрѣтого воздуха; ôнъ обтягнувъ бальонъ сѣтею и причепивъ до него легоньку лодку. Першій бальонъ того рода бувъ дуже малый и важивъ всего лишь 25 фунтôвъ. До лодки вложено крôлика, когута и качку, и бальонъ спустивъ ся по двохъ годинахъ щасливо въ однôмъ селѣ, пôвтретя милѣ ôдъ Верзалю. Форма того бальону задержалась до нынѣ, хотяй попри нихъ уживано ще довго бальонôвъ наповненыхъ огрѣтымъ воздухомъ. Въ бальонѣ такôмъ выправилось въ першій разъ року 1784 двохъ Французôвъ зъ Парижа и спустились щасливо о пять миль ôдъ мѣста. Щобы удержати бальонъ въ воздусѣ, або пôдогнати єго ще высше въ гору, палили они пôдъ бальономъ въ лодцѣ солому, бавовну и папѣръ; колижь мали въ долину опускати ся, стали чимъ разъ меншій огонь удержувати, ажь въ кôнци бальонъ зъ остудженымъ воздухомъ осѣвъ на земли. Перше нещастє случилось двомъ Французамъ, що бальономъ черезъ каналъ до Англіи переправлялись. Огонь, що огрѣвавъ воздухъ въ бальонѣ, захопивъ шнуры ôдъ сѣти и оба подорожнѝ упали разомъ въ лодкою зъ дуже значной высокости, и погибли. Щасливше ôдбулась подорожь одного Игаліянця черезъ море адріятицке въ Дальмацію и подорожь двохъ Ирляндцѣвъ до Англіи.

Помимо заведеныхъ улучшеній самого бальона переконѣдчено ся небавомъ, що бальонъ лишь тогды набере практичного значеня, єсли удасть ся кермовати нимъ въ напрямѣ поземôмъ, такъ щобы ôнъ бувъ зовсѣмъ незалежный ôдъ вѣтру. При розвязцѣ тои задачи зайшла похибка, що не одступлено ôдъ формы бальона, а бальономъ при кулистôй єго формѣ годѣ керманити. Представмо собѣ, якъ бы то моряк здивовавъ ся, єслибы єму круглый корабель передано до кермованя! Новѣйшими часами покинули аеронавты бальонъ и взяли собѣ за модель лодку въ формѣ рыбы. Лодка тая маe чотыри величезнѝ крыла, котрѝ за помочею умѣщеного въ нѣй механизму порушаютъ ся. На выставцѣ россійскôй, що сего року въ Москвѣ ôдбуваe ся, находитъ ся модель корабля, котрый въ природнôй величинѣ мôгбы 12 осôбъ изъ службы корабельнои помѣстити (и крôмъ того єще 10 пассажирôвъ зъ пакунками до 300 фунтôвъ). Моделѣ такихъ кораблѣвъ предложено и министерству внутренныхъ дѣлъ въ Франціи и цѣсареви нѣмецкому Вильгельмови. Та всежь моделѣ не могутъ мати того практичного значеня, яке бы мавъ першій-лучшій пôсля нихъ выконаный и въ рухъ впроваженый корабель воздушный, а то вже по тôй причинѣ, що експеримента зъ моделями могутъ бути удачнѝ, а предсѣ зайти могутъ несподѣванѝ трудности при експериментѣ зъ кораблемъ самымъ.

Мимо своихъ недостатковъ достигъ бальонъ великои славы въ нашôмъ столѣтю и ôддавъ прислугу такъ науцѣ, якъ и цѣлямъ публичнымъ. Згадаємо тутъ лише о важности бальона въ нѣмецко-французскôй вôйнѣ. Коли войска пруськѝ облягли Парижъ и замкнули всякій выхôдъ зъ города, стались бальоны єдинымъ средствомъ комуникаціи Парижа зъ прочою Франціею. Выпущено 64 бальонôвъ зъ Парижа; пять зловили Прусаки, а два потонули въ мори; одинъ залетѣвъ бувъ ажь до Норвегіи. Въ загалѣ принесли бальоны помимо недогôдности (бо не можь було ними керманити) великѝ прислуги пôдчасъ облоги Парижа. Вправдѣ выѣхало бальонами лишь 91 осôбъ зъ города, але за те выслано ними около чотырёхъ миліонôвъ листôвъ и 420 голубôвъ почтовыхъ. Поступоване Прусакôвъ, котрѝ робили облавы на бальоны и стрѣляли до нихъ изъ пушокъ, выдалось Французамъ варварске и академія француска порôвнала въ письмѣ, зверненôмъ противъ Прусакôвъ, ихъ поступоване зъ поступованемъ Австрійцѣвъ при кôнци тамтого столѣтя. Пôдчасъ облоги Могунціи черезъ Французôвъ загнавъ вѣтеръ бальонъ, въ котрôмъ находивъ ся офицеръ французкій (щобы розглянути зъ горы фортификаціи города), въ саму крѣпость. Австрійцѣ пустили не лишь офицера на волю, але звернули Французамъ и самъ бальонъ зъ цѣлымъ прирядомъ.

## „КІЄВСКА СТАРИНА“ О БРОШУРАХЪ КУЛѢША.

(Конець.)

„Змѣняти свои переконѣдченя часомъ и рѣчь похвальна, если тôлько змѣна походитъ зъ любви къ истинѣ. О Кулѣши того сказати не можна. Намъ здаe ся, що рядъ єго метаморфозъ не єсть выразомъ внутреннои обновы писателя, або истиннои перемѣны єго переконѣдчень. Кожда метаморфоза Кулѣша маe свôй початокъ въ єго давнѣйшôй литературнôй дѣяльности и періодично являe ся свѣту зъ бôльшою або меншою силою, пôдъ вплывомъ „змѣны воздуха“, а навѣть пôдъ вплывомъ кождорazового мѣстця пробуваня. Мысль тую потвердимо гдеякими примѣрами.

„О непостôйности поглядôвъ п. Кулѣша на козацтво мы вже навели мнѣне Ник. Костомарова. Въ рôвный способъ колибались погляды Кулѣша що до Россіянъ и Полякôвъ. Колишня козакоманія и украинофильскѝ тенденціи повинни бы промавляти противъ всякихъ симпатій къ Россіи або къ Польщи, але у Кулѣша входятъ и найбôльшій крайности въ якусь природну мирову звязь, одвѣтно до часу и кождорazовои забаганки.

„Будучи єще студентомъ кіевского университета, п. Кулѣшъ такъ далеко заенгузіязмовавъ ся польскимъ етногра-

ѳмъ Свидзиньскимъ, що вже бологомъ обкидати ставъ навѣть такихъ людей науки, якъ бувъ проф. М. А. Максимовичь. Року 1857, въ другѳмъ томѣ своихъ „Записокъ о южной Руси“, помѣстивъ Кулѣшь статію Поляка Грабовского о причинахъ взаимной вражды Полякѳвъ и Русинѳвъ въ 17-ѳмъ вѣцѣ, котра въ своихъ гадкахъ сходитъ ся зовсѣмъ зъ нынѣшною „Крашанкою“. Тѣ симпатіи Кулѣша до Полякѳвъ ослабѣли значно въ 60 ыхъ рокахъ, коли выходила петербурска „Основа“, где помѣщена була статія Кулѣша „Полякамъ объ Украинцахъ“. По паденю „Основы“ бачимо Кулѣша межи сотрудниками „Вѣстника югозападной и западной, Россіи“, основаного для борбы зъ Поляками, и межь иншими помѣстивъ ѳнъ тамъ рядъ статій „О паденіи шляхетскаго господства въ Украинѣ обѣихъ сторонъ Днѣпра“. Нынѣ Кулѣшь зновъ станувъ за Поляками, узброившись давно звѣстными ему историчными идеями Поляка Грабовского.

„Чергою дѳзнавала и Россія гнѣву и ласки Кулѣша. Въ повѣсти о украиньскѳмъ народѣ выступавъ ѳнъ противъ Москвы, що убила малоруску народность. Въ 10 лѣтъ пѳзнѣйше въ переднѳмъ словѣ до „Чорной Рады“ старавъ ся вже очистити себе ѳдъ „вузкого мѣстцевого патріотизму“ и явивъ ся навѣть сторонникомъ россійской централизаціи въ политичнѳмъ взглядѣ. „Я желаю въ своѣй повѣсти представити политичну нѣякѳсть Малой Руси и кождому доказати моральну конечнѳсть полученя въ одну державу малоруского племени зъ великорускимъ“. Але тое заявлене не мѣшало Кулѣшеви нападати пѳзнѣйше въ „Основѣ“ на московску централизацію (и майже рѳвночасно писати въ тѳмъ дусѣ до львѳвского „Слова“). Однакожь небавкомъ надумавъ ся Кулѣшь инакше и въ „Вѣстнику югозападной и западной Россіи“, а бѳльше еще въ „Исторіи возсоединенія Руси“, явивъ ся назадъ поклонникомъ московской централизаціи. Теперь погнѣвавшись на Россію, що его „Исторія“ неприхильно зѳстала принята и що его нѣкто вже не цѣнитъ, Кулѣшь удаливъ ся на добровѳльне выгнане въ Галичину и тамъ доказуе зовсѣмъ що иншого, нѣжь въ своѣй „Исторіи“, хотяй послугуе ся тымижь самыми историчными матеріялами и жерелами. Очевидно, тутъ не идея, не историчні матеріялы вплываютъ на погляды автора, а щось то другого... Що оно — всякій, надѣемось, не трудно одгадае...“

## ЮВИЛЕЙ СЛУЖБОВЫЙ ОТ. ВАС. ИЛЬНИЦКОГО.

Въ день св. Іоана Хрестителя обходила гимназія руска во Львовѣ 33-лѣтнѣ роковины професорской службы директора тойжь гимназіи, Вп. от. Василія Ильницкого. Тѣло учительске зѳбралось вразъ зъ учениками въ сали Народного Дому о три чверти на дванайцяту въ полудне, а о дванайцятѳй удалось двохъ членѳвъ тѣла учительского по достойного ювилята, зъ запрошенемъ на урочистѳсть. Проф. Поляньскій привитавъ ювилята яко найстаршій членъ тѣла учительского и довголѣтный товарищь его въ службѣ. Щирымъ, горячимъ словомъ пѳднѣсъ ѳнъ заслуги ювилята не лишь яко довголѣтного учителя, що неутомимо стѳлько лѣтъ около розвою и ублагородненя молодежи працювавъ, але и яко патріота-Русина, котрому руска гимназія незмѣрно много завдячуе и котрый нашу литературу взбогативъ не однымъ цѣннымъ плодомъ. Въ бесѣдѣ своѣй указавъ проф. Поляньскій на велике значене выготовленыхъ пѳдручнукѳвъ шкѳльныхъ въ нашѳмъ рѳднѳмъ языцѣ, бо они суть першимъ жереломъ, зъ котрого молода генерація свою просвѣту черпае; ѳдтакъ пѳднѣсъ заслуги ювилята около такъ важной працѣ, бо въ нѣй бравъ ѳнъ найревнѣйшу участь и бувъ, можна сказати, душею рускои комисіи школьной. Живо представивъ бесѣдникъ трудность сеи дѣйстно великаньскои задачѣ и трудне положене самогожь ювилята, що неразъ за щиру и ревну працю незаслужені докоры протерпѣти мусѣвъ. Бесѣдникъ указавъ дальше, зъ якими перепонами треба було при переведеню тои задачѣ, въ понятю плыткихъ умѳвъ такъ легкои, боротись. Ѳнъ представивъ тыхъ незваныхъ критикѳвъ, що зъ легковаженемъ про тѣ труды згадуютъ, бо то, по ихъ гадцѣ, въ бѳльшѳй части самѣ переводы. „А чижь наше письмо святе не есть такожь переводомъ? а предсѣжь стало ся оно на цѣлѣ вѣки основою нашои всенародноі просвѣты! Чижь маемо ѳдкинути, що писали свѣтлѣ мужѣ и педагоги для потребъ молодежи школьной — ѳдкинути єдино длятого, що мусимо ихъ працю въ переводахъ подавати?“ Иншій критики идутъ еще дальше и закидаютъ учебникамъ школьнымъ, що языкъ въ нихъ есть надто популярный, по ихъ думцѣ простый, поповсваный, нарядженый пѳдъ ладъ польскій и т. д. Бесѣдникъ выказавъ безъосновнѳсть тыхъ замѣтѳвъ, шкодливѳсть такои критики для розвою науки въ народнѳмъ языцѣ, а высказавши заразомъ, що не уважае роботниковъ на тѳмъ поли за людей непогрѣшимыхъ, указавъ на те, що не негація, а лишь критика позитивна, котра выказуе щось лѣпшого, може хосенъ принести. Ясно представивъ ся по тыхъ словахъ образъ великихъ трудностей, якѣ мусѣвъ ювилятъ въ своѣй хосеннѳй праци поборювати. Але всѣ противности не змогли звернути от. Ильницкого зъ дороги разъ вытыченои, не змогли охолодити въ нѣмъ горячои любви до рускаго народу и рускои молодежи, и не спинили его ревности въ праци на всѣхъ галузяхъ науки, черезъ що ювилятъ не лишь нашу литературу наукову збогативъ, але и доказавъ, що языкъ нашь есть способный до трактованя и найвысшихъ проблемѳвъ науки.

По бесѣдѣ проф. Поляньского выголосивъ проф. Лучаковскій свѳй ѳдчитъ о Сократѣ и Софистахъ, стараючись указати молодежи взнеслѳсть чистого идеального стремленя до правды и якъ великимъ робитъ человѣка благороднѳсть духа. По ѳдчитѣ деклямувавъ проф. Скобельскій власный перекладъ Гамаліи Шевченка на языкъ нѣмецкій. Тымъ закѳнчивъ ся програмъ тѣла учительского, а наступила друга часть, въ котрѳй вигала молодѣжь свого улюбленого директора и отця. Именемъ молодежи гимназіяльнои выголосивъ п. Косъ бесѣду, котрою выразивъ сердечні чувства молодежи къ ювиляту; ѳдтакъ ѳдспѣвавъ хоръ ученикѳвъ хорошу пѣсню, а въ кѳнци „многая лѣта“. Горячою подякою изъ стороны ювилята закѳнчивъ ся сей красный и для кождого зъ присутныхъ довгопамятный праздникъ.

И не лишь въ мурахъ рускои гимназіи, а далеко и широко по нашѳй Галичинѣ, всюды де лишь бьютъ щирѣ рускі серця, найде той праздникъ веселый ѳдгомонъ, а щира, тревала, хосенна праця и любовь до всего рѳдного, якою высокоповажаный ювилятъ пѳдчасъ довголѣтнои своеи дѣяльности всегда ѳдзначавъ ся, найдутъ заслужене узнане.

*сс.*

## Новѣ книжки.

— Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей пѳдъ редакціею В. Барвѣньского, томъ VIII. **Нозорѳчнѣ дзвоны, повѣстка Кароля Диккенса** (зъ англійского). У Львовѣ, накладомъ редакціи „Дѣла“, 1882. (Велика VIII-ка, стор. 92. Цѣна 60 кр. а. в.)

— **„Am Tscheremusch.** Gedichte eines Uzulen“. (Нѣмецкій перекладъ поезій Іос. Юрія Федьковича. Выданѳ дуже старанне и мѣститъ 45 поезій на 126 стор. Накладъ книгарнѣ Г. Пардинѣ въ Чернѳвцяхъ. Цѣна 50 кр.)

— **Оповѣданѳ про житѳ святого великомученика и лѣкаря Панталеймона.** Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. У Львовѣ, зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, 1882. (XVI-ка, стор. 52; цѣна 10 кр. а. в.)

### Черезъ „Зорю“ прислали П. Т.:

1) Для „Зеркала“: Ник. Витошиньскій, знаный патріотъ рускій, 90 (девятдесять) зр. а. в.

2) Для „Дѣла“: о. Н. К. въ Райскѳмъ 4·00.

3) На библіотеку повѣстей: о. А. Г. въ Калуши 1·00, п-ѣ В. К. въ Бортникахъ 2·00.

4) Для „Батькѳвщины“: С. С. въ Тернополи 1·30, А. Ч. въ Тернополи 1·30.

5) Для „Часописи Школьной“: о. І. П. Ч. въ Иванковѣ 2·00, С. Т. въ Тернополи 1·50.

6) Для „Общества им. Качковского“ и для „Просвѣты“: Г. Х. въ Печенѣжинѣ по 1·00.

7) На „Чотырогласникъ“: Е. Г. въ Нѣску 2·50.

Выдае и ѳдповѣдае за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пѳдъ зарядомъ К. Беднарского.

**Рôкъ III.** Львôвъ дня 15. (27.) Липня 1882. **Число 14.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сутинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

### IV. Соперники.

Нѣкто въ свѣтѣ не змôгóы переконати Касаткина, що Наталка зовсѣмъ случайно, безъ всякои иншои цѣли, перейшла попôдъ ôкна гостинницѣ.

— Она знала, що тотъ мальованый франтъ станувъ въ тôй гостинници! — мелькнуло въ розпаленôмъ мозку завистника. — Ще разъ глянути на него хотѣла... яка менѣ тамъ невидальщина: петербурскій хлистокъ! — лютивъ ся Касаткинъ. — Пôдъ ôкнами швендатись! на показъ себе выставляти: ну, знайте приѣзджи, якѝ у насъ красавицѣ въ Чинасѣ водятъ ся! налюбуйтесь! Ахъ, ахъ Господи! за що ты мене такъ караєшь!... (Самъ не знавъ Касаткинъ, якъ єму все то наразъ такъ въ голову лѣзло.) Ну пожди же! пожди!

— Та ты, брате, плюнь!... Я тобѣ говорю, якъ честный товаришь говорю: плюнь и выпій! — настававъ капитанъ Пуговицинъ.

— А ты думаєшь, що не выпью?

И Касаткинъ ухопивъ быстро шклянку першу, що попалась єму пôдъ руку.

— Не ôдъ тои було починати — промовивъ поручникъ Трубаченько.

— Лиши єго; чи такъ, чи сякъ, все таки до того самого доведе — замѣтивъ адъютантъ и скроивъ зручно жовту кулю черезъ середину.

— Простаки мы, дураки! степовики необразованѝ!.. Любити насъ можь лишь поти, поки щось лѣпшого не навинесь! — нарѣкавъ Касаткинъ.

— Плюнь, говорятъ тобѣ!

— Гладке лице, тай сурдутина гарно ушита — отъ и все... Господи, Господи!...

— Ей брате, якажь ты баба, коли тобѣ приглянутись! — промовивъ капитанъ Пуговицинъ.

— Баба!... Ой колиб ты знавъ, що тутъ дѣє ся!...

Касаткинъ приложивъ руку до серця и наразъ заридавъ — заридавъ въ цѣлои груди, хлыпаючи судорожно и розмервлюючи своє волося. Выпите душкомъ вино ударило єму въ голову. Билярдъ, стѣны украшенѝ дешевыми, лихими литографіями, полиця зъ билярдовыми кіями въ кутѣ, чорна дошка, на котрôй крейдою записувались билярдовѝ партіи, хлопець-маркеръ въ татарскôмъ кафтанѣ, адъютантъ що прицѣлювавъ ся кіємъ до кулѣ, Трубаченько що заєдно крейдою смаровавъ кôнчикъ свого кія, Пуговицинъ поклавшій руку на рамя Касаткина — все закрутилось и затанцювало передъ єго очима.

— А нехай чортъ бере: пити, то пити! — заревѣвъ Касаткинъ и почавъ жадно пити все, що лишь стояло на столѣ передъ єго очима.

— Ну, гарна робота! — промовивъ Трубаченько.

— Запьєсь до безпамяти, — замѣтивъ яко знатокъ адъютантъ.

— Треба теперь добре за нимъ глядѣти, — сказавъ капитанъ Пуговицинъ.

— Руму бутельку, коняку! — кричавъ Касаткинъ.

— Псъ!... куда? — крикнувъ Пуговицинъ, побачивши, що маркеръ пустивъ ся за напитками.

— Та велятъ... — станувъ на порозѣ хлопець.

— Сиди, дурню!

— А я єму сейчасъ ноги поломлю! — пôднявъ ся наразъ изъ стôльця Касаткинъ и заточивъ ся къ дверямъ.

— Ну, голубчику, не дурѣй; ты направду забираєшь ся до бôйки! — задержавъ єго Пуговицинъ и посадивъ на силу знôвъ на давне мѣсце.

— Ахъ, знаєшь, якъ я єѣ люблю! — заридавъ знôвъ Касаткинъ.

— Перенесѣтъ єго на софу; ôнъ зовсѣмъ валитъ ся! — предложивъ Трубаченько.

— Ну вставай, Петре, пôдоймись!

— Лишѣтъ мене! лишѣтъ!... я вамъ говорю, лишѣтъ!... Наталка, отъ що... она мене покинути хоче.... а я єму ноги поломлю!... якъ фазана — пафъ!... Альфа, назадъ!... Псъ! стережи-гляди!... Наталко, ты чуєшь?... Ой плечѣ, плечѣ!

— Осторожно! — шепнувъ Пуговицинъ.

— А я що? я нѣчого, я лишь говорю: падлюка... петербурскій гультай... фран-н-нтъ!

— Ну ладно, ладно! А вы не смѣйтесь: всякому може такъ лучитись! — говоривъ Пуговицинъ.

— Альфа, назадъ!

— Теперь ôнъ на польованю! — засмѣявъ ся адъютантъ.

Касаткина уложили на софѣ, пôдсунули єму пôдъ розгорячену голову грубу подушку и закрыли лице серветою.

— Не будутъ мухи доѣдати, — замѣтивъ капитанъ, котрый бôльшь всѣхъ Касаткиномъ занявъ ся.

— Кôлько я вже маю? — спытавъ Трубаченько маркера.

— Двайцять два, — ôдповѣвъ тойже.

— Давай крейду, бо знôвъ буде киксъ!

— Роби карамболь зъ червонои на бѣлу, — обôзвавъ ся адъютантъ и офицеры стали дальше грати.

---

А мѣжь тымъ сидѣвъ Ровичь въ ôкнѣ своєи комнаты, поглядаючи крôзь синявый дымъ свого цигара на сѣрѝ стѣны крѣпости и не предчувавъ навѣть, яку ôнъ бурю въ серци Касаткина выкликавъ. Ôнъ вправдѣ бачивъ єго, та лишь мимохôть, бо Касаткинъ стоявъ побôчь Наталки. „Той Чинасець вѣдай чогось сердитый“, — подумавъ Ровичь, побачивши єго нахмурене лице

однакъ и на гадку єму не прійшло, що то ôнъ самъ єсть причиною злого гумору Касаткина.

— Яка славна, свѣжа дѣвчина! — замѣтивъ Ровичь, вдивляючись въ симпатичнѣ рысы лиця дочки старого пушкаря. — Мовь лилія степова розцвила тутъ въ пустыни; зôрве єѣ якій небудь здичѣлый офицеръ линіёвый и зôвяне она, не бачивши нѣчого кромѣ очеретôвъ та плоскихъ, степовыхъ берегôвъ Сиръ-Даріи... Ого, тамъ вѣдай сваритись починаютъ? Гудутъ, гуляютъ Чинасцѣ! (До ушей Ровича доходили пянѣ крики Касаткина и єго товаришѣвъ.) — А диви, ноги хотятъ комусь ломити! (ôнъ и не догадувавъ ся, що небезпеченьство загрожувало єго таки ногамъ, котрѣ теперь выгôдно собѣ на крѣслѣ спочивали по звычаю, якъ кажутъ, американьскому). — Профиль звычайный, рисы лиця трохи грубѣ, — почавъ ôнъ дальше утворювати собѣ образъ Наталки въ своѣй фантазіи. — Бôльше всёго притягаѣ къ нѣй тая полудика грація, тая певнôсть въ кождôмъ єи руху, та сила, нѣчимъ ще не пôдломана.

— Чи смѣю вôйти до середины?

— А кто тамъ такій? Прошу!

Въ комнату вôйшовъ господарь, маленькій, грубый жидокъ, выслуженый трубачь Вольфзонъ, и поклонившись низенько, станувъ при самôмъ порозѣ.

— Може я вамъ перешкодивъ, то може въ иншій часъ....

— Нѣчого, нѣчого, я зовсѣмъ не занятый! кажѣтъ, чого вамъ треба?

— Може ваше сіятельство позволятъ що на обѣдъ, або на вечерю. Я маю свѣжу рыбу, тутешню: єсть осетрина, карпы ось такѣ (Вольфзонъ розпростеръ руки, якъ мôгъ широко), суть чечуги живѣ; єсть и дичина: фазаны, гуси дикѣ, куропатвы...

— Ну красно, красно; я вже зъ тымъ всѣмъ на васъ спускаю ся; постарайтесь, щобы все було скôлькоможь смачне.

— Повѣрте, ваше сіятельство, я вже самъ, я всё самъ...

— Скажѣтъ, будьте добрѣ: ось тутъ у васъ въ Чинасѣ тотъ старый пушкарь.... якъ єго зовутъ?

— Поручникъ Чижиковъ! — пôддавъ єму Вольфзонъ.

— Чи давно ôнъ тутъ живе?...

— Ровичь замѣтивъ говôрливôсть выслуженого трубача и єму прійшла фантазія довѣдатись дещо о гарнôй бѣлявцѣ.

— Не дуже такъ давно, але кôлька лѣтъ вже буде, — почавъ господарь обширно оповѣдати. — Приѣхавъ тутъ зъ цѣлою родиною; єсть у него жѣнка, даруйте що такъ скажу: сварлива старуха, най Богъ крыє! Дочка, ну та ще и яка дочка! Чи вы ласкавѣ були єѣ бачити? Бѣловолоса така, высока! та ось она передъ хвилею переходила туды попôдъ ôкна.

— Я бачивъ.

— Хороша панночка, на весь Чинасъ перша! Єсть тутъ и попадя гарна, єсть и въ коменданта гарна дочка, але куды имъ до пушкарôвнои!

— Ну, то и женихи повинны бути? Та прошу сѣдайте! — Ровичь показавъ на крѣсло.

— Що вы, ваше сіятельство, змилуйтесь! Хоть я лишь трубачемъ бувъ, а таки всяку поведенцію знаю, и знаю, де мовѣ мѣсце; якбы я смѣвъ сѣдати въ присутности такои особы — а Боже мôй!

— Ну добре, добре, — перебивъ єго Ровичь.

— Женихи суть, богато женихôвъ... А властиво єсть ихъ лишь два.

— Якъ то два?

— Та справдѣ такъ! Єстъ тутъ майоръ, хорошій чоловѣкъ и зъ маѣткомъ: маѣ власный екипажь, ставитъ теперь дôмъ, и єсть у него ордеры всякѣ. Матери женихъ той дуже сподобавъ ся.

— Ну, а дочцѣ?

— Дочцѣ зовсѣмъ нѣ! Щожь я, каже, така молода, та малабы за старого выйти? Нехай ôнъ собѣ и надмайоръ! — Бѣдна панночка!

— Ну, а другій женихъ?

— Другій? — тутъ Вольфзонъ притихъ и глянувъ бокомъ къ дверямъ. — Другій отъ въ тыхъ комнатахъ лежитъ на софѣ, напившись сильно; єсть то тутешный офицеръ; ôнъ правдивый єи женихъ.

— А ôнъ молодый?

— Въ самъ разъ! мѣжь ними... я то не зъ себе говорю, що менѣ до того, але такъ всѣ кажутъ — (господарь притихъ ще бôльше) — мѣжь ними вже все умовлене.

— А диви! Ровичь розсмѣявъ ся.

— Єй-Богу!

— Ну, пріятелю, теперь зладьте вечерю, та пришлѣтъ сюды мого слугу.

— Куропатвы, фазаны, курята молоденькѣ...

— Най будутъ и куропатвы и фазаны и курята...

— Вольфзонъ поклонивъ ся и счезъ за дверми, а Ровичь ставъ по комнатѣ ходити, побренькуючи острогами по камѣнныхъ плытахъ помосту.

— Вже все умовлене! Гмъ!... Ну, щасливый той степовикъ! — промовивъ ôнъ наразъ голосно и станувъ посередъ комнаты. Якесь непріємне чувство заворушилось въ єго сердцю.

— Пекъ тобѣ, що за погань! — подумавъ Ровичь — чи не забираюсь я вже завидовати? А то булобъ оригинально!

Пôдъ вечеръ похолоднѣло значно и ôдъ рѣки подуло вогкостею. Ровичь надягъ бѣлу шапку и выйшовъ на улицю.

Першій, кто єму въ очи впавъ, бувъ чійсь деньщикъ, що нѣсъ ôдъ маркитана двѣ фляшки горѣвки и щось завитого въ папѣръ.

— Слухай но! — спинивъ єго Ровичь.

Деньщикъ станувъ, переложивъ своє купно пôдъ лѣву руку, а праву приложивъ, забувши що бувъ безъ шапки, къ чолу, къ тому самому мѣсцю, де повиненъ бувъ дашокъ находитись.

— Де тутъ мешкаѣ поручникъ Чижиковъ? — спытавъ єго Ровичь, не знаючи самъ, якъ.

— Треба ити просто, долѣ улицею, ôдтакъ звернути на право. Тамъ стоитъ довгій дôмъ, за домомъ парня, а ôдтакъ заразъ рундукъ; тамъ мешкаѣ панъ поручникъ, — сказавъ деньщикъ и пустивъ ся бѣгцемъ, щобы выровнати утраченый часъ.

Ровичь выбравъ ся бувъ на далекій проходъ; ôнъ хотѣвъ обôйти весь Чинасъ яко туристъ и укладавъ собѣ черезъ кôлька хвиль плянъ проходу.

— Ôдъ чогожь бы почати? подумавъ ôнъ, стоячи посередъ улицѣ. Постоявъ, постоявъ, поправивъ въ зубахъ цигаро и пôшовъ просто долѣ улицею, ôдтакъ звернувъ на право, перейшовъ попри довгій дôмъ, парню, рундукъ и т. д.

---

Мовь розбитый, зъ сильнымъ болемъ головы и дрожачи на цѣлôмъ тѣлѣ, пôднявъ ся Касаткинъ зъ софы и ставъ докола обзиратись мутными, непритомными очима. Въ комнатѣ билярдовôй не було вже нѣкого зъ офицерôвъ и лишь хлопець-маркеръ спавъ въ кутѣ мѣжь двома крѣслами, скорчившись въ двоя.

— Дай пити, гей! воды, квасу давай! — прохрипѣвъ Касаткинъ.

Хлопець скочивъ и кинувъ ся къ дверямъ. Жадно, великими злоками пивъ Касаткинъ прямо зъ поданои бутельки.

— Дай умытись! — сказавъ хлопцеви и пôдôйшовъ къ отвертому ôкну.

Вже зовсѣмъ нôчный холодъ обвѣявъ єго розпалене лице и легкій вѣтрець порушавъ єго розхрѣстанымъ волосємъ. Мало-помалу почала голова єго отверезуватись, а на серци становилось чимъ разъ спокôйнѣйше.

— Здурѣвъ я вже зовсѣмъ; зъ всякои дурницѣ, зъ всякои дрôбницѣ — таку комедію выправляти! Може въ тôмъ и зовсѣмъ нѣчого нема, а я собѣ Богъ знає що думаю...

— Ôнъ ставъ на собѣ одѣжь поправляти, вытеръ лице мокрымъ ручникомъ и зачесавъ ся. Ôдтакъ взявъ шапку, котру єму хлопець десь зъ пôдъ софы вытягнувъ и выйшовъ на улицю. Ôнъ не нагадувавъ ся, якъ Ровичь, куды бы звернутись, а пустивъ ся просто къ знакомому свѣтлу въ ôкнахъ старого пушкаря.

Густа темнота ночи закрыла чорною поволокою всѣ предметы, навѣть такй, що въ дуже близенькôмъ ôддаленю находились, и лишь луна ôдъ огнѣвъ на базарѣ и ясно освѣченй ôкна вказували по части дорогу. Зъ далека посувалась поволи якась постать зъ лѣхтарнею; она ставала що хвилѣ и обганялась костуромъ ôдъ цѣлои громады собакъ, що завзято довкола лаяли. Верблюды сопѣли тяжко ноздрами и жули десь неподалеку; кôлька бандурокъ и скрипокъ выгравало въ шинкахъ веселй пѣсни — тамъ гуляли матрозы зъ „Араля“. Чути було зъ ôдтамъ дикй пѣсни и гортанній звуки киргискои бесѣды; а въ дали на старôй чинаскôй дорозѣ звенѣвъ тихо почтовый звôнокъ.

— Ого! та у насъ гостѣ! — подумавъ Касаткинъ, побачивши тѣни, що въ ôкнахъ Чижикова пересувались.

Ôнъ перейшовъ на другу сторону улицѣ и ледви не упавъ, спотыкнувшись на зовсѣмъ пяного матроза; єго ажь палила неповздержана нетерпеливôсть. Отъ и голосъ Наталки ясно долетѣвъ до єго ушей. Касаткинъ пустивъ ся бѣчи.

— Що, батеньки, ôсѣмь въ керъ? ха-ха-ха! — весело кричавъ старый пушкарь. — Ôсѣмь въ керъ... ей, буде конзоляція!

Касаткинъ пôдбѣгъ пôдъ саме ôкно, станувъ — та такъ и задеревѣвъ стовпомъ, ухопившись руками за ôконницю.

Посередъ комнаты стоявъ старый стôлъ до картъ. Чижиковъ, майоръ и єще ктось третій, грали въ преферанса. Наталка стояла за столомъ незнакомого и зъ увагою слѣдила за єго игрою. Мати поралась за столомъ зъ вечерею, розставляла симетрично тарелѣ зъ селедцями, грибами и маринованою осетриною. Крôмъ того були ще и иншй гостѣ: касієръ зъ касієровою и священикъ зъ своєю женою. Священикъ зъ касієромъ грали въ шахи въ самôмъ кутѣ комнаты, а дамы, сидячи на софѣ зъ роботою въ рукахъ, вели дуже оживлену, навѣть трохи за смѣлу бесѣду.

— Я ще нѣколи не гравъ такъ щасливо, — говоривъ незнакомый Касаткина до своєи сусѣдки — я то приписую вамъ.

— А то чому? — спытала Наталка.

— Ôдъ тои поры, якъ вы до мене прійшли, я не выходжу зъ гры; отъ зновъ, дивѣть ся!

Ровичь почавъ за порядкомъ укладати карты.

— А вы бы теперь, Наталко, до мене прійшли.... все при однôмъ, та при однôмъ! — промовивъ ущипливо майоръ.

— И то правда! Наталко, ну лишь постôй коло пана майора за столомъ! — радила мати, зганяючи серветою мухъ, що позлѣтались на приманчивй тарелѣ.

— Та хибажь се, мамо, ôдъ мене?

— Ну, ну, не говори такъ богато!

— Та въ самôй рѣчи, — промовивъ Ровичь, — перейдѣтъ, панно Наталіе, до мого vis-á-vis; я хоть и програмь въ карты, а за те въ чôмсь другôмъ выграю.

— А въ чôмъ бы? — спытала Наталка.

— Буду мôгъ весь часъ на васъ дивитись.

— Отъ куды! — шепнула жѣнка священика касієрцѣ.

— Розумѣємо! — ôдшепнула касієрка.

— Будьте ласкавй, панове! — просила до стола газдыня.

Въ комнату вôйшовъ Касаткинъ. Ôнъ бувъ блѣдый и розсѣяный. Незручно склонивъ ся ôнъ дамамъ, подавъ руку Чижикови и майорови, змѣривъ ôдъ нôгъ до головы Ровича, и не глянувши навѣть на Наталку, сѣвъ въ самôмъ темнôмъ куточку комнаты.

— Ты чому, Петю, такъ пôзно? — обернувъ ся къ нёму старый пушкарь. — Ты якійсь зовсѣмъ не свôй сегодня!

— Нездоровъ, — ôдповѣвъ коротко Касаткинъ и замовчавъ, розглядаючись бокомъ на всѣ стороны якъ вовкъ, що попавъ въ заставлену на дорозѣ лапку.

Наталка пôдôйшла быстро къ Касаткину, усѣла при ôкнѣ рядомъ зъ єго крѣсломъ и приложила свою руку до єго чола.

— Що тобѣ? — прошептала она.

— Наталко! — крикнула мати.

— Идѣть собѣ, бавте своєго гостя; отъ якъ на васъ устремивъ свои очи, — ôдповѣвъ сердито Касаткинъ.

Наталка зъ задивомъ глянула на него, стиснула раменами и ôдôйшла. А мати, наливаючи чарку для заслуженого майора, воркотѣла:

— И якій єго чортъ сюды принѣсъ! треба єго тутъ!... Пôшовъ собѣ домôвь, а теперь приваливъ ледви не о пôвночи.

— А ось мы зъ Петромъ выпьємо и закусимо, то заразъ слабôсть перейде! — звернувъ ся пріязно къ Касаткину старый пушкарь. — Ну, позвольте, познакомити васъ...

— Я мабуть мавъ уже пріємнôсть видѣти васъ на бéрезѣ, — сказавъ Ровичь, протягнувши руку Касаткину.

— Такъ, здає ся... — процѣдивъ крôзь зубы Касаткинъ и сильно стиснувъ руку Ровича.

Тотъ усмѣхнувъ ся. Єму не трудно було догадатись, що той молодый офицеръ єсть той самъ, зъ котрымъ уже всё скôнчене, якъ казавъ господарь гостинницѣ, выслуженый трубачь Вольфзонъ.

— А стрѣлець якій! нема другого такого въ цѣлôй окрестности! Вы, пане Ровичь, любите польованє? — спытавъ старый пушкарь.

*

— Я дуже люблю польованѣ и вже давно хотѣвъ полювати въ тыхъ сторонахъ, — ôдповѣвъ Ровичь и присѣвъ къ Касаткину. Сего ажь кольнуло.

— Та вы бы панове сюды, бlизше до стола присѣли, — просила газдыня.

Касаткинъ мусѣвъ поневоли выйти изъ свого темного кута. Ôнъ проклинавъ тую хвилю, коли рѣшивъ ся вôйти въ комнату и волѣвъ бувъ крôзь землю провалитись. А на бѣду ще, Наталка розсерджена єго простацтвомъ, стала на пропаще въ новымъ знакомымъ кокетовати, увиваючись около него и подаючи єму тарелѣ то зъ сею, то зъ другою стравою.

— Менѣ давно хотѣлось полювати на тигрôвъ. Я чувъ, що тутъ ихъ дуже много, и сподѣюсь, що менѣ удасть ся наконець сповнити своє желанѣ, — промовивъ Ровичь, звертаючись къ Касаткину.

— Такъ, тутъ дуже много тигрôвъ, — ôдповѣвъ Касаткинъ, не дивлячись навѣть на Ровича.

— Вамъ случалось коли стрѣляти до нихъ?

— Случалось.

— Панъ Касаткинъ, то авторитетъ у насъ, — вмѣшавъ ся священикъ, поправляючи фалды своєи рясы: — се Юлій Жераръ въ певнôмъ родѣ.

— Коли такъ, то чей позволите менѣ пôдъ вашимъ руководствомъ взяти удѣлъ въ тôмъ интересовнôмъ польованю. Стрѣльба у мене прекрасна...

— Нѣтъ, куды вже намъ степовымъ дурнямъ! — бухнувъ нѣ зъ того нѣ зъ ового Касаткинъ.

— Сѣмнайцятого тигра уложивъ, — промовивъ старый пушкарь, клепаючи Касаткина по плечахъ. Ôнъ замѣтивъ, що Касаткинъ сердитъ ся, але не догадавъ ся зъ якои причины, и хотѣвъ злагодити простаковату ôдповѣдь Касаткина.

— Нѣтъ, нѣтъ! — зъ гнѣвомъ говоривъ дальше Касаткинъ, — отъ, найлѣпше пôйду домôвь. — Ôнъ пôднявшись зъ крѣсла, поклонивъ ся и быстро выйшовъ зъ комнаты.

— Ôнъ щось сегодня не свôй; вѣдай простудивъ ся, або може яку небудь непрiємнôсть має, — почавъ Чижиковъ єго извиняти. Наталка пôшла въ свою комнату, зъ ôдтамъ выйшла рундукомъ на двôръ, пôдбѣгла къ плоту и стала уважно въ темнотѣ розглядуватись.

— Петю, ходи сюды! чуєшь? ходи, бо зле буде...

— Чого хочете ôдъ мене? — спытавъ Касаткинъ и станувъ.

— Близше ходи, чейже не буду на цѣлу улицю кричати!

Касаткинъ пôдôйшовъ мовбы неохотно и сперъ ся на плотѣ.

— Скажи, що тобѣ сталось? — промовила пріязно Наталка, погладила єго по головѣ и усмѣхнулась.

— Наталко, не мучь мене, ради Бога! — простогнавъ Касаткинъ и притисъ къ свому лицю обѣ руки дѣвчины.

— Ну, чимъ жежь я тебе мучу?

— Та отъ тымъ петербурскимъ хлисткомъ — хибажь я не знаю?

— Знаєшь, що я тобѣ скажу? Єсли ты не перестанешь дивачити, — промовила холодно и спокôйно Наталка — то я тебе въ самôмъ дѣлѣ перестану любити! Чи розумѣешь?

— Якъ не розумѣти! — Ты того тôлько хочешь, — горестно промовивъ Касаткинъ, тай самъ злякавъ ся. Ôнъ давбы не знати що, щобъ лишь вернути тѣ слова, та вже було за пôзно.

Наталка вырвала свои руки зъ єго рукъ, ôдступила кôлька крокôвъ въ задъ и засмѣялась. Але въ смѣху тôмъ не пробивалась давна веселôсть, въ нѣмъ теперь чути було якiйсь незнакомый голосъ.

— А такъ! такъ! — зновъ розгорячивъ ся Касаткинъ: — скажешь може, що ненарочно сегодня попôдъ ôкна єго крутила ся? Я видѣвъ, я все видѣвъ! А якъ ôнъ сюды зайшовъ? чи такожь не знаєшь? А за єго крѣсломъ кто стоявъ цѣлый вечеръ, та заглядавъ єму въ карты? Ты думаєшь, що я того не бачивъ? Погубити чоловѣка — то ваша жѣноча рѣчь; а потôмъ наплювати на него, та другому кинутись на шiю.

— Ты пяный зовсѣмъ, иди и переспись...

— Ага! Не подобалось, якъ правду тобѣ въ очи говорятъ!

Касаткинъ задыхавъ ся и обломлювавъ конвульсивно пальцями тинъ; ôнъ бувъ зовсѣмъ не при собѣ, и не знавъ навѣть, що кругомъ него дѣє ся.

— А поки ты не перестанешь робити и говорити дурницѣ, поти не смѣй менѣ и на очи показоватись! розумѣешь? — Наталка ôдвернулась и пôшла до хаты.

— Я и собѣ и єму горло перерѣжу! — закричавъ Касаткинъ за нею.

Наталка ляснула дверми. Бѣдный Касаткинъ заскреготавъ зубами, постоявъ якiйсь часъ на однôмъ мѣсци и пôшовъ, завертаючись, мовь пяный, въ переулокъ, де стояла єго хата зъ двома ôконцями на улицю.

---

Ровичь попавъ дуже звычайнымъ способомъ въ хату старого пушкаря. Ôнъ переходивъ попôдъ ôкна и глядѣвъ, чи не побачитъ ще разъ денебудь интересовнои бѣлявки. Тымчасомъ выйшовъ старый пушкарь на рундукъ, сѣвъ собѣ и закуривъ на свѣжôмъ воздусѣ люльку.

— Здоровй були! — промовивъ ôнъ, побачивши Ровича.

— Спасибôгъ! здоровй и вы! — ôдповѣвъ Ровичь.

— Проходжуєте ся?

— Такъ.

— Прошу до насъ!

— Зъ прiємностею.

Сѣли пити чай, вернулась Наталка зъ мѣста, прiйшовъ майоръ, прiйшли гостѣ — и засѣли до преферанса.

Все то выдасть ся кождому здоровому чоловѣкови зовсѣмъ звычайнымъ; але залюбленый — то чоловѣкъ слабый, а коли до того завистный, то єще гôршiй слабого, бо опутаный хоробливою фантазiєю и въ єго роздраженôмъ мозку складаютъ ся лишь мрачнй, противорѣчнй образы. Такъ и въ головѣ Касаткина утворивъ ся зъ звычайныхъ фактôвъ такiй страшный образъ, що ôнъ дѣйсно готовъ бувъ пôдтяти собѣ горло, або пустити кулю въ лобъ, и здаєсь, ôнъ сповнивбы своє слово, котрымъ погрозивъ Наталцѣ, єслибы... єслибы... та чи мало намъ такихъ „єслибы“ въ певныхъ хвиляхъ на гадку приходитъ? Отъ теперь, примѣромъ, выразилось тоє „єслибы“ въ той способôбъ, що Касаткинъ прiйшовши домôвь, закликавъ свистомъ свою „Альфу“, скинувъ зъ себе офицерскiй мундуръ и надѣвъ блюзу, перекинувъ черезъ плечѣ торбу, знявъ стрѣльбу зъ стѣны и пôшовъ, не зважаючи на темноту ночи и не розбираючи дороги, прямо впередъ себе. Касаткинъ прямувавъ туды, де въ ôддаленю на двѣ версты ôдъ Чинаса горѣли величезнй стосы надъ берегомъ Сиръ-Дарiи, тамъ, де стоявъ поромъ, що служивъ до переправы зъ одного берега на другiй.

Касаткинъ ишовъ скоро; зарево ôдъ огня становилось чимъ разъ яснѣйше въ мѣру того, якъ Касаткинъ къ кострамъ наближавъ ся. Чорнѝ тѣни киргизôвъ закрывали хвилями огонь и тихѝ плески филь доходили до єго ушей. Цѣлый рядъ арбъ*) стоявъ при поромѣ; высокѝ конѣ, покрытѝ дергами, стояли привязанѝ до колесъ; розвюченѝ верблюды лежали купами, а ихъ тяжкѝ ладунки чорнѣлись мовь купы камѣня на прибережнôй площи. Каравана дожидала розсвѣту, щобы почати свою переправу. Зъ другого берега доносились крики тыхъ, що потребовали порома; крики тѝ потрясали зовсѣмъ безхосенно мрачнымъ нôчнымъ воздухомъ, бо киргизы-перевозчики спали собѣ спокôйно при огни, накрывшись верблюжими кафтанами. Они хоть и чули въ снѣ тѝ крики, та не думали передъ розсвѣтомъ вставати.

Касаткинъ присѣвъ такожь къ огню, прикликавъ близше къ собѣ свою собаку, положивъ ся на бôкъ и задрѣмавъ прислухуючись казцѣ, котру старый проводиръ арбъ своимъ товаришамъ росказувавъ.

(Дальше буде.)

## ЗЪ ПОЕЗІЙ В. И. МАСЛЯКА.

### При керници.

У тихôй керничцѣ въ долинѣ
Двѣ вербы галузя купало,
Въ ихъ тѣни що вечеръ, що днины,
Дѣвчатко чорняве сѣдало:
Въ керницю смотрѣло сумненько,
Въ єй воду впивалось очами,
Єй воду мутило чистеньку
Дрôбными, гôркими слёзами...

У тихôй керничцѣ въ долинѣ
Чи чары, чи духи заклятѝ,
Що знали чорняву дѣвчину
Крôзь силу нечисту спôймати,
Що знали въ тôй груди дѣвочôй
Ворушить пôвсонніи думы,
Що знали зросити єй очи
Слёзами и горя и суму...

При тихôй керничцѣ въ долинѣ,
При вербахъ зеленыхъ, плакучихъ,
Збирала чорнява дѣвчина
Колись то цѣлунки могучѝ;
Днесь вербы зôстали й керниця,
Где любый оставъ ся — не знати,
Ой плаче дѣвчина и мчитъ ся
Пôдъ вербы, рай-долѣ шукати...

### До орлôвъ.

Орлы, орлы! могучѝ вы
И ваша лесть вкорила насъ,
Роздерла грудь... но мы живемъ
И ждемъ часу на васъ!

Орлы, орлы! въ высокій свѣтъ
Вы претесь — у просторы зôръ,
Настанутъ дни пагубнѝ вамъ,
Зôйдете въ низъ — изъ гôръ!

Орлы, орлы! могущѝ вы,
Сильнѣйшій васъ поборе духъ,
И духа власть прийде вамъ въ страсть,
И стане радôсть вкругъ!

Орлы, орлы! въ роковый часъ
Ôдпадутъ вашіи клювы,
А мы за гнѣвъ, за ваше зло
Ôдплатимо — въ любви.

*) Двоколесны возы въ Туркестанѣ.

## На обзоринахъ.

### Образець зъ галицко-руского житя.

*Написавъ Конст. Бобикевичъ.*

V.

Годѣ сумнѣватись, щобы Юлія не догадувала ся причины побыту женихôвъ въ єи родиннôмъ домѣ, щобы не знала о ихъ намѣреняхъ и змаганяхъ. Объ тôмъ наглядно говорили дотеперѣшнѝ спостереженя, а єще бôльше увѣряло серце — тоє серце дѣвоче, що въ справахъ любовныхъ умѣє бути далекосяглымъ, вѣщимъ. Та тяжко лишь догадатись, чи рѣшилась она въ дусѣ на яку постанову, чи може держала обохъ рôвно-сильно при собѣ, щобъ въ случаю освѣдчинъ ôддати свою руку, коли не одному, то другому. До котрого мала бôльшій наклôнъ, сего не здражувала нѣ словомъ нѣ захованємъ; она любила вправдѣ въ веселымъ Патрикіємъ пощутковати и нимъ послужитись, але такожь радо розмовляла зъ дотепнымъ Ипполитомъ, котрый своими оповѣданями и смѣшными приключками зъ власного житя умѣвъ розвеселити и всюды собѣ прихильникôвъ зъєднати. Зглядаючись на обохъ молодцѣвъ, треба було обохъ зарôвно полюбити, и выбôръ мѣжь ними бувъ справдѣ клопотливый: зъ двохъ однако гарныхъ трудно выбрати гарнѣйшого! Оба ростомъ высокѝ, станомъ тонкѝ, крѣпкои будовы, жвавѝ, рухливѝ та веселѝ. Зъ лиця Патрикія дыхала щирôсть, котра красовалась на отвертôмъ высокôмъ чолѣ, въ очахъ краска фіялкôвъ, чистыхъ якъ погôдне небо, уста рожевѝ зъ принаднымъ усмѣхомъ; ясне кучеряве волосє мовь вѣнець окружало єго голову. Ипполитъ мавъ чорне волосє, бѣле лице, на котрôмъ ярѣло двоє палкихъ, карыхъ очей; нôсъ гарный орлиный и уста зъ играючимъ чаровнымъ урокомъ. Въ цѣлôй истотѣ Патрикія перебивалась свавольна рухливôсть, лагôднôсть и податливôсть; Ипполита цѣхувала свобода, веселôсть и постôйнôсть, кермована спружистостю волѣ и певностю себе.

Котрого-жь выбрати зъ нихъ на свого судженого? Отъ, якъ бымъ чувъ, що бôльша часть красавиць кликне однымъ голосомъ: „О, я волѣю Патрикія! ôнъ гарный, а при тôмъ податливый, уступчивый. Я буду панею єго волѣ, єго мыслей, зроблю зъ нимъ, що сама схочу“. Але може найде ся и така часть, хочь менша, що скаже: „Волѣю мужа предъємчивого, зô стôйною волею и непохитливымъ характеромъ, бо такій здолѣє скорше бурю ôдъ дому ôдвернути, здолѣє свою родину ôдъ лиха зберегчи“. А якого погляду була Юлія? чи бажала она мужа покôрного, чи бойкого? Объ сѣмъ незабаромъ пересвѣдчимось.

Минавъ день, минавъ и другій по розмовѣ обохъ товаришѣвъ, а Патрикій єще не знавъ о постановѣ Юліи. Ипполитъ впевнявъ лишь, що тяжко ôдганути єи мысли, бо засновала свои гадки тайною заслоною и

зручно умѣла выминати всякѝ пытаня, що тыкали ся любови — але обѣцювавъ вскорѣ цѣлу справу рѣшучо розвязати.

Третёго дня въ вечеръ запалено въ комнатахъ свѣтло. Въ дѣвочôй сидѣла Олимпія зъ малыми дѣвчатами и наглядала робôтъ; мати поралась въ кухни, а Патрикій розмовлявъ зъ панъ-отцемъ въ канцеляріи. Зъ гостинной комнаты озвавъ ся милозвучный фортепянъ пôдъ ударомъ пальцѣвъ Юліи, побôчь котрои сидѣвъ Ипполитъ и обертавъ картки нотъ. Прегарна мельодія першои сонаты Бетовена, присвященои Гайденови, розходилась чарôвными звуками по всѣхъ комнатахъ. Патрикій, любитель музыки, затихъ теперь и прислухуваvъ ся уважно мольовымъ каскадамъ тонôвъ, що любо сплывали на єго музыкальну душу и колысали якимись чарами єго уяву. Хочь ôнъ неразъ чувъ ту сонату, а предсѣ и теперь радо єѣ слухавъ, — слухавъ длятого, бо за кождымъ разомъ ôдкрывавъ въ тôмъ клясичнôмъ утворѣ великого поета тонôвъ щоразъ новѣйшѝ, перше непомѣченѝ тайны. Зъ правдивою роскошею ловивъ мельодію першои части, ôдограно тихо и супокôйно, любовавъ ся лагôдными тонами Adagi-я, котрѝ мовь перлы сыпались зъ пôдъ пальцѣвъ Юліи. Тая часть выконана була зъ великою вправою, зъ правдивымъ одушевленемъ, вѣдай чи не найбôльше припала она Юліи до вподобы, бо она мовбы въ нѣй ôдгадувала мысли самого композитора. Пôдъ конець Menuett-а пасмо звукôвъ почало урывати ся то знову вязатись, тоны утихали то зновъ ôджывали пôдъ натискомъ вѣщихъ пальцѣвъ.

Наспѣла въ кôнци часть послѣдна „Praestissimo“. Въ шаленôмъ вирѣ кружлаючѝ тоны выкликали бурю въ души Патрикія, пôрвали єго всю увагу и унесли єѣ, неначе вихоръ уноситъ легкій листокъ. И якже занепокоились єго гадки, коли напрасно фортепянъ замовкъ и тôлько слаба луна розбурханыхъ филь звукôвъ мигкотѣла въ воздусѣ чимъ разъ тихшимъ а тихшимъ ôдгомономъ. Патрикій зôрвавъ ся зъ мѣсця и побѣгъ скорѣйше до Юліи, щобъ просити о продовженє розпочатои сонаты. Переступавъ порôгъ и — якійже неожиданый видъ представляв ся єго очамъ! Зъ почину не знавъ, чи то сонъ, чи правда. Коло фортепяну стояла засоромлена Юлія, а передъ нею на колѣнахъ Ипполитъ зъ рукою на серци... Вдивляючись сильно въ єи обличє, ôнъ урочисто промовивъ:

— Годѣ вже довше серцю мому скрывати тѣ горячѝ чувства, що потрясаютъ нимъ ôдъ часу нашого пôзнаня. Люблю... люблю Тебе всѣмъ серцемъ, всею душею, всею мыслею своєю. Твôй образъ въ снѣ и на явѣ выринавъ зъ моєи душѣ и вязнитъ таємничою силою всѣ мои думки. Твôй голосъ чарôвный звенитъ въ ушахъ моихъ голосомъ серафима. Я благословлю ту щасливу хвилю, що въ нѣй судьба дозволила менѣ Тебе пôзнати, Тебе, того ангела, котрого небо зôслало менѣ по золотôмъ промѣню сонця, щобъ сіявъ на моѣй будучôй пути, показувавъ дорогу правды и огрѣвавъ мене тепломъ чувствъ своихъ въ холодныхъ лютыхъ хвиляхъ. Я почувъ гармонію нашихъ серць, пересвѣдчивъ ся о єдности нашихъ гадокъ и мыслей, тожь зъ повною надѣєю ожидаю Твого одвѣту, котрый буде для мене початкомъ прещасныхъ хвиль або кôнцемъ мого щастя...

По сихъ словахъ вытиснувъ Ипполитъ горячій поцѣлунокъ на руцѣ Юліи, котра въ заклопотаню дрожала. Єи румянець зникъ зъ лиця, кровь збѣгла до серця, а слёзы зворушеня зависли на довгихъ чорныхъ рѣсницяхъ. Она мабуть не сподѣвалась такъ напрасныхъ освѣдчинъ, тому стояла кôлька хвиль безмовна та ловила зволноваными грудьми урываный ôддыхъ. Троха згодомъ промовила дрожачимъ голосомъ:

— Шаную вашѝ чувства и... принимаю... але остаточне рѣшенє зависитъ ôдъ родичѣвъ.

Сѝ слова ударили Патрикія гôрше грому; остовпѣвъ счудованый, жаль и розпука малювались на перемѣну въ єго лици. Въ очахъ Патрикія потемнѣло, въ ушахъ зашумѣло — однымъ замахомъ знищилась цѣла єго надѣя. Єго почали опускати силы; ôнъ лишь скрикнувъ: „Тажь то я... я...“ — тай замовкъ, бо зволнованѝ груди здавили дальшѝ слова. Мовь пôдкошеный захитавъ ся на ногахъ, упавъ на фотель и тримаючи рукою розпалене чоло, сидѣвъ мовь громомъ раженый. На устахъ єго завмерли всѣ слова и хочь хотѣвъ навязати розмову зъ Юлією въ ту пору, коли Ипполитъ зô свободою актора побѣгъ до родичѣвъ, такъ помѣшанѝ мысли не клеили слôвъ. Вдивлявъ ся тôлько въ обличє Юліи и безучастно слухавъ тихихъ пасажѣвъ, що вымыкались зъ пôдъ єи дрожачихъ пальцѣвъ...

Щожь вдѣявъ Ипполитъ у родичѣвъ? Ôнъ порушивъ своєю плавною бесѣдою серця отця и матери, и они приняли єго до своєи родины за зятя.

Загальна веселôсть одушевляла обличя всѣхъ, тôлько въ серцю Патрикія кипѣвъ якійсь жаль и охота мести. Якъ любивъ ôнъ передше Ипполита, такъ теперь зненавидѣвъ єго; вважавъ єго зрадливою змією, що медоточивыми словами пôдмостилась до той, котру ôнъ бажавъ посѣсти; що вселилась въ тое серце, въ котре ôнъ бажавъ загнѣздитись. Се було для Патрикія тяжкимъ ударомъ, тымъ страшнѣйшимъ, що то бувъ першій погромъ душевный: любовь зранена, а приязнь зрадливо зведена! И чижь могла при такôмъ настрою душевнôмъ єго струна весело звенѣти въ акордѣ зрадѣлого товариства?... Она замовкла, бо єѣ заморозивъ въ груди прикрый завôдъ. Ще бôльше кервавилось серце Патрикія на видъ, якъ Ипполитъ зъ незаколоченою свободою заховувавъ ся супротивъ него, якъ мовбы невинный до него промавлявъ и заговорювавъ...

— Уважаю по твоѣмъ захованю, що маєшь до мене гнѣвъ — промовивъ Ипполитъ вже въ спальни до засумованого товариша. — Не беру тобѣ сего въ вину, бо ще не знаєшь, якій оборотъ взяла твоя справа.

— Якъ то не знаю! — скрикнувъ рѣзко розжаленый Патрикій — ще хочешь зъ мене глумитись, чи боронити себе адвокатскими штучками? Залиши тое.... справа мѣжь нами скôнчена!

— Стрѣвай лишь, любый друже, послухай лишь моихъ слôвъ, а злагодишь заразъ свôй за-скорый гнѣвъ... не будь такъ палкій и несправедливый супротивъ мене!... Я довѣдавъ ся ôдъ Юліи, що ты припавъ ѣй до вподобы въ поверхности — але не въ душевныхъ прикметъ; она замѣтила въ тобѣ бракъ силы духа, постоянности въ гадкахъ, бракъ енергіи — въ загалѣ свойствъ, якѝ она лишь цѣнитъ. Коли я видѣвъ, що твоя справа упала, пôднѣсъ я свою и щожь я тому виненъ, що щаслившій ôдъ тебе посѣвъ я єи руку?

— Се обманъ зъ тебе промавляє! — гнѣвно крикнувъ Патрикій.

— Совѣстно говорю, що не обманъ. Розважь, друже: ты мягкого серця, податливый, уступчивый, а она бойка, сильного характеру, зъ переконанями самостôйными, майже неперепертыми. Якажь роля выпалабы колись

для тебе въ такъ нерôвнôмъ подружю? Розважь самъ и не ôдказуй менѣ давнои дружбы!

Слухавъ Патрикій тыхъ слôвъ и не ôдзывавъ ся; они не могли єго въ тôй хвили переконати. „Се не може бути правдою, — подумавъ ôнъ собѣ, — щобъ Ипполитъ выпытуваъ ся Юліи о менѣ, се лишь єго выдумка, ложь...“

Ипполитъ затихъ на хвилю; полишивъ нарочно Патрикію троха свободы до роздумы.

— Отъ, любый товаришу, — промовивъ ôдтакъ весело Ипполитъ, — наша щира дружба була дотеперь ясна, незаколочена; чижь бы мала въ тôй хвили вже розвѣятись длятого тôлько, що я передъ тобою щирый, невинный. Чей добудешь въ своѣй груди на стôлько мужескои силы, щобъ безсторонною розвагою пересвѣдчитись о правдѣ и щирости моихъ слôвъ. Не гнѣвай ся, подай руку на доказъ незмѣннои нашои дружбы и довѣря; дай слово, що будешь дружбою на моѣмъ весѣлю!

Тутъ Ипполитъ приступивъ до Патрикія и замахнувъ ся такъ сильно до поцѣлунку, що Патрикій не мôгъ оперти ся єго намаганю; пôддавъ ся и хочь зъ нехотя, уцѣловавъ товариша.

— Такъ, брате, — скрикнувъ весело Ипполитъ — нынѣ тѣшь ся зô мною моимъ щастємъ, а опôсля коли ты вынайдешь свою суджену, я буду тѣшити ся твоимъ щастємъ!

По тыхъ словахъ товаришѣ, нѣбы помирени, уложились до спочинку. Свѣтло погасло, а въ комнатѣ розлягла ся чорна тьма. Патрикій несупокôйно шибавъ ся зô своими гадками; въ тôмъ неôдрадным положеню не мôгъ ôнъ думати, але маячивъ. Серце сильно билось въ грудяхъ, живчики ôдзывались молотками, а цѣла голова палахкотѣла ôдъ зволнованыхъ мыслей. Свѣжа ще въ памяти подѣя того дня давала много корму до маяченя и выродила охоту до мести. Згорячкованѣ думки розвѣяли всѣ тверезѣ мысли зъ єго головы, а насували лишь приманливу надѣю, въ котрôй видѣвъ ôнъ змогу, змѣнити запавшу вже судьбу. Ôнъ рѣшивъ ся, слѣдующого дня пôднести справу своихъ освѣдчинъ, ôдкрыти въ пламенныхъ словахъ передъ родичами цѣлу зраду свого товариша и объявити горячу любовь Юліи.

Цѣла нôчь проминула на несупокôйнôй борбѣ гадокъ и ажь рано наспѣла зимна розвага. Вразъ зъ нôчнымъ туманомъ и маревами пурхнули зъ головы Патрикія всѣ дуроты; доперва теперь осудивъ ôнъ, якъ плохѣ и неумѣстнѣ були єго нôчнѣ постановы...

На тôй неудачи закôнчились любовнѣ змаганя Патрикія въ Любовѣ; якъ гарно розпочались, такъ болесно закôнчились, полишивши въ души єго довгій, важкій жаль. — Довше не мôгъ перебувати Патрикій въ Любовѣ, тай самъ вже не хотѣвъ, бо гôркій споминъ вязавъ ся до сего мѣсця: тутъ втративъ свого товариша, тутъ завѣвъ ся на любови, на тôй першôй любови, що — якъ кажутъ — маѣ бути наймôцнѣйшою, найтревальшою. Патрикій постановивъ, якъ найскорше зъ ôдси выѣхати.

Въ вечеръ передъ уложенымъ ôдъѣздомъ Патрикія прибувъ до Любова братъ господынѣ дому, загально званый въ цѣлôмъ домѣ „вуйко Орестъ“. Се бувъ мужчина близько пятдесяти лѣтъ, чоловѣкъ поважный, гладкои поверхности и уймаючого захованя. Всѣ єго тутъ дуже любили и шанували; старшѣ задля стôйного честного характеру, а молодшѣ сестрѣнки задля дарункôвъ, якими ихъ надѣлювавъ, и задля ласкавости и привѣтливости, зъ якою ихъ зустрѣчавъ. Въ ту пору весело̀сть зъ єго приѣзду була тымъ бôльша, що прибувъ до родины новый членъ въ особѣ Ипполита. Вуйко Орестъ зрадовавъ ся тою новиною, бо любивъ Юлію; ôнъ пригорнувъ єѣ до себе, погласкавъ лагôдно по лици и промовивъ шутливо до Ипполита:

— Сподѣю ся, що зъ цѣлою повагою сповните свое посланництво, що здолѣете заразъ зъ самого почину покорити пôдъ свою самодержну волю ту малу свавольницю!

— А, гарна наука! — защебетала Юлія, трохи покраснѣвши, — вуйко єѣ такъ голоситъ, якбы бувъ самъ загорѣлымъ прихильникомъ тои засады...

— О нѣ, — озвавъ ся Ипполитъ усмѣхаючись, — въ нашôмъ домѣ голосъ газдынѣ буде голосомъ рѣшаючимъ въ всякихъ справахъ!

Цѣлый вечеръ проминувъ на веселôй бесѣдѣ и жартахъ. Патрикій бувъ бôльше повздержалымъ и хочь чемнôсть наказувала єму брати участь въ розговорѣ, такъ пригнетенѣ гадки не могли отрясти ся зъ задумы. Посередъ зрадѣлого товариства чувъ ся ôнъ упослѣдженый, всѣма ôдтрученый: ôдъ свого товариша, ôдъ Юліи, ôдъ цѣлого дому — хочь и несправедливо. Противно — всѣ єго тутъ любили та шановали задля щирого серця, задля молодечихъ честнотъ.

Ипполитъ хочь ставъ ся теперь очевиднымъ соперникомъ Патрикія, предсѣ не желавъ єму зла; ôнъ бажавъ єго выдобути зъ клопоту и помочи єму при дальшихъ обзоринахъ.

— Любый вуйку, — промовивъ ôнъ до от. Ореста, коли разомъ зъ Патрикіємъ сидѣли въ комнатѣ, — сподѣю ся, що не ôдкинете менѣ, вже яко своякови, одну просьбу: возьмѣтъ зъ собою мого товариша въ свои стороны, та одружѣтъ де зъ якою доброю, гарною панною!

— Дуже радо, дуже охотно, — ôдказавъ привѣтливо от. Орестъ, — округъ мене єсть того зѣля доволѣ, а чи гарнѣ — о тôмъ самѣ пересвѣдчите ся.

Тая готовôсть от. Ореста припала Патрикію до вподобы; ôнъ въ дусѣ радъ бувъ, що предсѣ позыскавъ одну личнôсть, що може стати ся помôчною при єго дальшихъ обзоринахъ. Сподѣвавъ ся, довѣдатись ôдъ от. Ореста о тамтостороньскихъ домахъ, о паннахъ, ихъ прикметахъ, норовахъ...

Въ два дни опôсля выѣхали от. Орестъ и Патрикій зъ Любова. При прощаню задумавъ Патрикій збути Ипполита байдужно и холодно, але се єму не удало ся. Ипполитъ зô звычайною енергією и смѣлостю пригорнувъ Патрикія де себе, уцѣловавъ єго, та желаючи щастя на дорогу заключивъ: „Прощай, товаришу, не забувай про мене! Коли потреба буде мови помочи, напиши, а я певно приѣду“.

За селомъ Патрикій поглянувъ єще въ останне на Любôвъ. Тяжко зробилось єму коло серця, а уста прошептали поневоли:

„О Любове, тяжко завѣвъ ты мене на любови!“

## VI.

На убочи горы, що ôдъ заходу довгимъ валомъ заступала село Левадôвъ, лежавъ обширный мурованый дôмъ, котрого бѣлѣ стѣны выразно ôдбивали на днѣ смарагдовои зелени сосенъ и смерекъ, обôймаючихъ пôвкругомъ се супокôйне тихе мешканє. Хочь околиця вся була убога въ лѣсы, а въ цѣлôмъ селѣ лишь денегде вызирали зъ помѣжь хатъ яблунѣ та грушѣ, такъ сей дôмъ неначе купавъ ся въ гущавинѣ деревъ. Выше

розлягавъ ся просторый, гарно удержаный садъ, а праворучь розроставъ ся здоровый лѣсокъ зъ березъ, лѣщины и кленôвъ, котрый звеселювавъ пѣснею свого шуму и шелесту тую увдинену селитьбу. Лѣсокъ той не вырôсъ саморôдно, не сама природа насадила єго тутъ, а выплекала працёвита рука чоловѣка, розлюбованого въ тыхъ нѣмыхъ ростинахъ, що въ часѣ спеки лѣтнои давали добродѣйный холодъ та гуторѣли невгомоннымъ щебетанємъ, затѣнкомъ приманеныхъ пташкôвъ.

Въ тую весняну пору дерева стояли єще безлистй и лишень пупляшки повыколювали ся на вѣткахъ яко признаки будучого листя. Денегде на хрещатыхъ галузяхъ, низко въ корчахъ, або высоко на деревахъ, висѣли гнѣзда неначе клубки, ще не ôдбудованй черезъ повернувшихъ зъ „вираю“ пташкôвъ, а надписованй осѣнными бурями и зимовыми навальницями.

Помежи деревами вили ся пѣсковй улички и всѣ они збѣгали ся въ серединѣ лѣска въ одно просторе колесо, де стояла бесѣдка побудована въ родѣ кіоска. Бесѣдка була гарно уряджена. Высокй кругли стовпы пôдпирали стôжковый дахъ, похожій на верхъ турецкого намету, на котрôмъ горѣ порушала ся за подувомъ вѣтру бляшанна плытка въ видѣ лютои змії зъ роззявленою пащею и острымъ языкомъ. Межи стовпами стояли въ рядѣ тонкй прямй тыки, мовь понатяганй струны арфы; они обростали въ лѣтѣ дикимъ виноградомъ та становили зелену непроглядну стѣну. Долѣ довкола обведена була бесѣдка лякированымъ, на метеръ высокимъ парканомъ, що служивъ заразомъ и за опирало для сѣдаючихъ на лавочкахъ. До середины входило ся зъ однои стороны трема выгôдными схôдцями.

Передъ чоломъ дому сѣрѣвъ дрôбно заскороженый цвѣтникъ, що ино засѣяный рôжнороднымъ сѣмємъ цвѣтôвъ. Тутъ найприємнѣйше мѣсце було въ однôмъ углѣ, де выростали вокругъ засаджень смереки и де стоявъ дубовый стôлъ зъ двома лавочками. Зъ ôдси не можна було налюбовати ся гарнымъ далекосяглымъ видомъ! Цѣла долина, обмежена двома рядами пологихъ гôръ, розвивала ся далеко передъ очима и красовала ся купками селъ, думаючими надъ срѣбною стягою рѣки, котра ясно блыщала противъ сонця и то ховалась то знову выринала зъ кучерявыхъ верболозôвъ.

Цѣле окруженє мешканя, взôрцевый ладъ, елегантне навѣть уряджене, казало конче догадувати ся, що тутъ проживає якась маюча, засôбна родина. Переходячись по лѣску, садѣ, цвѣтнику... поневоли надслухувавъ ты, чи не почуєшь, якъ захрускає пôдъ дрôбными нôжками пѣсокъ, — поневоли оглядаєшь ся навкруги, чи не побачишь якои постати въ довгôй, шелестячôй свитѣ, газдынѣ дому або якои иншои истоты жѣночои, котрабы надала тôй нѣмôй природѣ бôльше житя, бôльше уроку... Але дарма! Єдинымъ поселенцемъ бувъ тутъ от. Орестъ. Самъ одинъ проживавъ ôнъ въ тôмъ мѣстци, самъ одинъ мовь монахъ переходжувавъ ся по просторыхъ комнатахъ, не зачуваючи нѣякого привѣтного голосу, хиба лишь бобонене службы та ôдгомонъ власныхъ крокôвъ.

Теперь за приѣздомъ Патрикія ôнъ дуже зрадѣвъ; тѣшивъ ся, що позыскавъ на якійсь часъ поселенця, зъ котрымъ може свобôдно побесѣдити и скучнй хвилѣ розбгнати.

— Витаю васъ щиро, — промовивъ ôнъ привѣтливо до Патрикія, коли той ступивъ въ єго пороги, — бажаю, щобы вы не скучали у мене, а перевели дни свого побуту якъ наймилѣйше, якъ найвеселѣйше. Уживайте въ домѣ моємъ всякои свободы, не вяжѣтъ ся нѣякими взглядами чужинности, бо того я не люблю. Будьмо свобôднй супротивъ себе якбы давнй, добре знаємй!

— Добре панъ-отче! — ôдказавъ Патрикій — тôлько звинѣтъ, єсли коли несвѣдомо надъужию привилею гостинности. У молодого жива кровь, порывчй замыслы...

— Молодечимъ, честнымъ порывамъ я завсѣгды радъ; люблю молодыхъ веселыхъ людей, бо въ ними и самъ молодѣю. Вдячный буду, єсли ôдсвѣжите мôй колишный, вже трохи надцвилый гуморъ.

Першу половину кождого дня переводили оба знаємй майже окремо. От. Орестъ много мавъ дѣла въ церквѣ и въ справахъ громадскихъ, котрымъ посвячувавъ богато часу, бо щиро занимавъ ся ними. Въ читальни, шпихлѣри громадскôмъ и при касѣ пожичковôй мусѣвъ всюды дати провôдъ, щобы справы впередъ поступали и приносили пожаданый хосенъ. Ôдъ кôльканайцяти лѣтъ уже корыстно розвивала ся тамъ каса пожичкова, котра при умнôй управѣ дôйшла до такои сумы, що громада покрывала нею всѣ выдатки конкуренційнй, сплачувала задовженй грунта и спроваджувала лѣкаря и лѣки для кождого хорого безплатно. А се було дѣломъ от. Ореста; вправдѣ стояло то много труду и заходôвъ, але за те мавъ тую солодку надгороду, що видѣвъ громаду въ цвѣтучôмъ станѣ...

Тымчасомъ Патрикій одинцемъ лишивъ ся въ дома. Зъ почину не мôгъ взяти ся за нѣяке дѣло, бо задума, вывезена зъ Любова, ще густою хмарою налягала єго гадки. Ходивъ лишень зъ похиленою головою по лѣску, садѣ, та думавъ або приглядавъ ся внутрѣшному ладови дому. А знайшовъ тутъ не одно, що живѣйше заняло єго увагу.

У всѣхъ комнатахъ видѣвъ хорошй меблѣ, удержанй въ взôрцевôмъ порядку. Сама спальня от. Ореста, що служила и за канцелярію, заосмотрена була въ всякй выгоды и прибаги и носила цѣху значного достатку. Въ нѣй стояла пирамида чорныхъ турецкихъ цибухôвъ, зъ великими бурштынами; секретарикъ зъ приборами до писаня и книжками рôжного змѣсту, и стôлъ зъ часописями, передъ котрымъ розлягавъ ся просторый фотель, любиме мѣсце читаня и дрѣмокъ въ хвиляхъ пообѣдныхъ. Въ однôмъ углѣ було лôжко; надъ нимъ висѣвъ диваникъ ручнои роботы и фотографія якоись гарнои русявои женщины, габинетовои величины, оправлена въ широкй гебановй рамы.

Перейшовши до сусѣднои комнаты, побачивъ ôнъ єще стараннѣйше уряджене. Се була спальня жѣночa, що моглабы вдоволити иавѣть вымогчиву женщину. Въ нѣй стояла побôчь дверей шклянна шафа зъ досыть численною библіотекою, зъ дѣлъ писателѣвъ нашихъ и чужихъ; висѣло на стѣнѣ мѣжь двома ôкнами велике зеркало, оправлене въ золотй рамы, зъ поличкою на приряды тоалетовй, и стояла козетка зô столикомъ до роботы. Высокй ôкна були прикрашенй прозôрчастыми, якъ снѣгъ бѣлыми занавѣсами, а на гладкôмъ блескучôмъ помостѣ розбѣгались въ кôлькохъ напрямахъ коверцѣ.

Зъ сеи комнаты входило ся до гостиннои. Тамъ стоявъ хорошій фортепянъ, висѣли на стѣнахъ великй зеркала, образы и два гарнй портреты. Оденъ зъ нихъ зъображавъ от. Ореста въ молодшихъ лѣтахъ, а другій якусь на причудъ гарну русяву женщину, котрои черты зовсѣмъ похожй були на фотографію, що висѣла надъ лôжкомъ въ спальни от. Ореста.

Патрикій стоявъ передъ тымъ портретомъ и довгій часъ вдивлявъ ся въ него. Не мôгъ досыть налюбовати ся нѣжностю и любостю, яка красовала ся на тôмъ лици. Лице було справдѣ клясичне, майже идеальне, а будило тымъ бôльшу цѣкавôсть, що рамы обведенй були въ чорну, прозорчасту крепу.

— Кто бы мôгъ бути тая женщина? — пытавъ себе Патрикій; — вѣдай покôйна жѣнка от. Ореста, бо и рамы въ чорнôй крепѣ, и портретъ ѳи поручь ѳго портрету... Але для кого уряджена такъ старанно та спальня жѣночa? кто удержуѳ той нѣжный ладъ въ цѣлôмъ домѣ, котрый ажь надто здраджуѳ деликатный, женщинамъ лишь властивый смакъ? Чи от. Орестъ маѳ ще якй дѣти? чи може бездѣтный? чи може жѣнка, недавно розпростившись зô свѣтомъ, полишила такй порядки, котрй от. Орестъ такъ сохранно удержуѳ?

Се були пытаня и здогады, що сновали ся по головѣ Патрикія. Ôнъ бажавъ знати о минувшости сего дому, ôдкрыти ѳго тайны та порѣшивъ бувъ навѣть подробно выпытати ся от. Ореста о всѣмъ. Однако при стрѣчи зъ нимъ, вроджена чемнôсть брала верхъ надъ цѣкавостю; ôнъ правивъ свою бесѣду о иншôмъ предметѣ, боявъ ся, щобы допытами не выкликати якого гôркого спомину.

---

Одного погôдливого сполудня повернули от. Орестъ и Патрикій зъ переѣздки кôнной и прохожались по лѣску. По довшôмъ проходѣ звернули до бесѣдки и усѣли на лавочкахъ. Патрикій поглянувъ округъ себе и озвавъ ся:

— То гарна бесѣдка и на дуже одвѣтнôмъ мѣсци побудована.

— Се помыслъ и плянъ моѳи покôйнои жѣнки, — ôдказавъ супокôйно от. Орестъ, — она выбрала се мѣсце и казала побудовати тую бесѣдку на розговоры и на пôдвечѣрки. Ахъ много, много веселыхъ и гамôрныхъ вечерôвъ лѣтныхъ зôбѣгло пôдъ ѳи покровомъ.... Минуло ся!

И оба трохи призадумались.

— Сей лѣсокъ немало труду и грошей мусѣвъ васъ стояти — знову озвавъ ся Патрикій — тымъ бôльше, що околиця тая майже бездеревна.

— Нѣ! и се не моя праця! се дорога спадщина по моѣмъ незабутôмъ батьку, котрый поставивъ сей дôмъ вразъ зъ громадою и засадивъ своѳю працёвитою рукою и садъ и лѣсокъ, що теперь такъ здорово буяѳ. Я прийшовъ вже на готове и силую ся удержати все въ такôмъ ладѣ, якъ було за покôйника.

— Такъ вы, панъ-отче, щасливй, що унаслѣдили по батьку той прихôдъ!

— Та, щасливый, але и богатый на горе! Сей прихôдъ одержавъ я завдяки батькови. Ѳго высокй чесноты, всесторонній знакомства и честь, якою у всѣхъ величавъ ся, выробили менѣ, молодому священикови, презенту на Левадôвъ. Самъ спенсіоновавъ ся та майстровавъ улюбленою сокирою ажь до смерти... Тй хвилѣ були для мене найщаслившй, се бувъ правдивый рай, въ котрôмъ живъ я щасливо и безжурно зъ батькомъ, зъ жѣнкою и дѣтьми.

Тутъ перервавъ от. Орестъ на хвилю. Груди поневоли глубоко зôтхнулии, очи трохи заслезились та поглядали въ даль, якось тужливо та задумчиво. Видно було, що пôдъ супокôйною поверхностю душа ѳго зворушилась споминомъ про минувшôсть. Патрикій поглянувъ на нѣго и якось сумно стало ѳму на души. Ôнъ жалувавъ навѣть, що выкликавъ неуважно тую згадку, але зъ другои стороны бажавъ довѣдатись блызше о всѣмъ. Трохи згодомъ озвавъ ся от. Орестъ:

„Зô смертею батька щастѳ моѳ почало рвати ся и хочь заблысло опôсля кôлька щасливыхъ лѣтъ, то хиба на те, щобы ôдтакъ глубше зранити моѳ серце... Лѣта плыли за лѣтами, родина моя зôбльшала ся. Прийшли на свѣтъ попереду два сыны, ôдтакъ донька. Сыны бѣгали, щебетали та выкрикували по комнатахъ, якъ донька лежала ще у споввиточку и ôдзывала ся до нихъ нѣмымъ голосомъ. Пôдросла и она, и она дриботѣла по помостѣ та звеселювала насъ прещасныхъ родичѣвъ невыразною своѳю мовою, котру выголошувала малыми, мовь листокъ рожѣ, усточками. Вже було ѣй на третôмъ годкý, якъ складала добре и *ма-ма* и *та-та*, якъ выголошувала и труднѣйшй слова — коли черезъ чорну судьбу не довело ся ѣй переймити всеи мовы зъ устъ неньки, зъ тыхъ устъ, що ѳдино умѣютъ промовити до серця дитины, що ѳдино знаютъ скуточно защепити слова правды на тôмъ мягонькôмъ грунтѣ... Упали злиднѣ на мôй дôмъ, загасили огнище домового щастя та нанесли гôркого горя...

„Отъ послухайте, якй то неразъ несподѣванй притычины лучаютъ ся въ житю. Однои недѣлѣ, въ зимѣ, выбрала ся моя жѣнка зъ дѣтьми до сусѣда въ гостину. Забавляючись тамъ весело, припôзнились до смерку и доперва пôзнымъ вечеромъ, при мрачнôмъ свѣтлѣ мѣсяця, повертали домôвь. Въ дорозѣ, о три чверти милѣ ôдъ дому, на поли сполошили ся конѣ лиса, що напрасно выбѣгъ зъ поза купины обôрнику, скочили въ бôкъ та вывернули залубнѣ. Жѣнка зъ дѣтьми выкотила ся въ рôвъ, а конѣ вырвавши ся зъ рукъ здрѣмалого вôзника, вихромъ погнали дорогою. Наляканый вôзникъ, зôрвавъ ся хутко и побѣгъ що сила за утѣкаючими, а жѣнка сама, безпомôчна, полишила ся зъ дѣтьми.

„Якежь сумне положенѳ наступило теперь для неи! Почала добувати дѣти зъ рова та обтрясати зô снѣгу, що вбивъ ся въ лице, поза рукавы и въ ноги; обтрясала, але дѣти заѳдно плакали-ридали, бо дôймаюче зимно морозило ихъ цѣле тѣло. Чожь почати въ тôй неôдрадноô хвили?! що вдѣяти въ тôмъ очайдушнôмъ положеню, де смерть закостенѣлости зазираѳ дѣтямъ въ очи!? Отъ жѣнка здягаѳ зъ себе футро, стелитъ ѳго на снѣгъ, отулюѳ нимъ докупы дѣти, а сама въ кафтанику схилила ся надъ ними, та ще огрѣваѳ холоднѣючими грудьми свои дрôбнй цвѣты“.

От. Орестъ урвавъ бесѣду. Зволноване чувство заметушилось въ груди та задавило на хвилю дальшй слова, а двѣ слезы розжаленя покотились мовь двѣ перлы по ѳго шляхотнôмъ, якимсь взнеслымъ выразомъ розжеврѣлôмъ обличю.

„Чого то серце материньске не докаже, на що не наважитъ ся, щобы лишень утихомирити плачь и утерти невинну слезу дитины — выголосивъ ôнъ дальше пôднесенымъ голосомъ. — О, серце тоѳ справдѣ дивне, непонятне! Скôлько въ нѣмъ горячои любови, пожертвованя, самоотверженя!... Дивуй ся лишь та поклоны бій передъ материньскою любовю!

„Я несупокôйно выжидавъ повороту жѣнки и дѣтей; за довгою видала ся менѣ ихъ гостина. Ходивъ я по комнатахъ, зазиравъ крôзь ôкна и наслухувавъ, чи не почую тупоту. Въ тôмъ озвали ся дзвôнки, я выбѣгъ зустрѣчати на подвôрѳ, та побачивъ лишь порожнй сани и конѣ передъ стайнею, спѣненй, прикрытй цѣлй гру-

бымъ туманомъ пары. Страшна гадка шибнула черезъ мою голову; я уявлявъ собѣ всѣхъ розбитыхъ, розтрѣсканыхъ. Безъ проволоки вдягнувъ ся я, взявъ одного паробка, та пôгнавъ тыми самыми кôньми назадъ, въ напрямку, зъ ôдки жѣнка мала надъѣхати. Конѣ рвали ся въ передъ, що мали силы, зъ широкихъ нôздръ бухала пара, пѣна мовь шумовина ставала на шерсти, а я зъ нетерпцю окладавъ батогомъ конѣ та гнавъ, якъ ж не тôлько *лихій* на своє весѣля. Долетѣвъ я до мѣсця и побачивъ, якъ вѣтромъ пôддуваный снѣгъ глумивъ ся зъ моєи семіѣ, якъ покрывавъ єѣ що разъ грубшою верствою, мовь скитальцѣвъ, що зблукали ся де въ лютôмъ, безлюднôмъ Сибирѣ. Скрайна розпука стиснула мене за серце, слезы ринули зъ очей, неспиненй. Метнувъ ся я зъ паробкомъ ôдтирати костенѣючу жѣнку, одягнувъ єѣ въ свôй кожухъ, а самъ прикрывши ся килимомъ пôгнавъ домôвь скорою ѣздою.

„Цѣлу нôчь и цѣлый день сидѣвъ лѣкарь зъ мѣста въ моѣмъ домѣ; высилявъ свою умѣетнôсть на те, щобъ выратовати хорыхъ. Дѣти, що отуленй футромъ не зазнали такои студени, покашляли трохи и выздоровѣли, але жѣнка тяжко томила ся. Черезъ всю нôчь палила єѣ пожираюча горячка, запалене имило ся наразъ обохъ крылъ легкихъ и она до трехъ днѣвъ розпростилась зъ свѣтомъ...

„Гôрка розпука вселила ся въ моє серце по утратѣ жѣнки; я себе не тямивъ, ôдъ розуму ôдходивъ, ридавъ гôркими слезами та взывавъ Бога, щобъ чудомъ воскресивъ зъ гробу мôй найдорожшій скарбъ — такъ дарма! Неутомима судьба пôдкосила моє щасте и зъ коренемъ вывернула мôй земскій рай на вѣки...“

Западаючій вечѣрный сумракъ надавъ єще бôльше проймаючои силы оповѣданю от. Ореста. Слова єго якимсь пекучимъ жаромъ сплывали на душу Патрикія та давили єго серце. Ôнъ жалѣвъ надъ зломанымъ щастємъ от. Ореста та надъ злорадою судьбою, що єго постигла.

Въ житю людскôмъ, якъ и въ природѣ, буваютъ страшнй спустошеня. Поглянь, якъ лютый вихоръ зôрвавши ся напрасно, вырыває дерева зъ корѣнємъ, выверта хаты, та всюды, де ступитъ ногою, замѣняє цвѣтучу природу въ дику, розрыту могилу. Подивись, якй дивовижѣ дѣютъ ся на мори. Супокôйне тихе зеркало непроглядныхъ водъ, що при теплôмъ грайливôмъ сонци мигтитъ и лелѣє, розбите бурею пѣнитъ скажено та реве; однй филѣ гороѣжатъ ся высше другихъ, а знемôгши ся спадаютъ цѣлымъ тягаромъ на дно моря, заворушуютъ супокôй жителямъ глубокихъ безодныхъ затонôвъ та выкидаютъ ихъ на верхъ зъ найскрытшихъ челюстей. А щожь дѣє ся тогды зъ дѣлами рукъ людскихъ, зъ майстерскими кораблями? Єще передъ хвилею плавали свобôдно и жваво по срѣбнôй пѣнѣ водъ, — ще передъ хвилею несли до цѣли много надѣй, много замысловъ, а дежь они теперь дѣли ся?... Пытай скель морскихъ, пытай зрадливыхъ филь, а ôдповѣдятъ тобѣ гробовымъ стономъ: „въ горлѣ глубокои затоны“.

Такъ и въ души чоловѣка суть затоны, въ котрыхъ спочиваютъ незнакомй а страшнй чувства, що довго дрѣмаютъ непомѣченй на днѣ, ажь грôзна сила природы заворушитъ ними и зрадитъ ихъ тайне истноване... Якъ довго погôднй дни просвѣчували въ домѣ от. Ореста — въ серцю єго зеленѣла найгарнѣйша оаза, засѣяна буйными, роскôшными цвѣтами-надѣями. Скоро лишь заметушились злиднѣ, душа єго розбурхалась, красолицй думки улетѣли, а все щасте потонуло въ мори гôркои розпуки, горя и невысказаноп грыжѣ.

„Житє моє — росказувавъ дальше от. Орестъ — стало ся наразъ гôрке, нестерпиме; сусѣды-знакомй сталисъ немилй, неôдрадней. Я зненавидѣвъ людей, зненавидѣвъ свѣтъ, ôдчуживъ ся ôдъ всего та пересиджувавъ дома и лишень дуже рѣдко навѣщувавъ свои сестры...

„Такъ проживавъ я черезъ два роки. Часъ поволи лагодивъ бôль, положене ставало ся що-разъ звычайнѣйше. Єдиною потѣхою, єдиною розрадою були ще дрôбнй дѣти; се цѣлый скарбъ, цѣла надѣя, що вязала мене до житя, що надавала ще тому житю якоись вартости.

„Та вѣдай судилось менѣ зазнати горести до самого дна. Мало одного нещастя, скоило ся ще друге. Сыны, уже добрй пôдростки, приѣхали одныхъ празнинъ зô школы домôвь. Страшна хороба, що пошестею лютилась тогды по селѣ и безпощадно забирала много жертвъ межи дѣтьми, не минула и мого дому; забрала мои дорогй соколята, та нанесла зновъ новый ударъ... Охъ дѣти мои, дѣти мои, мои гарнй цвѣты!“ — выголосивъ от. Орестъ, склонивши голову...

Патрикій, якъ мôгъ, розважавъ от. Ореста, а по хвили запытавъ: — Вѣдай портретъ, що виситъ въ гостинной, зъображає вашу жену.

„Такъ, той портретъ єсть дѣломъ одного артиста львôвского, що портретувавъ мене и єѣ заразъ въ першихъ тыжднях по весѣлю.

— Дуже гарна женщина.

„Краса поверхна нѣчимъ супротивъ єи прикметъ душевныхъ. Скôлько то нѣжности, щирости чувствъ, любови до всего, що людяне, и взнесле — мѣстило ся въ єи серцю! Я доперва при нѣй пôзнавъ высоке посланництво женщины и єи властиве достоинство въ житю родиннôмъ и соспôльнôмъ; жѣнка, якою була покôйна, се справдѣшный ангелъ-сторожь раю домашного, въ котрôмъ сѣє округъ себе горячу любовь и всѣ высокй чесноты; се сила животворна родины, въ котрôй єсть заразомъ найшляхотнѣйшою и найсвятѣйшою истотою.

„Я пôзнаю, що мôй колишній, неразъ односторонный и несправедливый судъ змѣнивъ ся передъ єи лагôднѣйшимъ, яснѣйшимъ поглядомъ и що неразъ єи нѣжне чувство тамъ добачило границю мѣжь правдою а неправдою, де мôй розумъ дослѣдити не мôгъ... Добра жѣнка се велика истота, передъ котрои чеснотами годить ся склоняти голову, тымъ бôльше, що єй кругъ дѣланя великій и важный, а слава за те тиха, неголосна....

„Отъ и розговоривъ ся я о своѣй минувшости! Простѣть, що клопочу васъ своими споминами. Така вже моя вдача — згадаю про минувшôсть, и здає ся менѣ, що духъ жѣнки и дѣтей витає навколо мене, що и они такъ згадуютъ про мене, якъ я згадую про нихъ...“

По сѣй розмовѣ выйшли оба зъ лѣска. От. Орестъ справивъ Патрикія до мешканя, а самъ перейшовъ черезъ подвôрє, звернувъ ôдтакъ на цвинтарь и попрямувавъ на могилу покôйныхъ. (Дальше буде.)

## ДѢВЧИНА Й РЫБКА.

Тамъ рыбка въ ручаю весело гуляє —
Дѣвчйна до неи оттакъ промовляє:
„Рыбко моя ты маленька!
Пожичь своєи мнѣ долѣ,

Щобъ я гуляла раденька,
Гуляла въ щастю по волѣ...
Щобъ я той смутокъ забула,
Що зъ гадковь мóєвь злучивъ ся,
Болю щобъ того не чула,
Що въ серце такъ моє впивъ ся...
Рыбко моя ты любенька,
Вчинижь менѣ тую волю:
Тýгу возьми мнѣ зъ серденька —
Ахъ, дай менѣ свою долю!...“

* *
*

На бéрезѣ сумно дѣвчúна думає,
А рыбка зъ ручаю до неи мовляє:

„„Ой, ты дѣвчúно сумненька,
Ты хочешь долѣ моеи:
Скинути смутокъ зъ серденька,
Туги позбутись своеи?
Хочешь такъ свѣтомъ гуляти,
Якъ я у быстрôмъ ручаю?
Хочешь нѣмою вже стати
На всё, що дýшу лишь крає?
Ой, нерозважна дѣвчúно!
Що хочешь, того не буде:
Чижь бо не знаєшь, дитино,
Що въ тебе серце бьєсь въ груди,
Въ жилахъ горяча кровь кружитъ,
Слёза твои очи змыває,
Въ дýмкахъ голóвонька тýжитъ
И духъ твôй въ небо лѣтає...
Я зновъ не знаю нѣчого:
Нѣ втѣхи, горя, нѣ болю,
Серця не маю я твого —
Та якъ вчинить тобѣ волю?
Кровь хиба дамь тобѣ зъ леду —
Душею вже не поглянешь...
Въ воду до себе тя звéду —
Хиба вже рыбою станешь...““

Надъ Липою, въ Сербии 1879. *Онисимъ.*

## Паша хотиньскій въ гостинѣ въ Княжполи.

Передаю тутъ (пôсля Дра А. Й.) епизодъ зъ житя пограничного на Подôлю, при кôнци минувшого столѣтя. Було то кôлька лѣтъ передъ завязанемъ барскои конфедераціи. Єсли въ воєводствахъ центральныхъ тогдышнои Польщѣ пановавъ безпорядокъ, майже анархія, то щожь доперва о воєводствахъ пограничныхъ казати, а именно о Подôлю, котре граничило зъ Турцією, державою не менше анархичною, якъ Польща. Що двôръ, то суверенъ-володарь — можь бы о тогдышнôй шляхтѣ подôльскôй сказати. Нaѣзды збройнí, рабунки, пожоги — формальна вôйна партизантска, тревали майже безъ перервы на нещасливôй, богатôй земли подôльскôй. Звычайно буває, що при сваркахъ и бôйкахъ не ограничаютъ ся вороги на власнí свои силы, але стараютъ ся втягнути въ свои споры якъ найширшí круги. Тожь и не диво, що втягнено въ тí споры пограничныхъ достойникôвъ турецкихъ, а хоть Турки славнí зъ своєи байдужности и апатіи, прецѣ оцѣнили они зъ хитростею, вродженою орієнталамъ, всѣ корысти, якí имъ мѣшанє ся въ справы шляхты приносити мусѣло. Пашѣ турецкí выступаютъ на пограничю будь яко посередники, будь яко судíѣ мировí въ спорахъ шляхты, а тота корилась, била чоломъ, а инодѣ и упôдлялась передъ бисурманомъ. Страшно було стягнути гнѣвъ пашѣ на себе, бо у него була все готова шайка Татарôвъ або спагôвъ, котрí на перше скинене пашѣ являлись, пôдъ проводомъ якого небудь непріязного сусѣда-шляхтича, по сѣмъ боцѣ Днѣстра и пускали зъ дымомъ все майно нападеного шляхтича а не рѣдко и всю єго родину въ пень вытинали. Помѣжь пашами бувъ именно паша хотиньскій въ великôмъ поважаню и о взгляды єго убѣгалась погранична шляхта на-взаводы. Тожь и панъ Вислоцкій, стольникъ Теребовельскій, не хотѣвъ позадъ другихъ лишитись и просивъ по кôлька разôвъ усердно достойника турецкого до себе въ гостину. Паша обѣцявъ въ кôнци, що прибуде и ôдтепер ожидано єго зъ нетерпеливостею въ Княжполи.

Княжполь було невелике село, положене на горахъ Медиборскихъ. Було оно власностею Потоцкихъ, а панъ Вислоцкій ôднаймавъ єго у нихъ. Не довго давъ паша на себе ждати. Одного пополудня въѣхавъ ôнъ на чолѣ невеликои кôннои дружины на обору пана Вислоцкого. Бувъ то поважный сивобородый Турокъ, въ бѣлôмъ турбанѣ и довгôмъ, пестрôмъ, богатôмъ кафтанѣ. Взявъ ôнъ зъ собою начальника хотиньскихъ спагôвъ и свого прибочного драгомана (товмача), переляканого, кудлатого Ôрменина; шѣсть драгонôвъ польскихъ изъ стражи жванецкои творили єго гонорову ескорту ôдъ границѣ. Въ Княжполи зôбралась шляхта зъ околицѣ; шляхтичѣ высыпались теперь на рундукъ, щобы привитати пашу. Посыпались овації ôдъ шляхты; паша дяковавъ а кудлатому Орменинови котивъ ся пôтъ потокомъ зъ чола при толкованю завялыхъ и довгихъ комплиментôвъ орієнтальныхъ, при чôмъ шляхта по принятому звычаю заєдно кланялась. Ôдтакъ введено гостя въ свѣтлицю, посаджено на подушкахъ, поукладаныхъ на розпростертôмъ диванѣ, подано чорну каву, розмантí ласощѣ и *каліянъ**) зъ благовоннымъ перскимъ тютюномъ. Паша пускавъ клубы дыму, пôдцмокуваvъ устами, попиваючи каву, кивавъ ся поважно и мовчавъ. Шляхта не знала, що зъ тымъ фантомъ чинити, и стала поволи выноситись зъ свѣтлицѣ. Зъ гостемъ лишивъ ся лишь господарь и єго тесть каштелянъ бучацкій. Дружину пашѣ запрошено до комнатъ челядныхъ и угощено тамъ суто, а молодшí гостѣ, що складались по бôльшôй части зъ офицерôвъ гарнизону каменецкого, завели піятику.

Такъ уплынуло кôлька годинъ — для одныхъ дуже нудно, для другихъ дуже весело. Губернаторъ, паша хотиньскій, ôдповѣдавъ дуже скоро на пытаня, якими єго обсыпували. Прирѣкавъ родинѣ господаря протекцію Высокои Порты, завѣрявъ, що въ єго пашалику спокôй и доскональый станъ здоровля и що вѣсть о нападахъ Татаръ и о заразѣ моровôй єсть цѣлковитою ложею.

Надôйшовъ вечеръ. Предметъ розмовы вычерпавъ ся; здавалось, що высокій гôсть задрѣмавъ, але виваты и пѣсни, що зъ сусѣдного покою до него долѣтали, продрухали єго. Паша ставъ пильно прислухуватись. Панъ Вислоцкій перепрошувавъ єго и заєдно увѣрявъ, що причиною такъ шумного бенкету єсть радôсть зъ єго присутности въ Княжполю. Паша подяковавъ и освѣдчивъ заразомъ, що хотѣвбы въ тôй загальнôй радости взяти участь, а драгоманъ зъ своєи стороны давъ до пôзнаня, що хоть пророкъ не позволяє своимъ вѣрнымъ на напитки зъ винограду, то однакъ паша зъ великои пріязни для господаря дому не буде зважати на заказъ.

Шляхтѣ тоє заявленє дуже сподобалось. Почалась піятика, яка лишь въ Польщи и за Сасôвъ ôдбувалась; при-

*) турецку люльку.

сутнôсть Турка додавала єще охоты, бо паша тягнувъ якъ смокъ и знавъ ся досконало на винѣ.

Було вже коло пôвночи. Каштелянъ извинявъ ся своимъ вѣкомъ и удавъ ся на спочинокъ; єго попращано вивatами, котрѝ звалили зъ нôгъ половину шляхты. Паша стоявъ єще на ногахъ, хоть выпорожнювавъ величезнѝ чарки вина, а зъ нимъ держалась єще купка найтвердшихъ головъ. Ктось пôддавъ гадку, щобы перенестись на подвôрє, пôдъ липы. Прекрасна нôчь принаджувала навѣть пôдпитыхъ. Дружина пашѣ спала вже и паша не потребовавъ бояти ся, що станесь злымъ прикладомъ для своихъ людей. Гуляки стали спѣваючи выходити пôдъ проводомъ пашѣ, котрого пяный драгоманъ пôддержувавъ. Холодъ осѣннои ночи заморочивъ єще бôльше бенкетуючихъ; зъ хаты выходили они ще на пôвъ притомнѝ, но на дворѣ стратили вже зовсѣмъ память. Паша ледви стоявъ на ногахъ и сильно заточувавъ ся; заточувавъ ся и єго драгоманъ, и шляхтичъ, що ишовъ за пашею хвѣявъ ся на всѣ боки, и трутивъ намѣстника султаньского наразъ такъ сильно, що тойже на землю въ болото зваливъ ся.

Паша забувъ о достоинствѣ свого становиска и ставъ сердито выкрикувати: „Ляхъ сабакъ! Ляхъ сабакъ!“ То було всё, що знавъ ôнъ зъ языка славяньского.

Шляхта пяна, скора до бôйки, кинулась до пашѣ.

— Що! що! — ôдôзвалось кôльканайцять голосôвъ и кôльканайцять кулакôвъ погрозило паши.

— Ляхъ сабакъ! Ляхъ сабакъ! — бовтавъ паша невыразно.

— Ахъ ты псе бисурманьскій! — крикнувъ одинъ зъ гостей. — За ту зневагу не варто зъ тобою шаблею рубатись, бо не знаєшь навѣть рицарского звычаю. Я иншу кару на тебе найду! Ото або дôстанешь сто нагаѣвъ ôдливаныхъ, або на твôй товстый, бисурманьскій каркъ всяде одинъ зъ насъ и объѣде докола подвôря. Такъ лишь можешь змыти образу и ганьбу, нанесену шляхтѣ.

— Славно! Прекрасно! — кричала пяна шляхта, задоволена зъ помыслу свого товариша.

— Ляхъ сабакъ! Ляхъ сабакъ! — повторявъ дальше непритомный паша, отрѣпуючи свôй кафтанъ зъ болота и не розумѣючи зовсѣмъ нѣчого, що дѣє ся докола нёго.

— Ну драгомане! — крикнувъ высокій вусачь, ухопивши за груди переляканого Ôрменина и телепаючи нимъ зъ цѣлои силы. — Ну, кажи єму заразъ, чого мы хочемо!

— Не смѣю! — перебелкотѣвъ бѣдный драгоманъ.

Градъ кулакôвъ посыпавъ ся на драгомана.

Паша видячи таку зневагу свого драгомана, вытверезивъ ся въ однôй хвили, а довѣдавшись о що иде, остовпѣвъ. Глядавъ докола господаря, або кого зъ єго рôднякôвъ, але не було нѣкого. Паша ставъ шляхту перепрошувати, покликувавъ ся на права гостинности — та все надармо: зъ пяными нема що говорити; розстелено диванъ, а при нѣмъ стануло вже двохъ замашистыхъ шляхтичѣвъ зъ бизунами, а зъ другои стороны нѣсъ вже на плечахъ одинъ зъ шляхты сѣдло, щобы наложити на грубый каркъ Турчина. Паши прійшлось теперь выбирати, та выбôръ бувъ впрочѣмъ не трудный, бо ôнъ знавъ добре, що въ Польщи не бьютъ въ пяты. Стоявъ отже спокôйно, коли на него сѣдло кладено, и ждавъ терпеливо на свого ѣздця. Плечистый шляхтичъ вылѣзъ зъ бѣдою на єго каркъ и розпочалась дивачна ѣзда докола подвôря посередъ радôсныхъ крикôвъ и спѣвôвъ.

Аллагъ умилосердивъ ся въ кôнци надъ своимъ вѣрнымъ. Панъ Вислоцкій, розбудженый галасомъ, выбѣгъ на подвôрє и зъ страхомъ побачивъ, що паша докола чвалає, а на єго карку сидитъ пôдпитый сусѣдъ єго и нагайкою заохочує свого дивного коня до скоршого бѣгу. Очевидно панъ Вислоцкій сейчасъ пашу увôльнивъ и почавъ єго перепрошувати за брутальный жартъ пяної шляхты. Та все то не помогло нѣчого — паша не давъ ся перепросити.

Мовчки посидѣвъ ôнъ єще кôлька годинъ и опустивъ скоро свѣтъ Кн жноль.

Ще тогожь дня, вечеромъ, пôшовъ бѣдный драгоманъ, зашитый въ мѣшокъ, на дно Днѣстра. Ôнъ, „джавръ невѣрный“, бувъ свѣдкомъ єго ганьбы и неславы и мôгъ все ôдтакъ розповѣсти. Тай много иншихъ, невинныхъ, заплатило дорого за княжпольскій жартъ. По розбитю барскои конфедераціи схоронилось много шляхты на другу сторону Днѣстра. Паша велѣвъ кôлькохъ изъ шляхты пôймати и привезти до Хотина. Тутъ сидѣли они по кôлька лѣтъ, прикованѝ ланцухами до крѣпостныхъ гарматъ и доперва за великимъ окупомъ удалось ихъ родинамъ, вырвати зъ рукъ мстивого пашѣ своихъ сродникôвъ. *П. С.*

---

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

(Дальше.)

Шукаючи лучшого помешканя, зайшовъ я до 2 домôвъ турецкихъ, въ сопроводѣ одного урядника магистрату, обзнакомленого добре зъ звычаями тутешними. Мôй товаришъ выкликавъ имена газдôвъ зъ надвору. Въ однôмъ домѣ отворивъ намъ хлопчина 8-лѣтный и завѣвъ насъ до покою, красно по орієнтальному умеблёваного, просторого, на першôмъ поверсѣ. Господарь ôдъѣхавъ бувъ до Мекки, а хлопець сказавъ, що лишились самѝ жены (т. є. гаремъ), а тымъ самымъ тутъ мешкати не вôльно. Передъ входомъ нашимъ чути було, якъ все жѣноцтво скоро выносило ся въ глубъ дому, щобы — хрань Боже! — не попасти намъ въ око.

До другого дому насъ не впущено. Мы чули тôлько гамôръ женъ, нѣбы нараду, а ôдтакъ одна служниця зôйшла на долину, затарасовали браму и гнѣвнымъ и дрожучимъ голосомъ почала кричати, що они вже дали два домы „*цареви вашому*“. Мы ôдôйшли и ажь бурмистръ (Турчинъ) пôславъ заптія (полицая), котрый умѣстивъ мене въ христіяньскôмъ домѣ. Дано менѣ покôй великій, зъ множествомъ ôконъ, але нѣ ключа нѣ замку не було. Коли пытавъ я о ключь, сказали домовники, що они въ моѣй неприсутности самѝ мешканя доглядати будутъ. Вѣтеръ часто отвиравъ въ ночи двери моєи комнаты и вѣдай було то и причиною моєи слабости, досыть сильнои пропасницѣ, котра що хвиля грозила перейти въ тифусъ. Зразило мене тоє тымъ бôльше, що въ тôмже домѣ на долинѣ одна Італіянка дѣйстно на тифусъ померла. Я вправдѣ выздоровѣвъ, але шпаристѝ стѣны и стеля, и непристаючѝ двери та ôкна ударемняли всяке опалюванє, и я въ кôнци вынѣсъ зъ ôдси зарôдъ пôзнѣйшои тяжкои недуги.

Представивъ ся я епископову боснійскихъ католикôвъ. Костелъ и монастырь що лишь були погорѣли, а священики мешкали въ домѣ ôдъ правительства нашого переданôмъ, где на коритари уставлено нужденный престолець, низше всякои критики. Парохъ и два сотрудники, зъ котрыхъ одинъ бувъ учителемъ, мали по однôмъ покою, и то безъ печей. Не бôльше якъ одинъ покôй мавъ и самъ епископъ, а въ покою поєдинчѝ нужденнѝ меблѣ, при тôмъ зимно велике. Епископъ завôзвавъ мене, не скидати нѣ верхнои одежи нѣ шапки; се зразу мене здивовало, але на довшѝ наляганя уволивъ я єго волю. Епископъ, родомъ Дальмати-

нець, говорив по італіяньски, французски и нѣмецки, и миссіоновавъ довгій лѣта по Альбаніи. Якъ росказувавъ менѣ, мали католики въ Босніи и передъ окупаціею пôдмогу ôдъ Австріи.

Бувъ тогды Курбанъ-Байрамъ, свято велике у Магометанъ, въ память жертвы Авраама. Епископови прислав одинъ бѣлъ свою повозку, щобы мôгъ поробити значнѣйшимъ Магометанамъ визиты (Магометане роблятъ знову на Рôздво и Великдень старшинѣ христіяньскôй свои визиты). Пять разъ по 21 выстрѣлôвъ гарматныхъ падало изъ цитаделѣ, коли тôлько кликавъ муеццинъ до молитвы, и тое тревало черезъ чотыри дни. Посполошувана численна галичь и вороны кракали по повѣтрю, а 99 муеццинôвъ выспѣвували протяжнымъ, гдекуды навѣть дуже краснымъ голосомъ величіе Аллага. Святочно пристроєный свѣтъ магометаньскій спѣшивъ въ свои святынѣ на поклоны. Минареты въ часѣ Байраму суть въ горѣ освѣтленій, а бѣдній Магометане ходятъ хата ôдъ хаты и выносятъ подарене собѣ мясо баранины, котрои множество тогды минає ся. Магометаньскій дѣвчата въ новыхъ яскравыхъ діміяхъ стоятъ тогды у ôконъ и выглядаютъ понадъ решѣтку, або стоятъ поза брамами и розмовляютъ зъ своими будучими мужами; самъ я бачивъ, якъ одна подавала квѣтку черезъ шпары свому адонисови.

Зъ такимже торжествомъ ôдбуває ся єще день родинъ Магомета и Великій Байрамъ, свято 4-дневне по скôнченю поста Рамазану, що треває цѣлый мѣсяць въ памятку, що тогды объявленый бувъ коранъ. Ôдъ свѣта ажь до вечера Магометане нѣ ѣдятъ, нѣ пьютъ, нѣ курятъ, стосуючись до выстрѣлôвъ моздѣревыхъ, котрыми даютъ знати, коли пôстъ щоденно починає ся, а коли кôнчитъ ся. Але за те въ ночи ѣдятъ, пьютъ та веселятъ ся, а по улицяхъ переходятъ серенады зъ музыкою, бубнами и пищалками. Крикъ и галасъ, що годѣ спати цѣлый мѣсяць!... Пôдчасъ Рамазану ѣхавъ я разъ зъ однимъ повозчикомъ Магометаномъ, котрый помимо спеки, до 50 ст. Цельзія, нѣ каплѣ воды не пивъ, але коли смеркло ся, выпивъ цѣлый имбрикъ чорнои кавы, въ котрôмъ що-наймеише 15 филижанокъ мѣстило ся. И не дивувати ся, що фантазія у восточныхъ народôвъ така велика.

Въ Сараєвѣ звѣдавъ я двѣ великій джаміи. Обидвѣ зъ одною великою банею и кôлькома меншими копулками зъ превысокими минаретами. Коли будовано нову сербску церковь въ Сараєвѣ и рознесла ся вѣсть, що вежа церковна буде высша ôдъ минарета, Магометане заразъ мѣряли церковь и повысшили свôй минаретъ.

На подвôрю передъ головною джамією стоитъ мурована керниця пôдъ тѣнистымъ великимъ деревомъ; тамъ Магометане умывшись пôсля приписаного обряду, лишаютъ сандалы на дворѣ, вступаютъ до святынѣ въ шкарпиткахъ и молятъ ся. Въ однôмъ кутѣ джаміи видѣвъ я Турчина, що выкладавъ коранъ доростаючимъ молодцямъ. Вся пôдлога выстелена тамъ диванами. Въ сторонѣ ôдъ Мекки єсть нижа на пôвъ округла, проповѣдниця и єще одно мѣстце вывышшене, на котре сходами входитъ ся — отъ и цѣле внутренне устроєнє святынѣ. Друга джамія *„царева“* звана, має право выставляти червону хоругвь въ свято. Жѣнкамъ магометаньскимъ вôльно ходити до джаміи; въ Байрамъ они ходятъ въ осôбныхъ ôдъ мужѣвъ годинахъ.

При джаміяхъ суть майже всюда шкôлки конфесійній (якъ нашій дякôвки), куды ходятъ и дѣвчата. Учатъ ся читаня и на изъуста корана и зъ такимъ крикомъ, якъ въ жидôвскихъ хайдерахъ. Що дня можна видѣти, якъ дѣти идутъ, кожде зъ полѣномъ на опалъ до школы.

Магометанъ похороняютъ въ пôвтрумнѣ, зъ верху не крытôй; приятелѣ и знакомій по черзѣ обмѣняютъ ся въ несеню тѣла. Тѣло зложене до гробу прикриваютъ дошками вкôсно, такъ що тіи выстаютъ зъ одной стороны понадъ грôбъ, щобы земля на тѣло не падала. Глибоко не копаютъ и много новыхъ гробôвъ видно покрытыхъ тернёмъ, щобы звѣръ не добиравъ ся до тѣлъ.

Шлюбы не ôдбуваютъ ся въ джаміи. Ходжа (священикъ) єсть при контрактѣ; зъѣдятъ обѣдъ, и молода ѣде въ дôмъ мужа. Видѣвъ я вертаючихъ зъ весѣля Магометанъ, може зъ 10 женъ — всѣ верхомъ и маскованій.

Въ Сараєвѣ заложено фабрику тютюну. Замѣтна рѣчь, що межи робôтницями нема жаднои Магометанки, а противно межи робôтниками суть лишь выключно Магометане, а христіянъ майже жадныхъ...

Межи будôвлями новѣйшими заслугуютъ на увагу рѣзня за мѣстомъ и фабрика шкôръ, а въ самôмъ мѣстѣ войскове касино зъ прекраснымъ огородомъ, що бувъ давнѣйше кладбищемъ магометаньскимъ. Касино має оказалу салю до балёвъ и концертôвъ, такожь прекрасній великій покоѣ (читальню); оно сповняє важну цѣль, бо єсть осередкомъ товарискимъ цѣлои австрійскои, досыть значнои кольониі въ Сараєвѣ, и заразомъ мѣстцемъ репрезентаціи такъ при случаяхъ державныхъ, якъ и при краєвыхъ торжествахъ. Тамъ устроюютъ ся обѣды на уродины цѣсарскій, при инсталяціи и прощаню достойникôвъ войсковыхъ, цивильныхъ и духовныхъ. Тамъ давали обѣды и оба архіепископы, католицкій и сербскій.

На западъ ôдъ Сараєва суть термы въ Илiджe; правительство вспираєе розвôй тамошного купельного закладу, и якъ на початокъ, выглядаютъ паркъ и будôвлѣ не зле. Омнибусъ веде два разы на день до сеи купѣли.

Сербы маютъ красну, велику соборну церковь о пяти копулахъ и зъ вежею; богослуженє кôнчатъ вже о 8 ôй рано, проте людей въ церквѣ звычайно дуже мало. Утварь церковна добôрна, малёваня єще свѣжій, але не зъ великимъ смакомъ. Спѣвъ здавъ бы ся такожь лучшій. Митрополитъ тамошній поставленый вже за Австріи, и єсть уроженцемъ герцеговиньскимъ (попереднього митрополита, Грека Антима, спенсіоновано).

Єсть єще и стара церковь невеличка, ôдъ улицѣ стѣною высокою ажь по дахъ церкви ôддѣлена, такъ що ю видѣти зъ улицѣ не можна. Она моглабы о недоли Христіянъ въ Босніи гдещо росказати. Теперь повѣшено и дзвоны коло неи. При новôй церквѣ були и передъ окупаціею дзвоны, але ихъ голосу нѣкто тогды не чувъ...

Католицкій костелокъ єсть малый — барака, на видъ каплицѣ. Будова катедры ôдложена ажь до узбираня средствъ.

### III. Изъ Сараєва до Прібоя.

При кôнци Грудня 1879 выпало менѣ ѣхати верхомъ зъ Сараєва до Вишеграда, 102 кильометрôвъ дороги. Подорожь можна було тогды тôлько кôньми ôдбути. Спаковавши свои рѣчи вырушивъ я 30 Грудня въ тую такъ незвыклу для мене и заразомъ небезпечну дорогу. Поминувши костелъ Сараєвскій треба було ѣхати многими закругами безперестанно въ гору; дорога въ декотрыхъ мѣстцяхъ була зовсѣмъ ледомъ крыта и при двоякôй похилости (понадъ стромымъ проваломъ) подвôйно небезпечна. Подивляти я мусѣвъ тутешнi коники гôрскій, котрій для такои ѣзды якбы сотворенй — они оглядались часто до мене, якбы увѣрити хотѣли, що на нихъ безпечно спустити ся можна. И дѣйстно, коникъ осторожно насамперед выпробовуе мѣстце, где хоче стануги, и упевнившись доперва посгупае дальше

та не йде зъ горы просто въ дôлъ, лишь за кождымъ крокомъ стає навпоперекъ дороги. Здовжь дороги находятъ ся „*чесмы*“, т. є. деревяни або камѣнни выжолобленя, въ котри стѣкає вода малыми водопроводами; зъ нихъ кôнь пье воду и ôдтакъ покрѣпившись иде въ дальшу путь. При дорогахъ стоятъ корчмы, тутъ „*Ганъ*“ званы, где кромѣ яєць, чорной кавы, ракіи (сливовицѣ), сѣна та ôвса для коней, нѣчого бôльше не куплтъ.

По трехъ миляхъ ѣзды въѣхали мы на спору рôвнину, где розкинена мѣстцевôсть Мокро. Повысше мокряньскихъ хатъ, на стокахъ гôръ, ростутъ прекрасни великы шпильковы дерева, опасуючи нѣяко скалисте пасмо гôръ.

Въ Мокро я ночувавъ у одного капитана зъ 76 ого полка. Подѣлившись зъ мною тымъ, що мавъ, прикликавъ ôнъ вояка, цигана, котрый пôзно въ нôчь намъ угорскы мельодіи пригрававъ, а такожь придивлялись мы танцямъ воякôвъ, що въ однôмъ тамошнôмъ Ганѣ були умѣщени. Изъ щиту гôръ прехорошій виднокругъ: на всѣ стороны свѣта видно лишь пасма гôръ въ рôжныхъ напрямахъ, рôжного вида и формаціи, обсыпаны снѣгами; рѣдко где подыблешь тутъ подорожного, або яку хатыну — все робитъ на чоловѣка враженє якоись пустары, самотности, глушѣ. Нѣма великаньска природа огромомъ своимъ тебе ажь придавлює, особливо коли зрôсъ ты вѣкъ свôй на рôвнинахъ рускаго Подôля. Лишь вихоръ, нѣчимъ неспиненый на вершкахъ гôръ, студитъ твои ноги въ стременахъ и вконець зневолює тебе злѣзти зъ коня и пѣшки перебувати дорогу, щобы огрѣти ся.

Зъ Мокра ѣде ся въ гору на „Романя Пляніна“ далекими выкрутами. На гдеякихъ щитахъ умѣщени форты, проте и дорôжки до нихъ повысыпувани. Хребетъ Романіни Пляніны єсть вже Карстомъ. Пусто прокидує ся тутъ камѣня зъ муравы и творитъ грунтъ неспособнымъ до управы рôльной, — мѣстце служитъ тôлько выпасомъ для кôзъ и овець. Помимо зимовои поры чути було дзвôночки пасучои ся череды.

Въ Мокро стоятъ кресты надъ воинами, полягшими въ роцѣ 1878. На горѣ Романя стоитъ Ганъ, котрый войскомъ бувъ обсадженый, а въ поблизу прекрасно утриманый грôбъ вояка, що утомленый позаду бувъ зôставъ ся, а ôдтакъ нападеный повстанцями и убитый.

Зъ горы Романя веде дорога лѣсомъ въ велику и простору долину Глясіначку. На окрестныхъ взгôряхъ ôдбулась одна зъ бôльшихъ кровавыхъ битвъ, по котрôй уставъ дальшій опôръ Магометанъ противъ Австріи. Лишь гробы здовжь дороги и два памятники свѣдчатъ о тôй битвѣ.

На пôвнôчь, три чверти милѣ, єсть мале сельце Соколяцъ — всего 12 хатъ, мурована школа (где одинъ Чорногорець учивъ) и церковь о 9-ти копулахъ, котру Босняки безъ пляну инжинерского збудовали.

Выйшовши изъ сеи рôвнины Глясіначкои, подыбуємо дорогу камѣнисту, а дальше иде ся корчами до мѣсточка Рогатіци. Недалеко ôдъ него здыбали мы воякôвъ полку Пармы, що дорогу робили середъ зимы. Уже начало смеркати, а провôдникъ, хотячи насъ коротшою дорогою повести, зблудивъ въ корчахъ — и мы уже начали ся непокоити, ажь изъ за корча выходитъ жандармъ и вказує властиву дорогу. Незадовго давъ ся чути и голосъ муецціна, що такожь оказувало на недалеке мѣсто. Спустившись въ долину, узрѣли мы мѣсточко надъ 300 домôвъ числяче. Самы въ нѣмъ Магометане. Котлину урожайну переплыває богата въ пструги рѣчка Ракітніца. Турчинъ, въ котрого домѣ я мешкавъ, нѣякій Пашінь, говоривъ, що якійсь єго предокъ служивъ у Маріи Терезы и предсказавъ ѣй о рождествѣ наслѣдника трону. Даровавъ менѣ двѣ головки кваснои капусты, за що я єму кôлькома пачками тютюну ôддячивъ.

Тутъ живе єще змагометаньщена родина сербска, славныхъ въ исторіи Бранковичѣвъ. Сербôвъ нема якъ 150 душь, але маютъ дуже добре уряджену шкôлку. Въ роцѣ 1881, на заслюбины цѣсаревича Рудольфа, заложено угольный камень пôдъ сербску церковь. Суть тамъ такожь забытки и памятники єще зъ римскихъ часôвъ.

Дорога зъ Рогатіци у Вишеградъ (48 кильометрôвъ) була доперва въ части выбудована и свѣжо насыпана, прочу часть можна було тôлько верхомъ ôдбувати. Строма, каменями закинена стежка, вела черезъ высочезни горы на одну выжину, где по серединѣ стоявъ Ганъ, званый „Семецъ“ а въ нѣмъ кôлька гузарôвъ, утримуючихъ почту. Конемъ треба було добре вспинатись и самому похилитись напередъ, щобы не упасти. Я вже ставъ на верху горы, уже начавъ радовати ся, що переборовъ всѣ перепоны — але коротка була моя радôсть, бо переѣхавши троха черезъ лѣсъ, побачивъ я нову гору, а вдрапавшись на тую, побачивъ єще третю. Зъ верху тои третои горы видно на западѣ герцеговиньскы горы, одни другихъ высшы.

(Дальше буде).

# ВСЯЧИНА.

## Бахусъ спаситель Гименея.

На улици Фридрика, въ Берлинѣ, мешкавъ молодый инжинєръ. На тôй самôй улици мешкавъ богатый купець, у котрого була молоденька гарна дочка. Инжинєръ познакомивъ ся зъ гарною сусѣдкою и по якôмсь часѣ удалось єму навѣть выробити собѣ вступъ въ дôмъ богатого купця. Помѣжь молодыми людьми завязала ся сердечна любовь и инжинєръ рѣшивъ ся просити ôтця о руку дочки. Но купець не уважавъ инжинєра за ôдповѣдного зятя и заказавъ єму заразомъ въ шорсткій способъ дальше у него бувати. Тое зразило молодого чоловѣка до тои степени, що цѣлыми днями замыкавъ ся въ хатѣ, усунувъ ся зовсѣмъ ôдъ свѣта и не впускавъ до себе навѣть найлѣпшихъ приятелѣвъ своихъ. Тôлько вечерами выходивъ ôнъ на мѣсто и вертавъ ôдтакъ около пôвночи, сильно хвѣючись, назадъ до хаты. Такъ минуло бôльше якъ три недѣлѣ.

Одного вечера вернувъ инжинєръ, якъ звычайно сильно напитый, и замкнувъ ся въ комнатѣ. Не минуло чверть годины, якъ роздавъ ся гукъ выстрѣлу зъ єго комнаты. Стревожени сусѣды кинулись до дверей, но тѣ були зачинени; кôлькохъ людей пôдважились и высадили ихъ. На софѣ сидѣвъ опертый о стѣну инжинєръ; въ правôй руцѣ державъ пистолетъ, а лѣву притискавъ до грудей, коло серця. „Умираю!“ пробелкотѣвъ инжинєръ. Деякы кинулись за лѣкаремъ, но той появивъ ся доперва по довшôй хвили. Ôнъ ставъ оглядати груди, щобы знайти рану, но крôмъ червоного знаку коло серця не мôгъ нѣчого добачити. Оглянувши старанно груди, парскнувъ лѣкаръ грôмкимъ смѣхомъ; „та вы лишь порохомъ застрѣлились!“ промовивъ ôнъ. Инжинєръ глянувъ на него зъ задивомъ, ставъ шнирати ôдтакъ въ кишеняхъ и вытягнувъ за хвилю малу кульку. Ôнъ носивъ ся вже ôдъ кôлькохъ дней зъ гадкою самоубійства и рѣшивъ ся сего вечера ôдобрати собѣ житє, але въ нетверезôмъ станѣ забувъ ôнъ вложити кульку въ пистолетъ, котрымъ мавъ застрѣлитись.

Тымчасомъ єще въ ночи рознесла ся голосна вѣсть по цѣлôй улици о самоубійствѣ инжинєра и не дала бѣдному купцеви цѣлу нôчь спати. Совѣсть обвиняла єго, що ôнъ ставъ ся причиною смерти молодого чоловѣка и наповняла горемъ єго людяне серце, що укрывалось пôдъ шорсткою поволокою. Скоро-свѣтъ поспѣшивъ купець до помешканя инжинєра и здивовавъ ся не мало, знайшовши єго при житю и лишь трошки не диспонованымъ зъ причины болю головы. И инжинєра здивовало несподѣване посѣщенє свого противника, но ôнъ принявъ єго сердечного мовь рôдного батька.

Купець зъ своєи стороны ôддавъ теперь инжинєрови руку своєи дочки, щобы усунути причину самоубійста и ухоронити свою совѣсть на будуще ôдъ всякихъ закидôвъ.

## Ôдозва выдѣлу товариства археольогичного въ Львовѣ.

Вже передъ пяти роками завязалось у Львовѣ товариство археольогичне, однакожь дѣяльнôсть єго була до недавна дуже незначна и про товариство тое мало кто навѣть знавъ. Цѣнні памятники штуки стародавнои, ôднайденѣ ту и тамъ въ краю нашôмъ, розбудили нове житє въ тôмъ товариствѣ и выдѣлъ єго выпечатавъ ôдозву, въ котрôй заповѣдає нову систематичну дѣяльнôсть на будуще и взыває заразомъ всѣхъ людей доброи волѣ, любячихъ и шануючихъ старинні памятники свого народа, щобы брали удѣлъ въ єго праци.

Ôдозва представляє загально широке поле, на яке працѣ археольогичні ростягаютъ ся. Головна цѣль тои працѣ єсть: приближити до насъ минувші поколѣня, що замешкували нашу землю, и пôзнати ихъ обычаи, ихъ погляды и забобоны. Зъ позôсталыхъ памятникôвъ по ихъ зможемо ôдгадати степень ихъ цивилизациі, зъ якими народами були они въ близшихъ або далшихъ ôдносинахъ, и доперва добре розпôзнанє тыхъ памятникôвъ може розъяснити и оживити исторію нашои старинноі минувшости. Выдѣлъ взыває затôмъ, щобы кождый дома, въ своємъ повѣтѣ, въ родиннôмъ мѣстѣ або селѣ, вспомагавъ товариство въ єго праци.

По поляхъ и горбахъ находятъ ся численні могилы, котрі майже завсѣгды народне преданіе называє татарскими. Суть то однакожь свѣдки далеко давнѣйшои минувшости и пôдъ ними спочиваютъ народы, про котрыхъ имена не довѣдаємо ся нѣколи. Пôзнѣйше проживали у насъ Цимерійцѣ, Невры, про котрыхъ росказує Геродотъ, и грôзні кочовники Скиты, що на кôлькадесять лѣтъ пôдбили Азію и ôдперли могучого короля перского Дарія; ôдтакъ Сарматы, котрыхъ именемъ люблятъ Поляки величатись, Готы, котрыхъ держава по обохъ сторонахъ Карпатъ простягалась, а въ кôнци первѣстні Славяне, мѣжь котрыми пôзнѣйше и згаданѣ Несторомъ Обры (Авары) поселились. Найчастѣйше нема нѣчого въ розконаной могилѣ, бо була она лише престоломъ богослуженя поганьского, або стражницею, але при могилахъ тыхъ знаходимо всякі знаряды и кости, въ части похожі на тѣ, що знаходимо въ захôднôй Европѣ, въ части зовсѣмъ инакші, маючі характеръ азійскій. Крôмъ горшкôвъ и кремѣнцѣвъ находятъ ся такожь зброѣ и выробы золотарскі, монеты грецкі, римскі и бизантійскі, а деколи, хоть дуже рѣдко, навѣть и перскі. Розпôзнати и описати тѣ останки, буде першою задачею товариства, а другою, охоронити могилы ôдъ плуга и рыскаля.

По часахъ передъисторичныхъ слѣдуютъ часы середновѣчні, що, якъ звѣсно, починаютъ ся у насъ о много пôзнѣйше якъ на западѣ, бо доперва ôдъ X. вѣку, ôдъ навернення Руси на вѣру Христову. Христіяньство прійшло до насъ зъ Царгорода и тому найстарші памятники по нашихъ церквахъ походятъ такожь зъ Царгорода. Вплывъ бизантійскій не бувъ однакожь у насъ выключный; знана намъ церковь Рождества Христового въ Галичи въ стилю бизантійскôмъ; — но такожь зъ Угорщины и зъ княжества Краковского заходивъ до насъ вже вчасно вплывъ заходу, и найстарші мурованѣ останки, які у насъ находятъ ся, маютъ характеръ романьскій. Знаный въ тôмъ стилю костелъ св. Станислава, давнѣйше церковь св. Панталеймона коло Галича, и муръ въ замку олескôмъ. Такихъ памятникôвъ знайде ся ще бôльше на Руси.

Будôвлѣ изъ тесового каменя або цеглы були у насъ ще въ 13. столѣтю дуже рѣдкі. И князь, и боярынъ, и купець сидѣли въ деревляныхъ дворахъ, окруженыхъ земляными валами, а численні городища на Руси суть въ бôльшôй части останками удѣльныхъ князѣвъ. Товариство буде старатись по силѣ, ôдкопати княжій дворцѣ въ Галичи, Перемышли, Теребовли, що рôжнятъ ся ôдъ пôзнѣйшихъ замкôвъ, зъ часôвъ польского панованя. Доперва въ 15. столѣтю стали у насъ бôльше мурованыхъ будынкôвъ взносити. По горбахъ побудовано оборонні замки зъ цеглы, а на нихъ замѣтні по части стиль романьскій а по части ôдродженый стиль готицкій, що прійшовъ до насъ зъ Италіи за часôвъ королевои Боны; принѣсъ єго до Польщи знаменитый будовничій Бартольомео да Фіренче, що працювазъ коло славноі палаты дожевъ въ Венеціи. Тогды то двигнули ся у насъ на Руси величавѣ и естетично выкôнченѣ дѣла, якъ гробы Сѣнявскихъ въ Бережанахъ и церковь волоска у Львовѣ. Пôзнѣйше запановавъ и у насъ, якъ всюды, стиль бароковый. Крôмъ паньскихъ та каштеляньскихъ замкôвъ въ чужихъ стиляхъ, були у насъ и будôвлѣ деревянѣ, именно дворы, церкви и костелы, въ народныхъ хорошихъ формахъ. Много такихъ будынкôвъ, зъ послѣдныхъ трехъ столѣтій задержалось ще до нашихъ часôвъ. Задачею товариства буде ухоронити тѣ будынки ôдъ заглады.

Церкви самѣ суть найчастѣйше дуже занимаючими памятниками нашои народноі штуки; однакожь ще важнѣйшѣ памятники хоронятъ они въ своємъ внутрѣ якъ: старѣ рѣзьбы, образы, а именно иконостасы. Дуже важнымъ єсть збиранє старыхъ документôвъ, книгъ и рукописей, старыхъ монетъ, начиня и зброѣ. Всѣ они згадуютъ намъ давнѣ часы и нашихъ прадѣдôвъ, що були ще въ своѣй хатѣ господарями. Однакожь хотьбы рѣчь така и не була дуже давною, повиненъ кождый старатись хоронити єѣ и по можности описати, бо хоронячи памятники нашихъ предкôвъ, скрѣпляємо тымъ самымъ вѣру въ дальше истнованє нашои народности.

Ôдозва згадує, що товариство носитъ ся зъ гадкою, заложити у Львовѣ музеумъ для помѣщеня народныхъ памятокъ и заложити письмо періодичне, въ котрôмъ будутъ описанѣ всѣ пямятки, якѣ находятъ ся въ краю. Длятого булобы дуже пожадане, щобы члены товариства завязовали на провинціи филіи, котрѣ бы стояли въ звязи зъ центральнымъ выдѣломъ.

Въ кôнци взыває выдѣлъ всѣхъ, щобы давали знати о тôмъ:

а) Чи нема въ ихъ околици якихъ окопôвъ, могилъ, або иншихъ давныхъ земляныхъ насыпôвъ?
б) Чи нема якихъ печеръ, що въ нихъ находилибъ оя знаряды каменнѣ, кости скаменѣлѣ, або якѣ слѣды давного мешканя людского?
в) Чи нема валôвъ, що ихъ нарôдъ зве городищами, або чи нема урочища (цвинтаря стародавного)?
г) Чи нема дому Божого або иншого будынку (останкôвъ звалища), що ихъ початки сягаютъ столѣтя минувшого, або вѣкôвъ давнѣйшихъ?
д) Чи нема деревляноі будôвлѣ, въ чôмъ то штучнѣйшои, о котрôй незвѣстно, коли она збудована?
е) Чи нема иконостасôвъ, образôвъ Святыхъ, нагробныхъ памятникôвъ, портретôвъ, або въ загалѣ знарядôвъ старинныхъ?
ж) Чи нема дзвонôвъ, а заразомъ написôвъ на нихъ, старыхъ книгъ церковныхъ, документôвъ, або метрикъ, а именно такихъ актôвъ, зъ котрыхъ бы можна довѣдати ся про фундаторôвъ и благодѣтелѣвъ мѣсць святыхъ?
з) Чи нема старинныхъ медалѣвъ и старыхъ монетъ на образахъ Святыхъ?
и) Чи не звѣстнѣ суть въ околици переказы про насыпы земляні, або старинні будынки? Яка буває народна назва тыхъ останкôвъ?
і) Чи нема въ конець якихъ памятокъ по знаменитыхъ людяхъ, хотьбы они жили вже въ нашôмъ столѣтю?

Въ интересѣ науки було бы пожаданымъ, щобы кореспонденты подавали о скôлько можна, точні списы такожь рысунки або фотографіи цѣкавѣйшихъ памятникôвъ.

## ЗАМѢТКИ ЛИТЕРАТУРНІЙ.

— Недавно выйшла въ нѣмецкôмъ языцѣ книжочка: **Am Tscheremusch, Gedichte eines Uzulen.** Суть то прекрасні поетичні кусники и пѣсни нашого поета Федьковича, переведенѣ нимъ самымъ по части зъ языка рускаго на нѣмецкій, а по части писанѣ лишь въ нѣмецкôмъ языцѣ. Вѣдомо, що першій свои утворы писавъ Федьковичь въ языцѣ нѣмецкôмъ, и що доперва гарна форма и правдиво поетичный настрôй тыхъ утворôвъ склонили товаришѣвъ Федьковича до того, що они стали намавляти єго, щобы писавъ въ языцѣ рускôмъ. Поодинокѣ утворы Федьковича оцѣнила вже тогды критика нѣмецка досыть користно, именно Куранда, тогда-

шный редакторъ журнала: Ost-deutsche Post, выразивъ ся о нихъ въ фелетонѣ свого журнала дуже прихильно. Зъ намовы своихъ товаришѣвъ и зъ власного порыву ставъ ôдтакъ Федьковичь по руски писати, не закинувъ однакожь зовсѣмъ нѣмецкого языка и ôдъ часу до часу писавъ ôнъ для власнои пріємности то переводы зъ своихъ рускихъ куснѣвъ, то оригинальнѣ утворы въ языцѣ нѣмецкôмъ. Именно заохочували єго до того професоръ гимназіи черновецкои Найманъ, а ôдтакъ теперѣшный директоръ Вольфъ. Той послѣдный вымôгъ въ кôнци, що Федьковичь передавъ єму въ сѣмъ роцѣ свои нѣмецкѣ утворы до повысше згаданои публикаціи: Am Tscheremusch, von einem Unzulen. Вольфъ написавъ коротку передмову до публики нѣмецкои, въ котрôй выражаєсь, що публикуючи утворы тѣ, подає нѣмецкому народови правдивѣ перлы поезіи, що вытворили ся на тлѣ и въ духу народности рускои, и сподѣєсь, що земляки єго будуть єму вдячнѣ за сей красный даръ. И дѣйсно задивляють поезіи тѣ легкостію формы и своєю живостію. Федьковичь, владѣючій досконало языкомъ нѣмецкимъ, ôддавъ въ нѣмецкôй чистôй формѣ духа поезіи народно-рускои. Колибъ лише сама форма мала рѣшати о провенієнціи тыхъ утворôвъ, то можнабы думати, що написавъ ихъ родовитый Нѣмець-поетъ, но зъ пôдъ формы нѣмецкои пробиваєсь за кождою стрѣчкою майже, духъ нашихъ коломыёкъ, думокъ — однымъ словомъ духъ нашои народнои поезіи зъ єи пречудными образами и порôвнями, котрѣ нашь простолюдинъ зъумѣвъ такъ красно въ своихъ пѣсняхъ зъ природы взяти.

— Малорускій языкъ, черезъ тôлько лѣтъ гнетеный на Украинѣ, чимъ разъ бôльше теперь ..появляє ся въ рôжнородныхъ книжкахъ и брошурахъ, выдаваныхъ для сельского народа. Такъ недавно выдавъ лѣкарь Федоровскій въ Харковѣ брошуру **„Про дифтеритъ або обкладки.“** П. Федоровскій бувъ членомъ такъ званого „дифтеритного зъѣзду“, що ôдбувъ ся въ Харковѣ єще року 1880. Поученя лѣкарскѣ въ наведенôй книжцѣ списанѣ заразъ по зъѣздѣ, та явились въ свѣтъ ажь теперь по многихъ крутанинахъ и секатурахъ чиновничихъ. Въ цензурѣ пролежала рукопись около 8-ми мѣсяцѣвъ — значитъ часъ, въ котрôмъ на закордоньскôй Руси близько 10.000 дѣтей на дифтерію вымерло...

Въ переднôмъ словѣ звертає ся п. Федоровскій зъ дуже раціональными радами до „письменныхъ и неписьменныхъ“, ôдтакъ объясняє саму хоробу, якъ она проявляє ся, якихъ средствъ ужити треба противъ неи, якъ ходити коло хорого и лѣчити єго, а навѣть якѣ домашнѣ лѣкарства мати треба въ запасѣ на выпадокъ дифтерита. Языкъ брошуры всюды понятный, вынявши хиба гдеякѣ дивачнѣ термины, якъ *„шпыкгинарь“*, *„чископитарь“* и иншѣ.

## Новѣ книжки.

— **Vergewaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten. P. A. Kulisch.** Єсть то вытягъ зъ бôльшого дѣла Кулиша, котре має выйти въ Липску пôдъ заголовкомъ: „Воскресенє Руцкого и Концевича въ Галичинѣ. Авторъ подає исторію розвою Василіянôвъ и ихъ дѣяльнôсть, и згадує лишь въ коротцѣ о теперѣшнôй реформѣ Василіянôвъ въ Галичинѣ. Брошура, котра выйшла въ Вѣдни, зôстала сконфискованою.

— Kupało, tudzież i inne zabawy z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej - Cerkwi. Zebrała i opisała Józefa Moszyńska. W Krakowie 1881.


## ОГОЛОШЕНЯ.

### Въ редакціи „Зорѣ“

можна набути слѣдуючѣ книжки власного накладу:

1. **Повѣсти Марка Вовчка,** три томы, въ цѣнѣ 1 зр.
2. **Повѣсти Николая Устыановича** въ цѣнѣ 70 кр. (на лучшôмъ паперѣ 85 кр.)
3. **Страстный Четверъ,** оповѣданє Николая Устыановича, въ цѣнѣ 38 кр. (на лучшôмъ паперѣ 45 кр.)
4. **Месть Верховинця,** оповѣданє Николая Устыановича, въ цѣнѣ 32 кр. (на лучшôмъ паперѣ 40 кр.)
5. **Оповѣданя Николая Гоголя,** въ цѣнѣ 35 кр.
6. **Сваты** (образець зъ галицко-руского житя) написавъ Деннсъ, въ цѣнѣ 28 кр.
7. **Гальшка, княгиня Острожска,** оповѣданє историчне Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 1 зр.
8. **Старорускій княжій городъ Галичь,** критичне студіюмъ Дра Из. Шараневича, въ цѣнѣ 32 кр.
9. **„Зоря“** зъ року 1880: на звычайнôмъ паперѣ 3 зр., на велинôвомъ 3 зр. 60 кр.
10. **Марта Борецка,** оповѣданє историчне, въ цѣнѣ 32 кр.
11. **О выхованю** (пôдручникъ для рускихъ женщинъ), въ цѣнѣ 30 кр.
12. **Надельмаєръ,** апосголъ свободы (цѣкава исторія зъ житя баламута-соціялиста) въ цѣнѣ 10 кр.
13. **„Газета Школьна“** зъ р. 1878 (оправлена) по зниженôй цѣнѣ 1 зр.
14. **„Газета Школьна“** зъ р. 1879 (оправл.) по зниженôй цѣнѣ 1 зр.
15. **Провôдни идеѣ въ письмахъ Тараса Шевченка,** въ цѣнѣ 35 кр. (правопись фонетична).
16. **Завѣщанє** Тараса Шевченка, зъ музыкою М. Вербицкого, въ цѣнѣ 35 кр.
17. (Фотографіи Тараса Шевченка, въ форматѣ книжковôмъ, въ цѣнѣ 50 кр.)

☞ При закупнѣ котрого-небудь зъ тыхъ выданъ бере редакція всю оплату почтову на себе.

### До нашихъ Земляковъ!

**Запрошенє до предплаты на**

## Малоруско-нѣмецкій Словарь

*Евгенія Желехôвского,*

ц. к. професора гимн. въ Станиславовѣ.

Дѣло отсе появляє ся, яко Словарь малорускаго языка, позаякъ доси лише где якѣ пробы, збôрники матеріялôвъ, вокабулярѣ, показчики и т. п. по бôльшôй части съ великорускимъ перекладомъ появили ся. Спорудникъ старавъ ся вычерпати и лексикально обробити словный скарбъ живого малорускаго языка, котрымъ говоритъ народъ 18-міоновый (въ Угорщинѣ, Галичинѣ, Буковинѣ, въ захôднôй и полудневôй Россіи) и якъ той языкъ въ етнографичныхъ збôрникахъ устнои словесности та въ литературнôмъ розвою давнѣйшôмъ и теперѣшнôмъ представляє ся. Тымъ дѣломъ сподѣваєся спорудникъ пôсля своєи найлучшои волѣ и своихъ силъ вдоволити потребѣ загально и глубоко почуванôй, заспокоити нетерпеливе ожиданє такъ своихъ земляковъ, любячихъ щиро своє рôдне слово, якъ и мужѣвъ всеславныхъ въ науцѣ, такого Шляйхера, Миклосича, Фр. Малиновского, Пыпина, Лескієна, Брикнера и иншихъ, котрѣ нашь языкъ высоко оцѣнили и науково надъ нимъ и єго литературою працювали.

Дѣло тоє займе около 60 аркушѣвъ друку и буде выходити выпусками такъ споро и такъ обємно, якъ то уможливитъ предплата. Цѣна выпускôвъ буде означена пôсля числа аркушѣвъ друку; аркушь по 20 кр. а. в. Першій выпускъ, обôймаючій 2 аркушѣ, коштує 40 кр. Накладъ не є великій — 1000 примѣрникôвъ.

Спорудникъ, будучи заразомъ и накладникомъ, проситъ о численну участь въ предплатѣ, а квоту предплатну належитъ просто до него присылати.

Цѣле дѣло выйде съ кôнцемъ 1883 р. а цѣна єго буде въ продажи книгарскôй значно пôдвысшена.

*Евгенїй Желехôвскій,*

проф. гимн. въ Станиславовѣ, ул. Собѣского, ч. 34.


Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

**Рôкъ III.** Львôвъ дня 1. (13.) Серпня 1882. **Число 15.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18**. улиця Галицка.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сатинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

**V. Аулъ Гайнулы-бабая.**

Ранѣшный туманъ розлягъ ся густою бѣлявою поволокою надъ водами Сиръ-Дарiи. прилягъ къ густымъ очеретамъ другого берега и закрывъ всю околицю ледви-прозрачною заслоною. Ранѣшный вѣтеръ морщивъ гладку поверхню рѣки, ставъ колысати высокими зарослями, розкидавъ довгѝ косматѝ гривы киргискихъ коней, розвѣвавъ остылый попѣлъ зъ кострôвъ и пôдбиравъ ся пôдъ пестрѝ кафтаны спящихъ арбакешôвъ*).

Покорчились ôдъ холода спячѝ. пробормотали щось въ снѣ, присунулись инстинктовно блызше къ кострамъ, а докучливый вѣтеръ пôдсунувъ ся тымчасомъ знôвъ пôдъ кафтаны и шепнувъ кождому на ухо: „Пора, пора вставати! вже и костры твои давно погасли и верблюды вже всю сѣчку зъѣли, и арбы вже пора запрягати; керманичѣ порома допиваютъ вже остатнѝ чарки чаю и збираютъ ся перевезти тебе на другiй берегъ; отъ и сонце вже скоро пôдôймесь — гляди: отъ вже золотятъ ся вершки пѣчаныхъ горбкôвъ...“

Тяжко ступаютъ навюченѝ верблюды, та зупиняютъ ся передъ поромомъ; имъ лячно ити на то невидане судно, они ще не привыкли до такихъ переправъ и недовѣрчиво дотыкаютъ ся они своими мозолистыми ногами помосту, ведучого до порома. Зъ переду тягнутъ бѣдне звѣря волосянымъ арканомъ, перетягненымъ черезъ ноздры верблюда, а зъ заду бьютъ чимъ попало.

— Ну ты, шайтане, чого запираешь ся? — кричатъ изъ всѣхъ сторонъ погоничѣ верблюдôвъ, и горбате чудовище входитъ волею-неволею на поромъ, сопе, стає на своѣмъ мѣсци и стонучи кладе ся побôчь свого попередника.

Много вже верблюдôвъ перевели на величезный поромъ, а ще и половины его не заповнили. Стали теперъ спускати арбы, та вводити коней. Стукотня така пôднялась, що вже не чути поодинокихъ голосôвъ. А изъ Чинаса заноситъ вѣтеръ гукъ барабана, голосъ козацкихъ трубъ, лай собакъ и крикъ довгоухихъ мулôвъ.

Проснувъ ся Касаткинъ, скочивъ на ноги, протягнувъ ся и ставъ поправляти поясъ и приряды стрѣлецкѝ. Альфа его зѣвнула кôлька разôвъ, залаяла на облѣзлу киргиску собаку зъ пôдбитою ногою, що выглянула була изъ-за кибитки — и стала вѣжливо хвостомъ махати, споглядаючи прямо въ очи свому панови.

Золотый пôвкругъ сонця выринувъ наразъ изъ мрачнои дали, розгрѣваючи воздухъ — туманъ стававъ зъ кождою хвилею чимъ разъ лекшiй и взбиваючись въ гору розплывавъ ся поволи.

Густа товпа людей, звѣрятъ и возôвъ, показалась на другôмъ бéрезѣ. И тамъ дожидали перевоза, и тамъ зъ розсвѣтомъ почалась такожъ закрутанина. Кождый хотѣвъ якъ найблизше при бéрезѣ станути, щобы при першôй способности дôстатись на поромъ.

Касаткинъ закинувъ на рамя подвôйку, збѣгъ зъ берегу и скочивъ на поромъ.

— Чи на польованє? — спытавъ Касаткина его знакомый широкоплечiй татаринъ Нурмедъ, головный керманичь порома.

— Походжу понадъ берегами; може бути, що и къ дальшимъ ауламъ перейду, — ôдповѣвъ Касаткинъ.

— Пôдъ вечеръ не вернешь назадъ?

— А Аллагъ знає, може и зовсѣмъ не верну...

Татаринъ пильно глянувь на сумне лице стрѣльця. — Якъ то, зовсѣмъ не вернешь?

— Хибажь можь свою долю знати? Чи мало чого не лучаєсь!

— Та тебе давитъ якесь горе! Що тобѣ?

— А щожь бы?

— Не такiй ты теперь, якъ я тебе звычайно бачивъ.

— Не тое стало теперь, що перше бувало.

— Все на свѣтѣ змѣнявсь! Зайди на другôмъ бéрезѣ въ мою кибитку; напьешь ся чаю, будутъ вареники горячѝ, есть кумисъ — привезли менѣ вчера зъ сусѣдного аула. А що, зайдешь?

— Зайду; менѣ не спѣшно.

— Та вжежь: зъ своеи волѣ идешь, нѣкто тебе не гонитъ. Гей хлопцѣ, правыми веслами гребѣтъ скорше!

— О-го-го! — заголосили Киргизы, що гребли по правôй сторонѣ.

— Вчера гарно газдовали! Мене не було, — звернувъ ся Нурмедъ знôвъ къ Касаткину, — весь поромъ загнали ось тамъ на ту мѣлину; три годины побивались при нѣмъ.

— Струя быстра, та несе въ долину, — замѣтивъ апатично Касаткинъ.

— Гайнулу-бабая побачишь въ дальшихъ аулахъ; скажи: Нурмедъ кланявсь, щастя въ домѣ та прибутку въ худобѣ желає. Гайнула, то добрый старовина и мене не забуває. Не забудь же!

— Не забуду; коли побачу, то все ему перекажу.

— Вяжи до паля! — розпоряджувавъ енергично Нурмедъ, коли поромъ торкнувъ своими боками о выстеленѝ очеретомъ береги пристани.

Почалась шумна, криклива замѣшанина. Бôльше всѣхъ кричали и пхались купцѣ-жиды изъ Бухары, котрѝ лѣзли вже на поромъ, закимъ еще всѣ повыходили.

— Та почастуй тыхъ собакъ плетнями! чого они лѣзутъ мовь скаженѝ? — горячивъ ся Нурмедъ погрожуючи на товпу жидôвъ кулакомъ зъ свого вывышеного мѣсця.

*) вôзники арбъ.

Касаткинъ выйшовъ на берегъ и пустивъ ся къ двомъ острозакôнченымъ, мовь уліѣ, кибиткамъ Нурмеда, де вго ждавъ обѣцяный чай и кумисъ зъ сусѣдного аула. Альфа пôдскакувала весело и пôдбѣгала впередъ. Она знала, що и ѣй дôстанесь непослѣдній кусничокъ.

Чудно-красно було въ густыхъ очеретахъ, коли Касаткинъ, доволѣ попоѣвши у гостинного Нурмеда, выбравъ ся въ очеретôвъ, що прилягали къ самому берегу рѣки и вже на пôвъ выгорѣли, и попавъ въ нетронуту первобытну глушь буйного, мовь тропичнй джунглѣ, очерету. Куда тôлько глянувъ окомъ, всюды бачивъ непроходиму гущавину величезныхъ тростинъ. Пушистй ихъ мѣтлы колисались, вдôиваючи ярко вдъ блѣдо-синёго ранѣшного неба; мовь кусники зеркала блестѣли яры наповненй водою; нога вязла въ болотнистôй земли, а тысячи пестрыхъ птицъ вылѣтали що хвилѣ изъ пôдъ нôгъ, збивались высоко въ воздухъ и счезали, або перелѣтали понадъ самою тростиною на други, бôльше спокôйне мѣсце. Отъ высунувъ ся дикъ, наѣживъ ся на лаючу собаку, та побачивши стрѣльця, сховавъ ся въ гущавинѣ; тамъ знов вказалась кôнчаста голова степового вовка и счезла; жвава блестяча змѣя переповзла недалеко вдъ Касаткина и зарылась въ моху, шипячи и высуваючи часами свою злющу голову. Псъ!... Альфа стала мовь задеревѣла.

— Варуй! — шепнувъ Касаткинъ и вдвѣвъ осторожно курокъ, щобы не чути було стукненя.

— Пафъ!

Глухо хлопаючи крылами, вылетѣвъ великій когутъ-фазанъ, блеснувши яркимъ пятномъ на сонци. Синій дымокъ выстрѣлу закрывъ вго на хвилю, вѣтеръ пôдхопивъ дымъ изъ стрѣльбы, пôдхопивъ и кôлька яскравыхъ перъ, а убита птиця перевернулась зъ разôвъ два въ воздусѣ и злетѣла мовь камѣнь прямо въ долину, въ гущавину.

Не вспѣвъ стрѣлець набити знов стрѣльбы, не вспѣла Альфа принести зъ гущавины фазана, а вже далось чути на право и лѣво тревожне хлопанє крылъ и зъ очерету взлѣтали мовь ракеты пестрй птицѣ.

— Бухъ! бухъ! — тôлько и чути въ очеретѣ; и вдгомонъ несе далеко звукъ тыхъ выстрѣлôвъ, несе до самого аула, що розложивъ ся при очеретахъ; встревожена Киргизка наслухує уважно незнакомй звуки, оставивши на хвилю тяжку колоду, котрою она товкла сухе просо въ примитивнôй деревянôй ступѣ.

Кôльканайцять верблюдôвъ паслись на боцѣ; и они пôдняли свои головы и перестали жвати сочисту траву. Худй собаки, що грались зъ голыми, брудными дѣтьми, почали на-взаводы выти, а самъ старый пастухъ Гайнула сягнувъ рукою махинально за поясъ, де встромленый бувъ довгій нôжь, мовбы собѣ думавъ: не пошкодитъ осторожнôсть; чи мало всякои дряни тягне зъ тои стороны, зъ вдки тй выстрѣлы доходятъ!

А Касаткинъ знай палитъ и палитъ; забувъ въ ту минуту все на свѣтѣ, крôмъ стрѣльбы и своєи славно вытресованои Альфы. Забувъ и сцену пôдъ вкномъ, забувъ и преферанса у старого пушкаря, забувъ и приѣзжого франта, забувъ навѣть и Наталку. Такъ, забувъ— та не зовсѣмъ!.. отъ въ сей хвили пригадалось вму все наразъ, защемѣло въ груди, дрогнула рука и вылетѣвъ непевный выстрѣлъ, роздираючи безхосенно воздухъ.

Сонце пôднялось высоко, стало надъ самою головою и припѣкає сильно вершки заростей. Утомивъ ся Касаткинъ, присѣвъ на земляну купинку, знявъ шапку и обтеръ хусткою упрѣте чоло.

— Ѣсти захотѣла? Ну погоди: ось прійдемо въ аулы, тамъ дадутъ тобѣ смачну кôсть зъ барана! — погладивъ вн по головѣ Альфу, що прижалась къ нему.

— Мабуть въ торбѣ кусникъ хлѣба лишивъ ся, або що небудь иншого, а она занюхала, — подумавъ стрѣлець и ставъ глядати рукою, именно въ тôй части торбы, де повинно бы бути щось до ѣдженя. Але не знайшовъ нѣчого.

— Та чого ты скавулишь?... чого пхаєшь ся до мене?... щось тутъ непевного! — и Касаткинъ ставъ уважно докола глядѣти. Вн замѣтивъ, що собака ставалась чимъ разъ бôльше неспокôйна, вй гладка шерсть на шіи наѣжилась, а въ вй голосѣ пробивались то боязнь, то сердите ворчанє.

Двоє жовтыхъ, круглыхъ очей глядѣло пристально на Касаткина изъ за стѣны очерету. Вдъ тыхъ очей сидѣвъ стрѣлець не дальше якъ на двайцять крокôвъ.

Дрогнувъ Касаткинъ, и хоть привыкъ вн къ подôбнымъ встрѣчамъ, та все таки перейшовъ поневоли морозъ по всѣхъ вго жилахъ. Не спускаючи очей зъ страшного противника, выглядавъ стрѣлець въ кишени оловянй, кругли кулѣ, и спустивъ ихъ осторожно въ цѣвки своєи подвôйки, поверхъ набою. Поволи зсунувъ ся вн зъ купинки, сперъ ся на ню бокомъ, приклякъ на одно колѣно, присѣвъ майже до самои землѣ и змѣривъ ся.

— Альфа, сиди тихо! — шепнувъ вн собацѣ, що вертѣлась коло него и могла пôдкинути вму руку въ гору въ саму критичну хвилю.

Нарасъ счезли страшнй очи мовь блискавка. Тôлько тихій шелестъ тростинъ почувъ ся на тôмъ мѣсци и якось дивно поколысались высокй стебла, зовсѣмъ не въ тôмъ напрямѣ, куды бы ихъ повиненъ, дуючій вдъ степу, горячій вѣтеръ похиляти.

— Що за лихо? — подумавъ Касаткинъ. — Дуришь брате; о знаємо мы твои штучки! — и не змѣняючи свого положеня, лишивъ ся вн на тôмъ мѣсци, тôлько ставъ теперь пристально розглядуватись по сторонахъ, чи не покаже ся ворогъ де небудь зъ правого, або зъ лѣвого боку.

Майже пôвъ годины перебувъ стрѣлець въ такôмъ положеню; ноги почали деревѣти, колѣна занѣмѣли, руки стали дрожати, а очи набѣгли слезами вдъ безпрорывного напруженя.

— Пôшовъ, здає ся! — подумавъ вн, пôднявъ ся трохи въ гору и сѣвъ вдтакъ знов на купинцѣ, вытягаючи свои закостенѣлй члены.

Альфа такожь успокоилась и вдбѣгла вдъ нôгъ свого пана. Зъ всего видно було, що тигръ, побачивши, якъ стрѣлець приготовивъ ся на вго встрѣчу, уступивъ розумно и залишивъ непевну борбу.

Зголоднѣвъ Касаткинъ сильно и звернувъ ся въ ту сторону, де стояли кибитки далекихъ аулôвъ. Ишовъ осторожно, боячись, чи не выскочитъ де укрытый на дорозѣ ворогъ. По пôвторагодиннôмъ скорôмъ ходѣ, выбравъ ся вн на просторе мѣсце, де стояло кôлька киргискихъ кибитокъ.

— Ой-ой! — закрычала червонолиця крѣпка дѣвчина, и сховалась за купу нарѣзаного очерету. Она була майже неодягнена и шила кривою голкою свою синю бавовняну сорочку. Касаткинъ удавъ, мовбы не бачивъ засоромленои степовои красавицѣ.

— Аманъ (здоровъ бувъ)! — привитала Касаткина старуха, що товкла въ ступѣ просо.

— Зъ ôдки Аллагъ веде? — промовивъ старый-престарый Киргизъ зъ зовсѣмъ пожовклою бородою. Здавалось, що можь бы перечислити навѣть найдрôбнѣйшй кôсточки пôдъ его высохлою старечою шкôрою.

— Изъ очеретôвъ, — ôдповѣвъ Касаткинъ. — Нехай буде надъ тобою ласка пророка! — привитавъ ôнъ старця и устиснувъ его руку.

То бувъ отець старого Гайнулы, котрому велѣвъ Нурмедъ поклонитись.

— Много настрѣлявъ ты красныхъ птахôвъ, — сказавъ старый Киргизъ, указуючи на поясъ стрѣльця, весь обвѣшеный птахами.

— Я мало такого не пôстрѣливъ, що не радъ бы зъ нимъ подыбуватись! — сказавъ Касаткинъ, сѣдаючи на клобучану дергу рядомъ зъ старымъ Киргизомъ.

— Самй великй фазаны, — замѣтивъ другій Киргизъ, що выхиливъ ся несподѣвано изъ за кибитки.

— А щожь бы могло бути иншого? Я ишовъ лишь сухими мѣсцями; тамъ иншои птицѣ не подыблешь.

— Когожь ты ледви не пострѣливъ? — спытавъ старець.

— Джулъ-барса (тигра). Пôдобравъ ся бувъ къ менѣ тихо-тихо, ще хвиля и бувбы я зовсѣмъ пропавъ — та спасибô, собака зачула, и я вспѣвъ приладитись.

— Мудра собака, — замѣтивъ старый и погладивъ Альфу, — не то що нашй дармоѣды! (Ôнъ вказавъ рукою на кôлькадесять сухоребрыхъ собакъ, що выгрѣвались лѣниво на самôмъ сонци.) — Нашй дурнй, нѣчого не знаютъ!

— Ну щожь джулъ-барсъ? — спытавъ цѣкаво другій Киргизъ.

— Пôшовъ.

— Ну, спасъ тебе Аллагъ, а то булобы тобѣ зновъ якъ торôкъ... Чи тямишь?

— Якъ не тямити! А Гайнула де? — спытавъ старця Касаткинъ.

— На степу, въ тôй сторонѣ, де гнилй колодязи: пасе верблюдôвъ; тамъ и ôвцѣ и дѣти нашй зъ нимъ. Пôдъ вечеръ приженутъ сюды близше. Ты переночуешь у насъ?

— А кудажь пôду? Чейже не назадъ въ Чинасъ!

— А вжежь!

Касаткинъ роззувъ ся, знявъ зъ себе всю верхню одѣжь и лишивъ ся тôлько въ бѣлю; роztягъ ся на дерзѣ и дожидавъ обѣда. Альфа побѣгла познакомитись зъ сухоребрыми собаками, але вернула сейчасъ скавулячи назадъ, незадоволена сердитымъ привѣтомъ якоись безхвостои собаки, що обгризала кости жеребця. Молодый Киргизъ скрывъ ся зновъ за кибиткою; старый замовкъ и погрузивъ ся въ якусь задуму, порушаючи тихо своими тонкими, сухими губами. Убравшись въ бавовняный червоный кафтанъ, занялась дѣвчина приготовленемъ обѣду, а старуха пôшла въ очеретъ збирати голыхъ, брудныхъ дѣтей, що порозбѣгались на всѣ стороны.

Подали обѣдъ. Въ плыткихъ, деревяныхъ мисочкахъ поставлено на дерзѣ передъ гостемъ: варену, дрôбно покраяну баранину, молоко зъ галушками и кумисъ. Цѣлый аулъ зôбравъ ся и позасѣдавъ до мисочокъ; мужчины на почетныхъ мѣсцяхъ, женщины трохи подальше, а дѣти вже зовсѣмъ на боцѣ, разомъ зъ собаками, що позбѣгались изъ всѣхъ сторôнъ въ надѣи, що и имъ попадесь дещо зъ пахучого мяса и що ôддадутъ имъ останки обѣду. Червонолиця дѣвчина не засѣдала зовсѣмъ до обѣду; она ходила заедно то въ кибитку то зъ кибитки, пеклась при огни, бренькала якимись металевыми посудинами, — однымъ словомъ була газдынею и поралась жваво, заохочувана похвалами старого Киргиза.

Пообѣдали, повыпивали кумисъ и полягали спати до вечера. Пôдъ вечеръ верне Гайнула зъ робôтниками, приженутъ стада и треба буде доити кобылы та зладити вечерю утомленымъ выголоднѣлымъ пастухамъ.

Крѣпко спавъ Касаткинъ, крѣпко спала коло него его Альфа; неподвижно мовь мумія лежавъ на-ознакъ старый; басомъ храпѣвъ за кибиткою молодый Киргизъ; крѣпко спала старуха, сперши голову на волохате верблюже сѣдло; спала и красавиця и щось пріемного мусѣло ѣй снитись, бо червонй якъ кровь уста усмѣхались крôзь сонъ и ôдслоняли рядъ бѣленькихъ, здоровыхъ зубôвъ; спали псы, спали дѣти, поклавшись куды попало... Все спало... И тôлько легкій степовый вѣтрець тихо повѣвавъ надъ соннымъ ауломъ, колышучи зъ легка пестрыми платками, розвѣшеными на волосяныхъ арканахъ мѣжь кибитками, щобы просушовались. Наразъ выглянуло зновъ двое круглыхъ, жовтыхъ очей осторожно изъ за стѣны очерету, и скрылись; за хвилю показались зъ другои стороны, и зновъ скрылись, а недовго ôдтакъ показались въ третôмъ мѣсци; высунулась кругла голова, показалась лапа, узброена страшными кôгтями; лапа була пôднята, якъ у кота, коли ôнъ стереже въ комнатѣ дѣру, зъ котрои по его думцѣ повинна мышь выглянути, — або якъ у собаки, котра занюхавши укрыту птицю стае мовь вкопана, — або якъ у тигра, котрый хоче скочити на жертву, призначену на погибель.

Переймаючій дѣтинный писк пôднявъ наразъ весь заспаный аулъ на ноги; затрѣщали тростины очерету, розсуненй скокомъ дикого звѣря. Мѣжь дѣтьми не ставало одного, вже старшого хлопця, що ôддаливъ ся бувъ ôдъ кибиткъ и заснувъ на муравѣ въ тѣни розложистого корча при самôмъ краю очерету.

— То вже третій! — говорила всхлыпуючи стара Киргизка Касаткину.

— Вже другій тыждень, якъ прійшли сюды тй шайтаны и не даютъ намъ спокою, — ôдозвавъ ся молодый Киргизъ, розмахуючи руками и тровлячи въ очеретъ псôвъ, котрй на весь аулъ уѣдали.

— Воля Аллага, и нѣкто противъ неи не стане! — промовивъ поважно старый и ставъ поправлятись на дерзѣ, думаючи дальше спати.

Одна тôлько червонолиця дѣвчина бѣгала по аулѣ, скликувала и зганяла въ купку переляканыхъ дѣтей, щобы довѣдатись, котрого зъ тыхъ замазанцѣвъ ухопивъ джулъ-барсъ, що мовь розбôйникъ пôдъ сонный аулъ пôдкравъ ся.

— Чомужь вы не прислали сказати въ Чинасъ? — спытавъ Касаткинъ молодого Киргиза. — Мы бы зôбрались и увôльнили васъ ôдъ того сусѣдства. Скôлько ихъ тутъ?

— Два самцѣ и одна самиця. Самиця майже заедно при молодыхъ; мусятъ бути ще дуже молодй — нашй пастухи бачили ихъ разъ. Самцѣ дуже великй, особливо одинъ; пастухи казали, що ще зъ роду такого не бачили. То мабуть сей ухопивъ хлопця.

— И я вѣдай зъ нимъ сегодня стрѣтивъ ся — величезный звѣръ!

— Кобылу намъ взяли, тямишь тую що я на нѣй до тебе въ Чинасъ приѣзджавъ?

— Тямлю.

— Верблюдовъ двохъ убили; сусѣда нашого такъ покалѣчивъ, то въ три дни умеръ. Та що, — самого Гайнулу мало не зъѣвъ — вже навѣть не знаємо, якъ єго Аллагъ уратовавъ.

— Треба таки заразъ дати вѣсть въ Чинасъ, а то они вже розлакомились и не такои бѣды ще наробляятъ.

— Гайнула самъ збиравъ ся до тебе ѣхати, та якось инакше надумавъ ся и одложивъ ажь до найблизшого торгу.

— Ну ладно, ладно! — потѣшавъ єго Касаткинъ. — Може бути, що убьємо хижника — шкора моя, а грошѣ одъ губернатора вашй*).

Пожаловали ще трохи хлопця, тай перестали. Подъ вечеръ, якъ лишь сонце стало западати и червоне лице єго сховалось въ очеретахъ, почулось зъ далеку, одъ степу, рожнородне блеяне овець, ржане коней и перейманочй крики верблюдовъ. То Гайнула зъ пастухами гнали стада на ночлѣгъ.

Изъ всѣхъ кибитокъ высыпались женщины въ бѣлыхъ турбанахъ и синихъ кафтанахъ. Кожда держала въ рукахъ яку небудь посудину; они выжидали пригнаня кобылъ, котрыхъ треба було выдоити на кумисъ.

Гайнула приѣхавъ на краснѣмъ, молодомъ кони, злѣзъ зъ сѣдла, пустивъ єго на волю, а одтакъ подойшовъ къ Касаткину.

— Здоровъ бувъ! Отъ спасибо, що къ намъ зайшовъ. А я, було, вже самъ до тебе збиравъ ся, — промовивъ онъ до нашого стрѣльця.

— Знаю, — одповѣвъ Касаткинъ, — менѣ вже всё розповѣли.

— Та на що росказувати? — вмѣшавъ ся въ бесѣду старець. — Самъ ты бачивъ своими очима.

— Баобы менѣ вже росказали, що сегодня случилось, — замѣтивъ Гайнула и покивавъ головою.

— Безъ приготованя прійшовъ я, — сказавъ Касаткинъ. — Не було коли довго збиратись, тай признаюсь: не знавъ я, що они тутъ у васъ водятъ ся.

— Они зъ низу прійшли, я по слѣдахъ познавъ; прійшли зъ тыхъ очеретовъ, що за гнилыми колодязями; навѣть степомъ ишли трохи. Коли я и пастухи побачили слѣды ихъ въ степу, то очамъ нашимъ не повѣрили...

— Такъ ты злодь менѣ... — перебивъ єму Касаткинъ.

— Отъ сѣдайте, а попоѣвши будете дальше говорити, — запросивъ старый Гайнулу и Касаткина до поставленыхъ на дерзѣ мисокъ.

— И то правда... Сѣдай пріятелю!

Всѣ усѣли.

— Пошли ты въ Чинасъ кого небудь къ Бабаджаку, — продовжавъ Касаткинъ.

— Къ тому, що при торговици мешкає?

— Къ тому самому. Ну, пошли къ нему и скажи, що знаешь о тиграхъ. Увѣдоми єго, що я вже тутъ; скажи, щобы забравъ зъ собою приряды (онъ вже знає якй) и сейчасъ сюды приѣзджавъ. А Трубаченькови, высокому, грубому...

— Знаю и Трубаченька-тюра**).

— Ну, такъ скажи єму, щобы и онъ зобравъ ся и привѣзъ зъ собою зъ десять бутельокъ горѣвки.

— Ой-ой, за много!

— Руму такожь... Мы тутъ у васъ побудемо може и колька тыжнѣвъ; въ Чинасѣ нема що робити.

— А на тигра коли выбераешь ся?

— Вчера наставъ новый мѣсяць. За пять день будутъ вже ночи яснѣйшй, тогды мы ихъ всѣхъ перебьємо.

— Або и они васъ може?!

— Або и они насъ може, якъ лучитъ ся.

— Воля Аллага, а одъ судьбы не уйдешь, — замѣтивъ старець.

— А поки що, покладемо ся спати, — сказавъ Гайнула и не дожидаючись одповѣди, лягъ на дерзѣ, подложивъ собѣ сѣдло подъ голову, и заснувъ майже въ одной хвили — заснувъ такъ, якъ лишь може спати Киргизъ, що цѣлый день набѣдивъ ся коло своєи отары.

Вѣтеръ подувъ одъ степу на рѣку, на густй стѣны очерету. Зъ єго напряму рѣшено скористати, щобы выпалити якъ найширше мѣсце докола аула и запобѣчи, о скольке можь, нападамъ тигровъ.

Колька женщинъ пошли зъ запалеными вязанками очерету въ гущавину. Мовь Язѣ выдались Касаткину тй повнагй дикарки, що спѣваючи и заводячи переходили по очеретѣ. Искры розлѣтались на всѣ стороны и обсыпували ихъ въ бѣгу, собаки зъ лаемъ и скавуленемъ бѣгали докола женщинъ, дѣти подскакували мовь бѣсноватй, конѣ тулились переполоханй близше до себе и форкали, готовй зорватись зъ своихъ грубыхъ посторонковъ. Одни только мужчины спокойно лежали на своихъ мѣсцяхъ, ожидаючи ровнодушно, коли займесь очеретъ.

Ту и тамъ вспыхнули купы очерету и ярке, кроваво-червоне свѣтло озарило цѣлу окрестность. Довгй языки огняней похилились за вѣтромъ, захоплюючи зъ початку вершки тростинъ, а одтакъ продираючись все глубше и глубше въ саму гущавину. Кровь густый дымъ замелькали крыла птиць, встревоженыхъ ночнымъ пожаромъ, и почувъ ся глухій трескъ горючого очерету.

По темно-синёму небѣ розширилась кровава луна и закрыла ясно дотеперь сіяючй звѣзды.

Мовь островы посередъ пламенного моря, чорнѣли очеретовй озера, оминаємй все пожираючимъ огнемъ. И сколько тамъ натовпилось всего живого, спасаючись одъ погибели подъ покровъ багнистои воды.

„Уходѣтъ, волохатй черты, уходѣтъ подальше!
Не берѣтъ нашихъ дѣтей и не убивайте худобы!“

спѣвали женщины ритмично, бѣгаючи по очеретѣ.

Довго въ цѣломъ аулѣ ясно було одъ огня мовь въ день. Старуха, що газдовала въ кибитцѣ Гайнулы и днемъ выспалась до сыта, почала шити при свѣтлѣ зарева, якъ наразъ погасла зъ лѣвои стороны цѣла огненна стѣна — огонь налетѣвъ на широке багно; и права стѣна почала чимъ разъ низше опадати а густый дымъ затемнювавъ чимъ разъ больше свѣтло одъ огня, ажь въ концы стемнѣло зовсѣмъ.

Касаткинъ накрывъ ся зъ головою волохатымъ кафтаномъ Гайнулы-бабая и ставъ дрѣмати.

Рано, только зачервонѣлось на всходѣ, а вже чвалавъ Киргизъ на кони, оглядаючись осторожно по сторонахъ, особливо туды, де починалась гущавина очерету.

— А ну, якъ выскочитъ!... — думавъ Киргизъ и подганявъ нагайкою коня, стараючись зъ всходомъ сонця станути при перевозѣ коло Чинаса.

---

*) Рядъ платитъ за кождого убитого тигра по 25 рублѣвъ нагороды.

**) Тюръ = панъ; якъ мадярске „уръ“ кладе ся все по имени.

Киргизъ той вѣзъ Бабаджакови и Трубаченькови завôзванє до участи въ великôмъ польованю на тигрôвъ, котре задумавъ Касаткинъ въ надѣи, що въ тревогахъ небезпечнои борôбы затихне люте горе въ єго серци и що ôнъ забуде про своє утрачене щастє.

### VI. Пôдъ ôкнами.

Мѣжь тымъ ишло житє въ Чинасѣ своимъ звычайнымъ ладомъ и хотяй Касаткинъ не отримавъ єще жадныхъ вѣстей зъ ôдтамъ, то вѣще серце заєдно нашептувало єму, що справы не идутъ такъ, якôбы слѣдувало.

Вернувши въ хату, по нôчнôй сценѣ при плотѣ, Наталка була дуже розлючена на Касаткина — навѣть не змогла укрыти свого гнѣву. Лишь тôлько пôдôйшла къ столу, а вже Ровичь замѣтивъ якусь заверуху въ серцю дѣвчины.

— Вы роздражненй чимсь? — спытавъ ôнъ тихо.

— Отъ ще що! — промовила Наталка — варто тымъ сердитись! — Але въ сѣй хвили спостерегла она свою неосторожнôсть. „Щожь я наразъ стала така отверта!“ подумала она и хотѣла зновъ выйти зъ комнаты, щобы хоть трохи охолонути.

— Чуєшь, Наталко! — задержавъ єѣ отець -- а тобѣ що сталось сегодня?

— А щожь бы? — ôдозвалась Наталка.

— Чого ты такъ поблѣдла? — добавила зъ своєи стороны мати.

— Лишѣтъ мене въ спокою!...

Наталка быстро выбѣгла и зновъ дверми лопнула.

— Гмъ!... розумѣємо; все, все розумѣємо, — шепнула на ухо касієрова жѣнцѣ священика.

— Не трудно зрозумѣти; рѣчь тутъ ясна, — ôдповѣла такожь на ухо жѣнка священика.

— Все лишає насъ панна Наталія, не хоче посидѣти зъ нами старыми... — не безъ ироніи промовивъ заслуженый майоръ.

— И метеоры на небѣ такъ само: чимъ яснѣйше свѣтятъ, тымъ коротше; блыснутъ и счезнутъ, — замѣтивъ священикъ, що любовавъ ся въ поетичныхъ порôвнаняхъ.

— Дурѣє! — сказала въ голосъ мати Наталки и выйшла за дочкою.

— Ну панове, въ пули осталось вже немного, — пригадавъ старый пушкарь. У васъ кôлько штонôвъ пане Ровичь?

— Дякую, я вже не голоденъ, — ôдповѣвъ Ровичь зовсѣмъ не до рѣчи. — А перепрашаю, — поправивъ ся Ровичь, коли старый пушкарь здивованый такою неувагою ще пытанє своє повторивъ.

— Гмъ!... розумѣємо, — шепнула зновъ жѣнка касієра своѣй сусѣдцѣ.

— Я дивуюсь лише, дивуюсь, тай нѣчого бôльше, — ôдповѣла жѣнка священика.

Обѣ они замѣтили неувагу петербурского гостя, и въ головахъ ихъ найшлась вже и причина тои неуваги.

За пôвъ годины игра скôнчилась; всѣ взяли за шапки, выпили ще на просьбу старого пушкаря по чарцѣ на ôдходне и стали розходитись домôвь. Ровичь нѣбы щось забувъ и мимо всѣхъ противныхъ маневрôвъ заслуженого майора удалось єму послѣдному выйти зъ хаты.

Переходячи коло рундука Чижиковои хаты, замѣтивъ Ровичь темну фигуру, оперту на поручахъ рундука. Хоть на дворѣ було темно, та не трудно було пôзнати, що то Наталка, и ôнъ пôдôйшовъ блызше.

— Я не мавъ случаю попращати ся зъ вами, — почавъ ôнъ, — вы такъ скоро выйшли зъ комнаты...

— Я чогось нездорова... голова болитъ страшно... — сказала Наталка, котра въ першôй хвили хотѣла була уйти въ темну сѣнь, але ôдтакъ, не знати чому, змѣнила своє намѣренє.

— Ваша головка заболѣла дуже, дуже недавно; я знаю навѣть ôдъ котрои хвилѣ, — шутливо сказавъ Ровичь и пôдôйшовши пôдъ самъ рундукъ, оперъ ся зъ другои стороны на поруча.

— Я васъ не розумѣю.

— Я вамъ то скажу яснѣйше. Васъ розсердивъ той молодый, а скажу мимоходомъ, дуже симпатичный чоловѣкъ въ офицерскôмъ мундурѣ, що сидѣвъ въ кутѣ, надувшись якъ индикъ. Чи правда?

— А вы чого пôдглядуєте? чи вамъ не соромно? — мало не розплакалась Наталка.

Ровичь розсмѣявъ ся. — О лихій зъ васъ дипльомата, панно Натяліе! Вы ôдъ разу зрадились. Ну, та то нѣчого, то навѣть красно — то показує, що вы єще не научились хитрости.

— Прощайте, спокôйнои ночи! — ôдрѣзала єму Наталка и ôдôйшла ôдъ поруча.

— Пождѣтъ одну хвильку! — здержувавъ єѣ Ровичь.

— А то чого?

— А отъ я вамъ роскажу коротку хорошу казочку, вы єѣ терпеливо выслухайте, а тогды — я ручу за тоє — пôйдете спокôйно спати и не будете якъ теперь роздражненй. Чи послухаєте?

— Кажѣтъ.

Наталка присѣла на поруча, а тымчасомъ отворилось тихо-тихесенько одно зъ ôконъ при самôмъ рундуку. Въ ôкнѣ показались сивй вусы старого пушкаря и локоть руки, що придержувала легонько крыло ôкна, щобы де небудь не стукнуло и не зрадило присутности укрытого свѣдка.

— Въ однôмъ царствѣ, въ далекôмъ государствѣ, жила дуже гарна дѣвчина, — почавъ Ровичь свою казку. — Дѣвчина та була добра и здає ся дуже розумна. Живъ тамъ и одинъ молодець, такожь гарный собѣ чоловѣкъ, и обоє они були одно для другого не зовсѣмъ... якъ же бы то лѣпше выразити ся... обоє они привыкли одно до другого, а може бути и любили ся... такъ бодай имъ здавалось, що любили ся. Чи довго, чи коротко то тягнулось, не знаю, але доси ишло все хорошо... Чи не скучно вамъ слухати?

— Говорѣтъ, говорѣтъ, — промовила задумчиво Наталка.

— Наразъ, не знати зъ ôдки, мовь зъ хмары злетѣвъ, появлявсь другій молодый чоловѣкъ, далеко гôршій якъ першій... такъ бодай єму самому здавалось... Вы вѣдай зѣвнули? ну, я васъ знудивъ; я колись пôзнѣйше докôнчу. Спокôйнои ночи!

— Та росказуйте, якйжь вы поганй!...

— Чи нарочно, чи ненарочно, досыть що дѣвчина глянула кôлька разôвъ на приѣзджого чоловѣка, сказала єму ласкаве слово, и не пôдозрѣвала навѣть въ своѣй простотѣ, що то могло дуже не подобатись єи другови. А тымчасомъ єму то справдѣ не подобалось, а коли тоє ще разъ повторилось, то ôнъ зовсѣмъ розсердивъ ся. Насамперед надувъ ся ôнъ, ôдтакъ ставъ ѣй докоряти, що невѣрна и непостоянна, а може бути, що и дурницю

яку сказавъ. Звѣстно, чоловѣкъ ставъ завистный, а въ таку хвилю не знає ôнъ, що робитъ. Але дѣвчина не подумала о тôмъ, що завистника треба бы приласкати, успокоити перше, а ôдтакъ ажь наганьбити єго за несправедливу зависть. Она кинулась на него ôдъ разу: якъ ты смѣєшь! та за кого ты мене маєшь! якъ ты можешь мене твоєю недовѣрчивостію такъ обиджати! И почалась незгода. Другъ ôдôйшовъ зовсѣмъ огорченый; може бути ôнъ теперь рве собѣ волося и кусає нôгтѣ до крови. Дѣвчина зовсѣмъ посумнѣла, отъ якъ и вы теперь. И не знати, чимъ бы то все скôнчилось, але бувъ у дѣвчины великій сивый кôтъ; ôнъ пôдôйшовъ къ нѣй, выскочивъ на колѣна и почавъ такъ выразно моркотѣти, що дѣвчина все зрозумѣла, ôдъ початку до кôнця.

— Ты не кокетка зъ натуры, ты привитала лишь вѣчливо приѣзджого, — моркотѣвъ кôтъ. — Сежь предсѣ нѣчого! Не забувай тôлько, що зъ другомъ твоймъ прійдесь тобѣ може весь вѣкъ прожити, а тотъ сегодня тутъ, а завтра Богъ знає де; тай не пара ôнъ тобѣ! Не дразни даромъ свого друга. Зависть, хоть и некрасне чувство, та єго нѣкто не ôдпекаєсь, томужь и не дразни того, кто тебе любитъ. — А отъ кôтъ мôй правду каже! — подумала дѣвчина и сказала приѣзджому: добранôчь!... — Ну бувайте здоровй, спѣть спокôйно! — додаю и я по тôй казочцѣ.

— Добра нôчь! — сказала Наталка и подала єму руку.

Ровичь ôдôйшовъ.

— Пане Ровичь! — остановивъ єго наразъ голосъ старого пушкаря. — Прошу єще сюды!

Ровичь ажь здрогнувъ ôдъ тои несподѣванки, а Наталка скрикнула и кинулась въ хату.

— Гарный зъ васъ чоловѣкъ, єй-Богу гарный! Ну спасибôô! — старый стиснувъ крѣпко руку Ровича.

— А вы пôдслухували... чижь то красно? — замѣтивъ на пôвъ жартомъ, на пôвъ докоромъ Ровичь.

— Нѣчого, менѣ можна, я батько... Чую: говорятъ; думаю: що таке? — ба-ба-ба! ага, куды пôшло! Хотѣвъ бувъ вже... ну нѣчого! прислухуюсь: а оно зовсѣмъ друге выходитъ. Ну спасибôô, єй-Богу спасибôô! — Та вы прійдѣтъ обѣдати къ намъ завтра; або знаєте що? отъ вы думаєте цѣлый тыждень въ Чинасѣ прожити — нащо вамъ ѣсти всяку погань въ жидôвскôй гостинници; приходѣтъ до насъ обѣдати кождого дня. По обѣдѣ заграємо собѣ въ карты; рыбу ловити пôйдемо, разомъ зъ дамами. Добре? ну добре, чи нѣтъ? не ôдмовляйте!

— Справдѣ менѣ соромно...

— Та що вы? Отъ знаєте, чому бы я тому бувъ дуже радый? Я страхъ люблю Петю! То хлопець славный, щира душа, отвертый ажь надто. Вы самй се змѣркуєте, якъ зъ нимъ блызше познакомите ся.

Такъ само тихо и незамѣтно, якъ пôдчасъ казки Ровича, отворилось теперь друге ôкно, ôдъ комнаты Наталки и порушалась тонка муселинова заслона, ôдвинена маленькою рукою.

— Я, знаєте, — промовивъ сердечный пушкарь — и не желаю лѣпшого мужа для моеи Наталки якъ Петю, та отъ стару мою не годенъ зломити; а поступити по жовнярски, сказати ѣй просто: отъ не дурѣй, стара! — (пушкарь оглянувъ ся осторожно и ставъ тихше говорити, а Ровичь засмѣявъ ся) — я ще не уважаю на часѣ... Ось тутъ майора того, що зъ нами гравъ въ карты, нечистый наднѣсъ. А жѣнка моя уперлась, хоче конче выдати Наталку за майора, ха-ха-ха! За старого чорта, ха-ха-ха!... Ну, буде бодай майоровою... А Касаткина...

— Федоричу! — роздавъ ся голосъ єго жѣнки изъ сусѣднои комнаты.

— Псъ!... — Старый пушкарь пôднявъ палець въ гору.

— Зъ кимъ ты тамъ розговорюєшь? — спытала жѣнка.

— То мы... тутъ... прійшовъ фаєрверкеръ зъ батеріи... каже, що прійшли новй пушки.. Ну добранôчь, идѣтъ зъ Богомъ! — шепнувъ ôнъ Ровичу. — Я вже иду!

— Добранôчь! — тихо промовивъ Ровичь.

— Приходѣтъ завтра обѣдати, не забудьтежь!

— Не забуду!

Ôконце зачинилось. Ровичь ôдôйшовъ.

— Пане Ровичь! — ледви чутно долетѣвъ до него голосъ изъ другого ôкна. Ровичь мало не розсмѣявъ ся на цѣлу улицю, та вздержавъ ся и пôдôйшовъ къ ôкну, де бѣлѣла фигура Наталки.

— Слухайте, пане Ровичь, я вамъ щось хочу сказати... — почала Наталка.

— Слухаю.

— Або нѣть, лѣпше колись пôзнѣйше. Приходѣтъ же завтра обѣдати... Добранôчь!

Ровичу выдалось, що всѣ ôкна Чижиковои хаты начнутъ теперь за порядкомъ отвиратись и що зъ кождого ôкна долетитъ до єго ушей: „добранôчь!... приходѣтъ завтра обѣдати!“ Щобы ухилитись ôдъ тыхъ запросинъ, рѣшивъ ôнъ утѣкати чимъ скорше передъ выстрѣлами зъ Чижиковыхъ ôконъ, и пустивъ ся ледви не бѣгомъ къ гостинници „Старый Чинасъ“.

(Дальше буде.)

## Въ кервавôмъ Вучôмъ Долѣ.

(Зъ поезій сербскихъ Любомира Ненадовича.)

Єще ранна зоря сяла,
Єще сонце не свитало, —
Селимъ-паша вставъ, зôрвавъ ся,
Бо на думку щось му впало.

Ой на думцѣ грызи повно,
Въ серцю гадки чорнй, лютй, —
Хочь пивъ чорну каву въ шатрѣ,
Та не легко тугу збути.

Думавъ довго и въ долонѣ
Обѣ плеснувъ — ввôйшовъ чура:
„Мегметъ-ага нехай прійде,
Лишь сторожа щобъ не чула!“

Незадовго Мегметъ-ага,
Старый ходжа изъ Мостару,
Входитъ у шатро Селима —
Селимъ куритъ и пье каву.

„Не чудуй ся, старый ходжо,
Що я въ думцѣ тону нынѣ;
Не дивуй ся, що сумую,
Я роскажу о причинѣ.

„Тяжкій сонъ въ ночи приснивъ ся,
Згадка о нѣмъ ужъ морочитъ,
Може, мудрый Мегметъ аго,
Пояснити сонъ мôй схочешь.

„Снилось менѣ, що генъ въ дали,
Гдесь надъ Ловчи берегами,
Станувъ облакъ некломъ чорный
И клубивъ ся туманами.

„Наразъ вихры загудѣли,
Облакъ чорный закрутивъ ся
Надъ скалами Дирмитору,
Надъ Мостаромъ зупинивъ ся.

„Попереду орелъ сивый
Игравъ зъ вихромъ... а изъ хмары
Дощу струѣ ся пустили
На всѣ горы, на всѣ яры...

„И заграли грѣмкій молнѣ,
Грѣмъ за громомъ бивъ о скиты,
Мои войска потопились
У ярахъ, водовь залитыхъ.

„А орелъ повисъ нѣдъ небомъ,
Крыла роспустивъ на волю
Мовь стрѣла спустивсь въ долину
Ставъ менѣ надъ головою.

„Изъ глубокихъ домѣвъ-ярѣвъ
Хижій вовки надлетѣли,
Люто лобъ менѣ ѣдгрызли,
Мертве тѣло полишили...“

* *

*

Задумавъ ся Мегметъ-ага,
Старый ходжа изъ Мостару —
Селимъ-паша смотритъ дико,
Тютюнъ куритъ и пьѣ каву.

„„Чудный сонъ тобѣ приснивъ ся,
Славный пашо, грѣзный пане!
Сонъ твѣй ясно всѣмъ вѣщуѣ,
Щѣ зъ судьбовь твоѣвь ся стане.

„„Чорный облакъ — Чорногора;
Дикій молнѣ й дощу струѣ
Се грѣмъ стрѣлы ей юнакѣвъ:
Чорногорскихъ сынѣвъ кулѣ.

„„Орелъ чорный передъ хмаровь,
То самъ славный князь Никола, —
Згинешь пашо зъ войскомъ твоимъ,
Згине марно слава твоя““.

Замовкъ старый Мегметъ ага,
Старый ходжа изъ Мостару;
Селимъ-паша смотритъ дико,
Тютюнъ куритъ и пьѣ каву...

* *

*

Дѣдня ранкомъ пѣшла чутка:
Князь Никола веде воѣ,
Вже князь станувъ нѣдъ Мостаромъ,
Жде на Туркѣвъ, жде на боѣ...

Идутъ Турки въ день и въ ночи,
Гайвороне путь справляѣ,
Сумне войско й невеселе,
Нѣкто пѣсни не спѣваѣ.

Попереду Селимъ-паша
Йде, а войско проситъ каже:
„Годѣ, пане, знакъ зловѣщій,
Тяжка думка серце вяже!

„Мы лишили край свѣй любый,
Мы лишили рѣдню нашу —
На бѣй строгій, на смерть певну
Ты ведешь насъ, грѣзный пашо.

Чорногорцѣвъ повно всюда,
Мовь шайтаны смерть розносятъ;
Вернѣмъ пашо до Стамбулу,
Вѣрній войска тебе просятъ!“

Але паша незрушимый
Веде войско за собою,
Веде войско то ярами,
То долиновь, то горою...

„Аллагъ, братя, намъ поможе,
Въ ѣго имя не загинемъ“ —
Селимъ-паша войску каже
И ступивъ у яръ, въ долину.

Страшній яры, дебры всюда,
А довкола темній скалы;
Селимовій пушки й войска
Въ Вучѣмъ долѣ вже стояли.

Наразъ гукла одна пушка,
Гукла друга и десята —
„Гурра!“ крикли Чорногорцѣ,
„Бій-рѣжь Турка, гадь прокляту“.

Зъ нѣдъ землѣ мовь выростали,
Зъ нѣдъ землѣ мовь выходили
Чорногорскій рыцарь-туры
И турецку кровь точили.

Ясне сонце потемнѣло,
Залунало въ ярахъ-зворахъ:
У кервавѣмъ Вучѣмъ Долѣ
Славовь вкрылась Чорногора.

Вже не стало куль, набоѣвъ —
Блысли списы, ятаганы;
Чорногорцѣ й Герцеговцѣ
Точатъ зъ Туркѣвъ кровь погану.

И братъ брата не спѣзнавбы!
Пѣдъ Николовь кѣнь ирзаѣ —
Князь Никола Туркѣвъ коситъ
Та орломъ ихъ здоганяѣ.

День цѣлый пушкій играли,
Струѣ крови въ Ловчу плыли,
Поки вѣщій слова аги
Въ страшнѣмъ бою не сповнились.

Вся турецка згибла сила —
Селимъ-паша навъ у бою,
Лишь пѣдъ вечеръ Мегметъ-ага
Самъ блукаѣ по бѣй-полю.

Нахиливъ ся, отеръ слезу,
Стятый лобъ пѣзнавъ Селима;
Взявъ пѣдъ паху и помчавъ ся —
Зъ лоба лишь посока сплыла...

*В. И. Масляк.*

# На обзоринахъ.

**Образець зъ галицко-руского житя.**

*Написавъ Конст. Бобикевичъ.*

## VII.

Свободній и безжурній дни въ Левадовѣ оживили зранене и заводомъ зломане серце Патрикія. Проходы, переѣздки верхомъ, розговоры зъ от. Орестомъ — все то розганяло ѣго задуму и одвертало гадки чимъ-разъ бѣльше ѣдъ немилои минувшости. Сангвиничне успособлене Патрикія хутко вразило ся неудачею любовныхъ змагань въ Любовѣ, але и хутко переболѣло. Мовь тій хмары, що въ верховинахъ обвѣнчавши облакомъ высокій шпилѣ гѣръ, грянутъ громами и розліютъ ся грубою тучею та ѣдтакъ счезаютъ безслѣдно на синѣмъ погѣдливѣмъ небѣ: такъ зникла и задумчивѣсть Патрикія зъ ѣго чола, а выринуло знову погѣдне ясне дно ѣго душѣ.

Одного ранку от. Орестъ и Патрикій поѣхали на торгъ до сусѣдного мѣсточка. От. Орестъ пѣшовъ за своими орудками, а Патрикій переходжувавъ ся тымчасомъ по улицяхъ, звидѣвъ менажерію, що тогды була въ мѣстѣ, ѣдтакъ приглядавъ ся то склеповымъ выстав-

камъ, то обличямъ мѣйскихъ панночокъ, та немало дивувавъ ся, якъ они могутъ ходити на тыхъ высочезныхъ запяткахъ и въ тыхъ цѣпко обтислыхъ свитахъ — мовь спутанѣ. „Боже — погадавъ онъ собѣ — вслибы зъ менажеріи выломили ся всѣ вовки, медведѣ, гіены, та розбѣгли ся по улицяхъ, — непремѣнно весь красный полъ упавъ бы жертвою ихъ лютыхъ зубовъ!... жадна женщина не моглабы утечи и до найблизшои каменицѣ!...“

Коли такъ роздумувавъ, око его пало на якусь свѣжо переходячу панну. Заразъ познавъ, що то селюшка, бо за нею въ недалекой одстои ишовъ возникъ въ объемистыхъ чоботахъ, спорой кучмѣ и въ петеку, котрого полы перетягнувъ на внѣ черезъ бочнѣ розпоры, та нѣсъ въ однои руцѣ кобелю зъ фляшками и торбинами, а въ другои бочѣвку на смаровило. Панночка дуже зацѣкавила Патрикія своею гарною поверхностю и хисткимъ, струнким станомъ; онъ порѣшивъ слѣдити за нею зъ далека такъ довго, ажь довѣдає ся: кто она? и зъ одки?

Черезъ колька годинъ не спускавъ єѣ зъ погляду; мовь трабантъ кружывъ округъ неи, коли десь въ однои каменици зникла єму зъ очей и лишь возникъ вандруваъ ваготно самою серединою улицѣ. — „Зникла — шепнувъ собѣ Патрикій — такъ треба слѣдити возника!“ Отъ и поскочивъ за нимъ, коли нечаянно вздержавъ его въ бѣгу от. Орестъ.

— Пождѣтъ, пождѣтъ тутъ, панъ-отче, я заразъ верну... здѣлавъ важне одкрытє! — махнувъ рукою и погнавъ дальше за своєю добычею.

На подсѣню гостинницѣ *„Подъ чорнымъ голубомъ“* здержавъ возника.

— Якъ тебе зовутъ?

— Мене?... а вамъ на-що знати, паничу? — спытавъ недовѣрчиво возникъ.

— Та про имя твоє менѣ байдуже... а зъ кимъ ты приѣхавъ?

— Зъ паннунцею нашого панъ-отця.

— А зъ якого села?

— Та зъ недалекого... три милѣ зъ одси.

— Якъ оно зове ся?

— Тричиповъ. Може знаєте нашого панъ-отця?

Не одповѣдавъ вже Патрикій, а поспѣшивъ на улицю, глядѣти за от. Орестомъ.

— За чимъ вы такъ спѣшно бѣгли? — спытавъ его от. Орестъ.

— Подыбавъ на базару бѣлявку-красавицю. Кажу вамъ: очи у неи якъ теренъ, острый поглядъ якъ роженъ, станъ тоненькій и гнучкій, голосъ чистый и дзвонкій!

— И щожь далѣ? — спытавъ от. Орестъ усмѣхаючись.

— Та зникла менѣ десь въ каменици зъ передъ очей!

— О, то зъ васъ незуховатый молодець.

— Я одъ возника о всѣмъ довѣдавъ ся. Она зъ Тричипова, донька священика...

Цѣле сполудне забавляли ся въ мѣстѣ, та ажь позно въ вечеръ вернули домовь. Зазнавши черезъ день много вражень и утомивши ся трохи дорогою, недовго посля вечерѣ полягали спати. Патрикій довго въ ночь думавъ о бѣлявцѣ: о єи палкихъ очахъ, хисткомъ, гнучкомъ станѣ. та сеижь еще ночи порѣшивъ розпростити ся зъ Левадовомъ и выѣхати черезъ Тричиповъ на дальшѣ обзорины.

Слѣдуючого дня ставъ Патрикій розвѣдувати ся о сусѣдныхъ паннахъ, ихъ норовахъ, але не бувъ вдоволеный, що от. Орестъ не хотѣвъ вдавати ся въ основну критику, лишень короткими и загальными одповѣдями збуваъ его пытаня.

— Та предсѣ якійсь судъ мусѣли вы собѣ выробити о вашихъ сусѣдочкахъ?

— О нихъ можу вамъ сказати те, що въ загалѣ о многихъ нашихъ женщинахъ; всѣ они хоруютъ на однаку слабость!

— На якужь бы то? — спытавъ зацѣкавленый Патрикій.

— На недостачу патріотичного выхованя, конче потрѣбного для хосенного и спѣшного розвою нашои народности. Въ тои недостачи добачаю одну зъ головнѣйшихъ причинъ повольного двиганя нашои народнои справы. Щожь приготовляє нашѣ женщины до того становиска, котре они въ житю соспольномъ заняти маютъ? Чи знаютъ они о тыхъ обовязкахъ, якѣ спадаютъ на нихъ вразъ зо шлюбнымъ благословенємъ: о обовязкахъ господынѣ дому, матери дѣтей, о обовязкахъ пѣстунки духа народного?... Щобъ сказати щиру правду, они того не знаютъ. Они суть мѣрными газдынями, мало обзнанѣ зъ засадами умного выхованя дѣтей, а що вже говорити о выхованю патріотичномъ, котре предсѣ есть найважнѣйшою пружиною житя народного, подоймою просвѣты и добробыту?!

— Есть и тутъ много выимковъ — запримѣтивъ Патрикій. — Я знаю женщины, що не вынесли зъ дому высокого образованя, а предсѣ стали опосля взорцевыми матерями и Русинками.

— Се случаѣ дуже рѣдкѣ. Стрѣнути ихъ можна лишень у женщинъ розсудливших, умныхъ, зъ пружистымъ духомъ. Але менше способнѣ не докажутъ того. Ихъ дѣти идутъ на поталу судьбы, выростаютъ на роднои нивѣ бурянами, котрѣ не то що не приносятъ нѣякого хосна, але еще спиняютъ ростъ иншихъ плодныхъ ростинъ... Жаль сказати, що нашѣ молодцѣ доперва въ школѣ зачуваютъ дещо про исторію, про литературу свого народу, а дѣвчата зъ малыми выимками нѣколи! На когожь спадає тутъ головна вина? На матери, бо они не розповѣдаютъ дѣтямъ цѣкавыми розказами о подѣяхъ власного народу, не стараютъ ся доказати молодымъ серцямъ, що народъ нашь се не сорохнѣла гиля соспольности, не маса бездушна, мертва, а вѣть здорова, зелена, народъ живый, котрый заслугує на любовь, бо боровъ ся и боре ся за свои права за взнеслѣ идеѣ, дорогѣ и святѣ всѣй людскости. Если матери нашѣ звернутъ большу увагу на патріотичне выхованє дѣтей, тогды доперва засіяютъ у насъ щасливши дни. Родины будутъ высылати зъ свого лона способныхъ роботниковъ на ниву народну, котрѣ свѣдомѣ свого дѣла смѣло и неустрашимо поступати будутъ до вытиченои цѣли. Густѣ хмары теперѣшнихъ перевертнѣвъ и зрадниковъ, що туманною поморокою вкрываютъ нашу землю, розвѣютъ ся, а наступитъ въ цѣломъ народѣ свѣдомость и почутє своєи народности и силы!

Патрикій уважно слухавъ выводовъ от. Ореста; они припали єму до серця и потрутили струны его патріотичного духа, що доси лишь невыразно одзывали ся въ его груди. Кругозоръ его гадокъ почавъ ширшати и яснѣти; єму здавалось, неначе ажь теперь докладно познає властиву цѣль свого житя. Въ дусѣ порѣшивъ онъ не зглядати ся въ часѣ обзоринъ на майно, придане,

а лишь бачити на добре серце дѣвчины, на выхованє, образованє. Лишь тѝ прикметы могутъ бути єдино певною порукою хосеннои и тревалои щасливости житя семейного.

Патрикій списавъ собѣ на картинцѣ мѣсцевости, котрѝ задумавъ звидѣти, и розпростившись зъ от. Орестомъ, выѣхавъ на дальшѝ обзорины.

## VIII.

Вже пѡзного сполудня заѣхавъ Патрикій до Тричипова. Звертаючи на обѡйстя тамтого панъ-отця почувъ ще зъ улицѣ сильный, фистуловый накликъ якоись женщины.

— Юрку! Юрку!... ахъ нероба, пройдисвѣтъ... зашаласовавъ ся десь на подрахъ, та вѣдай спитъ якъ колода. Юрку! Юрку!...

На серединѣ подвѡря стояла приземковата женщина, въ бальоновыми заокругленями, одѣта въ сильно горсованый кафтаникъ, а на ногахъ патынки зъ заломаными запятками. Женщина тая, звернена лицемъ до стайнѣ, заєдно накликувала якогось тамъ Юрка и въ широкѡмъ монольогу характеризовала єго почины въ досыть непанегиричный способѡмъ. Въ хвили, якъ затуркотавъ вѡзокъ и приглушивъ єи сильный голосъ, она оглянулась поза себе, а побачивши незнакомого, стрибнула боржѣй хуткою, похитливою ходою до сѣней. За дверми на пѡвъ шклянными зникла єи заживна постать а указалось повновиде лице, що довшу хвилю зазирало черезъ мрачну шибу.

Патрикій розглянувъ ся по обѡйстю. Передъ нимъ стояла соломою покрыта хата, стара, оббита не одною слотою, поросла ѡдъ пѡвночи зеленковатымъ губчастымъ мохомъ, котрый цѣпко въѣвъ ся въ прогнилу солому снѡпкѡвъ. Ѡддалѣкъ коло плота стояла мала, розвалена шѡпчина, зъ обдертыми кѡлями, що бѣлѣли мовь ребра якого кѡстняка. Въ другѡмъ кѡнци плота похиливъ ся кривобокій кормникъ, а въ нѣмъ мормотѣвъ и здорово похрумкувавъ пѡдкормленый годованець. Передъ кормникомъ свѣтила ся величезна баюра, нѣколи не высыхаюча, пѡдмагана стекомъ зъ высше стоячои оборы, де весело трѣпали ся сорокатѝ качки, гуси и наповались всѣ поколѣня курей. Зъ берега озерця приглядало ся єго брудноѝ поверхни кѡлька суковатыхъ, численно зарубаныхъ колодъ, на котрѝ дармо завзяла ся остра сокира. Они лежали тутъ вже ѡдъ довшихъ лѣтъ на потѣху говѡрливои громады курей, що засѣдали тамъ на денный супочинокъ — и що-разъ бѡльше поринали въ землю черезъ збѡльшаючу верству новыхъ трѣсокъ.

Патрикія нѣкто не стрѣчавъ; ѡнъ вѡйшовъ до сѣней, а ѡдтакъ щасливо натрафивъ на гостинну комнату. Тутъ роздягнувъ ся зъ верхнои свиты и переходжувавъ ся важкими кроками, здовжь и поперекъ, похрумкувавъ та наслухувавъ, чи не зближаєся до него кто зъ домовыхъ. Але дарма! Минає десять хвиль, чверть годины... а нѣкого якъ нема такъ нема. Чувъ лишь черезъ зачиненѝ дверѣ, якъ въ сусѣднѡй комнатѣ гримали дверѣ, рыпали шафы, пищали высувки комодъ, тарахкали пуделка та ѡдзывали ся притлумленѝ наклики: „хутко давай! ковнѣрокъ, кафтаникъ, чипокъ!... хутше бо, хутше!“

Мало що не въ пѡвъ годины появилась женщина, знакома намъ зъ подвѡря, приличнѣйше вже одѣта; она зачинила за собою дверѣ а допинаючи єще кѡлька гузикѡвъ ѡдъ кафтаника, промовила зъ причикливымъ поклономъ.

— Господыня дому... а кого маю честь?

— Патрикій Ватровичь, укѡнченый богословъ — ѡдказавъ гѡсть, цѣлуючи пухнату руку газдынѣ.

— Дуже менѣ мило, дуже приятно пѡзнати... прошу, прошу... — и посадила єго на канапѣ. — Чи Антѡнъ то вашь отець?

— Такъ, мѡй отець.

— А то гарный бувъ мужчина въ молодыхъ лѣтахъ, дуже гарный... вы до него зовсѣмъ подѡбнѝ, выкапаный батько! О! вже коло трийцять лѣтъ якъ я єго не бачила, мусѣвъ ся змѣнити; якъ же имъ теперь поводитъ ся?

И розпочались тысячнѝ пытаня, переплѣтанѝ зъ усмѣхомъ та похитуванємъ головы, що звычайно означає увагу и велике заинтересованє ся оповѣданємъ. Патрикій катехитичнымъ способомъ ѡдповѣдавъ на всѣ допыты, що неспиненою течією сыпались однѝ по другихъ.

— Якій же нечаянный, милый гѡсть — скрикнула радо газдыня — и то знакомои родины!... Мушу васъ познакомити зъ моєю семією... Гасю! Гасю! — выголосила и сплеснула въ долонѣ — ходи-но душко сюды!

По довшихъ шептахъ и переговорахъ за дверми, явилась засоромлена панна Гася.

— Се моя найстарша донька, — промовила господыня показуючи рукою на входячу, — се моя права рука въ господарцѣ и перша порада — тай уцѣловала єѣ въ чоло.

Патрикій зѡрвавъ ся зъ крѣсла, але закимъ змѡгъ выконати свѡй поклѡнъ, панна усѣла вже побѡчь своєи матери та перебираючи грубыми пальцями тороки червонои кокарды, що багрѣлась пѡдъ шиєю, несмѣло прислухувалась розмовѣ.

— Теперь забавляй душко молодого гостя, а я выйду прилагодити пѡдвечѣрокъ.

Полишена Гася выглядала якъ розвинена пивонія. Хочь жахливѡсть и несмѣлѡсть давали позѡръ неспѣлости лѣтъ, такъ сама вже будова тѣла наглядно свѣдчила о єи зрѣлости. Була собѣ плечиста, повновида, высока ростомъ и румяна на лици. Постава єи моглабы ще знайти любителѣвъ, такъ обличє не приманювало нѣкого. Чоло низьке, очи малѝ, подовгастѝ, нѡсъ неправильный, приплощеный, уста хочь рожевѝ, але грубѝ и широкѝ, зубы пеньковатѝ зъ значными промичками, а до того ще ряба, мовь мухами высаный цукоръ. Найнекорыстнѣйше выглядало єи лице въ усмѣху; тогды очи десь поринали пѡдъ товстыми повѣками, нѡсъ корчивъ ся въ густѝ морщины, а куточки устъ розбѣгались ѡдъ себе въ найдальшѡй ѡдстои, та ѡдкрывались два ряды жовтавыхъ зубѡвъ.

— Чи маєте товариске сусѣдство округъ себе? — пытавъ Патрикій.

— Досыть товариске — ѡдповѣла спускаючи очи въ землю и мережучи пальцемъ по столѣ.

— Вы певно часто и приятно забавляєтесь.

— Досыть часто и досыть приятно.

— А чи любите забавы, танцѣ, розрывки?

— Досыть люблю.

— То може бѡльше любуєтесь въ лектурѣ?

— И лектуру досыть люблю.

Такихъ *„досыть“* було ще много-много, та они такъ пересытили Патрикія, що ѡнъ почавъ росповѣдати о своихъ сторонахъ, о забавахъ, танцяхъ, выминаючи зберегливо такій момента, що моглибы побудити єй жилку до смѣху. Въ яку чверть годины а може и бѡльше вза-

имнои муки появилась господыня зъ другою панною, що несла скатерку на руцѣ.

— Моя середуща донька, Юнця... Накрывай, душко, до столу и то хутко, бо нашь гость мабуть зголоднѣвъ зъ делекои дороги. — И по тыхъ словахъ оддалилась она знову.

Попереду начеркненый портретъ могбы послужити и для представленя панны Хіонїи — треба бы только подвысшити чоло, доробити правильнѣйшій носъ и звузити трохи уста. Въ загалѣ мала она регулярнѣйшій рисы лица; представлялась въ стараннѣйшомъ и поправнѣйшомъ выданю.

Собесѣдничка Патрикія, користаючи зъ появленя сестры, повстала зъ крѣсла и круть за дверѣ — нѣбы длятого щобъ нести помочь сестрѣ при накрываню... И такъ довшій часъ сидѣвъ Патрикій знову самъ, одинокій въ комнатѣ... Обѣ панны выдали ся ему непринадні, навѣть одразливі, коли згадавъ собѣ на Любовъ. Юлія — а ти обѣ... се небо одъ землѣ. — Колибъ не третя донька — подумавъ Патрикій — справа моя булабы тутъ скончена".

Накрыто до кавы. Посуда що найстараннѣйше выбрана, красовалась на бѣлой скатерцѣ; срѣбні ложочки, цукорниця, пахуща зъ грубымъ кожушкомъ кава... все то наглядно свѣдчило о достоинствѣ прибулого гостя. Патрикія посаджено на першомъ мѣсци, та хочь онъ унимавъ ся и зо смирности усѣвъ на конци стола, такъ господыня перевела его за рамя насильно на почетне мѣсце и посадила передъ сторою, для него нарокомъ прилагодженою склянкою кавы.

— Прошу, дуже прошу, сѣдайте тутъ... тажь вы у насъ гость, дуже м и л ы й гость...

При столѣ не явилась наймолдша донька и господарь дому; сей вѣдай бувъ занятый чимсь дуже важнымъ, коли тричи завозваный не выходивъ зъ своеи комнаты. Тымчасомъ розпочалась розмова. Патрикій часто запытувавъ панны, але они ничь не одказували; завсѣгда мати выручувала ихъ въ одповѣдяхъ и говорливо розповѣдала о сусѣдствѣ, забавахъ, играхъ, затоплюючи часто въ кавѣ вразъ зъ булкою и пальцѣ повыше ногтѣвъ...

Въ половинѣ подвечѣрку озвавъ ся зъ дальшихъ комнатъ грубый голосъ мужчины: „Предсѣ удавъ ся.... удавъ ся! що голова, то голова, а все значитъ: спекульовати, роздумувати..." И войшовъ до гостинноі мужчина сѣдоголовый, заживный зъ добродушнымъ усмѣхомъ, грубыхъ чертъ лица — господарь дому. Не ожидаючи хвилѣ, ажь Патрикій представитъ ся, спытавъ просто зъ дверей:

— А чи умѣете вы наполеоньского пасіянса?

— Нѣ! не знаю точно, але чувъ я, що вымагає больше розваги, нѣжь иншій.

— То власне!... въ томъ цѣла, уважаєте, трудность розвязаня!... Кто небудь не розвяже!... тутъ треба, уважаєте, комбинаторскои головы! А трудный теперь бувъ; перекладавъ я, переставлявъ карты, и анѣ способу... ажь замкнувъ я, уважаєте, до арешту тую прокляту трефову даму и все пошло якъ слѣдъ... уважаєте, гмъ!

Ще колька разовъ одживала опосля розмова о пасіянсахъ, але господыня, котра дуже не любила тои слабои стороны мужа, придавлювала єй въ самомъ починѣ: то здвиганемъ плечей, то вымовнымъ поглядомъ, и звертала бесѣду на иншій предметъ, интересный и для доньокъ. Однакъ доньки не брали якось участи въ розговорѣ; сидѣли супокойно та спускали лишь соромливо очи до землѣ, скольке разовъ спочивъ на нихъ поглядъ Патрикія. Соромливі, тай годѣ!

Въ вечеръ тогожь дня побачивъ Патрикій и наймолодшу доньку, панну Леонію. Леося була то дѣвчина зовсѣмъ иншого успособленя, иншои вдачи — въ нѣчомъ не похожа на свои сестры. Окромъ хисткои, стрункои постати и гарного лица посѣдала ще свободу руховъ, смѣлость въ поглядахъ и певность въ бесѣдѣ. Въ розмовахъ зъ Патрикіемъ не зобувала его пытань колькома, урываными словами, але любила широко и плавно о всѣмъ розповѣдати. Та не досыть того; до тыхъ приманливыхъ свойствъ прилучалась еще въ немалой мѣрѣ и прелесть, котрою умѣла по майстереки воювати и собѣ прихильниковъ подбивати. Легке, прижмурюване очей, солодкій усмѣхъ, звонка и выразиста бесѣда, рухливость и веселость, — все то одличало єй не только одъ сестеръ, але и одъ иншихъ подругъ. Всѣми тыми прикметами умѣла такъ зручно кермовати, що выдались они у неи природными дарами, а не якими штучными набутками. Черезъ те припала она и Патрикію до вподобы; онъ рѣшивъ по довшой розвазѣ, полишитись въ Тричиповѣ...

Коли Патрикій одправивъ конѣ до Левадова, зрадѣла господыня, зрадѣли и доньки, бо се бувъ очевидный доказъ, що котрась зъ нихъ звернула его увагу, що стала ся предметомъ его спостережень.

Господарь дому, о. Губскій, забиравъ голосъ лишь тогды, коли жена предложила ему за высоку позицію грошеву на строѣ доньокъ або на выдатки домовій, — впрочѣмъ бувъ чоловѣкъ тихій и супокойный. Окромъ занятій церковныхъ не втручавъ ся до нѣчого; коло газдовства не заходивъ ся, бо цѣлый тягаръ правленя здавъ на жену. Звычайно переходжувавъ ся онъ по обойстю, городѣ, або цѣлыми годинами выкладавъ въ своѣй комнатѣ пасіянса. Тую розрывку такъ пристрастно полюбивъ, що навѣть въ часѣ приѣзду якихъ гостей не могъ повздержати ся, щобы не стрибнути на колька хвиль до своеи комнаты до любого занятя. И здаєсь, що тогды бувъ найщаслившій, коли розкладавъ на столику карты та зъ выходу пасіянсовъ заключавъ на поведенє своихъ замысловъ, на складъ будучихъ подѣй... Але що то за славній карты були у него! Въ довголѣтнои а пильнои службѣ потратили они вже роги, заокруглялись, пожовкли зо старости и що-разъ больше тратили подъ збольшаючою верствою товщу и бруду знамя свого значеня.

От. Глубскій зовсѣмъ не вглядавъ въ выхованє и образованє своихъ доньокъ; не дбавъ о те, щобъ ихъ головы були заповненій хосенными вѣдомостями — въ томъ вглядѣ спускавъ ся на жену, хочь знавъ, що она не великихъ мудрощей ихъ научитъ. Книжокъ и часописей не любивъ читати; до нихъ мавъ ще одъ наймолдшихъ лѣтъ одразу, котра въ старшомъ вѣцѣ въ значнои мѣрѣ збольшилась. О всякихъ важнѣйшихъ вѣдомостяхъ политичныхъ довѣдавъ ся одъ свого хитрого подлестного дяка, вояка ще зъ 48-ого року, котрый умѣвъ о всѣмъ широко розповѣдати и кождый предметъ интересно представити. Коли назбиравъ сей пѣвець якій новинки зъ поблизького мѣсточка, заразъ повертавъ ся до панъ-отця. Оба выходили разомъ на рундукъ; панъ-отецъ засѣдавъ поважно въ крѣслѣ зъ папафіею на головѣ и синёю хусткою одъ носа на рамени и тарахкаючи пальцями въ табакирку, слухавъ дотепныхъ анекдо-

тично-политичныхъ вѣстей смирного оповѣдача. Скôлько разôвъ звеселивъ ся панъ-отецъ якимъ жартомъ, стôлько разôвъ ôдчинявъ табакирку; нюхавъ попереду самъ табаку, а ôдтакъ просивъ и дяка, котрый спорудживавъ въ табакирцѣ своими широко- и глубокосяглыми пальцями немало спустошеня.

Зовсѣмъ иншу вдачу посѣдала газдыня дому п. Губска; се була женщина рухлива, говôрка, неутихаюча. Цѣлу божу днину звивала ся по обôйстю, бѣгала по всѣхъ кутахъ замашистою ходою, и де не могла дôстати бистрымъ окомъ, тамъ певно засягнула голосомъ. Въ зимовôй и слотнôй порѣ обута въ грубй, юхтовй чоботы, а въ лѣтѣ въ повединчй патинки, вганяла по стайняхъ, стодолахъ, гумнѣ, та удержувала неустаючій рухъ въ цѣлôмъ газдôвствѣ. Все, що тутъ жило, парôбки и дѣвки, трясли ся передъ ѳи физичною повагою и всѣ уважали хутше ѳѣ головою дому, нѣжь самого господаря. Алежь бо и предъѳмчика була тота невѣста! де не могла перевести своѳи волѣ наказомъ, тамъ певне довершила долонею.

Одного вечера лучилось Патрикію бути свѣдкомъ незвычайнои енергіи газдынѣ. Повертаючи смеркомъ въ довшого проходу, почувъ сильный крикъ зъ коровячои стайнѣ. Крикъ не устававъ, а збôльшавъ ся, прибиравъ що-разъ бôльше цѣху розпачливого наклику о помôчь. Уявляючи собѣ Богъ знае яке нещасте, побѣгъ Патрикій хутко до стайнѣ, переступивъ порôгъ и побачивши, якъ газдыня закутавши свои пальцѣ въ здорову чуприну Юрка, зôгнула ѳго въ дугу, та прискореным вымахомъ вычислювала удары на ѳго карку. Юрко кричавъ, що мавъ силы, рвавъ ся, та ничь не помогло; ажь въ кôнци сѣпнувъ ся сильно, не зважаючи и на своѳ волосѳ, выдеръ ся зъ неприязныхъ рукъ и выбѣгъ на подвôрѳ. Тутъ ставъ пригладжувати обома руками насторошену чуприну та засмѣявъ ся гомоннымъ реготомъ.

— Тримайте ѳго, — скрикнула озлоблена газдыня до Патрикія — я ѳго научу смѣяти ся! Я умилосердилась надъ тымъ пройдисвѣтомъ, тымъ приблудою, приняла ѳго обдертого, нужденного, мовъ зъ хреста знятого, а пригляньте ся, якъ теперь выглядае: мовь той бурый медывѣдь въ полонинѣ! Я дивую ся, чому коровы потратили молоко, чому служниця приноситъ о пôвъ саганка менше, якъ передше, а то той дикій лютвôръ... высмокчуѳ що-дня молоко... Я тобѣ, я тебе! — и пустилась за Юркомъ.

Але сей не выжидавъ наближеня своѳи неприятельки, метнувъ ся до брамы, югнувъ на улицю и бôльше не повертавъ до своихъ хлѣбодателѣвъ.

Задля ощадности спровадживала панѣ Губска всякого рода ремѣсникôвъ до дому и казала тутъ всѣ рѣчи робити. Въ часѣ побыту Патрикія пересиджувавъ тамъ швець зъ поблизького мѣсточка, панъ Швадроньскій, котрый своими руками обшивавъ ноги отцѣвъ, матокъ и молодого зарыбку въ цѣлôй околици. Окрôмъ славы, яку придбавъ собѣ яко справный майстеръ, тѣшивъ ся ѳщѳ прихильностю многихъ сельскихъ газдынь, бо знавъ точно генеальогію и подѣ всѣхъ околичныхъ домôвъ въ якихъ двохъ або бôльше поколѣняхъ. Панѣ Губска була одна зъ найцѣкавѣйшихъ женщинъ; любила знати, що дѣѳ ся навкруги, и тому зъ пристрастною цѣкавостю выпытувалась о всѣмъ шевця, такой притьма сидячи коло него. Неразъ и кôлька годинъ тревали такй розговоры...

— А чи знаѳте, panie Швадроньскій, що стало ся зъ Павлиною, донькою Равлевича?

— Ага! зъ тою, що выйшла за учителя сельского? гарна то була панна — трохи пустѣйка, але доброго серця...

— То вы ѳи добре не знаѳте! Хочь то своячка мого чоловѣка, але сказати правду, така вамъ недобра, нелюдяна, злôсна, а сплетница, що нѣкого не пропустила безъ обмовы. Бувало все насмѣваѳ ся зъ моихъ доньокъ... але Богъ ѳѣ за те покаравъ! Влюбила ся въ учителю и выйшла за него, не зважаючи нѣ на слезы матери, нѣ на розумнй просьбы ôтця...

Швець, сидячи на выжолобленôмъ стôльчику, въ закочеными по лôктѣ рукавами, похиливъ щѣтинясту голову надъ роботою, та ковтаючи клевцемъ по невыготовленôмъ ще чоботѣ, слухавъ терпеливо всѣхъ тыхъ росказôвъ газдынѣ...

Панѣ Губска наймолодшои доньки не любила задля ѳи неуступчивости, а часто и цѣлковитого нехтованя ѳи волѣ. Коли обѣ старшй пôддавались ѣй безъусловно и не спирались въ нѣчôмъ, наймолодша бажала завсѣгды руководитись своими думками.

— О моя Гася и Юнця — мовила часто газдыня до Патрикія, — то дѣвчата ангельскои доброты: податливй, смирнй, слухнянй, згôдливй — а що вже наймолодша, то нѣ! трохи упôрлива, самовôльна. Та хочь серце у неи добре, такъ звихнулась въ школѣ — тамъ защепилось въ нѣй зло. Тй теперѣшнй дѣвочй школы затлумлюютъ смирнôсть, нѣжнôсть и поважанѳ до старшихъ, а защепляютъ злй норовы; охоту приподобаня, строѳня, дармованя...

— Може то не въ кождôй школѣ такъ дѣѳ ся... — запримѣтивъ Патрикій.

— Въ кождôй, майже въ кождôй, де учителькою панна... Бо то, знаѳте, що не выкипѣлый горнець, въ нѣмъ буритъ ся дозрѣле вже чувство, котре ôдвертаѳ увагу ôдъ науки а пре серце въ иншу сторону. Чи увѣрите, що въ школѣ, котру посѣщала моя донька, посылала учителька выбранй ученицѣ-повѣрницѣ зъ листами до своихъ своякôвъ? Чи увѣрите?... а предсѣ правда!... Велике зôпсутѳ! Нынѣ не можна и на хвилю выпустити доньку, зъ пôдъ своѳи опѣки и я, хотьбы ще мала десять доньокъ, не повѣрю вже жаднои теперѣшнôй школѣ. Найлѣпшій примѣръ маю на своихъ доньках: старшй объучала я сама, то покôрливй, а вже Леося, що росла кôлька лѣтъ мѣжь товаришками, упôрлива... Але она маѳ добре серце и я ѳѣ ще справлю на добру дорогу, закимъ наспѣѳ часъ до ôддаваня...

Не мило дôткнула ся бесѣда Патрикія; ôнъ видѣвъ въ нѣй догану для Леосѣ, котра предсѣ припала ѳму до вподобы. Ôнъ зауважавъ, що мати щиро бажаѳ, ôддавати свои доньки въ тôмъ порядку, въ якôмъ они сей свѣтъ побачили. Такимъ родомъ гадки ѳго стали въ суперечцѣ въ думками матери; ѳго перло въ одну сторону, а змаганя матери ишли въ другу. Поки що, загадавъ Патрикій ще пождати, ажь выяснитъ ся бôльше ѳго положенѳ та поки близше спôзнаѳ душевнй прикметы своѳи выбранки.

(Дальше буде.)

## ГОЛУБЪ ВАНДРÔВНЫЙ.

(*Ибсля Брема — подавъ Вол. Шухевичь.*)

Спостереженя надъ звычаями и обычаями вандрôвного голуба зачисляютъ Европейцѣ до баёкъ. Имъ дивнымъ выдаѳ ся, коли чуютъ, що тй голубы такъ густыми „*верствами*“ лѣтаютъ, що ажь затемняютъ сонце, що цѣлй лѣсы пôдъ тягаромъ ихъ великои масы нищатъ ся, що они великôй

части людей и звѣрятъ на прикормъ служатъ и ланы цѣлыхъ околиць пустошатъ. А предсѣ всѣ тѝ вѣсти и въ малôй части не высказуютъ еще всего, що знаємо о тыхъ птицяхъ.

Голубъ вандрôвный летитъ надзвычайно скоро. Свои вандрôвки ôдбуває ôнъ лишь задля корму, проте не выбирає собѣ постоянного мѣсця, тôлько задержуєсь тамъ, де находитъ поживу, и то лишь на такъ довго, якъ довго єи стане, почôмъ ôдлѣтає дальше, щобы доперва по многихъ рокахъ назадъ въ опущенѝ стороны вернути ся. Надзвычайна сила и скорôсть лету тыхъ голубôвъ оказуєсь зъ численныхъ досвѣдôвъ. Въ околици Нового Іорку забито кôлька голубôвъ вандрôвныхъ, котрыхъ волє повне було рижу, а той могли они лише на поляхъ Ґеоргіи и Каролины спожити. Позаякъ они скоро травлятъ, такъ що спожитый кормъ въ протягу 12-и годинъ цѣлковито розкладає ся, то выходитъ зъ того, що они въ протягу 6. годинъ 300—400 миль англійскихъ або милю въ минутѣ летѣли (миля англійска рôвнає ся пятôй части австр. милѣ). Пôсля сего рахунку не потребовалибъ они и 3. днѣвъ, щобы зъ Америки прилетѣти до Европы.

Англичанинъ Вильсонъ оповѣдає, що ôнъ въ часѣ подорожи по Америцѣ одного разу ранкомъ спостерѣгъ множество голубôвъ, котрѝ то меншими то бôльшими „верствами“ на всхôдъ летѣли; около першои годины почали они вертатись, але такими масами, що ажь сонце затемнилось; летѣли въ высокости до 100′ надъ єго головою, въ кôлька, а може и кôльканайцять верствъ однѝ надъ другими, такъ що одинъ выстрѣлъ зъ ручницѣ бувбы безперечно тôлько положивъ, скôлько зеренъ шроту въ набою було. Маса та розтягалась въ право и въ лѣво такъ далеко, доки око сягало, а всюда однаково густо ихъ було. Вильсонъ сидѣвъ бôльше якъ годину на мѣсци, цѣкавый дôзнатись, якъ довго летѣти будутъ, але маса та не уменшалась, тôлько збôльшалась; о 4. годинѣ число ихъ єще не уменшилось, ажь около 6. годины перервалась цѣла та жива хмара, и ôдтеперь летѣли они лишь урываными верствами, котрѝ що разъ зменшувались.

Иншій подорожный стверджає се оповѣданє и додає, що ôдходы голубôвъ спадали якъ густый снѣгъ на землю, а позаякъ летѣли они черезъ 3 дни, покрылась земля пôдъ ними грубою верствою навозу. Все що жило, узброилось и неустанно було лишь чути стрѣлы, котрѝ таку масу голубôвъ понищили, що мешканцѣ и гдеякѝ домашнѝ звѣрята черезъ двѣ недѣлѣ кромѣ мяса и сала голубôвъ ничь иншого не ѣли.

Летучу верству голубôвъ въ приближеню можна обчислити. Коли приймемъ, що она займає въ широкости одну милю, и що голубы летятъ неустанно зъ однакою скоростею 3. годины, то одержимо простокутникъ о 180□ миль англ. Почислѣмъ на одинъ метръ квадратовый лишь два голубы, то окажесь, що вся маса голубôвъ складаєсь зъ одного биліона и стопятнайцять тысячь мілiонôвъ штукъ. А коли зважимо, що кождый голубъ на добу найменше $^1/_4$ литри зерна зъѣсть, то цѣла верства голубôвъ спотребує денно близько три мілiоны гектолитрôвъ.

Якъ довго корму не бачатъ, летятъ вандрôвнѝ голубы высоко и опускаютъ ся лишь часомъ, мовбы яка фаля, низше, щобы зновь взнестись высоко. Добачивши кормъ, окружаютъ околицю, якбы хотѣли розвѣдатись, чи стоитъ труда остановитись. То круженє и фалёванє въ воздусѣ представляє пречудный видъ, бо тогды видно ихъ то зъ боку то зô споду и онѝ выдаютъ ся то пурпуровѝ то синѝ, одвѣтно до убарвленя перъ, котрыми покрытѝ.

Надъ лѣсомъ летятъ вандрôвнѝ голубы низько. Оку здає ся, що они скрываютъ ся въ листю и зновъ вырынаютъ, взносятъ ся высоко и зновъ опадаютъ, а часомъ якбы сполошенѝ лопотятъ крылами и мовь стовпъ взносятъ ся у гору, по чôмъ спускаютъ ся легко и зъ повагою на землю. Передовсѣмъ они перешукуютъ лѣсъ та глядятъ за жолудею та жиромъ; тогды лѣсъ такъ очистятъ, що нѣгде и зерна не найдешь. При поживлѣню суть въ загалѣ дуже пажерливѝ. Около полудня сѣдаютъ на дерева, щобы спочати и стравити, а вечеромъ вертаютъ назадъ, неразъ и кôлькасотъ миль далеко.

Придивѣмъ ся теперъ мѣсцю, де голубы вандрôвнѝ звычайный ôдбуваютъ свôй нôчлѣгъ. Єсть нимъ звычайно лѣсъ, кôлька миль широкій; нема въ нѣмъ нѣякихъ корчôвъ, тôлько самѝ великѝ дерева очищенѝ зъ тонкого галузя та листя. За дня нема въ нѣмъ и одного голуба. Пôдъ вечеръ приходитъ богато людей зъ возами, ручницями и иншими прирядами, та уставляютъ ся по краяхъ лѣса. Декотрѝ приганяютъ череды безрогъ зъ далекихъ сторôнъ, щобы ихъ годовати мясомъ голубôвъ. Навкруги лѣса занятѝ люде соленємъ мяса голубячого и ладованємъ до бочокъ, а коло нихъ всюда лежатъ цѣлѝ купы тыхъ птицъ. Въ цѣлôмъ лѣсѣ гною голубячого кôльканайцять центиметрôвъ высоко, мовбы снѣгъ збитого. Всюда дерева повгинанѝ, галузя поломанѝ, якбы буря лютила ся; все показує, що маса птицъ, котра ту перебувала, була безчисленна.

Вже пôдъ вечеръ лагодятъ ся всѣ присутнѝ на принятє голубôвъ: однѝ зъ желѣзными горшками, въ котрыхъ сѣрка находитъ ся, другѝ зъ факлями, нншѝ зъ козубами, иншѝ зъ друками, або ручницями. По заходѣ сонця доперва даютъ ся чути голосы, котрѝ прилетъ голубôвъ вѣщуютъ. Хотяй єще далеко, хотяй око єще не добачає, а вже въ воздусѣ даєсь чути лопотъ, якбы яка замѣть снѣгова наближалась. Въ однôй хвилѣ вже и починаютъ спускатись на лѣсъ, але рôвночасно тысячи ихъ гине пôдъ ударомъ друкôвъ. Деякѝ люде кладутъ огонь — передъ очима отвираєсь пречудный, а заразомъ и страшный видъ: галузя и дерева мовбы кто облѣпивъ голубами, нѣгде не узришь и кавалочка коры, хиба на долѣшнôмъ пни. Галузя ломятъ ся пôдъ тягаромъ, а спадаючи въ долину забиваютъ велику масу голубôвъ, що посѣдали були на низшихъ галузяхъ, и порываютъ цѣлѝ сотнѣ за собою на землю. Лопôтъ и трескъ такій, що стрѣльцѣ навѣть не чуютъ выстрѣлу власнои ручницѣ, лишь блескъ свѣдчитъ, що выпалила. Нѣкто въ ту пору не поважуєсь въ глубь лѣсу, на мѣсце знищеня. Безрогъ заганяютъ до загороды, и ажь ранкомъ пускаютъ ихъ на жиръ, бо до самои нôвночи прилѣтаютъ все новѝ масы, якъ и по заходѣ сонця.

Надъ ранкомъ кôнчитъ ся ловля. Ще лише мрѣє, а вже ôдлѣтаютъ голубы (въ иншу скорону, нѣжь прилетѣли). Коли сонце зôйшло, остались лишь тѝ, що летѣти не могли. Теперь даєсь чути вытє вовкôвъ, лисôвъ, рысѣвъ, медвѣдвъ, кугуарôвъ и иншихъ звѣрятъ; до ихъ товариства долучуєсь велике число орлôвъ та иншихъ птицъ, щобы добычею дѣлитись, котрои одно другому зовсѣмъ ту не завидує, бо одно передъ другимъ безпечне — всѣ въ згодѣ и гармоніи. Рôвночасно починає и чоловѣкъ, причина того страшного знищеня, збирати добычь. А коли вже, кто кôлько хотѣвъ, узбиравъ, пускаютъ безрогъ, щобы остаточно вызбирали остатки страшного спустошеня.

Подôбне, спустошенє дѣєсь и на мѣсцяхъ, де молодѝ вандрôвнѝ голубы выводятъ ся. Мѣсце ихъ находитъ ся звычайно тамъ, де легко добути поживы, найчастѣйше недалеко воды. Лѣсъ, въ котрôмъ молодѝ выводятъ ся, займає

часомъ до 1000 моргôвъ; нѣ однои травицѣ не узришь въ нѣмъ, а на деревѣ держатъ ся лишь великій галузи, що пôдъ тягаромъ великого числа гнѣздъ не поломились; такожь нѣ листочка не найде на галузяхъ. Слѣды такого спустошеня видно єще и по кôлькохъ рокахъ, тому то въ тыхъ сторонахъ часто подыбаєшь лѣсы, де и травицѣ не слѣдно.

Гнѣздо будуе собѣ той голубъ въ лѣсѣ на деревѣ; оно уложене на двохъ галузяхъ на вкрестъ и зроблене зъ хворосту. На однôмъ деревѣ буває часомъ сто и бôльше такихъ гнѣздъ. Лишь сама самиця высиджуе яйца, а самець годує єѣ зъ великою любовю и старанемъ. Старй зъ початку годуютъ пару своихъ молодыхъ, а коли тй пôдросли, ôдлѣтаютъ родичѣ, по чôмъ всѣ молодй лучатъ ся и вже осôбну становлятъ громаду. Якъ вже дôйдутъ до цѣлковитого розвою, лучатъ ся въ масы зъ старшими.

Скоро молодй выклюютъ ся, заходятъ туда люде зъ сокирами, пилами, и обтинаютъ галузя та цѣлй дерева, на котрыхъ въ безчисленнôй масѣ гнѣзда находятъ ся. Зъ пнями та галузями спадаютъ и молодй голубы на землю, але многй по упаденю забиваютъ ся.

Рôвночасно зъ чоловѣкомъ появляютъ ся орлы и иншй звѣрѣ; люде приганяютъ зновъ безрогъ, котрй теперь въ лѣсѣ безперестанно остаютъ ся, живлячись яйцями та молодыми голубами. Индіяне пакуютъ неживй голубы до бочокъ, солятъ ихъ и тымъ заосмотрюютъ ся на довгій часъ въ мясо.

Мимо тыхъ ловôвъ маса вандрôвныхъ птицъ не зменшає ся. Досыть сказати, що на торзѣ въ Ню-Іорку платятъ одного голуба, на нашй гроши, по $1^1_2$ кр.

## ГАЛИЧИНА ВЪ ПЕРШÔМЪ РОЦѢ ПО РОЗБОРѢ ПОЛЬЩИ*).

Въ послѣднихъ дняхъ Грудня року 1773 шляхта галицка зъ всѣхъ сторонъ краю спѣшила до бôльшихъ мѣстъ, завозвана туды, пôдъ загрозою всѣлякихъ можливыхъ каръ, „ц. к. дистриктовыми (повѣтовыми) директорами“. Вже на кôлька днѣвъ передъ тымъ явивъ ся въ кождôмъ дворѣ и двôрку шляхоцкôмъ дистриктовый возьный зъ письменнымъ наказомъ, щобы въ означенôмъ дни всѣ шляхтичѣ ставили ся нехибно до дистрикту.

Збôръ бувъ важный и вымагавъ незвычайныхъ приготовлень такожь изъ стороны дистриктовыхъ директорôвъ. Одвѣтно до тогдышного припису кождый такій директоръ казавъ себе гладенько оголити, выпудровавъ якъ-слѣдъ перуку, сплетеный „гарцопфъ“ перевязавъ святочною стяжкою, убравъ ся въ довгій фракъ мундуровый и вправлявъ ся цѣлыми днями въ укладаню лиця въ найповажнѣйшй, найторжественнѣйшй морщины, якихъ тôлько вымагала „уряднича мина“; зверхъ того будынокъ урядовый вымывано завзято, а двоголового орла пристроєно въ зелену хвоину. Панъ директоръ старанно выпытувавъ ся всюды, якй вина шляхта єго округа найрадше спиває и якй стравы наймильшй для шляхоцкого жолудка?

На день 29 Грудня 1773 припадала урочистôсть зложеня вѣрнопôдданьчои присяги. До присяги були обовязанй: священьство, шляхта, мѣста, мѣсточка и села, и громады жидôвскй.

Зъ священьства присягали: архіепископы, епископы, пралаты, деканы капитульнй, опаты, провинціялы монастырѣвъ мужескихъ и повномочники монастырѣвъ женьскихъ. Всѣ они присягали за себе и за весь пôдвластный клиръ.

Мѣсточка и села збирали ся не въ мѣстѣ дистриктовôмъ, а въ мѣстцевости найдогôднѣйшôй. До присяги ставати мусѣвъ кождый селянинъ и кождый мѣщанинъ, проте здвигъ народу бувъ всюды дуже великій. Роту присяги всѣ мусѣли въ голосъ повторяти и праву руку пôднести до горы. Зборамъ проводили бурмистры и мандаторы. Документъ зъ ôдбутого акту пôдписували дѣдичѣ (або ихъ мандаторы) и три найстаршй члены громады. На зломанє присяги вызначена була кара: Verlust Hab und Gut's, auch nach Umständen seines Lebens selbstens.

Головну увагу звернуло правительство на присягу польскои шляхты, бутнои и бундючнои, що недавно єще проживала часы „золотои вольности“. Тй не по серцю були рôжного рода „Befehle, Verordnungen, Strafboten, Vorladungen, Cirkuläre, Paragrafe“; не по серцю тй всякого рода урядники: Чехи, Словаки, Wasserpolak-и и Нѣмцѣ, що въ пору занятя Галичины вразъ зъ совѣтникомъ губерніяльнымъ Кочіяномъ хмарою зъѣхали були до Галичины.

Правду сказати, нашесть чужосторонныхъ урядникôвъ, хочь и конечна, але не була корыстна для нашого краю. Чужинцѣ не знали добре нѣ языка, нѣ звычаѣвъ тутешнихъ, а до того въ великôй илькости були то индивидуа загадочнои натуры, часто безъ моральныхъ засадъ, пролетаріятъ бюрократичный, котрый годѣ було гдеинде помѣстити. Спѣшили они въ нову австрійску провинцію, щобы чимъ скорше забогатѣти и высшихъ достоинствъ дослужити ся.

Межи новыми урядниками а шляхтичами приходило часто до авантуръ. Дистриктовый директоръ Львôвскій, Фердинанди, заѣхавъ разъ до дому одного шляхтича на селѣ и при суперечцѣ ударивъ єго бичемъ. Шляхтичь розгнѣваный казавъ замкнути директора на цѣлу нôчь до стайнѣ, а ôдтакъ звязати и ôдставити до Львова.

Шляхтичь Бобровскій ѣдучи стрѣтивъ „крайскапитана“, убраного въ синій фракъ, въ жовту камизельку и такіжь шаравары и уфризованого въ пуклѣ, якбы въ пистолеты, зъ котрыхъ выглядали гвоздики. Той крайскапитанъ ударивъ шляхтича бичемъ за те, що не уступивъ єму зъ дороги. Бобровскій розгнѣвавшись, хопивъ за стрѣльбу и стрѣливъ до Нѣмця.

Бутный шляхтичь Годскій, знаный зъ авантуръ зъ старостою Канёвскимъ, наказавъ якъ найострѣйше своѣй службѣ, щобы нѣ урядовыхъ писемъ нѣ урядникôвъ до него не допускати. Якійсь урядникъ Ганъ прибувъ на комисію до Ярычова, розтаборивъ ся выгôдно въ комнатахъ Годского, убравъ ся въ „шляфмицу“ и закуривъ люльку. Годскій казавъ трійцятёмъ зъ своѣи службы поубирати ся такожь въ „шляфмицы“, позакурювати люльки и такъ удати ся до комнатъ занятыхъ Нѣмцемъ. Ганъ гнѣвавъ ся и грозивъ, служба єго наслѣдувала; Ганъ утѣкъ до другого покою, служба за нимъ.. Въ кôнци пострашено Гана, що Годскій хоче єго въ колодязи утопити. Перестрашеный урядникъ при помочи жида хотѣвъ утечи, але єго заарештовали двораки и „яко волоцюгу и о крадѣжь посудженого“ ôдставили до уряду. Тойже Годскій разъ на гостинѣ у губернатора хопивъ Львôвского крайскапитана за ковнѣръ и выкинувъ за двери.

Гнѣвъ шляхты найбôльше звертавъ ся на крайскапитанôвъ, бо тй найгôрше докучали такъ грошевыми карами, якъ и арештами, а часто и нечуванымъ легковаженемъ. Такъ н. пр. бережаньскій крайскапитанъ вôзвавъ бувъ всѣхъ шляхтичѣвъ свого округа на означеный день и годину до уряду, пôдъ грозьбою арешту и кайданъ. Коли всѣ зъѣхались и довгій часъ начекали ся въ передпокою, явивъ ся наконець крайскапитанъ и запытавъ: „Чи всѣ приѣхали?“ — „„Всѣ““, одвѣтили шляхтичѣ. — „А чи заховуєте вы при-

*) Гл. Galiciana Вол. Лозиньского.

писы цѣсарскій?“ — „„Заховуємо““. — „Ну, то ѣдьте назадъ до дому“, була одповѣдь.

Въ Вѣдню знали о обопольной ненависти шляхты и урядниковъ и проте выдано наказы до всѣхъ урядовъ, щобы на будуще выстерѣгати ся всего, що шляхту моглобы безъ потребы дражнити. Прихильность ряду до Галичины мала найти повный выразъ въ дни 29 Грудня, коли край складавъ вѣрноподдапьчу присягу.

Зразу хотѣло правительство скликати всю шляхту до Львова, але зъ боязни передъ численнымъ зборомъ обдумано иншій способъ. Наперед шляхта кождого дистрикту выбирала двохъ депутатовъ; ти депутаты дистриктовй зъѣзджали ся до своихъ циркулювъ и зъ посередъ себе выбирали 6 депутатовъ — и доперва ти „циркулярни депутаты“ удавались до Львова и тамъ именемъ Галичины складали присягу подданьства и вѣрности.

Закимъ одбувъ ся выборъ делегатовъ дистриктовыхъ, мавъ п. директоръ промову до шляхты въ языцѣ латиньскомъ. По выборѣ слѣдовавъ бенкетъ и тоасты.

Циркулярныхъ депутатовъ зъѣхало ся до Львова 42, по 6 зъ кождого округа. Гдеякій делегаты попривозили зъ собою повномочія зъ просьбою о затверджене давныхъ шляхоцкихъ привилеѣвъ, о задержане давного розкладу податковъ, о наданє правъ на взборъ тыхъ, якій посѣдала шляхта угорска и т. д.

Цѣкавымъ епизодомъ цѣлои церемоніи вѣрноподдапьчои була та обставина, що присягали не лишь самій шляхтичѣ, але присягати мусѣвъ такожь самъ послѣдній король польскій Станиславъ Августъ (бодай черезъ окремого повномочника.)

По доконаной присязѣ тогдышній намѣстникъ Галичины графъ Пергенъ предложивъ министерству списъ шляхтичѣвъ, котрій найбольше одзначили ся добрымъ и лояльнымъ своимъ поведенемъ и черезъ те заслужили собѣ „на промоцію“. Гдеякій шляхтичѣ, якъ графъ Потоцкій, самій просили о наданє титулу ц. к. тайныхъ совѣтниковъ за здѣланій услуги.

Зъ польскихъ шляхтянокъ одзначились княгиня Кантакузена, права рука намѣстника, и графиня Мошиньска; перша за свою прихильность до Австріи одержала дожи зненну платню 1000 талярovъ рочно, друга (на власну просьбу) ордеръ звѣздного креста.

---

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

(Дальше.)

Хотя въ томъ Ганѣ половина дороги зъ Рогатіци, то дальша ѣзда йшла вже легше, бо близько три милѣ зъ горы. Спадъ зъ послѣднои горы єсть дуже стромкій и веде понадъ пропастею, проте треба було злѣзти зъ коня и ити пѣшки. За годину бувъ я вже на прекраснomъ, великомъ, зъ тесаного каменя збудованомъ мостѣ понадъ рѣкою Дріною, що становитъ границю межи Босніею и Сербіею. Мостъ сей о 9-и филярахъ збудованый великимъ везиромъ Соколовичемъ въ 17. вѣку, якъ и домъ недалеко остаючій въ розвалинахъ а призначеный для богомольцѣвъ магометаньскихъ. По серединѣ моста єсть домокъ деревляный, где мѣститъ ся стражь мостова, котрой по давному звычаю кождый селянинъ, що ѣде зъ деревомъ на кони, по одному полѣну кидає. Стѣна одна того домку єсть мурована, а турецкій написъ всказує на лѣто збудованя. Дріна въ Вишеградѣ вже добре широка и плыне то зъ шумомъ то тихо; вода чиста, темно зелена; гдекуда горы такъ близько присуненій до рѣки, що нѣ стежинки вольнои нема. Купати ся въ Дрінѣ не можна, бо и въ горяче лѣто вода дуже зимна.

Мѣсточко Вишеградъ на правомъ березѣ Дріны маѣ одну улицю поздовжну на рovнинѣ, прочій домы, особливо сербскій, побудованій на горѣ; одна часть мѣста находитъ ся за рѣчкою Ерзавою. Я подыбавъ тутъ надъ 200 домовъ деревяныхъ порозвалюваныхъ, а 48 домовъ заняло було войско, закимъ бараки побудовано. Въ Вишеградѣ припало менѣ 5 мѣсяцѣвъ бути, одъ Сѣчня до конца Мая 1881, недовго по занятю Нового Базару.

Таблицѣ написовй улиць и числа домовъ въ Вишеградѣ споряджено зовсѣмъ на вѣденьскій ладъ; було и якихъ 12 лѣхтарнь, котрій одъ бѣды свѣтили въ ночи. Всѣ улицѣ шутровано и въ досыть добромъ станѣ утримовано, такожь збудовано на Ерзавѣ новый мостъ. Магометане маютъ тамъ три джаміи, зъ котрыхъ одна була тогды заповнена живностями для войска. До 200 христіянъ восточныхъ, Сербы, не мали власнои церквы, лишь давную *кулю* т. є. стражницю, домокъ, на котромъ и креста не було. Дошка желѣзна, въ котру ударяютъ мѣсто въ дзвоны, вказувала, на призначенє сего дому. При сѣй церковцѣ два попы сербскій, але Службы божои тамъ не служено. Католиковъ тукраєвыхъ, якъ въ загалѣ въ восточной Босніи, нема.

Людность христіяньска мѣстцева страшенно убога. Въ чаршіи (торговой улици) кромѣ колькохъ Сербовъ, купцѣвъ зъ Ужіце (найблизшого мѣсточка въ королевствѣ сербскомъ), мѣстцевыхъ майже жадныхъ не найдешь; тамъ майже самій Магометане, але найбольшій склепы маютъ шпаніольскій жиды, хоть ихъ числомъ небогато. Женщины по европейски одѣтои я въ першихъ тыжднхъ свого побыту навѣть не бачивъ.

Жиды зъ Галичины и Угоръ позакладали въ Вишеградѣ повно гостинниць, кавярень и пиварень подъ найшумнѣйшими именами великихъ мѣстъ, коронованыхъ особъ, воєводъ, хочь всѣ ти заклады ледви зъ найгоршими шинками нашими конкуренцію выдержатъ (за чиншь нужденного дому платитъ гостинникъ 1200 зр. рочно); такожь заимпровизовано гдекуды и кругольнѣ. Се головній змѣны въ щоденномъ житю боснійского мѣста, вызванй потребами Австрійцѣвъ — все проче иде звычайнымъ ладомъ давнымъ.

Объявовъ житя тутешного не було много. Що середы єсть тутъ торгъ; тогды побачити можна людъ зъ окрестности. Множество бѣдного, ажь счорнѣлого народу — а бувъ тогды голодный рокъ — облягало староство, щобы достати колька кило кукурузы або рижу, котре правительство казало выдавати; на торзѣ можна було видѣти и хлѣбъ зъ травою печеный. Въ загалѣ мало продуктовъ зношено до мѣста на продажь — качокъ и гусей зовсѣмъ тамъ нѣтъ, а индиковъ, що по другихъ частяхъ Босніи єсть подостаткомъ, тамъ навѣть не було.

Людъ въ томъ повѣтѣ, о скольско се менѣ въ дорозѣ до Прібоя можь було сконстатовати, мешкає въ дуже нужденныхъ хатахъ, горшихъ якъ въ повночной Босніи. Хотяй въ повѣтѣ вишеградскомъ не було нѣ 1878 нѣ 1882 повстаня, однакъ вся окрестность яко погранична зъ Сербіею и Турціею носитъ и доси видимій слѣды спустошеня послѣдныхъ воєнъ, особливожь зъ року 1876. Много хатъ тогды спалено, а бѣглецѣ за поворотомъ зъ Сербіи позводили шалашѣ буряномъ крытій и ведутъ такъ нужденно своє житє и доси.

Зо двѣ годины одъ Вишеграду лежитъ одна церковь мурована въ руинахъ, а чверть милѣ дальше одна джамія, спалена, зъ надломанымъ минаретомъ. Прібой цѣлкомъ спа-

леный, окрôмъ кôлькохъ домôвъ, такъ що муеццінъ пôдъ дерево до милитвы кличе.

Зъ объявôвъ общого житя пôднести годитъ ся торжества, зъ якими Магометане повертаючихъ зъ Мекки богомольцёвъ витаютъ. Цёлй процесіи обводятъ ихъ черезъ мѣсто, а „*ходжп*“ спёваютъ якбы зъ нотъ зъ якогось паперу, и цёла маса народу ôдъ часу до часу разомъ выдає выкрики.

На Рôздво и Великдень бувъ я прошеный до кôлькохъ домôвъ христіяньскихъ. Въ гостинныхъ комнатахъ була пôдлога застелена болгарскими килимами, а наоколо стѣнъ подушки до сидженя; въ хатахъ дуже чистенько, люде прибранй по святочному неустанно то приходили то выходили, тôлько коротко задержуючись въ кождôмъ домѣ. Звычайно, жены, або дёвчата дому, обносятъ на таци въ дрôбнй куски покраяне мясо вепрове, бараняче, где-що зъ печива, ôдтакъ „*ракію*“ (горёвку дома роблену изъ сливъ) и червоне вино. Такй обносины повтаряютъ ся кôлька разôвъ около гостей, що побôчь себе сидятъ на подушкахъ, при чôмъ богато желаня, богато спёвôвъ — такъ „Многая лѣта“ якъ и тропарôвъ на Рождество и Воскресеніе. Свяченя пасокъ не знаютъ на Великдень, тôлько крашанки єще въ модѣ. Дѣти въ дарунку приносили менѣ крашанки ажь до дому.

Христіяне не могли давнѣйше своєи вѣры явно вызнавати, проте урадовалась теперь людноôсть христіяньска, коли видѣла, якъ на Іорданъ на Дрінѣ войсковый священикъ святивъ воду при ôдголосахъ войсковои музыки, при выстрѣлахъ и при участи такъ офицерôвъ гарнизону якъ и урядникôвъ. Зарôвно и Воскресна Утреня (для войска) зъ обходомъ принадила множество Сербôвъ, котрй тиснули ся до цёлованя креста. Та хотя войско церкви не мало, але престолъ, зелено и цвѣтами прехорошо убраный, любо предста влявъ ся зрѣтелеви и мавъ якъ найлучше вліяніе на побожныхъ людей.

Въ Цвѣтни року 1880 ôдходивъ зъ Вишеѓраду рускій полкъ Пармы. Ôнъ бравъ участь въ окупаціи Босніи, бувъ въ битвѣ пôдъ Брекою, где 100 людей одного дня стративъ, ôдтакъ бувъ и при занятю Новобазарского повѣту. При ôдходѣ зъ Босніи почтено намять полягшихъ и умершихъ въ Босніи товаришёвъ и выставлено на скалѣ, при входѣ до Вишеѓраду, великій деревяный крестъ, а пôдъ сподомъ въ скалѣ затоплено плиту изъ сивого мармора зъ золоченымъ написомъ. Посвяченє сего креста ôдбуло ся величавымъ способомъ. По ôдслуженю св. литургіи войсковымъ капеляномъ передъ престоломъ нарочно до того пристроєнымъ двигнувъ ся ходъ къ кресту. При звукахъ музыки поступавъ полкъ на мѣстце призначене коло креста, а вся знать Вишеѓрадска брала участь въ тôмъ торжествѣ. Стежка серпентинова, ведуча на скалу, була обставлена деревцями смерековыми, межи котрыми звисали зеленй гирлянды, попереплётанй цвѣтами. Вхôдъ до того зеленого ходника становила брама тріюмфальна зъ зелени зъ написомъ 24. Священикъ и вся знать выйшли зъ однои заимпровизованои каплицѣ, що на однôмъ выскоку скалы здвигнена, и тамъ ôдбувъ ся чинъ посвяченя, при кôнци котрого выйшли мы до креста и тамъ єго свяченою водою покроплено. Прекрасный видъ представлявъ ся, коли нашй мужнй воины корячись передъ Всевышнимъ при благословеню поуклякали и дяковали, що перебувши тяжкй хвилѣ могутъ повернути въ край рôдный. Вояки, пращаючись зъ своими помершими товаришаки, украсили всѣ гробы дернями и выложили на гробѣ кождого вояка крестъ зъ малыхъ круглыхъ камѣнчикôвъ и и на кождôмъ надгробнôмъ крестѣ повѣшено зеленый вѣнець.

Въ Вишеѓрадѣ єсть красный невеличкій цвинтарокъ чисто и порядно удержаный и живоплотомъ обсадженый. Дріна омываючи стопы єго, плыве тамъ тихо и маєстатично, якбы шановала спокôй тыхъ людей, що несли лучшу судьбу краєви и своє житє за край положили.

Архикнязь Вильгельмъ звѣдавъ много мѣстъ босній скихъ въ Маю 1880 року. Въ Вишеѓрадѣ очёкувано єго въ суботу передъ латиньскими Зелеными Святами. Мѣсто пристроило ся зеленю, написями, навѣть цитринами повстромлюваными на кôнци галузей, малыми прапорцями — найбôльше зъ пôвмѣсяцемъ, а лишь рѣдко гдекуды и якбы несмѣло красувавъ ся крестъ пришитый на прапорци. Турки и Сербы на коняхъ выѣхали на зустрѣчь, а множество хлопцёвъ магометаньскихъ (въ червоныхъ фезахъ, якбы макъ зацвилый) стояло вколо музыки на входѣ мѣста. На желане архикнязя ôдслужено Службу божу въ недѣлю о год. 8-ой рано. Не було єще тогды церкви, тай барака була єще тôлько въ роботѣ, тожь много було заходу, закимъ богослуженє ôдправилось о скôлько можь достойно. Понеже для прибраня помешканя архикнязя все, що було найлучше, знесене було для увеличеня Службы божои, то много заходу стояло, закимъ у Турчинôвъ, Сербôвъ и Жидôвъ наспожичугано дыванôвъ, лёхтарôвъ и т. д.; однакожь фотелю не можь було нѣгде роздобути, проте на великôмъ килимѣ стояло тôлько одно крёсло деревяне бѣле...

### IV. До Прібоя и Банѣ

Изъ Вишеѓрада до Прібоя буде $5^1/_2$ миль. Дорога иде зразу здовжь рѣки Ерзавы; по лѣвôмъ березѣ горы зеленй, шпильковыми и листястыми деревами зарослй — рôлю управляютъ тôлько долиною и троха по збочахъ; зъ правого берега горы бôльше каменистй, по серединѣ широкимъ поясомъ шпильковыхъ деревъ оперезанй — на вершкахъ зимою сивёютъ ся, лётомъ видно лишь скалы. За сельцемъ Добрунє звертає дорога Прібойска на полудне, а рѣка Ерзава плыне подальше черезъ тѣсный скалистый просмыкъ, надъ котрымъ, высоко на урвистôй скалѣ, стоятъ єще розвалины зъ вежами давного замку. Дорога взноситъ ся теперь все до горы, котру зовутъ „Бјело Брдо“ (т. є. Бѣла гора, ôдъ бѣлои краски каменя). Лѣсы сосновй неимовѣрно знищенй, а красній и высокй ялицѣ будь вѣтромъ пообвалюванй, будь при земли понадпалюванй пастухами, що пôдъ деревами огонь розводятъ, щобы огрѣти ся або що варити; гдекуды нарокомъ попалено дерева, щобы добути хоть кусничокъ управнои землѣ. Проте лѣсы выглядаютъ якбы побоєвище, где повно деревъ-трупôвъ, а кожде гніе, трупѣшіе, розсыпує ся. Огнёвъ лѣсовыхъ и корчевыхъ можна дуже много видѣти, особливо весною, хочь лѣсовй заряды цёсарскй вспыняютъ теперь такй знищеня, а гдеколи навѣть помочи войсковои домагаютъ ся до гашеня. Обгорёлй чорнй, высокй пнѣ деревъ стоятъ дуже густо, гдекуда навѣть коней лякаютъ. Въ тыхъ лѣсахъ всюда мертво, пусто; житя нѣякого, хиба ту, то тамъ пастухи и стада пасучихъ ся овець и кôзъ.

Отъ выѣхали мы вже на Бјело Брдо. На сёй высокôй горѣ стоятъ войсковй изъ деревяныхъ брусôвъ збитй бараки, окруженй лѣсомъ. Выглядъ зъ ôдси на пôвнôчь и полудне прехорошій: къ полудню видній въ дали горы Новобазарскй, однй высшй другихъ; видно и стражнички пограничнй, сербскй и турецкй, по обохъ берегахъ рѣки „Уваць“, — тамъ стражатъ теперь и нашй вояки зъ золочёвскихъ сторонъ. Воздухъ тутъ зимный и острый — въ Маю навѣть, въ дуже горячй дни, годѣ стояти на дворѣ безъ плаща. Живности привозятъ собѣ вояки на 5 день зъ Вишеѓраду або Прібоя;

живнôсть одностайна, бо окрôмъ чорнои кавы, молока, яець и курей — нѣчого бôльше тамъ не купишь. Остатными часами приблукавъ ся сюды жидъ изъ Рогатина, котрый лишивъ жѣнку и двоє дѣтей дома, и тутъ, такой въ будцѣ, где вояки ôдъ дощу на ьартѣ крыютъ ся, має свою импровизовану торговлю.

Нѣчого незвычайного не перерыває тамъ щоденного, монотонного житя. Оповѣдали менѣ офицеры, що побожнй нашй вояки Русины въ свята Великоднй, немаючи въ поблизкости нѣ церкви нѣ села, збирались всѣ разомъ на молитву и тогды письменнй спѣвали Воскресну Угреню, навѣть по кôлька разъ, а прочй имъ второвали. Не дивно, що приѣздъ войскового священика, котрый кôлька разъ до року ту являє ся, справляє нашимъ воякамъ велику радôсть. Самйжь офицеры въ тôй ôдлюднôй стациi тѣшатъ ся, коли побачатъ чоловѣка интелигентного и не вояка, бо то приноситъ розмаитôсть въ ихъ житє. Зъ приѣздомъ войскового священика вояки спѣшатъ якъ найрадше на набоженьство, и тогды одна велика саля въ барацѣ выпорожнює ся и перетворює ся на каплицю Нэ забуду враженя, яке разъ така каплиця здѣлала на мене. Цѣла барака була красно зеленю омаєна, а запахъ свѣжихъ цвѣтôвъ и деревъ мило витавъ тебе при входѣ. Мѣстце, где престолъ, убране було зелеными гирляндами зъ повплѣтоваными китичками зъ цвѣтôвъ лѣсовыхъ. Престолъ бѣло застеленый; на стѣнѣ, на червонôмъ днѣ, крестъ изъ цвѣтôвъ въ зеленыхъ листовыхъ рамахъ, а въ округъ рамъ промѣня зъ багнетôвъ; по обохъ бокахъ пирамиды, красно зъ оружйй здѣланй. Всѣ вояки були святочно прибранй.

Почалась Служба божа. Спѣваки при двохъ столахъ бѣло застеленыхъ спѣвали набожно и зъ щирого серця, а шепотъ громаднои молитвы розходивъ ся по барацѣ. Кождый корыстає зъ способности, щобы помолити ся; звукъ литургiйного слова нагадує єму єго домашну церковцю въ селѣ, єго хату, родину. Тужнй, але заразомъ и потѣшаючй та покрѣпляючй мысли будятъ ся въ кождômъ: неодинъ бо зôставивъ дома жѣнку тай дѣточки дрôбненькй, а тутъ далека чужина на потрôйнôй граници, небезпеченьство стычки зъ ворогами, неразъ здавитъ серце нашого чоловѣка. Нашй молодцѣ окружаютъ свого пастыря, дякуютъ за богослуженє, просятъ, щобы до нихъ частѣйше заѣхавъ, розбираютъ молитовники и книжочки до чиганя, розпытуютъ ся за свою отчину, а найбôльше, коли то вже разъ до дому пôйдутъ. Хочь то не въ звычаю у воякôвъ, але они таки тиснутъ ся, щобы уцѣловати свому пастырю руки, а спѣваки спѣваютъ „Многая лѣта“ на прощанє.

Цѣлый день по Службѣ божôй маютъ нашй вояки вôльный — пôдъ вечеръ варятъ имъ навѣть ƒуляшь и дôстаютъ вино; на вартахъ стоятъ тогды самй вояки-жиды, котрыхъ въ тôмъ полку богато.

Були и Босняки на рускôмъ богослуженю. Они хочь православнй, а тѣшились що могутъ бути при унiятскôй ôд правѣ. Менѣ сказали потому, що у нихъ нема добрыхъ священикôвъ — самй *грдяве попове* (т. є. злй священики).

(Дальше буде).

## Новй книжки.

— **За крашанку — писанка П. Ол. Кулѣшеви**, написавъ Данило Слѣпченко Мордовець. С.-Петербургъ. 1882. Єсть се ôдповѣдь на „Крашанку“ Кулѣша.

— **„Музикантъ“**, повѣсть Т. Шевченка, написану въ россiйскôмъ языцѣ, выдано недавно окремою книжкою въ Кiевѣ. Набути можна въ книжнôмъ магазинѣ Луки В. Ильницкого. Цѣна книжки 40 копѣёкъ, зъ пересылкою почтовою 50 копѣёкъ.

— **Жизнь и произведенiя Тараса Шевченка.** Сводъ матерiяловъ для єго бiографiи зъ портретомъ, имъ самымъ нарисованымъ (1843 г.) и нѣгде еще не напечатаннымъ. Михаилъ Корнѣевичъ Чалый.


## ОГОЛОШЕНЯ.

**До нашихъ Земляковъ!**

**Запрошенє до предплаты на**

**Малоруско-нѣмецкій Словарь**

*Евгенiя Желехôвского,*

ц. к. професора гимн. въ Станиславовѣ.

Дѣло отсе появляє ся, яко Словарь малорускаго языка, позаякъ доси лише где якй пробы, збôрники матерiялôвъ, вокабулярѣ, показчики и т. п. по бôльшôй части съ великорускимъ перекладомъ появили ся. Спорудникъ старавъ ся вычерпати и лексикально обробити словный скарбъ живого малорускаго языка, котрымъ говоритъ народъ 18-мiльоновый (въ Угорщинѣ, Галичинѣ, Буковинѣ, въ захôднôй и полудневôй Россiи) и якъ той языкъ въ етнографичныхъ збôрникахъ устнои словесности та въ литературнôмъ розвою давнѣйшôмъ и теперѣшнôмъ представляє ся. Тымъ дѣломъ сподѣває ся спорудникъ пôсля своєи найлучшои волѣ и своихъ силъ вдоволити потребѣ загально и глубоко почуванôй, заспокоити нетерпеливе ожиданє такъ своихъ земляковъ, любячихъ щиро своє рôдне слово, якъ и мужѣвъ всеславныхъ въ науцѣ, такого Шляйхера, Миклосича, Фр. Малиновского, Пыпина, Лескiєна, Брикнера и иншихъ, котрй нашъ языкъ высоко оцѣнили и науково надъ нимъ и єго литературою працювали.

Дѣло тоє займе около 60 аркушевъ друку и буде выходити выпусками такъ споро и такъ обємно, якъ то уможливитъ предплата. Цѣна выпускôвъ буде означена пôсля числа аркушевъ друку; аркушь по 20 кр. а. в. Першiй выпускъ, обôймаючiй 2 аркушѣ, коштує 40 кр. Накладъ не є великiй — 1000 примѣрникôвъ.

Спорудникъ, будучи заразомъ и накладникомъ, проситъ о численну участь въ предплатѣ, а квоту предплатну належитъ просто до него присылати.

Цѣле дѣло выйде съ кôнцемъ 1883 р. а цѣна єго буде въ продажи книгарскôй значно пôдвышена.

*Евгенiй Желехôвскiй,*

проф. гимн. въ Станиславовѣ, ул. Собѣского, ч. 34.

Для Пренумерантôвъ **„Зорѣ“** и **„Зеркала“** (обохъ газетъ разомъ) установлена значно знижена цѣна:

1) на звычайнôмъ паперѣ рôчно **8 зр.**, пôврôчно **4 зр.**

2) на велиновôмъ паперѣ рôчно **9 зр.**, пôврôчно **4 зр. 50 кр.**


Выдає и ôдповѣдає за редакцiю **Ом. Партыцкiй.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

**Рôкъ III.** Львôвъ дня 15. (27.) Серпня 1882. **Число 16.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **18.** улиця Галицка.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сатинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

(Дальше.)

Ровичь выслухавъ вѣсти, поданѣ ѥму господаремъ гостинницѣ, Вольфзономъ, и рѣшивъ ся заразъ ôдвѣдати старого пушкаря. Ѥму не трудно було поняти взаимнѣ ôдносины Наталки и Касаткина. Поведенѥ тыхъ молодыхъ людей въ часѣ вечера вытворило въ нѣмъ образъ ѥще яснѣйшій и ôнъ постановивъ зновити гармонію, яку своѥю присутностю попсовавъ. Тоѥ постановленѥ укрѣпилось въ нѣмъ особливо при кôнци вечерѣ. Хотяй Ровичь ледви кôлька слôвъ зъ Касаткиномъ говоривъ и хотяй сей вовкомъ на него пôдчасъ розмовы дививъ ся, однакъ сподобалась та полудика натура Ровичу надзвычайно. Ôнъ ôдгадавъ въ Касаткинѣ то, що называвъ старый пушкарь *„душа щира“*, и теперь забажавъ цѣлою душею розвѣяти ту завистну недовѣрчивôсть и гой гнѣвъ, зъ якимъ встрѣтивъ ѥго Касаткинъ.

Ôнъ бувъ готовый ити въ сѣй хвили къ нашому стрѣльцю. Въ головѣ зложилась ѥму цѣла роля, котру бажавъ ôдограти: успокоити два влюбленѣ серця, постаратись, щобы они чимъ скорше зновъ до себе зблизились, показатись для нихъ добрымъ ангеломъ и т. д. Нѣ зъ того нѣ зъ сего овладѣла нимъ наразъ яка-то сентиментальнôсть и ѥму стало легко-весело на серци. Ôнъ навѣть перескакуючи черезъ маленькій ровокъ, скочивъ такъ далеко, що булобы выстало и на рôвъ, котрымъ була обведена крѣпость.

— Кочетковъ, то ты? — почувъ ся наразъ пьяный голосъ, нѣ то мужескій, нѣ то женьскій. Посередъ улицѣ переверталось щось, стараючись встати на ноги; докола чути було спиритусъ.

— Де тутъ мешкаѥ Касаткинъ?

— Якій тамъ Касаткинъ? а менѣ що за дѣло до твого Касаткина? Я хоть и выпивъ, а таки знаю своѥ дѣло....

— Чого верещишь? — обôзвавъ ся другій въ сусѣдствѣ.

— Чуѥшь, вставай! патроля надôйде, то буде тобѣ гаразъ!

— Що менѣ патроля! То добрѣ товаришѣ!

— Патроль! — ревѣвъ якійсь голосъ зъ базару.

Ôдъ берега почулись полицейскѣ свисты.

— У насъ такъ кожду нôчь въ Чинасѣ гуляютъ! — сказавъ Вольфзонъ, вносячи свѣчку въ комнату.

— Видко, що весело тутъ живутъ люде, — зѣвнувъ Ровичь на весь ротъ.

Ровичь ôдложивъ визиту Касаткинови на иншій, догôднѣйшій часъ.

— Чи у васъ цѣлу нôчь въ билярдъ граютъ? — спытавъ ôнъ Вольфзона, почувши стукъ билярдовыхъ куль.

— Якъ часомъ, особливо коли въ грошѣ граютъ, отъ такъ наприкладъ зъ початкомъ мѣсяця, по першôмъ. Вчера выдавали имъ грошѣ на сѣно та овесъ, такъ я вже приказавъ жѣнцѣ, щобы подавати подушки на софы въ бѣлярдовôй комнатѣ. Всежь буде выгôднѣйше спати, якъ безъ нихъ...

— Ну та певно! Та запобѣгливôсть зъ вашои стороны навѣть дуже похвальна. Можете вже ити, лишь прикажѣтъ добре запирати дверѣ, бо стукъ не дуже мене усыпляѥ.

— Спокôйнои ночи! Чи прикажете завтра рано збудити ся?

— Дуже рано.

Вольфзонъ ôдôйшовъ, а Ровичь одѣвъ ся въ плащь и задумавъ ѥще трохи передъ сномъ пофантазовати.

— А чортъ бери! — промовивъ ôнъ наразъ и ажь здрогнувъ ся. — Вже кажѣмъ, що хочемо, але та степова панночка прекрасна — и ѥслибы лишь... Пекъ тобѣ, що за пеня!... (Ôнъ ставъ сильно тертись плечима о шорстку софу.)

— А тожь то я ѥѣ скроивъ! — донеслось зъ билярднѣ до ѥго ушей.

Ровичь взявъ свѣчку и почавъ розсмотрювати бѣлѥ и постѣль. Ôнъ перевѣвъ цѣлу нôчь безсонно; все перевертавъ ся въ боку на бôкъ, запалявъ заѥдно свѣчку и вѣвъ завзяту борбу зъ звѣрятками кровожадными. Але и Наталка не замкнула черезъ цѣлу нôчь очей, хоть ѥи постѣль не була зовсѣмъ въ такôмъ станѣ, якъ въ гостинници „Старый Чинасъ“. Дѣвчина не спала зъ другихъ, не такъ прозаичныхъ причинъ. Передъ нею стояли цѣлу нôчь два образы: одинъ неясный, мрачный, а другій блестячій, выступаючій ясно изъ комнатнои темноты. Першій образъ она на-силу вызывала, а другій лѣзъ передъ ѥи очи незваный, непрошеный, и тиховѣчливо наклонявъ ся ажь къ самому лицю та шептавъ ѣй въ ухо хорошѣ, пріятнѣ казочки.

Першій образъ то Касаткина, другій Ровича. Наталка безсвѣдомо порôвнувала оба тѣ образы, и чимъ бôльше затоплювалась въ думкахъ, тымъ якбы дальше и дальше ôдступавъ першій образъ — отъ вже ледви-ледви тôлько поодинокѣ, яснѣ пятна ще на нѣмъ свѣтились. За те другій образъ такъ и блестѣвъ, розганяючи сонъ и впускаючи капля по капли въ серце чинаскои красавицѣ щось пріятного, солодкого и, якъ Наталцѣ здавалось, до сеи поры ще зовсѣмъ ѣй незнаного.

Проснулась Наталка на другій день дуже пôзно. Встала свѣжа и весела, и почала прасовати своѥ рипсове платѥ — то само, о котрôмъ выражавъ ся панъотець, що оно ишло ѣй до лиця якъ та капля брилянтовои росы „къ благоуханному листку майскои рожѣ“.

— А ты на яку параду збираєшь ся? — спытала мати, переходячи зъ кухнѣ черезъ сѣни, де прасовала Наталка.

— Сегодня маѳ у насъ Ровичь обѣдати, — промовилась Наталка.

— А зъ ôдки се знаєшь? — глянула на ню пôдозрѣло мати.

— Я сама чула... Батенько просивъ єго и ôнъ обѣцявъ ся на-певно, — поправилась дѣвчина.

— А колижь ôнъ єго просивъ? я щось собѣ того не пригадую...

— А отъ вчера въ ночи, коли всѣ розôйшлись — таки тутъ пôдъ ôкномъ. Ровичь ишовъ домôвь, а батько затримавъ єго и запросивъ.

— Федоричу, ты дома? — кликнула жѣнка. — Федоричу!

— Тутъ, душечко, тутъ; я ще не утѣкъ!... Чогожь тамъ треба? — одвѣтивъ старый пушкарь, станувши въ дверяхъ.

— Ты зъ кимъ вчера пôдъ ôкномъ розговорювавъ, га?

— Зъ фаєрверкеромъ Афрозимовымъ. Казавъ менѣ, що прійшли новй пушки, а я єму говорю...

— Се ложь! ты зъ Ровичемъ говоривъ! ты на обѣдъ єго запрошуваłъ! То ты вже починаєшь мене дурити?... Зъ фаєрверкеромъ, а якже!...

— Ну, тай зъ Ровичемъ я говоривъ, запросивъ єго на обѣдъ... але зъ фаєрверкеромъ я такожь говоривъ!... Щожь такого?

— Нѣчого!... Обдурювати мене хочешь зъ дочкою! не докажете, я все на верхъ выведу... Зъ фаєрверкеромъ!..

И жѣнка пушкаря выйшла розсердившись до кухнѣ; тамъ стала побренькувати на цѣлу хату начинѳмъ и высварила остовпѣлыхъ слугъ.

— Ну, попались мы зъ тобою! — засмѣявъ ся старый и поклепавъ Наталку по плечахъ. — А всего ты наробила, проговорилась!... Хиба пôслати довѣдатись, чи дома Касаткинъ?

— Самъ прійде, якъ схоче, — промовила Наталка и легка тѣнь перебѣгла по ѳи веселому личку.

— Та ты на него не сердись! Тямишь казку, що кôтъ тобѣ росказувавъ?

— Ехъ, що та казка! — Наталка спаленѣла и почала пильно прасовати, розгладжуючи сырй фалды якоись штучнои фальбаны.

Старый пушкарь надягнувъ на себе мундуръ, наложивъ стару шапку зъ надôрваным дашкомъ и пôшовъ въ крѣпость, въ службовôмъ дѣлѣ: посидѣти зъ пôвъ годинки въ касарни и поговорити зъ фаєрверкеромъ, чи добре ловятъ ся щуки въ затонахъ (плыткихъ озерахъ) и чи направлено вже въ варстатѣ хомуты, котрй єго жѣнка вже тыждень тому дала до направы.

Ровичь проснувъ ся такожь дуже пôзно. Вставъ ôнъ утомленый, мовь розбитый. Голова сильно болѣла и цѣле тѣло свербѣло. Ôнъ задзвонивъ на Вольфзона.

— То погань, то бридь! — розкричавъ ся Ровичь на господаря. — Яке тутъ нехлюйство! — кричавъ заѳдно и хопивши за рукавъ Вольфзона, ставъ єго водити по всѣхъ кутахъ комнаты и показувати всѣ щелины меблѣвъ, заселенй густо заживными звѣрятками.

— Єй-Богу, то лишь тому, що вы не привыкли! — звинявъ ся Вольфзонъ, — нашихъ, кто лишь привыкъ, они зовсѣмъ не чѣпаютъ ся. Бодай менѣ не рушитись зъ того мѣсця, коли кажу неправду! Кобы вы побачили, якъ въ другихъ гостинницяхъ... у мене єще нѣчого!...

Ровичь скôнчивъ тымъ, що приказавъ розложити посередъ комнаты своє складане лôжко, спытавъ, де догôдне мѣсце въ рѣцѣ до купаня, и выйшовъ зъ простираломъ пôдъ рукою зъ комнаты. Єму прійшлось переходити коло пристани, де стаютъ парôвцѣ. Тамъ побачивъ ôнъ паровець „Араль“. Покладъ єго бувъ чисто вымытый; все зъ металю сверкало ясно на сонци, а матрозы на сторожи дрѣмали по кутахъ. Неподвижно вйсѣли парусы на тонкихъ маштахъ и маленькій дымокъ вивъ ся лѣниво въ гору изъ закопченого комина корабельнои кухнѣ. Далеко, по лѣвôй руцѣ, пôдъ самыми касарнями, гудѣла труба и барабанъ, и кôлькадесять жовнѣрôвъ машировало въ однôмъ рядѣ, стараючись пôдладити свои кроки пôдъ спѣвъ якогось патріотичного маршу. Поручникъ Трубаченко, зôгнувшись въ двоє и держачи ôдъ себе руку узброєну нагайкою, перечвалавъ попри Ровича на своѣмъ сорокатôмъ кони. Сотня уральскихъ козакôвъ розложилась надъ самымъ берегомъ рѣки и розширяла докола себе запахъ кôньского гною, печеного хлѣба, тютюнового дыму. Конѣ стояли купками на припонахъ, дрѣмали, опустивши лѣниво головы и обганялись хвостами ôдъ миріядъ докучливыхъ мухъ, що густыми роями надъ ними увивались. Кôлькохъ людей купалось въ рѣцѣ, на мѣсци, де сонце пригрѣвало.

— Просимо сюды, на лодочку: тутъ можь буде роздягнутись! — кричавъ, высунувшись зъ воды, старый уралець-урядникъ, замѣтивши, що Ровичь розглядуєсь.

Ровичь схôснувавъ зъ єго рады, вступивъ на стару лодку зъ продѣравленымъ дномъ, що осѣла на мѣлинѣ и до половины наповнилась застоялою водою, и почавъ роздягатись.

Купѣль ôдсвѣжила Ровича и усунула трохи бôль головы. Ôнъ пригадавъ собѣ, що хотѣвъ ôдвѣдати Касаткина, и прямо зъ рѣки пустивъ ся глядати єго кватиры. Першій салдатъ, що попавъ єму на зустрѣчь, завѣвъ єго передъ саму хату Касаткина.

— Касаткинъ дома? — спытавъ Ровичь деньщика, що чистивъ салдатску стрѣльбу на порозѣ до сѣней.

— Нѣтъ! — ажь скочивъ салдатъ на ноги и выпрямивъ ся.

— Чи скоро верне?

— Вчера ще въ ночи пôшли на перевôзъ... вѣдай на другу сторону переправились.

— Колижь назадъ верне?

— Вѣдай не скоро!

Ровичь ставъ глядати въ кешени, вытягнувъ свою карту и ôддавъ деньщикови. Тотъ дивно на ню глянувъ.

— Ôддашь пану, якъ верне!

— Добре!

Ровичь выйшовъ зновъ на улицю, и ставъ страшно скучати. Все або дрѣмало, або зовсѣмъ спало. Ôдъ ятокъ заносило гнилымъ мясомъ; изъ пôдъ шатеръ, де мѣстились кухарѣ, що продавали вареники и печену рыбу, заносило старымъ масломъ и саломъ.

Ровичь поспѣшивъ выдобутись зъ тои поганои атмосферы, постоявъ хвилю нерѣшимо на перекрестнôй дорозѣ, звернувъ до себе въ гостинницю, а ôдтакъ, зовсѣмъ нечайно, звернувъ на право и за кôлька хвиль станувъ коло рундуку хаты старого пушкаря.

### VII. Ловля рывъ.

Цѣлый той день минувъ досыть весело для Ровича. Наталка майже не ôдходила ôдъ него; смѣялась на цѣлу хату, коли ôнъ росказувавъ ѣй що небудь смѣшного, — смѣявъ ся и самъ старый пушкарь, хоть по кôлька разôвъ жаловавъ, що Петя десь пропавъ. За те жѣнка пушкаря и єи заслуженый майоръ були зовсѣмъ незадоволенй. Майоръ бувъ такъ лихо розположеный, що не хотѣвъ навѣть вечеромъ сѣсти до преферанса, до тои єдинои розрывки заслуженого офицера.

Коли сонце зайшло и пріємнымъ холодомъ повѣяло, рѣшено перейтись по старôй чинаскôй дорозѣ. Цѣле товариство выбралось пѣшки: Ровичь пôдъ руку зъ Наталкою, старый пушкарь зъ своєю жѣнкою, а майоръ самъ одинъ по заду. Прохôдъ протягнувъ ся досыть довго и коли вертали домôвь, була вже пôвнôчь, такъ що всѣ розôйшлись прямо до своихъ хатъ, не вступаючи вже въ гостинній комнаты старого пушкаря.

— Вы завтра зновъ рано прійдѣтъ! — сказала Наталка Ровичу, а сказала такъ тихо, що здавалось, мовбы она лишь себе чула.

— Прійду, — промовивъ Ровичь и почувъ, якъ руку сильно стиснули и черезъ кôлька хвиль не выпускали тонкй, легко дрогнувшй пальцѣ дѣвчины.

— Гмъ! — подумавъ Ровичь и нахилившись къ самому уху своєи товаришки, шепнувъ: — Чи тямите, що вамъ муркотавъ кôтъ? Ну, глядѣтъ же, не забувайте!

— Хотѣлабы не забути, — промовила Наталка, почервонѣла вся и быстро выбѣгла на сходы рундука.

На другій день уряджено загальну проѣздку на затоны, по другôмъ березѣ Сиръ-Даріи. Численне товариство задумало уладити ловлю на рыбы въ дуже широкихъ розмѣрахъ, и єще зъ вечера выправлено на мѣсце ловлѣ возы зъ шатрами, посудою и рôжными припасами.

Въ ловли мали взяти участь майже всѣ знатній жителѣ Чинаса: комендантъ зъ родиною; офицеры зъ гарнизонового баталіона, такожь зъ родинами; и гостѣ, що приѣхали случайно изъ Ташкента. Цѣлый рядъ тарантасôвъ тягнувъ ся изъ Чинаса къ коканьскому перевозу, взбиваючи по дорозѣ цѣлй клубы пороху и подзвонюючи на всѣ лады дзвôнками. Мѣжь повозками ѣхали молодшй верхомъ, надскакували то зъ правои, то зъ лѣвои стороны къ тарантасамъ и кокетовали зъ выстроєными дамами. Всѣ були надзвычайно веселй и звôнкій смѣхъ заглушувавъ навѣть туркотанє колесъ.

Довгй возы, тягненй двома крѣпкими кôньми, ѣхали попереду. Тамъ сидѣла родина старого пушкаря, до котрои и Ровичь прилучивъ ся, засѣвши зъ Наталкою по однôй сторонѣ; другу сторону заняли пушкарь зъ жѣнкою, а заслуженый майоръ ѣхавъ верхомъ, пôдбочившись правою рукою и пôдскакуючи въ сѣдлѣ своимъ грубымъ корпусомъ.

Наталка розмовляла зъ Ровичемъ пôвголосомъ и дармо старавъ ся майоръ, нахиляючись зъ сѣдла, пôдслухати ихъ розмову.

— Чи сегодня рано прієзджавъ Киргизъ? — пытавъ Ровичь свою сусѣдку.

— Такъ! дуже, дуже рано, — ôдповѣла Наталка, — єще передъ сходомъ сонця. Касаткинъ въ далекихъ аулахъ; тамъ Киргизы жаловались єму, що тигры ихъ непокоятъ. Ôнъ приславъ за Бабаджакомъ и Трубаченкомъ — хотятъ выправити полёванє на тигрôвъ.

— Батько вашъ бачивъ того Киргиза?

— Бачивъ. Велѣвъ переказати Касаткинови, що мы всѣ будемо ловити рыбу на затонахъ, по другôй сторонѣ, такъ нехай прійде къ намъ.

— То певно прійде...

— Не знаю! — промовила задумчиво Наталка.

— А вы-бъ хотѣли, щобъ ôнъ прійшовъ? — Ровичь нахиливъ ся къ самому личку дѣвчины.

— Чи сказати вамъ правду?

— Розумѣє ся.

— Нѣтъ! — промовила она ледви чутно и Ровичь почувъ, якъ дрогнуло рамя дѣвчины.

— А я бувбы дуже радъ, — промовивъ Ровичь, — разъ тому, що инакше не буду мôгъ передъ моимъ ôдъѣздомъ близше зъ нимъ познакомитись, а ôдтакъ тому, що дуже радо взявбы участь въ тôмъ интересовнôмъ полёваню.

— Панно Наталіё, ваша сукня звисла надъ самымъ колесомъ, — остерѣгъ майоръ, — замаже ся!

Тарантасы пôдъѣхали къ перевозу; передній станули, а конѣ ôдъ нихъ повыпрягано. Пасажиры повылѣзали зъ возôвъ и стали входити на мôстокъ, ведучій до порому. Старый Нурмедъ розклонювавъ ся низенько гостямъ и прикладавъ безъ перервы руки до чола, до серця, до живота.

За годину була цѣла кавалькада вже на другôмъ березѣ и повозки звернулись къ очеретамъ, зникаючи постепенно зъ очей въ густыхъ зарослях; тôлько шапки верховыхъ ѣздцѣвъ мелькали єще ту и тамъ, и груба поволока пороху розстелялась понадъ пожовклыми вершками тростинъ.

Величезній затоны, надъ котрыхъ берегами розложилось табором цѣле чинаске товариство, складались зъ великихъ масъ воды, котра при выливахъ Сиръ-Даріи лишаєсь въ долинахъ вже цѣле лѣто ажь до пôзнои осени, т. є. до часу, коли наступає новый выливъ Сиръ-Даріи. Воды тыхъ спокôйныхъ, трохи солонавыхъ озеръ, стоячихъ пôдчасъ выливôвъ въ звязи зъ водами рѣки, переповненй були рыбами. На локоть довгй карпы, грубй и товстй лины плаваютъ лѣниво цѣлыми полками на поверхни воды, або неподвижно збиваютъ ся въ одно мѣсце. Молодый вусатый сумъ, що попавъ сюды при выливѣ воды и не вспѣвъ назадъ въ рѣку вернути, зарывъ ся въ самый спокôйный кутъ болотнистого дна и лишь слабе порушанє вусôвъ зраджує укрытого розбôйника. Ту и тамъ переплываютъ, уникаючи мовь злодѣ ясного свѣтла сонця, ненаѣстнй щуки; тѣсно имъ въ тыхъ плыткихъ затонахъ, они дожидаютъ нового выливу и злобно споглядаютъ въ право и въ лѣво, чи не удасть ся яку задрѣмавшу рыбку острыми зубами ухопити.

Чаплѣ бродятъ парами понадъ берегами затонôвъ и перевертаютъ своими довгими клювами кожду грудку темно-зеленого намулу. А понадъ воду лѣтаютъ чайки, бороздятъ єѣ своими крылами и глядятъ, чи не укажесь де на поверхни бѣлый живôтъ уснувшои рыбы.

Мѣсцями пôдступає очеретъ ажь по самъ берегъ затонôвъ, сягає навѣть далеко въ воду, творячи пôдводну гущавину, куды всяка пôдводна животина схоронюєсь. Мѣсцями зновъ тягнутъ ся широкй пасма сухои землѣ, свобôднй бдъ всякои ростинности и покрытй лишь бѣлыми мушлями и дробнымъ пѣскомъ. На пѣску часто встрѣчаютъ ся слѣды дикôвъ, степовои дикои козы, а инодѣ и слѣды тигра. Купки выгаслого попелу и чорнй недогарки зъ костровъ покрываютъ ту и тамъ

жовтавий масы пѣску — може то рыбаки зъ Чинасу або кто зъ сусѣдныхъ Киргизовъ варивъ собѣ юшку по удачной ловли рыбъ.

А надъ всѣмъ тымъ стоитъ высоко, майже неподвижно, горяче лѣтне сонце и обливае всё одностайнымъ, утомляючимъ жаромъ.

Выбрали мѣсце, що було свободнѣйше одъ зарослей, и збили тарантасы въ одну купу, поставивши ихъ дишлемъ въ гору на задни колеса. Тарантасы були покрыти диванами, полотномъ и всѣмъ, що лишь могло дати яку небудь тѣнь. Такимъ способомъ утворено величезне шатро, подъ котрымъ розложилось цѣле товариство. Конѣ були привязани подальше до окремыхъ возовъ и они обганялись одъ миріядъ докучливыхъ комахъ. Надъ самымъ берегомъ поралась прислуга коло величезныхъ самоваровъ, зъ котрыхъ взносились цѣли облаки густого, чорного дыму. На пѣску розложено мокри неводы и старый пушкарь оцѣнявъ окомъ знатока ихъ станъ и придатность, покрикуючи на салдатъ-рыбаковъ, що лишь въ сорочкахъ и босо порались коло старои плыткои лодки, привезенои зъ Чинасу.

— Стой! Ну, а та дѣра, якъ же? — промовивъ пушкарь.

— Дѣра?... Та дѣра нѣчого: въ ню ледви маленька рыбка влѣзе, а грубша то и не думати! — говоривъ салдатъ-рыбакъ, всуваючи въ дѣру невода свою руку, мовбы справдѣ хотѣвъ пересвѣдчитись, чи не влѣзе въ ню що небудь грубшого.

— Треба зашити на крестъ, залатати! — рѣшивъ старый.

— Та оно можь и залатати! — потакнувъ рыбакъ.

— А чи дуже лодка тече? — кинувъ ся Чижиковъ въ иншу сторону.

— Дробочку, — одозвавъ ся чійсь голосъ: — одинъ буде гребсти, а двохъ буде выливати воду.

— Спускай!

— Легко, легко! Не тягни по пѣску, бо дно одвалитъ ся.

— Ну, разомъ!

— Господи благослови!

— Подай щастя, Царице небесна!

— Найперше зъ одси, одтакъ долѣ берегомъ запускайте неводы, ажь тамъ по ту мѣлину, де корчѣ торчатъ; а вытягати тутъ! — розпорядивъ сгарый пушкарь.

— Батечки, послухайте! — подойшовъ Нѣмець-комендантъ подъ руку зъ своею жѣнкою. — Треба вытягати сюды трохи близше, щобы дамы бачили. Я бы радивъ, ось тутъ! — Комендантъ показавъ рукою на часть берега, майже при самыхъ тарантасахъ.

— Та хиба тогды, якъ стемнѣе трохи, а теперь годѣ, — промовивъ старый пушкарь. — Тутъ люде лишь въ сорочкахъ, майже нагі: спека, робота, то и годѣ не роздягнутись. А при вытяганю годѣ буде повздержати людей и котрый небудь зъ нихъ вылетитъ неодягненый на берегъ. Якъ смеркне ся, при огни, ну тогды нехай, тогды не такъ буде замѣтно.

— Свята правда! — притакнувъ комендантъ.

Въ ожиданю ловлѣ розбрелось цѣле товариство парами и групами по берегу. Подъ шатромъ накрывали двѣ дамы при помочи адъютанта до загальнои закуски, розпаковуючи великій кошѣ зъ всякимъ харчемъ. Въ сторонѣ горѣвъ великій костеръ, грозячи выпалити весь сусѣдный очеретъ; на высокихъ жернахъ приладили котелъ до вареня юшки зъ рыбъ. А на одну версту зъ одси стоявъ въ очеретѣ неподвижно Касаткинъ и прислухувавъ ся звукамъ, що неслись одъ береговъ затоны. Єму сказавъ Киргизъ, вернувшій сегодня зъ Чинасу, що нынѣ одбуде ся ловля, и онъ не выдержавъ, щобы не пойти въ ту сторону, где бути може, а навѣть имовѣрно побачитъ свою невѣрну Наталку. Онъ не хотѣвъ товариству показувати ся, чогось єму соромно було — все здавалось, що кождый споглядае на него и усмѣхаесь... Онъ чувъ далекій смѣхъ, и єму выдавалось, що то зъ него смѣютъ ся, а больше всѣхъ регочесь той приѣзджій молодикъ. Тай ось онъ... А може се лишь дуръ розгоряченои фантазіи?... Нѣтъ, таки онъ! Ось онъ, ледви замѣтный кроѣь гущавину, иде подъ руку зъ Наталкою, а зъ ними єще ктось — то майоръ: и на крокъ одъ нихъ не одступае. Бачу, що єго влѣзливость не подобаесь молодымъ — ахъ, имъ бы хотѣлось самымъ остатись!... Помѣшавъ имъ той старый дурень!... Єще якесь червоне платє мелькнуло въ очеретѣ; ось зеленѣе шовкова ряса священикова... А ось роздавъ ся выстрѣлъ: то забавляютъ ся стрѣлянемъ до подкидуванои въ гору шапки.

Касаткинъ подсунувъ ся єще близше. Єго Альфа познала знакомыхъ, рвалась наперед, махала хвостомъ и весело скавулѣла, готова пуститись кождои хвилѣ въ веселый неповздержаный лай.

— Хиблено! — промовивъ священикъ.

— Якъ то хиблено? — говоривъ Пуговицинъ, обираючи уважно шапку, що служила за цѣль. — Ось глядѣть: въ дашку одинъ шротъ, другій... а ось ще одинъ! якъ жежь хиблено?

— Ану позвольте! Чи у васъ лѣва цѣвка набита? — просивъ священикъ.

— Дуже прошу! Ну, а теперь я кидаю!

Пуговицинъ приладивъ ся кидати шапку въ гору.

— Хотяй то моему станови не слѣдъ вправлятись въ смертоносныхъ орудіяхъ... однако...

Панъ-отецъ одвѣвъ курокъ.

— Разъ-два-три!

Грянувъ выстрѣлъ. Всѣ розсмѣялись.

— А вы куды стрѣляли, панъ-отче?

— Въ шапку. Хибажь не вцѣливъ?

— Та я єи ще и не подкинувъ, ось она! — сказавъ капитанъ, смѣючись. — Я лишь такъ собѣ рукою, а вы заразъ — бухъ!

— Ну, якъ жежь теперь панове?

— Та що то стрѣляти въ шапку! Дурниця, все одно, хотьбы и въ стѣну! А отъ Касаткинъ, такъ тотъ вцѣлитъ и въ куряче яйце. Подкинешь яйце, оно блысне высоко-высоко, а онъ бухъ! и майже зовсѣмъ не змѣрюючись, та только и бачивъ ты яйце: въ кусочки розбивъ єго! — говоривъ капитанъ Пуговицинъ.

— А вы, пане Ровичу, добре стрѣляете? — спытала омизливо Наталка, и майже вся повисла на руку, споглядаючи єму весело въ лице зъ подъ своеи густои заслоны.

— Перше, то добре стрѣлявъ; теперь давно, вже зъ мѣсяць, якъ не мавъ стрѣльбы въ рукахъ.

— То довгій часъ, — вмѣшавъ ся капитанъ. — Стрѣльба, все одно, що игра въ билярдъ: вымагае заѣдно вправы, инакше заразъ чуешь въ руцѣ щось непевного — вже не то, що перше. Вѣрте менѣ!

— Вы-жь добру маете стрѣльбу? — спытала Наталка, поглядаючи на елегантску подвойку, що висѣла за плечима Ровича.

— А отъ, прошу спробовати!

Ровичъ усмѣхнувъ ся, знявъ подвôйку и подавъ своѣй дамѣ.

— Отъ и цѣль!

Капитанъ знявъ свою шапку и повѣсивъ єѣ на высокôй тростинѣ.

— Подвôйка набита кулями! — замѣтивъ Ровичъ.

— Ахъ, якажь она тяжка! — промовила дѣвчина, перевѣсивши черезъ рамя подвôйку.

— Ну, стрѣляйте!

— То за далеко! Я стану трохи близше.

— Та и въ ôдси нема бôльше якъ двайцять крокôвъ.

Наталка змѣрилась... Зъ жалôснымъ свистомъ вылетѣла куля и понеслась, продираючи воздухъ, далеко въ очеретъ.

— Хиблено!

— Я єще разъ стрѣлю, то не числитъ ся!

— Вы не привыкли къ сѣй стрѣльбѣ! — засмѣявъ ся глумливо Ровичъ.

— Ой, на Бога! — запищала жѣнка касіѣра.

— Стôйте, стôйте! — крикнувъ весь блѣдый Пуговицинъ. — Тамъ стоитъ чоловѣкъ; я передъ хвилею бачивъ єго... Ось ôнъ иде сюды.

Якъ бомба, що влетитъ несподѣвано дахомъ до комнаты, такъ вылетѣла зъ очерету Альфа, и стала скавулити и ласитись коло Наталки, пôдскакуючи въ гору и стараючись лизнути въ лице.

— Ба, а отъ и нашъ стрѣлець! — ажь скричавъ капитанъ. — Хлопець зъ тебе, щось прійшовъ! Ну, урадовавъ ты насъ! — Капитанъ пôшовъ на встрѣчу надходячому стрѣльцеви.

— Пане Касаткинъ, зъ ôдки Богъ веде? — привитавъ єго панъ-отець.

Наталка побѣлѣла и мовчки глядѣла на свого Петю, ґаскаючи махинально рукою голову собаки.

— Менѣ дуже приємна встрѣча зъ вами! — промовивъ Ровичъ, протягаючи обѣ руки до Касаткина. — Я бувъ у васъ дома, та менѣ сказали, що вы на довго выбрались.

— Такъ, выбравъ ся! — рубашно ôдповѣвъ Касаткинъ и не пôдôйшовъ навѣть къ Наталцѣ.

— Вы мене, здає ся, не замѣчаєте? — холодно промовила Наталка, що вже за той часъ успѣла прійти до себе.

— А мы тебе ледви не застрѣлили, — зареготавъ ся Пуговицинъ. — Ну, якій чортъ мôгъ знати, що ты сидишь въ очеретѣ? Та добре єще, що завчасу замѣтили, а то панночка вже другу кулю забиралась пôслати.

Касаткинъ поздоровивъ всѣхъ, стиснувъ навѣть руку Ровичу и уклонивъ ся нескладно Наталцѣ. Ôнъ бувъ зовсѣмъ не свôй.

— Панове, теперь тутъ найлѣпшій нашій стрѣльцѣ зôбрались — шкода лишь, що Трубаченка и Бабаджака нема, — хиба урядимо пôдъ вечеръ стрѣляне до цѣли. Трубаченко и Бабаджакъ пôшли въ аулъ Гайнулы-бабая, до тебе брате Касаткинъ, — звернувъ ся Пуговицинъ до Касаткина, — тигрôвъ хочутъ стрѣляти. Ты бачивъ ихъ?

— Нѣтъ єще. Они мабуть приѣхали вже по моѣмъ ôдходѣ; теперь гдесь ждутъ на мене.

— Чей не ôдмовите менѣ пріємности, полювати вразъ зъ вами, — просивъ Ровичъ.

— Якъ не боитесь, приѣзджайте!

— Въ товариствѣ такого досвѣдченого стрѣльця нема жаднои опасности.

— А чи не пора вже на ловлю? — предложивъ касіѣръ.

Цѣле товариство рушилось зъ мѣсця.

Наталка поспѣшно взяла пôдъ руку Ровича, бо мимоволѣ боялась Касаткина — боялась, що ôнъ ѣй подасть руку, якъ перше бувало, и готова була єму ôдказати.

— Що вамъ такого: вы цѣлій трясетесь? — спытавъ єѣ Ровичъ.

— Сама не знаю, — ôдповѣла Наталка, и голосъ єи звучавъ якôсь крôзь плачь.

— Моя пѣсня вже скôнчена! — подумавъ Касаткинъ, споглядаючи за Наталкою.

Ôнъ ишовъ позадъ всѣхъ. Єго такъ и кортѣло зняти стрѣльбу, зложитись и выпалити набôй въ тôй плечѣ англійского крою.

Наталка мовбы ôдгадала думки Касаткина и ѣй ставалось чимъ разъ страшнѣйше; она стиснула руку свого товариша и мимоволѣ прискорювала свôй хôдъ.

— Успокôйте ся, мое серце! — тихо, ледви чутно, промовивъ до неи Ровичъ.

— „Мое серце“ — єще тихше повторили зôблѣлій уста Наталки.

Ловля ôдбувалась жваво и вже коло котла бились судорожно великій карпы, розложенй на очеретѣ. Рыбаки вытягали на берегъ неводъ, стараючись, щобы рыбы не выскакували зъ него пôдчасъ вытяганя. Въ клубокъ звивались и плескались довгій щуки, захвачений по дорозѣ зеленковатй жабы пôдскакували помѣжь рыбами; въ густôмъ намулѣ, вытащенôмъ зъ самои глубины затоны, крутивъ ся самъ дрôбязокъ, и навѣть мала, водяна змія попалась сюды и бажала выдобути ся изъ зрадливои сѣти.

Выжидаючи юшки, засѣло цѣле товариство пôдъ шатромъ до чаю. Касаткина стрѣчено зъ загальною радостею. Єго розпытували про полёванѣ, выказували свои обавы и стали жартувати, що бы теперь сталось зъ ними, єслибъ тигры захотѣли тутъ ихъ ôдвѣдати. Молодшій лякали дамъ, завѣряючи, що чути надзвычайно пôдозрѣлый шелестъ въ очеретахъ и навѣть вже видно страшнй головы звѣрей, выглядаючихъ зъ гущавины. Дамы нѣбы то справдѣ лякались, пищали — и то давало имъ добру нагоду, присунутись близше къ своимъ оборонителямъ. Загально всѣ були дуже веселй, крôмъ Касаткина, котрый черезъ цѣлый часъ сидѣвъ нахмуреный, сховавшись въ самъ кутъ шатра; ôнъ ôдповѣдавъ на всѣ пытаня дуже коротко, и то лишь тогды, якъ вже годѣ було ухилитись ôдъ ôдповѣди.

И Наталка не була въ веселôмъ розположеню, єѣ стѣсняла присутнôсть Касаткина. По чаю спытавъ єѣ батько: „А що, Наталко, чи не переѣхалабъ на лодцѣ? теперь дно вже направлене, вже не тече — коли воля, сѣдай!

Наталка не надумуючись, выскочила быстро изъ шатра, мовбы єѣ воздухъ тамъ дусивъ. Она глянула на Ровича, але сей не зважавъ на єи приязный поглядъ, и лишивъ ся въ шатрѣ. Опôсля выйшовъ ôнъ на берегъ и ставъ розсмотрювати добычу.

— Ты куда идешь? — обернувъ ся Пуговицинъ до Касаткина, замѣтивши, що тотъ зôбирає ся ити.

— Пôйду знова къ Гайнулѣ; самъ бачишь, що пора вже! — ôдповѣвъ Касаткинъ.

— Яка пора? лучше сиди та повечеряй зъ нами, а ôдтакъ вже мы тебе пôдвеземо на дорогу.

— До заходу сонця нема вже бôльше, якъ двѣ

годины; ледви вспѣю выбрати ся зъ очеретôвъ. — Ну прощай! прощайте панове!

Упрямôсть и завзятôсть Касаткина була всѣмъ вѣдома, тому нѣкто не настававъ на него, щобы лишивъ ся до вечерѣ. Тôлько комендантъ нагадавъ ему, що зъѣде сими днями высше начальство въ Чинасъ, и треба буде всѣмъ офицерамъ на привитанє станути.

— Буду! — ôдповѣвъ ляконично Касаткинъ, поклонивъ ся, закликавъ Альфу и пôшовъ, не глянувши навѣть въ ту сторону, где сидѣвъ на бéрезѣ Ровичь, споглядаючи въ воду, где якъ въ зеркалѣ ôдбивалась лодка зъ молодою, задуманою дѣвчиною и зъ старымъ пушкаремъ.

— Послухай-но! — крикнувъ Касаткинъ на Пуговицина.

— А що скажешь?

— Скажи ємy... онъ тамъ сидитъ — (Касаткинъ вказавъ рукою на Ровича) — що єсли ôнъ хоче стрѣляти на тигрôвъ, нехай заразъ завтра въ аулъ приѣзджає. Завтра мы першу нôчь идемо на засаду, а ямы вже сегодня велѣвъ я выкопати... Скажишь ємy тоє!

— Скажу! А може-бъ лучше самъ повѣвъ, ось ôнъ тамъ сидитъ.

— Нехай єго!

Касаткинъ махнувъ рукою и пôшовъ въ гущавину. Альфа побѣгла за нимъ, ухопивши по дорозѣ якусь смачну кôсть.

Лодка пристала къ берегу. Наталка выскочила на пѣсокъ при помочи простягненои руки Ровича.

— Касаткинъ просивъ мене передъ ôдходомъ завѣдомити васъ... — звернувъ ся Пуговицинъ до Ровича.

— А хибажь ôнъ пôшовъ? — быстро промовила Наталка и вся почервонѣла.

— Пôшовъ, отъ теперь що лишь пôшовъ, — ôдповѣвъ капитанъ, а звернувшись знова къ Ровичеви, розповѣвъ ємy, що Касаткинъ переказувавъ.

— На щожь до завтра ôдкладати? я таки заразъ въ ôдси иду! — спокôйно промовивъ Ровичь. — Стрѣльбу маю зъ собою, а дорогу найду. Скôлько я чувъ, то въ аулъ Гайнулы тôлько одна дорога веде.

— Пôзно вже нынѣ, — замѣтивъ Пуговицинъ.

— Я маю просьбу до васъ, пане капитанъ!

— Чимъ можу служити?

— Вашимъ конемъ. Я ѣдець несогôршій и ручу вамъ, що зверну коня въ добрôмъ станѣ.

— Ну, то дрôбниця! Федоре! — крикнувъ капитанъ на свого деньщика: — ôдвяжи мого *лисого*, та пôдтягни попруги.

— Гмъ! — почавъ священикъ и станувъ.

— Пане Ровичь! — обернулась къ нему Наталка и взяла єго на сторону. — Не ѣдьте, прошу васъ не ѣдьте! — промовила она.

— А то чому? — здивовавъ ся Ровичь.

— Я не знаю, не могу вамъ сказати; маю недобре предчутє.

Наталка ледви вздержалась ôдъ слезъ.

— Годѣ плакати... будьте спокôйнѣ! Уважайте, що на насъ дивлятъ ся! — попрекнувъ єй Ровичь.

— Ще часъ до вечерѣ: забавмо ся въ *ворону* для заостреня апетиту! — предложила одна дама. Побѣгали, покричали, а утомившись позасѣдали на диванахъ и стали спѣвати хоромъ. Але хоръ якось не клеивъ ся. Хочь якъ кричала-пищала жѣнка касієра, вытягаючи: *„я посью, я по-сью“*; якъ не ревѣвъ басомъ капитанъ, ревучи именно слова: *„воробець, молодець“* — таки не выходило нѣчого до ладу. Пробовали и сольо спѣвати. Ровичь заспѣвавъ досыть гарно якусь романсу. Капитанъ Пуговицинъ начавъ було: *„Съдлай коня, коня вороного“*, але вже при першôй стрôчцѣ объявивъ, що ôнъ теперь зовсѣмъ не при голосѣ... Загально забава не ишла. Появленє Касаткина, єго хмурый видъ, єго несподѣваный ôдхôдъ, ôдтакъ поспѣхъ Ровича на польованє — все то якось дивно и дисгармонійно вплынуло на всѣхъ, мовбы кождый предчувавъ, що то не скôнчить ся добре. Єсли мала дрôбниця въ житю родиннôмъ не може лишитись тайною для другихъ, то драматъ, що въ родинѣ старого пушкаря ôдгрывавъ ся, не бувъ вже ôдъ давна для нѣкого тайною, и тому при першôмъ появленю Касаткина всѣ зъ боязнею и цѣкаво слѣдили за кождымъ моментомъ єго стрѣчи зъ Ровичемъ. Всѣ ждали чогось, а пôсля передсвѣченя кождого грозило якесь нещастє.

— Кобы ôнъ собѣ чимъ скорше зъ ôдси поѣхавъ: въ Самаркандъ, або въ Ташкентъ, або где небудь инде! — думавъ касієръ, поглядаючи на Ровича. А коли Ровичь вже сѣвъ на коня, щобы ѣхати въ далекй аулы, то панъ-отець вѣщимъ духомъ промовивъ:

— Не годитъ ся зъ многихъ причинъ, єго пускати, и колибъ я бувъ начальство (священикъ глянувъ бокомъ на коменданта), я бы певно ємy не позволивъ!

— А пôсля мене, то нехай бы ôнъ и крôзь землю проваливъ ся! — промовила жѣнка пушкаря до заслуженого майора. — Справдѣ не жаль бы було єго!

— Ты зовсѣмъ вже збожеволѣла! — промовивъ, нѣбы до себе, старый пушкарь.

— Все, якъ Богъ дасть! — зôтхнувъ заслуженый майоръ.

— Я вамъ позавтра привезу красну шкôру тигра, а вы собѣ зъ неи зробите диванъ! — весело промовивъ Ровичь, сѣдаючи на коня. Наталка стояла близько него и сумно дивилась своими заплакаными, великими очима.

Густа мрака опустилась на землю, а свѣтло ôдъ запаленыхъ кострôвъ було за слабе, щобы здрадити смуткъ на лици дѣвчины. Нѣкто навѣть не замѣтивъ, якъ Наталка зробила рукою крестъ за ôдъѣзджаючимъ Ровичемъ.

Пора була вертати вже домôвь. Тарантасы справлено знова на колеса, запряжено коней и рядъ возôвъ вертавъ назадъ къ берегамъ Сиръ-Дарiи.

(Дальше буде.)

## ГАЛИНА.

1.

Гулявъ блѣдый мѣсяченько
Попôдъ небесами,
И рѣченька плыла чиста,
Гаями, лугами,
И травиця зеленѣлась
И цвѣтки краснѣли —
Лугъ, левада красотою
Весны паленѣли.

Пôдъ гаёчкомъ у садочку
Хуторъ невеличкій
Въ свѣже листє винограду
Сховавъ ся цѣлѣський;
А дѣвчина на городець
Ôкно ôдчинила,
За зôрками за чудными
Пó небу гонила.

Зъ очей темныхъ слеза щира
Котила ся ясна,
А въ садочку тужна пѣсня
Згомонѣла красна:

„Галю, Галю, люба моя,
Дѣвчино моя,
Чомъ у мене супокою,
Чомъ щастя нема?
Чомъ серденько въ сиротины
Ты, Галю, взяла?
Галю, Галю, любко моя,
Дѣвчино моя!...“

2.

Ой на полю на широкôмъ
Калина зацвила,
А хлопчину, любка свого,
Дѣвчина тулила.
Ой тулила-пригортала
До серденька свого,
Въ гарне личко цѣлувала
Хлопця молодого.

А въ зеленому садочку
Трава выростала,
До легиня молодого
Галина казала:
„„Чи ты любишь мене милый,
Сердечный соколе;
Чи ты видишь, що безъ тебе
Гôрке менѣ горе;
Чи ты видишь, що безъ тебе
Нещасна марнѣю,
За тобою серцемъ своимъ
Тай душею млѣю?...““

„Люблю тебе, зôрко моя,
Якъ долю голублю,
Та якъ щастѣ пригортаю,
До серденька тулю.
И менѣ сумъ-жаль безъ тебе,
Якъ тобѣ безъ мене —
Рай при тобѣ, житѣ ясне,
Смѣюче, рожеве...“

Пригорнули ся, обнялись
Тай и занѣмѣли.
Въ хмары зôроньки закрылись,
Дерева шумѣли,
А цвѣтоньки головоньки
Свои позвисали —
Пôзно въ нôчку голубята
Зъ собовь розмовляли.

3.

За гаёчкомъ за зеленымъ
Въ довгй-довгй ряды
Розстелились ланы паньскй,
Луги и левады;
Розстелились и довкола
Мовь вѣнцемъ обняли
Чудъ-палату панôвъ ясныхъ —
Въ полю женцѣ жали.

Ой далекй тамъ загоны,
Тяжка панщинонька,
Обкипѣла кровевь-потомъ
Наша родинонька!
Триста женцѣвъ пшениченьку
Жнутъ и — проклинаютъ,
Триста косарѣвъ на лузѣ
Тяженько зôтхаютъ...

Атаманы, посѣпаки
Хмаровь поле вкрыли
И нагайковь людъ хрещеный
Наганяли, били.
Гинутъ люде мовь собаки
У гôркôй роботѣ
И ôдъ жару-спеки сонця
Омлѣваютъ въ потѣ...

На перéдъ побралась Галя,
Щир›-щиро жала,
Гадковь працю солодила
Й думочку думала
Про милого карй очи,
Про кучерѣ чорнй,
Про сей любый свѣтъ любови,
Любый и моторный...

4.

„Бурлацкая доля моя,
Доле невсыпуща,
Гôркоѥ житѣ ми дала,
А житя жебруще:
Недолюдкамъ гôрку службу
Чинити-робити,
Недолюдкамъ за паньщину
Гôренько годити.
Бурлацкая доле моя,
Доле ты журлива,
Полюбила сиротину
Ясочка дѣвчина,
Полюбила мя сирôтку
Ясочка Галина
Ой Галино, серце моѥ,
Душечко ѥдина!“

Сумно пѣсеня у лѣсочку,
Сумно згомонѣла
И дѣвчины серце-душу
Огнемъ запалила.
То почула и пôзнала
Галина тй звуки,
Опустила серпъ въ долину,
Опустила руки.

А изъ лѣса выходжаютъ
Парубки рядами,
Попереду Ивасенько
Зъ сивыми волами.
Нагнавъ ближше волы свои,
Любку поздоровивъ,
Онажь стала на розмову,
Личко цѣле въ крови.

Плыли любй слова зъ серця,
Мовь градомъ летѣли —
Ажь надбѣгъ самъ окомоничь
На конику бѣлôмъ.
Не вбачали свого ката
Бѣдній сиротята,
Не дочули ѥго гнѣву:
„Ледарѣ проклятй!...“
Лишь нагайка дротяная
Хлопця привитала —
Бризнула кровь неповинна
И мерця заляла...

5.

Пôдъ гаёчкомъ при садочку
Свѣженька могила,
На могилѣ на зеленôй
Дѣвчина молилась.
Ой молилась довго-довго,
А слѣзоньки плыли,
Свѣжу травку на могилѣ
Собою скропили:
„Спишь миленькій, заснувъ сизый,
Мене не притулишь,
Покинувъ ты Галю свою,
Вже ся не обудишь.
Не згадаѥшь на рай-хвилѣ,
Пропали! пропали!
По щожь мы ся, Ивасеньку,
Такъ щиро кохали?
Обуди ся та прочни ся,
Подивись на Галю
Гôркій ты мôй, гôркій свѣте,
Охъ якъ усыхаю!...“

И такъ довго ѥще, довго
Дѣвчина молилась
Средъ роспуки, середъ жалю
Головку клонила —
А надъ гробомъ, надъ могиловь
Береза шумѣла,
А дѣвчина чимъ разъ нижше
Клонилась, омлѣла...

*В. И. Масляк.*

# На обзоринахъ.

**Образець зъ галицко-руского житя.**

*Написавъ Конст. Бобикевичь.*

## IX.

Чимъ довше перебувавъ Патрикій въ домѣ панъотця въ Тричиповѣ, тымъ бôльше вôльнѣла етикета домашна. Панъ-отець позвалявъ собѣ ходити въ присутности Патрикія и панночокъ безъ зверхнои свиты, а газдыня повернула назадъ до выгôдныхъ патинкôвъ та сильно горсованыхъ кафтаникôвъ. Въ часѣ обѣду и вечерѣ вылучувалась она звычайно ôдъ товариства, сѣдала

побôчь на зеленôмъ, добре кованôмъ куфрѣ и поклавши на колѣна рондель, полумисокъ або макитру, вганяла ложкою по внутрѣшнôй збочи начиня и вышкробувала зъ притискомъ смачнй пригарки, або росказуючи объ чôмъ, вымахувала ложкою въ воздусѣ.

Панны держали ся на однаковôмъ степени церемоннои етикеты: вдягали ся чистенько, змѣняли що-дня одѣжь, переплѣтаючи въ дивнôй дисгармоніи нынѣшну спôдничку зъ вчерашнимъ кафтаникомъ а позавчерашною краватою.

Найслабшою стороною того дому був бракъ замилованя до всякого рода лектуры; нѣ белетристичнои нѣ научнои книжки не подыбаєшь тутъ, лишь спорый складъ „Временникôвъ“, въ котрыхъ навѣть не всѣ картки були поростинанй. Книжки писанои въ рôднôй мовѣ нѣкто тутъ не бачивъ; газдыня звиняла ся звычайно тымъ, що сама не умѣє читати азбуки, а не позволитъ донькамъ скорше прочитати книжку, поки сама не пересвѣдчитъ ся попереду о єи приличнôмъ змѣстѣ. А доньки не далеко ôдкотились ôдъ матери; они не почували нѣякои внутрѣшнои потребы збогачати свôй убогій умъ якими тамъ науками, та радо блукали въ темнôмъ, грубôмъ житю. Высшй духовй потребы, якихъ вымагає свѣтъ ôдъ дому священичого, не дознавали тутъ привѣту — въ тôмъ домѣ ходило лишь о те, щобъ добре одѣтись, лѣпше выспатись, а найлѣпше зъѣсти.

Причиною того сумного застою духового, тои невразливости на все що гарне и взносле, було отъ що. Головою дому була газдыня. Она походила зъ дому маючого економа, єще зъ часôвъ тои невольничои панщины, коли то Галичина представляла ся правдивымъ ельдорадомъ для гордои, бундючнои шляхты и для всѣхъ тыхъ, що въ якôмъ небудь характерѣ держались золотодайнои клямки двôрскои. Мѣжь шляхтою гербовою и ходачковою пановала тогды загально засада, що хлопы на те сотворенй, щобы подôбно якъ вôлъ, кôнь, мулъ, працювали на ланахъ панôвъ, щобы живили своими руками ихъ ненасытне толубище та окуплювали ихъ розпустнй розкошѣ своєю тяжкою неволею. Въ ту пору кождый, почавши ôдъ „жондци“ ажь до „атамана“, здиравъ немилосердно селянъ-пôдданыхъ и то зъ тымъ лютѣйшою дикостею, чимъ близше кто стоявъ люду.

Отець п-ѣ Губскои, лютый, безсовѣстный економъ, умѣвъ добре походити коло дѣла, умѣвъ збивати грошѣ зъ кервавого поту хлопôвъ, тожь недаромъ наскладавъ по кôлька тысячѣвъ для кождои изъ своихъ пятёхъ донёкъ. Въ єго домѣ пановали простаковатôсть и грубôсть и коли ôнъ вганявъ по ланахъ паньскихъ, то жена стараннѣйше плекала стада курей, качокъ, гусей та товару, нѣжь выховувала свои доньки. Тому то панѣ Губска не вывезла зъ дому, окрôмъ спорого приданого, нѣчого бôльше. Она правила домомъ, якъ то чинила єи мамуня, не вбачаючи на те, що ступила на инше становище, де суть высшй потребы, высшй вымоги свѣтовй. Доньками послугувалась мовь служницями при газдôвствѣ, и не давала ихъ обучати въ нѣякихъ наукахъ; кромѣ читати и писати не умѣли они нѣчого. „Дѣвчинѣ — мовила панѣ Губска часто — не потрѣбна наука! Звычайно за мудрй дѣвчата суть злыми женами, а мужчины такихъ не любятъ! Коли дѣвчина має добре придане а умѣє газдовати, то певно єи дѣвоча коса не посивѣє!“

Наслѣдкомъ такого погляду матери обѣ старшй доньки не могли нѣкому припасти до вподобы. Тай нѣщо за ними не промовляло: нѣ поверхна принада, нѣ вроджены розсудокъ, нѣ оглада свѣтова. Ихъ спосôбъ думаня и спосôбъ выслову не выходивъ поза тѣсный кругъ буденного житя. Наймолодша, Леонія, була о стôлько щаслившою, що мати посылала єй до школы зъ намовы стрыя. Та хочь она переймила много злыхъ норовôвъ ôдъ ученицъ черезъ недостачу одвѣтного надзору, всежь набрала въ мѣстѣ бôльшои оглады, смѣлости и вѣчливости, котрй то прикметы єднали єй завсѣгды любителѣвъ. Мати хвалила звычайно мовчазливôсть своихъ старшихъ донёкъ, называла ихъ нѣжными, смирными, але прислухавши ся розмовамъ молодцѣвъ, можна було почути иншу назву для тои мовчазливости, вѣдай чи не вѣрнѣйшу!

Задля такъ суперечныхъ норовôвъ выродивъ ся мѣжь сестрами спорый передѣлъ, котрый пôддержувала сама мати. Она не любила самоволѣ, неслухняности и упору Леоніи, ставала завсѣгды въ оборонѣ старшихъ донёкъ, та часто лаяла безпощадно Леонію образливыми словами. Въ часѣ побыту Патрикія тая вражда єще збôльшилась, змоглась; выродило ся соперництво. Старшй сестры мали бôльше претенсіи до Патрикія задля своихъ лѣтъ, а Леонія знову мала надѣю задля поверхнои красы, котра по єи думцѣ мусѣла приманити Патрикія до неи.

Одного вечера сидѣвъ Патрикій въ темнôй спальни и думавъ, коли почувъ зъ дальшихъ комнатъ черезъ ôдхилений дверѣ притлумлену розмову.

— Леосю, не лѣзь въ очи молодымъ мужчинамъ! ты наймолодша, тобѣ єще не до лиця гостей забавляти.

— Чей годѣ уникати людей! Чи може и я маю бути такъ дикою, такъ соромливою, якъ мои сестры?

— Не хочу, щобы ты *зъ ними* розмавляла... Ты єще дитина, не доросла...

— Ôсѣмнайцять лѣтъ, и не доросла?—замѣтила Леося.

— То може думаєшь вже ôддавати ся! О выбій собѣ зъ головы! єще суть двѣ старшй сестры; на нихъ перше черга, а ôдтакъ на тебе.

— Ну, то бы я дочекала ся!... Ихъ пора вже проминула, нехайбы були ôддавали ся тогды, якъ я єще не стояла имъ на перепонѣ. Теперь наспѣвъ и для мене часъ...

— Ахъ ты непокôрнице, ты люта змiё, ты шкорпіоне!... а тебе кто выучивъ такого розуму? Я тебе заразъ приучу покôрности и послуху! — и щось задуднѣло по помостѣ.

Патрикій не дослухавъ добре цѣлого розговору; въ нѣмъ чувство нѣжности ворушитись почало и ôнъ выйшовъ противными дверми на городъ та розважавъ тую недокладно пôдслухану розмову. „Така молоденька панночка, — думавъ ôнъ собѣ, — що повинна бути взôрцемъ смирности и ангельскои нѣжности, а яка непокôрна, чекотлива! Скôлько то похибъ душевныхъ заявила она наразъ: ненавидитъ сестеръ, не шанує матери, нехтує своимъ упоромъ єи волю... Чижь може бути она доброю женою? — спытавъ себе дальше — чи може она мене ущасливити такъ плохими норовами? Нѣ, нѣколи! Треба утѣкати зъ того дому, где лучилось менѣ нечаянно заглянути до того химерного серця, що такъ старанно масковалось доси передъ моимъ лицемъ. Втѣкати! втѣкати!“

Гадка выѣзду зъ Тричипова займала щоразъ бôльше умыслъ Патрикія и ставалась тымъ яскравѣйшою, конечнѣйшою, коли Патрикій подразнивъ ся єще одною, немилою притичиною.

Слѣдуючого дня передъ полуднемъ мала панѣ Губска одну просьбу до Патрикія.

— Будьте такъ добрй, та вчинѣтъ менѣ ею прислугу, — промовила она солодко, — ѣдьте нынѣ до мѣсточка и залагодѣтъ менѣ важный справунокъ. Я сама не маю на те часу, а васъ не много труду буде стояти така переѣздка!... Ото перешлете сй 200 зр. почтою до щадницѣ львовскои... я вже давно думала выслати ихъ, бо грошѣ то небезпечна рѣчь дома, але все зволѣкало ся. Тутъ маѣте адресъ...

Патрикій, хочь зъ неохотою, принявъ ся того дѣла; сховавъ грошѣ и адресъ, и всѣдавъ вже на вôзъ, коли бачитъ: иде и Гася, прибрана вже до дороги, окутана въ мушлинкову хустину, поверхъ котрои сидѣвъ хитливо капелюхъ зъ пôддертою крисою, привязаный до головы чорною еластикою.

— Чи и вы, панно Гасю, ѣдете до мѣста? — промовивъ неохочо.

— И Гася муситъ ѣхати, бо ѣсть кôлька справункôвъ...

— Я выручу панну Гасю... Дежь бы трудити ся задля кôлькохъ дрôбниць!

— Нѣ, не хочемо васъ надмѣрно трудити и клопотати... Сѣдай Гасю! сѣдай!

И усѣла Гася побôчь Патрикія, котрый зъ гнѣву ажь счервонѣвъ, бо предвиджувавъ, що ѣзда зъ панною до мѣста стане ся предметомъ широкого поговору по цѣлôмъ сусѣдствѣ и що ôнъ скоростю телефона оголошеный буде любовникомъ Гасѣ. Колибъ въ нѣмъ було бôльше енергіи, ôнъ бувбы выдобувъ ся зъ того немилого положеня, але податливый Патрикій пôддавъ ся хвилевымъ обставинамъ, и стлумивши въ серцю невдоволенѣ потуркотавъ до мѣста.

Майже черезъ цѣлу дорогу обоѣ мовчали; тяжко було навязати яку мудру розмову. Патрикій не мôгъ добути слова задля невдоволеня, а Гася не озвалась зъ мовчазливости... Въ мѣсточку повитали знакомй жиды привѣтливымъ поклономъ; обступили цѣлою чередою вôзъ и почались допытувати о купно. Декотрй пôдлестнй приступили близше и пытали пôвголосомъ: „Се, паннуньцю, чи не вашь судженый?“ а Патрикій почувши таку бесѣду, скочивъ боржѣй зъ воза, розôпхнувъ глôтну юрбу жидôвъ и поспѣшивъ на почту... Зъ ôдтамъ повертавъ вже пѣхотою до Тричипова, — не хотѣвъ навѣть ждати на Гасю, бо було ёму скучно... Дорогою уложивъ собѣ плянъ выѣзду: порѣшивъ слѣдуючого дня наняти конѣ зъ села и пôдъ позоромъ зазыву родичѣвъ, выѣхати разъ на всегда зъ Тричипова. Але якъ же оманувъ ся сердега!

Коли слѣдуючого дня справдѣ заѣхала фѣра зъ села, казала п. Губска ѣй силомôць ôдправити, а сама звернулась зъ докоромъ до Патрикія.

— На се я нѣколи не позволю, щобъ ѣхати зъ мого дому нанятою фѣрою — що бы на се говорили люде! Коли маѣте важне дѣло до родичѣвъ, то розпоряджуйте моими кôньми, що стоятъ вамъ на услуги. Не надѣялась я, пане Патрикій, що сподѣѣте менѣ таку прикрôсть... Мы уложили вже иншій плянъ: позавтра ôдбудутъ ся у нашого сусѣда именины зъ забавою, на котрй поѣдете зъ нами!

На се предложенѣ успокоивъ ся Патрикій; въ ёго головѣ засвитала нова гадка. Ôнъ задумавъ пождати до именинъ, але въ часѣ самого выѣзду звинити ся слабостю, та полишивши ся въ Тричиповѣ выѣхати ôдтакъ нанятыми кôньми.

Наспѣвъ день именинъ. Двѣ брычки заѣхали передъ рундукъ; всѣ домовй зôбрались вже, повыходили на подвôрѣ, а лишь Патрикій не квапивъ ся.

— Прикро менѣ, — промовивъ ôнъ несмѣло, — що не можу брати участи въ нынѣшнôй забавѣ и уживати приятности въ вашôмъ кружѣ. Я хорый, полишу ся дома, а вамъ всѣмъ желаю веселои забавы!

— Такъ не може бути! — скрикнула невдоволена панѣ Губска, поглянувши вымовнымъ поглядомъ на спаленѣлого Патрикія. — Коли вы хорй, то мы не можемо васъ лишити самого... Ѣдь ты, татку, зъ дѣвчатами на именины, а я зъ Гасею полишу ся при пану Патрикію.

Патрикій цѣлый збагрѣвъ; почавъ звиняти ся, ôдраджувати, увѣряти, що хороба его невелика, що ôнъ не прийме такого посвященя ôдъ господынѣ и панны, не позволитъ, щобы вырѣкати ся задля него забавы... Але нѣчого не вдѣявъ. Панѣ Губска выправила мужа зъ молодшими доньками на именины, а сама зъ Гасею полишилась дома. Заразъ шатнулась до пекарнѣ, казала натерти на катаплязмы хрѣну, покраяти въ пластры бараболю, добути слоикôвъ зъ соками та конфитурами и зъ тыми всѣма лѣками вôйшла до комнаты Патрикія. Патрикій ще гôрше розгорячковавъ ся. Панѣ Губска притулила руку до ёго головы.

— О справдѣ горяча! Змочи-но Гасю хустину, та завяжи п. Патрикію голову, а я прилагоджу шматокъ и хрѣну на зволнованй живчики рукъ...

Патрикій выпрошувавъ ся ôдъ тои помочи; увѣрявъ, що горячка промине безъ лѣкôвъ, що ôнъ часто дôзнае такого наплыву крови до головы...

— Полишѣтъ вже менѣ: я досвѣдчена въ слабостяхъ, знаю що дѣяти! Спустѣтъ ся на мене, зовсѣмъ якъ на м а м у н ю!

Обвязали Патрикію голову, руки, налили въ шклянку воды зъ сокомъ, казали попивати та покласти ся на лôжко...

— А вже довше тутъ не выдержу — люто скрикнувъ Патрикій, коли сидѣвъ одинокій въ комнатѣ — якъ бы то добути ся зъ тои западнѣ? Напишу листъ до Ипполита, нехай приѣде сюда та вызволитъ мене зъ того справдешного пекла!... И не надумуючись довго, добувъ зъ вализки листового поперу, ôдкинувъ зъ головы бандажь и засѣвши до столика, почавъ писати:

„Любый Ипполите! Приѣдь боржѣй менѣ на ратунокъ! Запавъ я въ тричипôвске озеро та що-разъ глубше въ нѣмъ потопаю. Воздухъ того дому, пересыченый грубымъ матеріялизмомъ, невѣжою и простотою, дуситъ грудь мою. Проживаю тутъ мовь замороченый, и годѣ выбристи зъ ôдси. Панны неогладженй, дикй; господыня проста, а резонна мовь перекупка. Приѣдь, приѣдь якъ найскорше, та ратуй твого — Патрикія!“

Листъ запечатавъ и передавъ черезъ служницю до громадского, почтового пôсланця. — „Ну,—подумавъ собѣ веселѣйше, — за чотыри-пять днѣвъ буду вже вôльный!“

Якъ же счудувавъ ся Патрикій, коли слѣдуючого дня вôйшла панѣ Губска въ поважнôмъ настрою до ёго комнаты и гордо промовила, насупивши брови:

— Згадували вы передъ кôлькома днями, що бажаѣте выѣхати въ в а ж н ô м ъ дѣлѣ... Не здержую васъ, конѣ вже чекаютъ... — Ôдвернулась и выйшла лопнувши за собою дверми.

Нечаянный той зворотъ змѣшавъ до крихты Патрикія; зразу не знавъ що дѣяти. Подумавъ-подумавъ,

взявъ ôдтакъ вализки, усѣвъ на драбинястый голый вôзъ и выѣхавъ не знаючи на разѣ доки...

— А дежь ты мене везешь? — спытавъ ôнъ вôзника вже за селомъ.

— Куды паничь скажутъ!

— Чекай-но! — (вынявъ свои записки зъ мошонки, прочитавъ:) — теперь вези мене до Ровотина!

Вôзникъ нѣчого не ôдказавъ; затявъ конѣ и пôгнавъ въ тôмъ самôмъ напрямѣ. На граници села Тричипова стоявъ великій, рубленый хрестъ; тутъ зупинивъ вôзникъ конѣ и промовивъ:

— Ѣмость казали менѣ васъ сюды вывезти, а самому повернути домôвь.

— Що?! — скрикнувъ розъяреный Патрикій — якъ?!

— Казали менѣ зъ ôдси вернути!

— Мусишь завезти мене, хочь до сусѣдного села!

— Не повезу, бо менѣ заборонено.

— Ѣдь, мусишь ѣхати, бо тя здушу!

— Дусѣтъ чи не дусѣтъ, менѣ бы ѣмость голову обмыкали, якбы я не послухавъ наказу.

Гôрке положенѣ!...

— Ѣдь-но, ѣдь, небоже, — мовивъ Патрикій, вже бôльше просячись, — що тамъ чуприна! Я тобѣ добре заплачу...

— Бôгме, не поѣду. Онде нашй робôтники въ поли... Оповѣдятъ, а менѣ на-що лиха?

— То я не вступлю ся зъ фѣры.

— Менѣ приказали хочбы до вечера тутъ чекати.

Патрикій побачивши такій упôръ вôзника, мусѣвъ оглядатись за способами, щобы выдобутись зъ немилого положеня. Озирнувъ ся навкруги, сюды-туды, и побачивъ ôддалѣкъ кôлька селянъ зъ фѣрами, що зô своими семями пололи пшеницю. Побѣгъ до одного зъ нихъ: проситъ, молитъ, щобы завѣзъ хочь до сусѣдного села — ничь не помагаѣ, селянинъ ôдказуѣ ся роботою. Побѣгъ до другого, и той вымовляѣ ся. Що тутъ дѣяти, що почати? Скочивъ ще до третого, та въ розпуцѣ проситъ, намовляѣ, крôзь слёзы благаѣ...

— Богъ свѣдкомъ, паничу, що не можу ѣхати. Сквапна робота: отъ блисла погода, то треба сполоти пшеничку, що вже дальше и не видно зъ хопты. Ну, але годѣ васъ въ пригодѣ лишити безпомôчно: пождѣтъ, якъ дополемо сей загôнъ, я васъ ôдвезу.

Звычайно малу бѣду въ великôй бѣдѣ называѣмо щастѣмъ, такъ и Патрикій назвавъ то ѣще щастѣмъ, що надыбавъ въ глухôмъ поли того селянина. Хочь условины були не милй, хочь мусѣвъ довго чекати, всежь таки лѣпше, якъ ночувати де на поли, або двигати вализки до села.

Бôльшь пяти годинъ маявъ ся Патрикій по межахъ и нивахъ, та въ кôнци дôждавъ ся хвилѣ, коли селянинъ, покôнчивши роботу, почавъ лагодити конѣ въ дорогу.

## X.

Вже сонце склоняло ся до заходу, коли Патрикій въѣздивъ до Лебединець на обôйстѣ панъ-отця. Въ дверцяхъ ôдъ городу, припираючого до дороги, стояла молоденька панна, тонкои хисткои стати, одѣта въ сину суконку, и вымахувала пискливыми дверцями тамъ и назадъ. На головѣ бѣлѣла чистенька хустина (бо воздухъ весняный, то страшный ворогъ бѣлого свѣжого личка!), а зъ пôдъ хустины выглядавъ фиглярный, красного крою носикъ и блакитнй якъ небо, яснй очи.

— Звинѣтъ, панночко, що васъ трохи стревожу,— промовивъ Патрикій, зôскочивши зъ воза и ôдхиливши чемно капелюхъ, — погана усѣльниця лѣзе по хустинѣ прямо до вашого лица, та хоче васъ налякати!

— Ахъ, ахъ! — скрикнула панна тоненькимъ голосомъ и розвязавши сквапно хустину ôдкинула ѣ ôдъ себе. — Я дуже жахаю ся тыхъ животинъ!

Якажь гарна, яка уродлива панна стояла теперь передъ Патрикіѣмъ—не списати, не змалювати! Зъ стиснеными до купы долонями и раменами простягнеными напередъ, стояла непорушно и поглядала тревожливо на ôдкинену хустину. Въ ѣи постати було щось такъ милого, такъ приманчивого, що Патрикій почувъ, якъ прошибнуло ѣго якесь досѣль незнаѣме благодѣйне чувство. Въ тôй супокôйнôй постати була чаровито-гарною. Полискуюче русяве волосѣ вило ся понадъ погôдливе чоло и зôбгало ся буйными сплетами въ двѣ грубй косы, що уложились въ выдовжену ôсѣмку на затылю головы. Очи, лагôднй якъ ихъ блакитна краска, веселй а ясній сіяли якимсь дивнымъ чаромъ; дивишь ся въ нихъ и не надивишь ся. Якась лагôднôсть, шутливôсть и поетичный настрôй играли въ нихъ на перемѣну и приманювали непоборимою силою до себе.

Патрикій счудованый стоявъ кôлька хвиль мовчазливо и непорушно; пôднѣсъ ôдтакъ хустину, стрѣпавъ ѣ въ воздусѣ (може и злишно) и вручивъ панночцѣ...

— Ахъ та негôдна усѣльниця такъ васъ налякала!

— Справдѣ, що налякала... Я и сама гнѣваю ся, що такъ жахлива на видъ тыхъ животинъ; они предсѣ не суть такъ гидкй и ôдразливй. Тажь то первовиды нашихъ пестренькихъ мотылькôвъ, що дугóю буяютъ въ воздусѣ, додаютъ принады и житя нашимъ цвѣтникамъ та служатъ вѣрными приятелями и повѣрниками цвѣткôвъ....

— Вже то вѣрнѣйшихъ приятелѣвъ а бôльшихъ добродѣѣвъ не могутъ мати цвѣтки, якъ васъ, панночки, що ихъ плекаѣте, пестите; вы правдивыми ихъ сестрами!

— О не такъ менѣ здаѣ ся! Цвѣтки певно маютъ гнѣвъ до насъ, бо чуютъ ся пониженй, що плекаѣмъ ихъ лишь для своѣи розрывки, що задля хвилевои приѣмности ôдбираѣмо имъ красу, житѣ, щобъ опôсля зовялыхъ зъ погордою ôдкинути. Я дуже нерадо зрываю свои цвѣтки; найлѣпше люблю сидѣти посередъ погôдного дня на зеленôмъ травнику и приглядати ся, якъ блискавкою влѣтаютъ зô всѣхъ сторонъ свѣта гарненькй мотыльки и розносятъ пильно вѣсти узбиранй по дорозѣ межи рôжнобарвными цвѣтами. Тогды въ ушахъ моихъ гомонятъ чарôвнымъ звукомъ слова:

*Разъ мотылька голубила*
*Цвѣтка гожа, цвѣтка мила...*

Такъ розмавляючи дôйшли обоѣ до мешканя. Панна запросила Патрикія до гостиннои комнаты, а сама поспѣшила звѣстити домовыхъ о приѣздѣ гостя.

Село Лебединцѣ, то оселя малá, недохôдна. Тутешній панъ-отець Орсовичь, удержувавъ ся зô своѣю семіѣю бôльше зъ вытревалои працѣ коло рôлѣ, якъ зъ доходу церковного. Та хочь не много було поля а газдôвство мале, предсѣ при мудрôмъ правленю, при желѣзнôй вытревалости а постôйной помочи жены — правдивого взôрця газдынь сельскихъ — добувавъ стôлько доходу, що мôгъ прилично дôмъ удержати и дѣти гарно образувати. Въ комнатахъ — повдинче уряджене; предметы носили хутше пятно конечнои потребы, якъ злишнои выгоды. Але за то все було гарне, порядне; чистота ажь пахнула зъ кождого куточка.

Окрôмъ русявои панны, котру мы вже пôзнали, були єще двѣ молодшѝ кароокѝ-чорнявки и малый сынокъ. Всѣ дѣти здоровѝ, жвавѝ, румяныѝ, убраныѝ въ дешевѝ а чистенькѝ суконки, щебетали дома любо и смѣливо мовь ластôвочки.

Самъ от. Орсовичь бувъ чоловѣкъ статочный и дуже розсудливый. Хочь якъ ощадно правивъ домомъ, а нѣколи не пощадивъ тамъ грошей, де ходило о высшѝ цѣли, де ходило о розвôй духа и серця. Державъ письма литературнѝ для донёкъ, спроваджувавъ ноты и часто збогачувавъ свѣжими, интересными книжками библіотеку дѣвочу, котру панны удержували въ образцевôмъ ладѣ въ своѣй комнатѣ. Не въ однôмъ засôбнôмъ домѣ око твоє любовати ся буде многими блескотками; не въ однôмъ домѣ найдешь много злишныхъ и збытковыхъ предметôвъ, а не побачишь хочбы найменшого збору хосенныхъ книжокъ, котрѝ предсѣ конче потрѣбнѝ кождôй паннѣ. Библіотека — то скарбôвня мыслей, що розширяє кругозôръ гадокъ, збогачає науками умъ, учитъ и выгладжує рôдну мову, переняту живцемъ зъ устъ народу. Мова народна есть вправдѣ животворнымъ и невычерпанымъ жереломъ слôвъ, але межи тыми словами есть много бисерôвъ неясныхъ, заснѣченыхъ, котрѝ книжка попереду очистити мусить, заки и они заяснѣютъ своєю властивою красою, своимъ властивымъ блескотливымъ свѣтломъ. И рôднои мовы треба учити ся!

Посередъ приязныхъ и добросердныхъ газдôвъ, посередъ щебетливыхъ панночокъ дни въ Лебединцяхъ сплывали Патрикію непомѣтно и хутко. Ладъ цѣлого дому, мирне а хосенне житє цѣлои семiѣ дуже припали єму до вподобы; ôнъ приставъ до всѣхъ щиро мовь до власнои рôднѣ. Газдôвъ поважавъ неначе родичѣвъ, ихъ сынка любивъ якъ брата, а молодшѝ панны якъ сестры — тôлько до найстаршои русявои панны почувъ въ груди сильнѣйше чувство, котре прибирати почало щоразъ слѣднѣйшѝ и яскравшѝ виды... Въ успособленю Патрикія заходили перемѣны, котрѝ наглядно зраджували той самый станъ душѣ, въ якій попавъ бувъ въ Любовѣ, та тôлько теперь въ збôльшенôй мѣрѣ. Звычайна веселôсть улѣтала, наступали хвилѣ задумы, сентиментализму и горячкового настрою; очи недвижимо поглядали передъ себе въ одинъ предметъ, а гадки сновали довге пасмо думокъ. Се бувъ другій періодъ любовныхъ змагань Патрикія, періодъ, въ котрôмъ чувство любови росло, ширшало, щобъ ôдтакъ зъ цѣлою силою добути ся на верхъ.

Въ тую пору оглядавъ ся Патрикій конче за якимъ повѣрникомъ, передъ котрымъ мôгбы розкрыти свои чувства, що зрывались въ єго серцю, щобъ тымъ улекшити гнетучій тягаръ тайны. До Ипполита не мавъ вже довѣрія, а якось поневоли згадавъ собѣ на от. Ореста. Хочь се бувъ мужь поважный и о много старшій, такъ сердечнôсть и щирôсть, яку въ нѣмъ ôдкрывъ, були для него понукою до выявленя своихъ любовныхъ замѣрôвъ. Отъ ôнъ и написавъ такій листъ до от. Ореста:

„Высокоповажный панъ-отче! Розгукана, мутна филя тричипôвского озера выкинула мене потопаючого на другій берегъ. Я поневоли заблукавъ до Лебединець, та знайшовъ тамъ рай, правдивый рай!... А въ тôмъ раю стрѣтивъ я ангела, дѣвчину гарну, красну, дотепну, любу. Велика она пустѣйка (вже не одну шутку менѣ выправила), але и я не загнувъ руки.

„Колибъ вы єѣ бачили, она бы и Вамъ сподобалась — така гарна. Ахъ кобы менѣ пощастилоєь посѣсти єи довѣріє, єи руку, тогды я найщаслившій, тогды я панъ надъ панами! Кобы, ахъ кобы!... Якъ справа моя закôнчитъ ся тутъ, не залишу звѣстити. А тымчасомъ до милого звѣданя! — Патрикій Ватровичь“.

## XI.

Мѣсяць Липень добѣгавъ кôнця. Прекрасныѝ мѣсячныѝ вечеры ажь выманювали зъ хаты на свѣжій воздухъ, на вольну волю посередъ утихаючои природы. Все укладалось до нôчного спочинку. Лѣсы и гаѣ, поспускавши задумчиво свои вѣти, нѣ шелеснули листомъ; сповившись темрявымъ сумракомъ думали якусь дрѣмливу думку. Пташки, що такъ голосно щебетали днiною, затихли теперь и скрывшись въ гущавинѣ дрѣмали, похитуючись на тонкихъ гильцяхъ... Всюда супокôй, всюда тишина, лишь перекликувались рябенькѝ перепелицѣ, трескотѣли пѣсни невгомонныхъ свердюкôвъ, та тарахкотѣвъ десь далеко, на круто-плывучôмъ потоцѣ, крикливый млынъ... Гарныѝ, чаровныѝ то були ночи! На яснôмъ безмежнôмъ зводѣ неба зорѣло блѣде лице мѣсяця и обсыпувало срѣбнымъ свѣтломъ утихаючу землю. Холоднавый вѣтрець насыченый пахощами пôльныхъ цвѣтôвъ, повѣвавъ зъ заходу и наносивъ якусь любу пôльгу на втомленѝ груди.

Не мôгъ и Патрикій оперти ся принадѣ тыхъ приманливыхъ вечерôвъ. Ôнъ выходивъ дверцями до городу, звертавъ ôдтакъ на лугъ, де довго-довго проходжувавъ ся по убитôй, широкôй стежцѣ, та думавъ думку. Ой, божь и мило то думає ся посередъ дрѣмучои природы, а єще о любовныхъ справахъ!... Думавъ ôнъ, думавъ, а ôдтакъ вслухавши ся въ пристрастне тьоханє соловія, що щебетавъ въ близькôмъ гаю, добувъ голосу и зъ своєи груди та ставъ спѣвати цѣлый рядъ пѣсень. Голосъ єго, що передъ тымъ не ôдзначавъ ся надзвычайною красою и не мôгъ вдоволити вымогъ выбôрчистого слухача, теперь пôдъ вплывомъ потрясаючихъ чувствъ гомонѣвъ принадно и лунавъ дзвôнко-мельодійно по вôльнôй природѣ.

Одного такого вечера сильна задума розпялась надъ єго душею; ôнъ важивъ щось дуже важкого, бо переходивъ ся нетерпеливо спѣшными кроками, затопивъ очи въ землю и не бачивъ навѣть, якъ двѣ постати, овинутѝ въ бѣлѝ шаты, посувались нишкомъ здовжь потока до гаю. Єго уста шептали лишь зъ тиха: „Завтра все закôнчитъ ся, — я мушу переломати свою несмѣлôсть... Що она мене любитъ, дôзнавъ ся я зъ єи рухôвъ, зъ єи погляду. Годѣ довше колибати ся, завтра зроблю рѣшучій крокъ — завтра она моєю, на вѣки моєю!.. а може?..“

Послѣдна гадка выкликала въ нѣмъ тужливый настрôй духа; зъ глубины серця выринула туга и уста заголосили пѣсню:

Ой якъ тяжко серце тужитъ за тобою мила,
Якъ згадаю лишь про тебе моя сизокрила;
Въ ночи не сплю, въ день я тужу, все гадка о тобѣ —
Не забуду, поки житя, хиба въ темнôмъ гробѣ...

Широкою луною розбйшла ся та пѣсня по тихôй долинѣ; єще кôлька разôвъ повторили єѣ дрѣмучѝ лѣсы и горы, ажь гдесь далеко-далеко єи гомôнъ затихъ. Напрасно, зъ гайку, добувъ ся тонкій голосъ, посыпались звуки коломыйки:

Ой не тужи, ой не тужи, та гарный козаче,
Бо за тобовь, якъ поѣдешь, дѣвчина заплаче!

Патрикій слухавъ черезъ хвилю, та дивувавъ ся; розбиравъ єи змѣстъ, хотѣвъ конче навязати єи значенє

до своєи пѣсни. „Етъ, — подумавъ ôдтакъ, — се певно дѣвчина пасе товаръ за гайкомъ, та вродженымъ талантомъ уложила заразъ въ ôдповѣдь ту коломыйку, щобъ мене подразнити... нехай тамъ!“ Почавъ спѣвати дальше:

Ой за личкомъ, за румянымъ та серденько вяне,
Не могу безъ тебе жити, дѣвчино кохана...

Затихъ, насторошивъ уши и наслухуваvъ, чи зновъ не почує ôдповѣди зъ гаю, — коли загомонѣла нова пѣсня:

Єсли вѣрно мя кохаєшь, кайданôвскій хлопче,
Нѣкто, лишь ты къ серцю мому стежку єи удопче...

На згадку про Кайданôвъ заворушилось въ серцю Патрикія. „Се якась пôдмовлена свавôльница ôдспѣвує менѣ, щобъ бôльшои туги завдати!... Сего не пропущу мимоходомъ... я мушу пересьвѣдчитись, кто се такій?...“

И замахнувъ ся Патрикій до бѣгу въ гай. Ровы, борозды, пересувались лискавкою пôдъ єго рухливыми ногами, купины кертичины ажь розбрискувались пôдъ єго неспиненымъ бѣгомъ... Въ першихъ корчахъ гаю зупинивъ ся; ставъ, розглядаєсь: нѣчого не бачитъ; наслухує: нѣчого не чує, лишь сполоханый соловѣй шульнувъ зъ корча, на котрôмъ лящѣвъ, гетъ десь въ глубину гущавины.

„Тутъ муситъ конечно ктось бути — шепнувъ до себе — анужь дальше напередъ!“ Трава погиналась пôдъ єго ногами, кущѣ мускали зрошеными вѣтями по єго лици, що ôдъ нетерпячки и хуткои ходы спалахло гарнымъ румянцемъ. Коли бачитъ: на рубци гаю стоятъ двѣ постати въ рясѣ бѣлôй и обмѣнюютъ ся якимись тайными знаками рукъ и розбѣгаютъ ся ôдтакъ въ двѣ противнѣ стороны: одна черезъ лугъ до села, а друга до потока. Постати тѣ хутко посувались, безъ шуму и шелесту; не чути було нѣ ôдгомону крокôвъ, нѣ шевеленя травы; мовь марева сунулись по зеленôмъ зрошенôмъ мóрозѣ та оглядались инодѣ поза себе.

Патрикій стоявъ мовь зачарованый; приглядавъ ся тому чудовому зъявищу та не знавъ, що дѣяти. Серце въ єго грудехъ трепеталось, а гадки мутились въ головѣ; въ кôнци ôдвага взяла верхъ и ôнъ пустивъ ся дальше въ погоню. Русалцѣ, що прямовала просто въ воду, не довѣрявъ, бо тамъ може бы єго пошибла неминуща погибель... але певнѣйшою выдала ся єму та постать, що держала ся суходолу. Тожь нуже за нею! Бѣжитъ, прискорює хôдъ якъ може, та поглядає лишь бystро передъ себе, чи та мара передъ нимъ не розвѣє ся, чи не розплыне ся въ воздусѣ, чи зареготавшись дико не полишитъ єго середъ широкого луга. Гонитъ... грудь широко ôддыхає, а полы ôдъ сурдута лишь мигкотятъ въ воздусѣ. Помѣчає, що ôдстоя межи нимъ а „русалкою“ зменшає ся, вже тôлько десять крокôвъ... шѣсть... чотыри... два... ого! вже и имивъ русалку та притиснувъ сильными раменами до своєи груди. Помѣчає: бѣла постать, се не мрачна, прозора мара, але єлика и до обнятя способна истота!

— Пустѣтъ мене! — скрикнула тонесенькимъ голосомъ сполохана русалочка.

— Охъ вже не пущу за нѣщо, нехай заразъ и згину! — скрикнувъ Патрикій. — Перше всего мушу приглянути ся твому гарному личку, що такъ сохранно скрываєшь пôдъ снѣжною рясою...

Державъ одною рукою єи хистку, вюнку постать, а другою ôдхилявъ зъ обличя покрывало. Повнолицый не пощадивъ на сю хвилю свого бѣлого свѣтла; цѣлу вязанку лучей кинувъ на обличе русалки. Приглядає ся Патрикій близше, а се — русява Ирися; се она дрожала въ обнятю єго раменъ. Єи спаленѣле лице, озарене живымъ блескомъ очей, мало теперь чудову красу. Патрикій мовь зачарованый не мôгъ ôдорвати свого погляду ôдъ єи лиця и єи чарôвныхъ очей.

— Такъ се ты дорога... такъ се вы, панно Ирисю? Такъ то вы спѣвали ту пѣсню, що мене такъ сердечно тронула!

Ирися нѣчого не ôдказувала, лишь засмѣяла ся веселымъ свобôднымъ смѣхомъ, що ширшавъ дзвôнкою луною по долинѣ, мовь тьохканє соловѣя. Зволнованй бѣгомъ груди здвигались єще сильно, а на лици, осрѣбленôмъ блескомъ мѣсяця, играла свобода и нѣжна сваволя дѣвоча. Патрикій очунявъ трохи зъ першого порыву и ôдтакъ озвавъ ся:

— Пѣсенька зъ гаю була вѣрнымъ ôдгомономъ найщиршого мого бажаня; я желаю теперь почути зъ устъ вашихъ, що се не була играшка, а правда вашого серця, що пѣсня та була посланникомъ вашимъ до моихъ чувствъ...

— О за далеко посуваєте свои догады, пане Патрикій! Я не думала, що вы такй самолюбнй, що схочете такъ далеко сягнути думкою и посудити мене о поступокъ, що може образити нѣжне чувство кождои дѣвчины. Я отверто вамъ кажу, що се була тôлько играшка.

— Ахъ простѣтъ, панно Ирисю, що я зле высловивъ ся; я хотѣвъ радше сказати, що струна моєи горячои любви порушила такужь струну въ вашôмъ серцю, и вы поневоли менѣ озвались. Скажѣтъ, ахъ скажѣтъ щиру правду, чи серце ваше не сповилось такимъ самымъ чувствомъ, якимъ сповилось мое?

— Ну, ся думка вже гарнѣйша, она вже не ображає мене... — ôдказала Ирися, спускаючи очи до землѣ.

— Такъ предчуте мое правдиве... такъ ты любишь мене, ангеле мôй!... — и очи єго заяснѣли живѣйшимъ огнемъ; рамена єго судорожно простягли ся и обняли тонку постать Ирисѣ. Ôнъ поцѣловавъ єѣ разъ, другій, третій... а може и много иншихъ разôвъ, кто тамъ се лѣчивъ! нѣкто того не чувъ и не бачивъ, тôлько одинъ мѣсяченько, та и єму вѣдай жаль стало дивитись, бо зайшовъ за струнку тополю, що недалеко дрѣмала. Бѣдный ты, ахъ бѣдный князю! скôлько то муки вытерпѣти мусишь, поглядаючи на пламенній взаємины неодной любовной пары, що уєдинившись ôдъ свѣта, ôдъ людей, правитъ собѣ тихй любовній речи! Можебъ и ты не одно гарне личко поцѣловати бажавъ?... Ой годѣ! не для тебе!

И кôнця не було словамъ межи залюбленою парою. „Чи любишь мене?... люблю!.. Забудешь?... нѣ, навѣть въ гробѣ нѣ!“ — шептали собѣ обоє и кто знає, якъ довго булибы стояли въ тôмъ ошоломленю любовнôмъ, осіянôмъ блискавками очей, єслибъ не голосный покликъ на вечерю...

Зôрвались обоє, покраснѣвши на лици, и щасливй, легко якъ мотыльки, побѣгли до дому.

Гаёкъ, де скоилась та незвычайна подѣя, называвъ ся „Русалчинъ гай“.

---

Слѣдуючого дня, вже зъ ранѣшнимъ жайворонкомъ, зôрвавъ ся Патрикій зô своєи постели и югнувъ на волю. Любовю розгорѣла грудь жадна була свѣжого воздуха. Перейшовъ черезъ городъ на лугъ, и дальше пустивъ ся въ поле, майже безъ мысли, отъ щобы лишь ити, ôдотхнути свобôдно, зачерпнути новыхъ вражѣнь посе-

редъ широкого поля та наслухати ся шептôвъ гарнои природы. Небо, дерева, цвѣты... мали въ тôмъ дни иншу постать якъ звычайно — такъ бодай выдалось очамъ Патрикія. Все було свѣтляне, величаве! Навѣть пташки спѣвали инакше; бувъ се спѣвъ серафимôвъ, а цѣлôсть творила для него одинъ имнъ — побѣды любови!

Патрикій станувъ на горбку, що здвигавъ ся ôддалѣкъ за лугомъ, оглянувъ ся навкруги и якій чудовый видъ представивъ ся єго очамъ! Срѣбна стяга поточка яснѣла посередъ зеленого морога лугового; дальше спиналисъ струнки тополѣ, а ôдтакъ садочокъ, изъ-за котрого выглядали бѣлй стѣны мешканя панъ-отца. Въ тôмъ домѣ, пôдъ сохраннымъ крыломъ солодкого сну, спочивала єще въ своѣмъ гнѣздочку єго русява русалка, утомлена по вчерашнôй, напругôй игрѣ. Патрикій стоявъ тутъ та упивавъ ся красою и свѣжостю околюючои природы; стоявъ бôльше годины, та поглядавъ быстрымъ поглядомъ въ сторону мешканя, — коли, побôчь дому, мелькнула ясна постать и майнула до цвѣтника, а тамъ перебѣгала ôдъ кльомба до кльомба... „Се мабуть Ирися звѣдує свои пестрй цвѣты — подумавъ собѣ — ахъ, кобъ мати крыла тои ластôвки, що шульнула за мушкою, злетѣвбы я до неи бѣлымъ соколомъ та зжахнувъ єѣ, стрѣпавши крыльцями надъ єи головкою!“

Але людске толубище не до крылъ! Патрикій розмахавъ ноги та поспѣшивъ тамъ, куды тягнуло серце.

А бувъ тогды справдѣ хорошій день! На блакитнôмъ небозводѣ, чистôмъ якъ супокôйна поверхня воды, плынуло въ повагою розжеврѣле сонце, та своимъ добродѣйнымъ тепломъ розгрѣвало цѣлу живущу природу. Дерева, травы и зѣля ôддыхали повною грудею и напахували воздухъ бальсамичною вонею. Щебетливй пташки сидячи на вѣтяхъ, єще зрошеныхъ росою, выспѣвували пѣснь похвальну, — а жадне зъ нихъ не лукавило, всѣ щиро спѣвали, розтворивши широко свои дзюбочки, и выливаючи зъ повнои груди ту радôсть, якою колысались ихъ малесенькй серця. Цѣла природа тѣшилась, бо та лямпада небесна, що зависла надъ земнымъ свѣтомъ, вливала въ ню животворну силу; за єи то вплывомъ все играло, жило, веселилось...

И Патрикій бувъ веселый, щасливый, бо въ серцю, въ тôмъ єго малôмъ свѣтѣ, свѣтило такожь горяче сонце любови, що покликало до нового житя єго думки, що озолотило ясными лучами єго надѣѣ. Перейшовши коло цвѣтника, вже не побачивъ Ирисѣ; ôнъ вôйшовъ до комнаты и тамъ заставъ вже прилагоженый снѣданокъ.

Пôсля снѣданя выйшла Ирися за якоюсь орудкою зъ комнаты, а Патрикій сидѣвъ зъ газдами.

— Панъ Патрикій въ веселôмъ нынѣ настрою, — промовила газдыня, — але трохи поблѣдъ!

— Се вѣдай зъ утомы по вчерашнôй игрѣ — додавъ усмѣхаючись от. Орсовичь.

Патрикій змѣшавъ ся; чувъ, якъ вся кровь зъ серця залила єго лице багромъ и помѣшала єго гадки. Єму здавалось, що газды помѣтили єго несмѣлôсть, що самй єго ободряютъ и приспособлюютъ єму легку дорогу до освѣдчинъ.

— Такъ вже знаєте о вчерашнôй подѣи? — спытавъ Патрикій, покраснѣвши.

— Знаємо, знаємо! — майже рôвночасно ôдповѣли обоє зъ шутливымъ усмѣхомъ. — Вже намъ оповѣла Ирися...

— Такъ я зъ своєи стороны ще горячо благаю, — продовжавъ Патрикій, встаючи зъ крѣсла, — позвольте менѣ ласкаво посѣсти руку панны Ирисѣ, коли вже посѣдаю єи довѣрє и єи слово взаимности!

— Якъ то: вы вже освѣдчились и одержали слово? — перервала панѣ Орсовичева.

— Се-жь Ирися чей такожь сказала...

— Нѣ, о тôмъ въ першій разъ зъ вашихъ устъ чуємо!

Въ головѣ Патрикія заворушилось; гадки єго попутались и помотали ся; ôнъ ажь ледви стямивъ ся, що за-далеко посунувъ свои догады. Зъ высиленємъ послѣднихъ силъ мовивъ ôнъ дальше:

— Такъ выслухайте теперь моєи пламеннои просьбы и вдоволѣтъ мому горячому бажаню! Приймѣтъ мене за свого вдячного зятя!

— Сего вчинити нѣякъ не можемо...

— Якъ жежь! навѣть теперь, где я вже посѣвъ слово Ирисѣ?

— И на той выпадокъ не можемо позволити на вашь союзъ...

— Алежь бо я Ирисю люблю; люблю щирымъ серцемъ... безъ неи теперь и жити не можу! Се бувбы для мене тяжкій ударъ, засудъ môй на смерть!...

— Высоко цѣнимо вашй святй чувства, але мы свого слова дати не можемъ...

Положенє Патрикія було страшне, невыносиме. Першй освѣдчины — и ôдказъ! Ôнъ не мôгъ дальше добути слова, лишь обѣручь хативъ ся за груди.

— Алежь погодѣтъ, пане Патрикій! Мы не можемъ давати нѣякого призволу, бо о судьбѣ Ирисѣ рѣшає голосъ єи отця; Ирися єсть нашою своячкою, выхованицею...

— То Ирися не ваша донька?!... Ахъ, якужь муку я перетерпѣвъ, яка люта, зъѣдлива гризь точила моє серце!... Такъ ще свѣтитъ надъ моєю головою золота надѣя, ще усмѣхає ся она до мене приманливымъ усмѣхомъ и обѣцює менѣ рай — рай, котрый мушу дôстати, хочбы и головою наложити прийшло!

Якъ велику, подвижну силу має правдива щира любовь! Зъ боязкого, податливого, несмѣлого Патрикія зробивъ ся бойкій, ôдважный молодець, зъ сильною волею, застaлеными грудьми, котрыми перевернути готовый найтвердшй скелѣ супротивностей, котрыми боровбы ся до послѣдного высиленя! Се знамя щирои, вѣрнои любови!... Чижь ôдтакъ дивнымъ выдасть ся, що вѣрнй сыны и доньки кладутъ охотно свои силы и услуги на жертвенику улюбленои ôтчины? чи дивно, що зносятъ они неразъ гоненя, нужду, муки въ борбѣ за долю и свободу свого народу? Не дивно, але хвально, велично!

Пристрастна любовь, зъ якою выбухнувъ Патрикій передъ лицемъ газдôвъ, не могла перегомонѣти безслѣдно, въ нѣй пробилась цѣла сила щирого и отвертого серця, цѣла чистота нѣжныхъ, душевныхъ чувствъ...

Газды дому порадились мѣжь собою та уложили день выѣзду до отця Ирисѣ, щобъ єму лично представити Патрикія, яко будущого зятя. (Конець буде.)

## ЛАСТÔВКА „САЛЯНГАНА“.

(*Пôсля Брема — подавъ Вол. Шухевичь.*)

Ластôвка та, великости нашои „щебетушки“, жіє въ Азіи, де будує гнѣзда, котрй тамошнимъ жителямъ служатъ за найбôльшй ласощѣ. Довгй часы выдумували люде рôжнй байки про матеріялъ, зъ якого сй гнѣзда зробленй; деякй писали, що салянгана збирає на мори икру рыбъ та иншихъ морскихъ звѣрятъ, и ôдтакъ укладає зъ неи гнѣздо; другй

завѣряли, що єи гнѣздо склеєне зъ мяса слимакôвъ, а зновъ иншй подавали ростины за матеріялъ до тыхъ гнѣздъ. Нынѣ удалось ученымъ дôйти правды и они высказали зъ всею докладностею, що матеріялъ до своихъ гнѣздъ выробляютъ салянѓаны въ власнôмъ ротѣ. Ся матерія єсть клеиста, густѣйша ôдъ бѣлка, и такъ само якъ бѣлокъ, твердѣє по якôмсь часѣ.

Гнѣзда салянѓанъ суть величины четвертои части лушпины яйця. Сѣна гнѣзда дуже тонка, просвѣтчаста, барвы бѣлявои або брунатнои. На гнѣздѣ видно слѣды уверствованъ — се ôдъ того, що ластôвка будовала гнѣздо укладаючи матерію верствами. Въ гнѣздо вкладає ластôвка, не пôдстелюючи нѣчого, двоє подовгастыхъ бѣленькихъ яєчокъ.

Коли салянѓаны починаютъ ся гнѣздити, вытворює ся въ великôй масѣ матерія въ ихъ ротѣ (скоро яєчка знесенй, дальше вытворюванє заразъ устає). Матерією тою єсть властиво слина, подôбна до розпущеноі гумы, и збираєсь пôдъ языкомъ, а позаякъ дуже тягнесь, якъ бѣлокъ, можь єѣ въ довгй нитки вытягнути. Коли отворимо ротъ такои ластôвки и тамъ патычкомъ слины дôткнемось, прилѣпитъ ся она до патычка, а вытягаючи патычокъ, вытягнесь поволи и вся слина зъ рота. На воздусѣ сохне та слина дуже скоро, а паперъ дає ся нею такъ злѣпити якъ гумою. Такожь билинки ростинй можна легко и сильно тою слиною злѣпляти.

Салянѓаны гнѣздятъ ся на стромыхъ надморскихъ скалахъ полудневои Явы. Доломъ бьютъ въ скалу неустанно страшнй фалѣ морскй, черезъ що скалы выжолоблюютъ ся, а горѣшна ихъ часть звисає надъ моремъ. Де фалѣ воду въ дрôбненькій пылокъ розбиваютъ и найбôльше лютятъ ся, де они въ скалахъ выбили печеры, — тамъ видно найбôльшй стада тыхъ ластôвокъ. Нарокомъ перелѣтаютъ они черезъ той дрôбненькій пылъ, попри пѣну, яка збиваєсь при скалѣ, щобы тамъ шукати поживы зъ маленькихъ морскихъ животинъ. Тй животины разомъ зъ пыломъ въ воздусѣ лѣтаютъ, або хоронятъ ся въ пѣнѣ, або розбитй о тверду скалу розсыпаютъ ся въ дрôбненькй частинки. Черезъ фалѣванє моря печеры, вырытй въ скалахъ фалями, то закриваютъ ся водою цѣлкомъ, то зновъ, коли фаля ôдступитъ ôдъ скалы, отвираютъ ся. Въ таку пору, мовь блыскавка, влѣтає салянѓана въ печеру, а иншй вылѣтаютъ изъ неи.

Гнѣздочка салянѓанъ мовь прикованй до стелѣ такихъ печеръ. Фаля морска, що зъ страшнымъ лоскотомъ ударяє въ отвôръ печеры, стискає воздухъ, що въ печерѣ находитъ ся, и черезъ те вода не може досягнути стелѣ печеры. Колижь сила фалѣ передъ натискомъ стисненого воздуха ослабне, починає воздухъ назадъ розширятись и выкидує на кôлька сотъ метрôвъ далеко воду, що туда дôсталась, розпылюючи єѣ въ самый дрôбнѣсенькій пылъ, почôмъ наступає нова фаля, и такъ повтаряєсь той самъ процесъ неустанно. Корыстуючись тымъ правомъ природы, укладаютъ салянѓаны свои гнѣзда въ тыхъ недоступныхъ печерахъ.

Се дѣйстно чудова поява природы: и тоє малёвниче фалёванє воды, и тй промѣня сонця, що розкладаютъ ся на барвы дуги, и той неустанный шумъ та свистъ, и той наплывъ фалѣ морскои въ печеры а ôдтакъ єи насильный выплывъ и роспрыскъ въ дрôбненькій пылъ водный. Все то дало повôдъ тамошнимъ мешканцямъ до рôжныхъ повѣрій, будьтобы въ печерахъ жили якйсь надприродній силы и духи. Кождый житель Явы завѣряє, що мешкає въ тыхъ печерахъ богиня „Льоро“, що повелѣває фалямъ и панує надъ цѣлымъ моремъ. Великои почести дôзнає она ôдъ мешканцѣвъ. Надъ берегомъ моря стоитъ тамъ въ пальмовôмъ саду красный зъ пальмъ збудованый дôмъ, въ котрôмъ нѣкто зъ людей не жіє и передъ котрымъ нѣкто не перейде, щобъ не зложити зъ покорою рукъ. А ктобы посмѣвъ поступити въ той святый дôмъ, такого чекає неумолима смерть. Кажутъ, що богиня Льоро опускає ôдъ часу до часу печеру и море, и удаєсь до того дому, куда побожный людъ всякй домашнй приряды и одежу приноситъ, чимъ она пôсля уподобы корыстуєсь. Приступъ до того дому дозволеный тôлько начальникови людей, що занимаютъ ся збиранємъ гнѣздъ ластôвячихъ; ôнъ входитъ туды, щобы зъ пороху очистити внутрє дому. Черезъ весь часъ побыту начальника въ святыни взносятъ ся на порозѣ пахучй дымы въ ознаку покôрнои жертвы. Коли прийде часъ збираня гнѣздъ, розстелюютъ передъ тымъ домомъ маты и ставляютъ на нихъ напитки и рôжнородній стравы. Закимъ люде приступлятъ до пиру, прикликуютъ напередъ богиню, щобы удѣлъ взяла въ ѣдѣ. По молитвѣ кидаютъ ся всѣ присутнй чоломъ до землѣ и закрываютъ собѣ очи, такъ довго, доки богиня, котра не хоче, щобъ єѣ кто увидѣвъ, не попоѣсть и не напьє ся. На даный знакъ Яванцѣ встаютъ и пируютъ вже самй.

По бенкетѣ розпинаютъ Яванцѣ надъ печерою споряженй изъ шнурôвъ драбины — розумѣє ся лишь тогды, коли море цѣлкомъ спокôйне, або при ôдпливѣ моря.

Широкôсть однои печеры выноситъ 15 м., а довгôсть 150 м., а высокôсть въ серединѣ до 20 метрôвъ; вхôдъ до печеры находитъ ся ледви 4 метры надъ моремъ.

Салянѓаны гнѣздятъ ся 4 разы до року; яєчка высиджує на перемѣну самець зъ самичкою. Гнѣздо служитъ лишь на одинъ разъ; якъ молодй выклюютъ ся, кладутъ старй гнѣздо нове, хотяй надъ збудованємъ нового цѣлый мѣсяць працёвати мусятъ.

Збиранє гнѣздъ ôдбуваєсь три разы до року: въ Цвѣтню, Липню и Падолистѣ, т. є. въ часѣ, коли тôлько часть молодыхъ вылетѣла зъ гнѣздъ. Ластôвята найденй въ гнѣздѣ служатъ за поживу, а найденй яєчка выкидуютъ ся. Гнѣзда, въ котрыхъ молодй ледви що пухомъ покрыли ся, уходятъ за найсмачнѣйшй, тй що въ нихъ єще суть яєчка, за найпослѣднѣйшй. Пôзнй зборы не приносятъ хôсна, бо коли вже молодй вылетѣли, чорнѣютъ гнѣзда и суть неужиточнй.

Зъ шѣстёхъ печеръ выбираютъ рôчно 13.520 гнѣздъ; въ иншихъ мѣсцевостяхъ значно бôльше.

1000 гнѣздъ важитъ 500 кгр. Хинчики платятъ за 1000 гнѣздъ, числячи на нашй гроши, 400 — 500 зр., значитъ за два гнѣзда 1 зр. Пôсля обчисленя довозятъ рôчно до Хинъ надъ миліонъ гнѣздъ, за що Хинчики платятъ близько 600.000 зр.

---

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

(Дальше.)

Зъ Бjело Брдо иде дорога все въ низъ ажь до рѣки Увацъ, котра недалеко Прібоя впадає въ рѣку Лѣмъ. На рѣцѣ Увацъ єсть мôстъ и при нѣмъ стражь мытова; за мостомъ уже Турція, именно Новобазарскій пашаликъ. На рôвнинѣ пôдъ взгôрємъ зарослымъ корчами, лѣщиною и иншими деревами находитъ ся стація войскова. Въ зарослхъ повырѣзували вояки ходники, высыпали пѣскомъ, гдекуда навѣть поробили муравники и цвѣтники, и выставили кôлька бесѣдокъ и лавокъ, такожь великй клѣтки зъ дикими птицями. Такъ середъ пустары, бо кромѣ 2—3 домôвъ и бараковъ нема нѣчого въ околици, станувъ готовый, хорошій паркъ. Одинъ капитанъ ôдъ артилєріи держитъ ту сотками

дрôбъ, навѣть ôвцѣ; пиво пьютъ Бѣлградске зъ Сербіи, котре на коняхъ въ плоскатыхъ бочѣлкахъ тутъ спроваджуютъ. Въ поближу єсть парохія, до котрои два села належатъ. Парохіяне хотѣли тамъ поставити церковь сербску, але повставъ спôръ, въ котрôмъ бы селѣ выпадало ставити — одно село доводило, що у нихъ суть вояки, то и церковь бути повинна, але инакше митрополитъ розсудивъ. Теперь выбудовали церковь деревяну, котра выглядае якъ турецка джамія, тôлько що минарэта не маѣ.

Доброи пôвъ милѣ ôдъ стаціи надъ Увацомъ єсть вже Прібой. Бѣленькѣ и чистѣ бараки, на вступѣ до мѣсточка, роблятъ миле враженѣ; наоколо баракъ красный и буйный городъ войсковый, орошеный водою зъ горы спровадженою, а посередъ города бесѣдка зъ копулкою, где лѣтомъ обѣдаѣ ся и вечеряѣ. Мѣсточко спалене въ роцѣ 1876, теперь ôдбудовуѣ ся на-ново. Року 1880 було всего лишь 10 домôвъ, теперь буде до 60. Богослуженѣ служитъ тутъ войсковый священикъ въ наметѣ пристроѣнôмъ въ цвѣты и зелень. Будучи въ гостинѣ у офицерôвъ, немало я здивовавъ ся, коли навѣть „морожене“ менѣ подано — робитъ єго воякъ, цукорникъ зъ професіи.

На Вознесенѣ року 1881 придивлявъ ся я тутъ забавамъ нашихъ воякôвъ Русинôвъ. Двохъ грало на скрипкахъ, другѣ гуляли; ôдтакъ ѣздженo на кони штучнôмъ, якъ се у насъ на Подôлю роблятъ парубки на Великдень, а другѣ поперебиранѣ — одинъ за турецку жѣнку, другій якъ турецкій воякъ зъ кольбою стрѣльбы до горы оберненою — смѣшили своимъ помысломъ всѣхъ присутныхъ, а особливо дѣтвору магометаньску, котра тутъ гурмами за ними бѣгала.

Миля ôдъ Прібоя, на полудне, єсть мѣстцевôсть Баня, а радше монастырь и згорѣла церковь колись епископска, зъ котрои двѣ склеплѣнѣ копулы стоятъ незавалѣнѣ. Єсть ся церковь збудована высоко на горѣ, хотяй за церквою горы єще высше пнутъ ся. Въ тôмъ монастыри стоитъ уже войско турецке, лихо кватероване и одѣте. Дуже часто можна побачити, якъ они орѣхи, шкарпытки и таке инше продаютъ, бо скупа платня имъ не выстарчаѣ. Перейшовши линію граничну зъ нашими офицерами, воякъ турецкій, що стоявъ на вартѣ, ôддавъ намъ войскову честь, а два другѣ прибѣгли и порели насъ до монастыря. Бувъ тамъ бімъ-баша (щось въ родѣ нашого майора) — говоривъ тôлько по турецки; другій представивъ ся яко юсъ-баша, по нашому капитанъ. Пріймали насъ чорною кавою, такожь румомъ и горѣвкою, але послѣднои не пили нашѣ офицеры. Юсъ-баша говоривъ такожь по боснійски, а що попавъ ся бувъ въ россійску неволю и довго въ Могилевѣ бувъ интернованый, то пригучивъ ся дещо по россійски, а навѣть по польски. Бімъ-баша и юсъ-баша опровадили насъ по церквѣ, где доховали ся єще давнѣ малѣ ила досыть добре.

Єсть въ Бани и купѣль тепла: бассенъ деревяный, а надъ нимъ хворостова хатинка. Купѣль дуже пріемна, а єи теплою водою меле понизше млынъ одноколесный.

Ôдъ границѣ Босніи на Савѣ до Прібоя єсть 55 миль.

Такъ отже наша ѣзда здовжь Босніи скôнчила ся. Враженя перенятѣ мною списавъ я вѣрно и подаю читателямъ, щобы и собѣ хоть въ приближеню яке-таке понятѣ о новыхъ австрійскихъ обывателяхъ могли выробити.

(Дальше буде.)

## Мих. Драгомановъ въ борбѣ зъ россійскими соціялистами.

Межи россійскими соціялистами, проживаючими въ Швайцаріи, прійшло до отвертои, завзятои борбы. Безпосереднымъ поводомъ роздору була насильна смерть покойного царя Александра II. Одна часть соціялистôвъ, бôльше радикальна, ободряѣ всякѣ насильнѣ средства для осягненя державного перевороту, друга пôдъ проводомъ п. Драгоманова справдѣ стремитъ до тоижь самои цѣли, але опираѣ ся бôльше на засадахъ моральныхъ и проповѣдуѣ абсолютну чистоту средствъ въ агитаціи. До тои засадничои рôжницѣ мнѣній долучило ся єще и пытанѣ національне. Ôдъ року п. Драгоманôвъ, такъ въ украиньскихъ якъ и въ россійскихъ своихъ выданяхъ, незмѣрно остро выступаѣ супротивъ радикальнои партіи соціялистôвъ, котра въ пытаняхъ національныхъ єсть або зовсѣмъ безбарвна, безнаціональна, або дѣлаѣ тôлько въ имя однои, великорусскои національности, въ дусѣ теперѣшнихъ Катковôвъ и Аксаковôвъ. П. В. Черкезôвъ, россійскій емигрантъ въ Женевѣ, въ имени великорусскихъ соціялистôвъ опубликовавъ теперь острый одвѣтъ Драгоманову, стараючись єго напады и пôдозрѣня обезсилити, єго авторитетъ пôдкопати, и въ загалѣ вырвати ѣму зъ рукъ начальництво руху соціялистичного. Для насъ важнѣ передовсѣмъ погляды россійскихъ соціялистôвъ на народнôсть малоруску, проте зъ обширнои розправы п. Черкезова наводимо ихъ дотычнѣ погляды и аргументаціи.

П. Черкезôвъ межь иншими такъ пише:

„Въ Серпню минувшого року ставъ выходити въ Женевѣ анонимный политичный журналъ якихъ-то нѣбы либералôвъ россійскихъ, *Вольное Слово*. Въ Россіи много говорили о тайныхъ звязяхъ тои газеты зъ высшими сферами россійского правительства, а покойный честный писатель В. Зайцевъ таки прямо напечатавъ въ 46-ômъ числѣ *Общого Дѣла*, що *Вольное Слово* єсть органомъ министра внутренныхъ дѣлъ гр. Игнатіева. Для насъ все рôвно, кто тамъ стоитъ за плечима анонимнои редакціи; фактомъ єсть, що редакція самыхъ енергичныхъ представителѣвъ революційного руху зачисляѣ въ ряды кровожадныхъ убійць и що она кадитъ тиміянъ Игнатіеву, Побѣдоносцеву и другимъ ворогамъ людскости. Редакторы *Вольного Слова* найшли теперь нового помôчника-публициста. Имъ предложивъ своѣ перо писатель зъ репутаціею ученого, передъ котрымъ всякѣ Катковы нынѣшнихъ дней — просто дурисвѣты. Публицистъ *Вольного Слова* до сеи поры нѣкому свого пера не продававъ; єго уважали представителемъ цѣлои политичнои фракціи малорускаго національ-либерализму зъ примѣшкою соціялистичныхъ тенденцій; ôнъ заѣдно бувъ въ зносинахъ зъ дѣятелями россійского національно-революційного руху и бувъ, якъ самъ хвалитъ ся въ *Словѣ*, навѣть въ переписцѣ зъ героичнымъ Желябовомъ... Дѣйстно не знати, щô нынѣ спонукало того публициста (т. ѣ. п. Драгоманова) ôдступити ôдъ своихъ давнѣйшихъ идей и стати въ службу канцеляристôвъ третѣго отдѣленія.

„П. Драгоманôвъ пише нынѣ о упадку революційного руху, а межь иншими причинами того упадку наводитъ такожь в с е р о с с і й с т в о соціялистичныхъ дѣятелѣвъ. По думцѣ Драгоманова великорусскѣ соціялисты дѣлаютъ зо всѣмъ въ мысль теорій Каткова и россійского правительства, бо ведутъ свою пропаганду на всю Россію однаковыми способами и средствами и приняли для своихъ публикацій лишь одинъ, в е л и к о р у с с к і й языкъ, думаючи, що вся Россія єсть одна по бесѣдѣ, звычаямъ, понятіямъ и т. д. Навѣть революційна молодѣжь великорусска перенялась Катковыми недорѣчными теоріями о єдинствѣ народу и языка въ цѣлôй европейскôй Россіи.

„Цѣкава рѣчь знати, где п. Драгоманôвъ студіовавъ нашу великорусску молодѣжь? О скôлько знаемо, въ Кіевѣ ôнъ груповавъ округъ себе молодѣжь не революційну, а ту украиньску, що занималась деклямаціею Шевченка, укладомъ національныхъ малорускихъ хорôвъ, театральныхъ представлень, що ôддавалась серіознôй праци, дослѣдамъ народного быту, народнои культуры и поезіи. Все то рѣчи похвальнѣ, великои ваги, и маютъ въ справѣ розвою воскресаючои народности далекосяглѣ наслѣдства, але въ кôнци кружокъ такои молодежи не єсть єще революційный, а тымъ менше назвати єго можна великорусскимъ.

„Годѣ сказати, якобы п. Драгоманôвъ студіовавъ великорусску молодѣжь пôдчаѣ своихъ переѣздокъ въ Петербургъ и Москву. Въ Петербурзѣ обертавъ ся ôнъ въ крузѣ ученыхъ и литературныхъ благодухôвъ, котрымъ уже не доволюціи... Занимаючись пытанями етнографіи и народного творчества, ôнъ зовсѣмъ не сходивъ ся зъ радикалами и нѣ зъ одною групою петербурскихъ революціонерôвъ не мавъ

нѣякихъ звязей. Тымъ менше мôгъ п. Драгоманôвъ пôзнати молодѣжь великорусску въ Москвѣ, котра впрочѣмъ пôдъ батькôвскимъ окомъ тамошнихъ Катковôвъ не дуже-то думає надъ потребою реформъ въ царствѣ россійскôмъ.

„Скажутъ може, що п. Драгоманôвъ хочь и не знавъ добре великорусскои молодежи, але студіовавъ великорусскихъ старшихъ соціялистôвъ, познакомивъ ся зъ ихъ поглядами на національнѣ ôдношеня Россіи, читавъ ихъ працѣ и т. д. Розгляньмо ся.

„Начнемо ôдъ нашихъ *старикôвъ*. Изъ людей сороковыхъ рокôвъ безперечно лишь два дѣятелѣ мали сильный вплывъ на розвôй революційныхъ идей въ Россіи — Бакунинъ и Герценъ. Щожь, чи Бакунинъ забувъ коли о истнованю рôжныхъ народностей въ Россіи? Комужь не звѣстно, що задля своихъ анархичныхъ теоретичныхъ поглядôвъ и задля страстныхъ симпатій до поодинокихъ народностей славяньскихъ Бакунинъ накликавъ на себе вражду правительственныхъ властей россійскихъ? Тай самъ п. Драгоманôвъ признає, що Бакунинъ первый въ Россіи заговоривъ о автономіи всѣхъ народностей дивогляднои имперіи Романовыхъ, и навѣть п. Драгоманôвъ наводитъ выписы зъ єго писемъ и бесѣдъ. Знаємо такожь, що Бакунинъ вѣчно окруженый бувъ Славянами, що ôнъ агитовавъ єще въ сороковыхъ рокахъ посередъ Чехôвъ и державъ бесѣду о національностяхъ Россіи на конгресѣ въ Бернѣ року 1868.

„И передъ тымъ єще, року 1862, коли нѣ одному Украинцеви не снилось єще о якôй-то національнôй автономіи а львôвске *Слово* навѣть не хотѣло признавати звязи межи Русинами галицкими и украиньскими, писавъ Бакунинъ: „Хочемо, щобы Литвѣ, Украинѣ, Финамъ и Кавказкому краю привернено повну свободу и право, розпоряджати собою и уладити ся пôсля власнои волѣ. Хочемо братнёго и, єсли можна, федерального союза зъ Польщею, Литвою, Украиною, Прибалтійскими жителями и народами Закавказкаго краю.“

„Роздивимось теперь, що говоритъ про малоруску національнôсть великорусскій соціялистъ Герценъ, той *великоруссофилъ и московскій месіянистъ*, якъ єго величає п. Драгоманôвъ. Ограничу ся тôлько двома коротенькими выписами, бо такій умъ и талантъ, якимъ обладавъ Герценъ, чей не потребує нашои обороны, якъ рôвно нѣкому не удасть ся доказати, що Герценъ проповѣдувавъ той самый великорусскій месіянизмъ, на котрôмъ основана тупоумна политика православныхъ рабôвъ въ родѣ Аксакова, Самарина и т. д. О Украинѣ такъ говоритъ Герценъ: „Въ Малôй Руси живутъ люде придавленй неволею, та єще не зломанй на стôлько правительствомъ и дѣдичами, щобы затратити всяке чувство народности; противно, родовй традиціи у нихъ дуже розвитй... Розвяжѣмъ имъ руки, розвяжѣмъ языкъ; нехай слово ихъ буде зовсѣмъ свобôдне и тогды нехай они выскажутъ свою думку... Єсли они умнй, протягнутъ намъ руки на братній союзъ, на независлôсть національну ôдъ Полякôвъ и Россіянъ. Отъ для чого я такъ высоко цѣню федерализмъ!“

„Тыхъ выписокôвъ достаточно, щобы увѣритись наглядно, що соціялисты-Великоруссы сороковыхъ рокôвъ высоко цѣнили федерализмъ и поодинокй національности и що они жадноп народности не хотѣли кривдити. За ихъ примѣромъ пôшли и соціялисты шѣстьдесятыхъ рокôвъ, а на ихъ чолѣ Чернышевскій. Сей писатель доволѣ знаный въ цѣлôмъ образованôмъ свѣтѣ, пôдъ єго вплывомъ вытворивъ ся новый свѣтоглядъ цѣлого поколѣня, єго и взято на Сибиръ тôлько за моральный вплывъ на цѣлу соспôльнôсть россійску. Въ Россіи добре єще памятаютъ статію єго о галицкихъ Русинахъ пôдъ надписею *Національная безтактность*.

„П. Драгоманôвъ говоритъ, що статію тую писавъ Чернышевскій за голосами польскихъ патріотôвъ, а не зъ власного нагляду, не зъ власныхъ и совѣстныхъ студій. Єслибы п. Драгоманôвъ розглянувъ ся лучше въ дѣланю Чернышевского, ôнъ згадавбы конечно, що вразъ зъ Чернышевскимъ въ редакціи *Современника* трудивъ ся перворядный писатель и знатокъ славяньства, А. Н. Пыпинъ, передъ котрымъ самъ Драгоманôвъ пигмей що до политичного образованя. Очевидно въ справѣ галицкихъ Русинôвъ Чернышевскій мôгъ бувъ поинформовати ся у свого пріятеля Пыпина, єсли тôлько якй-небудь информаціи були ту можливй, бо майже нѣякои умственнои и политичнои жизни у Галичанъ передъ появленемъ дурного „Слова“ не було.

„Лишаєсь одинъ выхôдъ. Чернышевскій, хотячи докладно пôзнати галицкй дѣла, мусѣвбы залишити свои роботы въ россійскôй литературѣ и въ политичнôй економіи и переѣхати на житє въ Галичину, щобы збирати самому сырй матеріялы въ народѣ и въ архивахъ, такъ якъ нѣкто зъ Украинцѣвъ, нѣ навѣть самъ Драгоманôвъ, нѣякихъ тогды студій надъ Русею галицкою не дѣлавъ. Єще и нынѣ дѣло культурно-соспôльного розвою въ Галичинѣ находитъ ся въ ембріональнôмъ станѣ — нѣчого тамъ такого, що малобы значенє, кромѣ хиба для спеціялистôвъ, занятыхъ дослѣдомъ ôдродженя тамошнои рускои народности. Тай смѣшно въ самôмъ дѣлѣ, придавати серіозне, соспôльне, або навѣть межинародне значенє трудамъ н. пр. львôвского „Академичного Кружка“, або такимъ школярскимъ публикаціямъ, якъ *Громадський Другъ*, *Дзвін*, або якъ письмо Павлика до сельского люду. И Павликъ, и Франко, и ихъ литературнй почины маютъ много похвального въ своихъ цѣляхъ, але навѣть въ нашй дни оба они здорово засмѣютъ ся надъ такъ дикою претенсією, щобы публицистъ въ родѣ Чернышевского покидавъ свôй журналъ, органъ передовои Россіи, и ѣхавъ въ карпатску глушь для студіованя тамошнихъ мѣстцевыхъ справъ. Чернышевскій пôйшовъ иншою дорогою и о галицкихъ Русинахъ информовавъ ся въ трудахъ славяньскихъ ученыхъ, якъ Дубровскій, Шафарикъ, Челяковскій и иншй. Такимъ способомъ напасть п. Драгоманова противъ Чернышевского звертає ся въ кôнци противъ самыхъ Русинôвъ, що не подумали раньше нѣ о просвѣтѣ свого 15 милiонового народа, нѣ о своёй національности.

„Где люде самй не занятй своими интересами, тамъ постороннымъ людямъ, не спеціялистамъ, годѣ що зробити. Подвигнѣтъ ся самй зъ упадку, очнѣтъ ся зъ летаргіи, тогды и другй къ вамъ ôднесутъ ся якъ до людей, а не якъ до трупôвъ... То власне и заслуга Чернышевского, що ôнъ по двохъ першихъ числахъ львôвского *Слова*, той майже першои газеты галицко-рускои, умѣвъ вказати на основнй черты той національнои безтактности, котру єще и нынѣ зъ такимъ успѣхомъ и зъ всѣма атрибутами науки практикує п. Драгоманôвъ въ ôдношеню до Полякôвъ и Россіянъ.

(Конець буде.)

---

(НАДÔСЛАНЕ)

## Партитура спѣвôвъ церковныхъ и свѣтскихъ. Зôбравъ и выдавъ Иванъ Кипріанъ.

Пятнайцять листôвъ того цѣнного выданя вже появились на свѣтъ и представляютъ ся дуже хорошо. Робота литографична чиста, паперъ гарный, а зôбранй творы нашихъ композиторôвъ прехорошй. Въ артистичну оцѣнку творôвъ вдаватись не будемъ, бо они говорятъ самй за себе такими именами, якъ М. Вербицкій и Д. Бортняньскій. Намъ бôльше ходитъ о патріотичный трудъ самого выдавця, що не жалѣвъ часу и гроша на такъ коштовне выданє. Выдавъ ôнъ ихъ на свѣтъ, але чи розôйдутъ ся они по тôмъ широкôмъ, спѣволюбнôмъ рускôмъ свѣтѣ, чи той свѣтъ заявитъ ся на стôлько патріотичнымъ, щобъ пôддержати дальше выдавництво и єсли не вынагородити, то бодай помочй до довершеня патріотичного труду слабôй одиници?! А годилобъ ся, и то скоро! Партитура п. Кипріяна єсть такъ важнымъ выданемъ, що належалобы тысячѣ примѣрникôвъ по краю розкинути, и маємъ навѣть право надѣятись, що такъ стане ся, бо ту не вымагаєсь грошевого датку зъ власнои кишенѣ, а за грôшь громадскій можна єй придбати для кождои церквы и для кождои школы. Не кажѣмъ, що она не придасть ся для нашихъ церквей и школъ, бо у насъ не умѣютъ нотъ. Не умѣємо мы, то може нашй наслѣдники, або кто другій найде ся такій, що буде умѣти и зъ охотою пôдоймесь учити другихъ. Чей важности хорошого спѣву нѣкто не заперечитъ, тай кто знає, кôлько при нашôй помочи знайшлобъ ся межи нашимъ людомъ матеріялу на перворядній звѣзды артистичнй!

Памятаймо и на те, що кто борзо давъ, два разы давъ! А потреба сеи скорости, бо якъ зачуваємо, п. Кипріянъ хоче вже спинити дальше выдавництво партитуры и то задля браку предплатителѣвъ и понесеныхъ стратъ матеріяльныхъ. Чи то малобъ бути нагородою для тыхъ рускихъ патріотôвъ, що не словомъ, а дѣлами заявляютъ свôй патріотизмъ?

*Л. С.*

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

**Рôкъ III.** Львôвъ дня 1 (13.) Вересня 1882. **Число 17.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **3.** улиця Фредра.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сатинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

(Дальше.)

А тымъ часомъ спѣшивъ Касаткинъ къ далекимъ ауламъ. Ôнъ не чувъ утомленя, хоть вже бôльше якъ бсѣмъ верстъ уйшовъ, а такъ быстрымъ ходомъ, що хиба на кони можь було зъ нимъ въ рôвнѣ держатись.

Та мимо скорого ходу бувъ Касаткинъ блѣдый на лици, а очи глядѣли дивно мовь у божевôльного.

Кôлька фазанôвъ вылетѣло майже зъ передъ єго нôгъ, але ôнъ ихъ не замѣтивъ. Навѣть Альфа глянула зъ задивомъ на свого пана, такъ дивною выдалась ѣй незвычайна байдужнôсть запаленого стрѣльця.

— Она мене очевидно любитъ, — думавъ Ровичь, колышучись въ козацкôмъ сѣдлѣ.

*Лысый* бѣгъ скорымъ тропомъ, форкаючи ôдъ пороху и побренькуючи инодѣ пôдковами, єсли въ бѣгу ударивъ задною ногою о переднy.

— Ну, щожь будешь дальше робити, пане Ровичь? Чи хочешь продовжати невдячну ролю доброго генія, чи може пригадати собѣ, що найвыгôднѣйше и наймоднѣйше бути самолюбомъ?... Але дѣвчина, дѣвчина! така, що...

Ровичь покрутивъ кôнчики вусôвъ, потягнувъ плетнею „лысого“ и пустивъ ся чваломъ.

Здає ся, що думки єго були веселѣ, бо ôнъ кôлька разôвъ усмѣхнувъ ся, разъ навѣть на весь ротъ зареготавъ ся, а въ кôнци заспѣвавъ якусь французку шансонетку.

Тупотъ коня роздававъ ся голосно въ нôчнôй тишинѣ и нѣсъ ся далеко въ очереты. Тупотъ дôйшовъ и до ушей Касаткина; ôнъ приспѣшивъ ходу, пустивъ ся майже бѣгомъ... Наразъ станувъ мовь врытый на однôмъ мѣсци.

Крôзь гущавину мелькнула ясно-бѣла китля ѣздця, а голосъ и французкѣ слова пѣсни не допускали нѣ на хвилю сомнѣня о тôмъ, кто бувъ нôчный ѣздець. Схилившись къ самôй земли, Касаткинъ мовь тигръ зачаивъ ся на свою добычу и прикучнувъ мѣжь двома густыми корчами очерету.

— Одинъ... око въ око... кругомъ пустыня.... — шибнуло єму въ головѣ.

Ôнъ змѣривъ ся.

Прямо противъ него выявилась бѣла фигура ѣздця и росла чимъ разъ бôльше, въ мѣру того якъ наближалась.

— Судьба, сама судьба! — прошептали дрожачѣ губы Касаткина.

Слова французкои шансонетки вже ясно роздавались.

Сухій, обрывистый выстрѣлъ перервавъ наразъ шансонетку и глухо розлягъ ся пустынный ôдголосъ, далеко-далеко, ажь до аулôвъ Гайнулы-бабая...

### VIII. Початокъ слѣдства.

Простый, однокôнный вôзъ россійскій ѣхавъ поволи дорогою зъ далекихъ аулôвъ въ Чинасъ. На возѣ сидѣло двохъ жовнѣрôвъ линіёвыхъ: одинъ поводивъ конемъ, а другій приспѣвувавъ єще пôвголосомъ и злегка покачувавъ головою, бо вже на силу находила на него дрѣмка, наслана и теплымъ нôчнымъ воздухомъ, и тихимъ шелестомъ окружаючого очерету, и мягкимъ одностайнымъ стукомъ некованыхъ колесъ, и слабымъ брязкотанемъ упряжи.

Жовнѣры тѣ привезли були матеріялы для построєня лабазу*): кôля, жерди и проче; по полудни копали яму и ставили лабазъ, а теперь вертали домôвь, бо Касаткинъ велѣвъ имъ, щобы ажь за тыждень вертали позабирати навезенѣ матеріялы.

— Кажутъ, що недавно тому пôдходивъ *ôнъ* пôдъ саму хату коменданта — сказавъ одинъ зъ жовнѣрôвъ.

— Кто пôдходивъ? — спытавъ другій.

— Тигръ.

— Чогожь хотѣвъ?

— Може що завѣтривъ. Жовнѣръ, що стоявъ тогды на вартѣ, ажь умлѣвъ изъ страху. Тигръ постоявъ передъ ровомъ, постоявъ, але на другу сторону не перелазивъ. Собаки повылазили на дахъ та пôдняли такій лай, що ажь страшно.

— Поганець-звѣръ, тай годѣ!

— А отъ у насъ въ Костромѣ якѣ великѣ лѣсы, а єго нема, и не чути навѣть про тигра.

— Холоду боитъ ся.

— А тутъ не буває холодно?

— Алежь бо ôнъ не любитъ лѣсôвъ.

— Хибажь єму въ лѣсахъ гôрше?

— А гôрше. Въ болотахъ, въ очеретахъ — тамъ ôнъ любитъ, єсть где зарыти ся.

— Такъ, примѣромъ, якъ тутъ.

— А такъ... псъ!

Жовнѣры притихли, а кôнь почавъ въ ходѣ приставати и насторошивъ уха.

— Стережись, Науме, тамъ на передѣ щось не гарно.

— Може ôнъ?

— Трѣщитъ... щось тупоче... Чи чуєшь?

— Чую, псъ!...

— Отъ вже и стануло.

Жовнѣры оглянули замки своихъ стрѣльбъ и наложили свѣжѣ капслѣ.

— А тамъ що стоитъ, онъ просто на самôй дорозѣ? Прихились сюды къ менѣ, то побачишь.

*) лабазъ = заставка, засада, крыѣвка.

Жовнѣръ прихилиьъ ся къ плечамъ свого товариша и теперь побачивъ ôнъ ясно зарисы якогось великого звѣряти. Наразъ заржавъ тихо кôнь, запряженый въ возѣ, а въ переду ôдозвалось ему друге ржанє.

— Та се кôнь, Науме.

— Я и самъ теперь бачу, що кôнь.

По дорозѣ бѣгъ на зустрѣчь жовнѣрамъ кôнь безъ ѣздця. Почувши туркôтъ воза, остановивъ ся ôнъ въ бѣгу, захропѣвъ дико и оглянувъ ся въ задъ, мовбы не знавъ, що дальше робити. Привѣтливе ржанє запряженого коня вывело єго зъ нерѣшимости; ôнъ пôдбѣгъ осторожно къ возу и ставъ обнюховати свого товариша. Одинъ зъ жовнѣрôвъ скочивъ зъ воза и ухопивъ за пôрванй поводы, що волочились по земли.

— Та се кôнь капитана Пуговицина! — промовивъ Наумъ.

— Вѣдай утѣкъ ôдъ затонôвъ... не доглянули конюхи!

— Добре що не попавъ въ руки якôй ордѣ Киргизôвъ, а то бы поминай якъ звали!

— Нѣтъ, они привели бы. Отъ торôкъ утѣкъ нашому комендантови *карый*, а за тыждень привели єго.

— Ну, всѣлякй бувають люде на свѣтѣ.

Жовнѣры привязали до воза коня и пустились дальше. Не минуло пôвъ годины, якъ упряженый кôнь наразъ станувъ, захропѣвъ и такъ быстро въ бôкъ скочивъ, що мало воза не вывернувъ.

— А се тамъ що за лихо, братчики?

— Щось лежитъ поперекъ дороги.

— Злѣзь, Науме! Чи маєшь лѣхтарню?

— Та се мабуть капитанъ...

Мимо темноты можь було розпôзнати бѣлу китлю капитана; ôнъ лежавъ лицемъ къ земли, зъ розпростертыми руками и ногами, въ высокихъ ловецкихъ чоботахъ. Одинъ зъ жовнѣрôвъ ставъ чиркати о плащь сѣрникомъ. Сѣрникъ спихнувъ синявымъ поломѣнемъ, затрѣщавъ, мало не погасъ — ажь жовнѣръ шапкою закрывъ сѣрникъ ôдъ вѣтру и засвѣтивъ лѣхтарню.

— Посвѣти-но сюды!

— Та се той, що приѣхавъ на парôвци. Ади, кôлько крови зъ него выйшло!

— Менѣ видитъ ся, що дыхає єще.

— Розстели сѣно на возѣ, та бери єго легонько попôдъ руки.

Ровичь застогнавъ тихо, ледви чутно.

— Здôйми подушку зъ пôдъ сѣдла, та положи пôдъ голову. Сѣна пôдложи! Теперь добре!

— Що за пеня така?

— Кобы чого на насъ не подумали! Чи тямишь, якъ тому три роки одинъ зъ нашихъ такъ марно пропавъ?

— Не бôйсь, не пропадемо! Чей не лишимо єго на дорозѣ...

Раненого уложили осторожно на возѣ; ôнъ стогнавъ, ôдтакъ ставъ въ горячцѣ безъ звязи говорити, та такъ тихо, що треба було добре наслухувати, щобь слова розрôжнити. Одинъ зъ жовнѣрôвъ сидѣвъ на возѣ и пôддержувавъ голову Ровича, а другій ишовъ попри коня. Кôнь ѣхавъ теперь повôльно и выбиравъ старанно гладку дорогу, щобы не задавати болю раненому.

Єще добре не свитало, коли рознеслись по Чинасѣ тревожнй вѣсти: „Ровича привезли убитого“,—„Ровича роздеръ тигръ“, — „на Ровича напали Киргизы и ôдрѣзали ему голову, а тѣло прислали въ Чинасъ, и теперь они розложились таборомъ по другôмъ березѣ и готовлять ся къ нападу на Чинасъ“. Вѣсти тй розходились по домахъ — кождый оповѣдавъ, кождый и свого додававъ. Говорили вже, що и Касаткинъ убитый и Трубаченько... всѣ вже убитй, кто лишь бувъ по другôмъ березѣ рѣки. Въ добавокъ десь далеко озвавъ ся барабанъ, Богъ знає зъ чієго наказу, на тревогу. То ще побôльшило пополохъ... кричали навѣть, що горитъ, и лѣзли на дахи дивитись, де горитъ. Ажь надъ ранкомъ розъяснилось все и люде успокоились. Тôлько около хаты старого пушкаря громадились товпы цѣкавыхъ, заглядали въ ôкна и забѣгали въ кухню, щобы довѣдатись, що тамъ дѣє ся.

Старый пушкарь домагавъ ся, щобы раненого помѣстити въ єго хатѣ. Якъ нѣ противилась жѣнка, якъ нѣ кричала на свого мужа, таки побѣда лишилась по сторонѣ сполученыхъ силъ — батька и дочки.

Ровичь лежавъ на софѣ въ безпамяти, а коло него заходивъ ся мѣсцевый лѣкарь. Старый пушкарь сидѣвъ на крѣслѣ коло подушокъ и глядѣвъ зъ видомъ знатока, якъ Наталка змывала губкою кровь, що запеклась докола маленькои раны. Спокôйно, твердою рукою притискала она губку до окровавленого тѣла, зручно змывала присохлу кровь, и лишь слезы, що капали деколи на подушку, зраджували єи душевный бôль.

Комендантъ и двохъ офицерôвъ сидѣли въ сусѣднôй комнатѣ; передъ ними стояли недопитй шклянки зъ чаємъ и лежали прибôры до писаня; они забирались списати протоколъ о всѣмъ, що сталось.

Священикъ въ епитрахили и зъ святыми тайнами, завозваный на всякій выпадокъ, стоявъ при ôкнѣ и зôтхавъ набожно, поглядаючи часами на улицю зъ поза опущеной заслоны.

— Я говоривъ: не треба єму ѣхати, не треба єго пускати, а теперь отъ яке! — промовивъ священикъ зъ докоромъ вже по шестый разъ.

— Ей, отче, єще не знати, що и якъ, а вы вже пôдозрѣваєте! — промовивъ сердито Чижиковъ.

— Начнете такъ — (диктовавъ комендантъ одному зъ офицерôвъ:) — Сего мѣсяця, дня такого а такого... А котрого маємо нынѣ?

— Двайцять третёго.

— Отже: сего мѣсяця, дня двайцять третёго, о четвертôй годинѣ зъ рана, жовнѣры повѣреного менѣ баталіона, такй и такй... Чи они тутъ оба?

— Въ кухни сидятъ.

— Зробѣтъ зъ ними окремый протоколъ!

— Ой!... застогнавъ раненый.

Лѣкарь ставъ въ тôй хвили розсмотрювати обмыту вже рану. Тяжка операція вызвала той болестный стонъ, що перервавъ дальше списуванє протоколу.

— Куля глубоко... — промовивъ лѣкарь. — Подай но пинцетъ, — звернувъ ся ôнъ до цирулика, що стоявъ побôчь него.

— Опухлина затягнула вже зъ верху рану, треба прорѣзати... Мы то заразъ, мы то ôдразу! — резоновавъ лѣкарь. — Пане Чижиковъ, придержѣтъ руку раненого; хоть ôнъ въ безпамяти, а всежь таки безпечнѣйше.

— Лишь не мучте єго дуже! — выхопилось Наталцѣ.

— Не бôйтесь, буде жити, не бôйтесь! — засмѣявъ ся лѣкарь.

— А тутъ понизше спишете протоколярнй зôзнаня обохъ жовнѣрôвъ, — роздалось зъ сусѣднои комнаты.

— Позвольте шкляночку чаю, панъ-отче! — просила жена Чижикова, высунувшись изъ за дверей.

— Ну, отъ и кулька... мала, кругла... — мовивъ лѣкарь, вынявъ єѣ, обмывъ и положивъ на стôлъ.

— Ехъ! — крикнувъ Чижиковъ, ôдкернувъ ся и устремивъ очи въ одну точку. — Петю, Петю! пропаща твоя голова! — прошептали ледви чутно высохлѝ губы старого.

Наталка побѣлѣла мовь полотно и стала поправляти подушки. Наконець пôднялась быстро, мовбы не змогла вже выдержати болю, що давивъ єи серце, и выйшла въ комнаты.

Лѣкарь вымывъ рану, приложивъ шарши, залѣпивъ єѣ пластромъ и ставъ обвязувати.

— Передовсѣмъ спокôй; ôнъ прійде скоро до себе, лишь богато говорити єму не позволяйте. Чарка червоного вина и двѣ ложки крѣпкого буліона... ôнъ за мѣсяць буде здоровъ!

— Ну, Богу дякувати за Єго милость! — зôтхнувъ священикъ.

— Кулю треба обвити въ паперъ и припечатати до протоколу, — мовивъ дальше лѣкарь и начавъ шарити по столѣ, пересуваючи футералы зъ инструментами и перекидаючи кусники шарпій и обрѣзки пластра.

— Треба припечатати... але где она?...

— Чогожь глядаєте? — запытавъ Чижиковъ.

— Кулѣ, кулѣ, я-жь єѣ самъ вытягнувъ зъ раны.

— А гдежь вы єѣ подѣли?

— Та тутъ на стôлъ поставивъ... Кудажь она запропастилась?

— Якъ же выглядала тая куля? — запытавъ Чижиковъ.

— Кругла, звычайна. Я вже казавъ вамъ.

— Вы, пане докторъ, нѣчого не говорили.

— Якъ же не говоривъ?

— Вы нѣчого не говорили. Та чи не опустили вы єѣ на землю?

Глядали, глядали довго, вымѣтали и пôдлогу, а таки нѣчого не найшли. Отъ и рѣшили теперь, що все то дуже пôдозрѣтельне и ôдложили списанє протокола до того часу, поки не прійде Ровичь до себе.

Наталка, выйшовши зъ комнаты, быстро перейшла черезъ кухню на задній сходы, и оглянулась. Тôлько за стѣною чути було глухій шумъ зôбраного народа. Въ углу подвôря, за купами навозу, була стара заметана смѣтємъ колодязь. Давно вже выкопали єѣ, надѣючись найти чисту, свѣжу воду, але обманулись; вода оказалась солона и непридатна. Теперь тамъ розпалась цембрина, а глубока яма позаростала буряномъ, и тôлько ночами вила ся синява пара надъ гнилою водою. Наталка єще разъ боязливо оглянулась. Не замѣтивши нѣкого, она быстро, трема скоками, перебѣгла подвôрє, нагнулась надъ колодязею и побѣгла назадъ на сходы. Зъ дна колодязи роздавъ ся глухій звукъ, якбы упавшого тамъ предмета. За хвилю була она вже зновъ при постели слабого.

— Вы куда ходили? — запытавъ лѣкарь, споглядаючи недовѣрчиво на заплаканій очи Наталки.

— Куда? а чи менѣ не вôльно выйти? — ôдповѣла сердито Наталка.

— А я таки хотѣвбы знати, — настававъ лѣкарь.

— Ходила выплакатись.... Чи думаєте, що менѣ легко прійшлось смотрѣти на то все?

— Ктожь се говоритъ? ходѣтъ-но сюда!

Лѣкарь кивнувъ на ню рукою, она пôдôйшла.

— Панночко, вы гарній и розумній, — сказавъ тихо лѣкарь, — вы умѣєте скоро справити ся...

Наталка побѣлѣла.

— Не бôйтесь. Я чоловѣкъ добрый; того, що стало ся, годѣ вже ôдмѣнити, а злого я нѣкому робити не хочу — розумѣєте?

Наталка стала перебирати пальцями свôй фартушокъ и тихо выйшла въ другу комнату.

— Спустѣтъ заслоны, не треба богаго свѣтла, — говоривъ лѣкарь. — Такожь не впускайте нѣкого до него, а якъ пробудитъ ся, заразъ менѣ дайте знати. Бувайте здоровй!

Лѣкарь забравъ свои инструменты и ôдôйшовъ.

Въ комнатѣ оставъ ся тôлько Чижиковъ. Ôнъ усѣвъ пôдъ ôкномъ, где черезъ шпару ôконницѣ продиравъ ся вузонькій лучь свѣтла, отворивъ осторожно свôй старый календарь, и ставъ по звычаю глядати въ нѣмъ дещо цѣкавого до читаня.

За годину ввôйшла до комнаты Наталка.

— Где куля? — спытавъ старый и смотрѣвъ уважно въ лице своєи дочки.

— Яка куля?

— Кругленька, що Петя самъ собѣ льє для своєи подвôйки. Ты знаєшь вже, яка.

— Я нѣчого не знаю.

— Ну добре, добре; посидижь теперь тутъ, а я пôйду трохи переспатись. Прощай!

Чижиковъ выйшовъ, а Наталка присунула столець до софы, сѣла та такъ и упяла свои очи въ блѣде лице Ровича.

Въ комнатѣ було тихо, тôлько мухи гудѣли и бились въ шибы ôконъ, а зъ улицѣ доходивъ звычайный шумъ, тупотъ кôньскихъ нôгъ и ôддаленый ревъ верблюдôвъ. День бувъ ярмарочный, а въ Чинасъ зъѣхались изъ всѣхъ сторôнъ окрестній кочовники.

Довго сидѣла дѣвчина въ нѣмôй задумѣ, выжидаючи зъ тревогою першихъ признакôвъ житя. Наразъ цѣла встрясла ся. Ёй выдалось, що спущенй повѣки Ровича легко порушились, губы дрогнули. Наталка взяла ложку, зачерла червоного вина и вляла въ ротъ слабого. Судорожне порушенє горла ясно вказувало, що хорый пролыкнувъ вино.

По кôлькохъ минутахъ Ровичь отворивъ очи и довго, безъ всякого выразу, смотрѣвъ въ одно мѣстце; ôдтакъ ôдразило ся въ поглядѣ щось мовь-то самовѣжого, якесь здивованє, несподѣванка...

— Пане Ровичь, — промовила тихо Наталка, наклонившись къ самому уху раненого, — вы у насъ въ хатѣ... Пôзнаєте мене? то я, Наталка!

Очи слабого зновъ закрыли ся, але Наталка замѣтила, що ôнъ пôзнавъ єѣ; она бодай була пересвѣдчена о тôмъ.

Тихій, рôвный, хоть ледви замѣтный ôддыхъ слабого вказувавъ, що обморокъ перейшовъ въ спокôйный сонъ. Здорова натура Ровича взяла верхъ.

Наталка нагнулась къ нёму, притиснула свои горячй уста къ єго чолу и довго-довго не ôдрывала ихъ; ледви вздержалась ôдъ плачу.

Нôчь минула досыть спокôйно для хорого. Надъ ранкомъ ослабла значно лихорадка, Ровичь переставъ маячити и ôдкрывши очи попросивъ пити. Ôнъ въ повнôй присутности духа всѣхъ пôзнававъ и довѣдавъ ся теперь зъ оповѣданя Наталки, що зъ нимъ приключилось. Тôлькожь зъ великои утомы не мôгъ ôнъ рушитись

на постели и за кождымъ словомъ, що вымовлявъ, наступало довше обезсиленє и бôль въ груди. Прійшовъ лѣкарь, оглянувъ раненого, посидѣвъ трохи на стôльци и розповѣвъ кôлька анекдотъ, пôсля єго гадки дуже забавныхъ. Повѣдомивши Ровича, що слѣдство въ єгожь справѣ веде заслуженый майоръ, лѣкарь вдôйшовъ, обѣцюючи передъ вечеромъ зновъ навѣдатись.

Учувши про слѣдство, Ровичь вдкрывъ очи и на єго лици выразивъ ся сильный неспокôй; ôнъ поглядавъ то на лѣкаря, то на дверѣ, мовбы зъ нетерпеливостею выжидавъ єго вдходу. Та лишь кругла фигура лѣкаря счезла за дверми, кивнувъ Ровичь рукою на Наталку; она пôдôйшла и нахилилась. Тихо, ледви шевелячи губами, майже до самого уха дѣвчины промовивъ Ровичь:

— Стрѣльба моя... набита... бажаю конче, щобы одна цѣвка була порожна...

Бôльше нѣчого вже не сказавъ Ровичь, бо попавъ зъ утомленя въ обморокъ. Ôнъ упавъ наразъ на подушку и притихъ; здавалось, що навѣть вддыхъ завмеръ въ єго груди...

Наталка крикнула тревожно, бо такъ несподѣвана змѣна въ станѣ хорого здавалась бути ознакою смерти.

Вôйшовъ Чижиковъ.

— Що тобѣ? — промовивъ неспокôйно старый.

Наталка розповѣла.

— За пôзно!... я предчувавъ... — сказавъ Чижиковъ. — Сегодня рано я бачивъ майора, ôнъ ѣхавъ верхомъ зъ двома козаками, вертавъ зъ мѣсця, де нещасте сталось. Ôнъ не дуракъ, тотъ проклятый майоръ, знає своє дѣло добре... Жовнѣры, що привезли Ровича, не найшли стрѣльбы въ потемкахъ, а козаки сегодня найшли. Я у одного зъ нихъ бачивъ въ рукахъ стрѣльбу Ровича; теперь она вже опечатана и стоитъ въ комнатѣ майора. Справа Петѣ програна...

Наталка склонила голову.

Обôрваный, пôвъ-нагій хлопець-Киргизъ, своякъ старого Гайнулы, приѣхавъ верхомъ въ Чинасъ и привязавъ свого коня передъ рундукомъ хаты коменданта. Єму, здає ся, було дуже спѣшно, бо не ждавъ навѣть на перевôзъ, а переправивъ ся вплавъ черезъ Сиръ-Дарію напротивъ пристани, де становлялись парôвцѣ. Зъ коня єго стѣкали струѣ мутной воды и утворили калюжу при стовпци, що стоявъ передъ ôкнами хаты.

— Ты чого пхаєшь ся прямо въ хату, кого тобѣ треба?

Задержавъ хлопця жовнѣръ, що стоявъ на вартѣ, саме въ пору, коли мальчикъ скоро по сходахъ спѣшивъ на рундукъ.

— Коменданта треба... самого коменданта треба! — говоривъ хлопець ломанымъ россійскимъ языкомъ. — Заразъ треба... сейчасъ треба...

— Щожь тамъ такого?

— Заразъ треба... Касаткинъ велѣвъ заразъ... дуже заразъ... пусти!

— Чекай, теперь не можь!

Изъ-за дверей выглянувъ одинъ зъ деньщикôвъ коменданта.

— Скажи тамъ, Игоре, єго высокоблагородію, що приѣхавъ хлопець-Киргизъ, — промовивъ жовнѣръ.

— Комендантъ въ касарни козакôвъ, — вдповѣвъ деньщикъ. — Гей ты, — звернувъ ся ôнъ къ пôсланцеви, — знаєшь де касарня козакôвъ? тамъ де арбы жовнѣрскй стоятъ... — пояснювавъ деньщикъ хлопцеви.

— Знаю.

— Ну бѣжижь тамъ! Але ось чути, якъ ôнъ самъ на когось тамъ кричитъ.

Зъ козацкои касарнѣ доходивъ дѣйстно захрыплый голосъ коменданта, що на все горло дававъ якйсь розпоряженя.

Киргизъ скочивъ зновъ на свого коня и почвалавъ къ касарни. Ôнъ перескочивъ конемъ низькій плôтъ, мало що не вылетѣвши изъ сѣдла, и за минуту злѣзъ передъ комендантомъ, котрый вже бачивъ, що якійсь Киргизъ просто къ нему чвалає.

— Ты вдъ кого?

— Вдъ Касаткина... письмо приславъ! — сказавъ Киргизъ. И знявши колпакъ, почавъ хлопець шнирати въ єго пôдшевцѣ, вытягнувъ зъ вдтамъ чвертку помятого паперу и подавъ коменданту.

„Увѣдомляю Васъ, пане комендантъ, що я убивъ Ровича. Зъ приказомъ арештованя не спѣшѣтъ ся; я самъ, якъ лишь зможу, явлюсь въ Чинасѣ — вы мене на стôлько знаєте, щобы повѣрити даному слову. Я лишь длятого не являюсь заразъ, бо надѣюсь на милосердіє тигра, котрый може увôльнитъ мене вдъ суда и дальшихъ допросôвъ. — П. Касаткинъ“.

— Отъ яке оно! — розвѣвъ руками комендантъ, прочитавши тов письмо, и давши Киргизу кôлька мѣдякôвъ, зъ похиленою головою пôйшовъ до своєи хаты. Єму жаль стало Касаткина. „Видко що надоѣло бѣднязѣ, коли ажь до того дôйшло!“ — подумавъ комендантъ, звертаючись до канцеляріи.

Не минуло и годины, якъ о тôмъ письмѣ Касаткина вже весь Чинасъ дôзнавъ ся. Дôзнавъ ся о нѣмъ и Чижиковъ зъ своєю дочкою та пересвѣдчивъ ся, що теперь вже зовсѣмъ не можна спасти Касаткина.

— Воля божа! — сказавъ старый, и навѣть перекрестивъ ся.

А заслуженый майоръ, пришиваючи и припечатуючи письмо къ актамъ слѣдчимъ, процѣдивъ крôзь зубы: „Ну, голубчику, теперь ты вже менѣ не вывинешь ся“.

Передъ хатою адъютанта стояла кôнна ватага, готова вдправитись въ дорогу — ждали лишь на самого адъютанта; єго осѣдланый кôнь стоявъ при воротахъ. Бувъ то вдрядъ, призначеный до арештованя Касаткина. Адъютантови, котрому поручено той немилый обовязокъ, придано шѣсть козакôвъ. Ôнъ доѣдавъ на-борзѣ своє скупе снѣданє, розмовляючи еще дещо зъ своими товаришами, що прійшли єго проводжати.

— Ехъ жаль, та дуже жаль, що и слôвъ не находжу! — зôтхавъ капитанъ Пуговицинъ, пережуваючи кусничокъ селедця.

— Не говори! — махнувъ рукою адъютантъ, припинаючи шаблю.

— Якій чортъ мене наустивъ, дати свого коня тому паничеви? Колибъ бувъ вдказавъ, не лучилось бы тов лихо!

— Та певно, що не лучилось бы!

— Я-жь все говоривъ, що ôнъ не повиненъ бувъ ѣхати! зъ многихъ психичныхъ причинъ и конклюзій не повиненъ бувъ! — говоривъ вже сотный разъ священикъ.

— Ну, вже годѣ, теперь справы не поправишь!

— Слухай брате, — промовивъ тихонько Пуговицинъ до адъютанта, — ты не спѣши ся дуже... ôнъ не утѣкне... Дай єму хоть наполюватись въ послѣдній разъ до волѣ.

— Годѣ, брате! ты-жь читавъ єго письмо о ти-

грахъ... Онъ задумавъ може що небудь такого, що опôсля прійде ся намъ своєю шкôрою заплатити... То криминальне слѣдство, небоже!

— Та я нѣчого не кажу, а всежь таки жаль, знаєшь, дуже жаль!...

Капитанъ зовсѣмъ розжаливъ ся и въ великои печали наливъ собѣ вже ôсѣмнайцятый келишокъ, и не замѣтивъ навѣть, що зелена полинôвка полилась черезъ верхъ чарки по брудноôмъ столѣ.

— Ну, часъ вже ѣхати, бувайте здоровй! — сказавъ адъютантъ.

— Бувай здоровъ, голубчику! прощай, брате!...

— Отъ, що то значитъ легковажити розумнй пересторогы! — промовивъ въ докоромъ священикъ. — Отъ и писаніе святе глаголетъ...

— Сѣдаймо! — закомендовавъ адъютантъ, станувши на порозѣ. — Давай сюды коня!

Вся ватага тропомъ пустилась по базарноôй улици и скрылась въ облакахъ курявы, що пôднялась на дорозѣ до перевозу.

А Наталка, выждавши договôднои хвилѣ, росказала все Ровичу. Єму заказано було говорити, але слухати мôгъ онъ, скôлько хотѣвъ, и то безъ найменшои шкоды для свого здоровля. Зъ тои обставины скорыстала єго гарненька товаришка, перерываючи свои росказы горячими поцѣлуями въ чоло, коли мати выходила въ кухню, а Чижиковъ... онъ въ початку нѣчого не замѣчавъ, а ôдтакъ удававъ, мовь нѣчого не замѣчає

При такихъ корыстныхъ условіяхъ и при старанноôй услузѣ изъ стороны Наталки и Чижикова здоровлє Ровича щодень змагалось, на диво всѣхъ, и навѣть самого лѣкаря...

### IX. Полёванє на тигрôвъ.

Жовнѣры покôнчивши будову лабазôвъ, забрали осталый матеріялъ, щобы не валявъ ся по верху, и поѣхали въ Чинасъ. Они вже неразъ ладили подôбноô ловецкй заставки, тому Касаткинъ и не доглядавъ ихъ роботы. Онъ пôшовъ бувъ на затоны, где и сподѣялось все, що мы вже росказали.

Трубаченко и Бабаджакъ сидѣли въ аулѣ Гайнулы-бабая и дожидали Касаткина. Знаряды до полёваня були вже давно въ повноôмъ порядку. Самъ Гайнула взявъ ся ножѣ ловецкй точити, напередъ на ручноôмъ точилѣ, а опôсля на сырôй баранячôй шкôрѣ, и выточивъ ихъ такъ остро, що ажь самъ радъ бувъ зъ неожиданого успѣха. Оба зъ Трубаченкомъ пробовали они ножѣ на кôньскôй волосени, и выйшла проба дуже гарно.

— Хорошій нôжь! дуже хорошій нôжь! — сказавъ Гайнула и поклепавши по плечахъ Трубаченка, додавъ: — ну, теперь хотьбы *„проклятый“* и въ потрôйну шкôру влѣзъ, то ôдъ твого ножа не ухоронитъ ся!

— Ну, не дай Боже, щобы ажь до ножѣвъ дôйшло! — промовивъ Трубаченко. — Зъ тиграми то рѣчь непевна, небезпечна...

— И часто можна житємъ переплатити — додавъ Бабаджакъ. — Отъ одинъ пріятель мôй що живъ въ фортѣ Перовскôмъ, заплативъ головою: хибнувъ до тигра... звѣръ кинувъ ся... сцѣпились оба... На другій день ôднайшли обохъ: — у тигра бувъ живôтъ зовсѣмъ розпореный, а мому пріятелеви прокусивъ звѣръ зубами въ шести мѣсцяхъ чашку на-скрôзь. Плечѣ були зовсѣмъ роздавленй, мовбы черезъ нихъ колесо ôдъ тяжкои пушки переѣхало, а голова була скручена лицемъ въ плечѣ... такъ то єго обробивъ! Справдѣ, якъ вже до ножѣвъ дôйде, то зовсѣмъ погано! — закôнчивъ стрѣлець и ставъ поправляти вугле въ своѣй люльцѣ, перебираючи въ нѣй протычкою.

— Нѣчого, Аллагъ милостивый! — промовивъ старый батько Гайнулы, що сидѣвъ близько и прислухувавъ ся, якъ стрѣльцѣ розмовляли зъ собою. — Аллагъ милостивый и не допуститъ до бѣды... Жаль, що нема тутъ близько знахора Каратая-хана; онъ бы вамъ найлучше помôгъ...

— А чимъ жежь бы онъ намъ помôгъ? — запытавъ розцѣкавленый Трубаченко.

— Якъ то чимъ? онь знахоръ, онъ все знає, що стане ся, онъ и стрѣльбы заговорює. Гляне на кулю, обмаже єѣ чимсь — Богъ знає чимъ, — пошепче и положитъ значокъ ножемъ; тогды стрѣляй вже смѣло и не гляди, куды стрѣляєшь, а лишь собѣ задумай, то куля такъ найде дорогу, куды треба.

— Та се не абы-яка справа! — утѣшивъ ся забобонный Бабаджакъ. — А дежь онъ теперь, той вашь Каратай-ханъ?

— Аллагъ одинъ знає, где. Знахоры, мовь птицѣ: сегодня тутъ, завтра тамъ, ходятъ по всѣй земли. Где ихъ добре принимаютъ, тамъ довше живутъ; где скупо, тамъ и зовсѣмъ не заходятъ, хиба щобы яку-небудь пакôсть вчинити. Тому три роки назадъ, бувъ у насъ знахоръ, вылѣчивъ двохъ верблюдôвъ и выгнавъ чорта зъ бабы. Ну, мы єго за те хорошо приняли.

— Та у васъ знахорамъ хорошо въ степу живе ся, усмѣхнувъ ся Трубаченко — отъ, якъ мене зъ службы проженутъ, то я самъ пôйду въ знахоры.

— Тоту науку лишь самъ пророкъ дає; она ôдъ дѣдôвъ къ ôтцямъ, ôдъ ôтцѣвъ къ сынамъ зъ рода въ родъ переходитъ, не смѣй ся зъ неи! — поважно промовивъ старый и глянувъ зъ докоромъ на недовѣрка.

— Але где то нашь *Касатка* запропастивъ ся? — замѣтивъ Трубаченко. — Отъ, вже незадовго сонце зайде, а єго якъ нема, такъ нема.

— Десь далеко зайшовъ, — промовивъ Бабаджакъ, — выстрѣлôвъ не чути; вѣдай къ затонамъ, або ажь на Дарію пôшовъ... псъ!

— Що тамъ?

— Нѣтъ, менѣ причулось, будьто єго Альфа залаяла.

— Обѣцявъ нынѣ на нôчь въ лабазъ выбратись.

— Кôнь, що вчера погибъ, — почавъ Гайнула, — вже въ лабазахъ; мои робôтники ще до полудня заволѣкли єго тамъ.

— На стерво тигръ вѣдай не пôде, — замѣтивъ Бабаджакъ.

— Якъ не пôде, то на живого козла будемъ єго вабити... отъ возьмемо того чорного, що тамъ зъ собаками граєсь.

Трубаченко указавъ на молодого козла, чорного якъ смола, що весело гравъ ся зъ чотырма киргискими собаками.

Бесѣда звернулась теперь на иншій предметъ.

— Отъ будемо незадовго за-мужь ôддавати, — сказавъ Гайнула, вказуючи головою на веселу, червонолицю дѣвчину, що находилась въ аулѣ; — вже сватôвъ за нею присылали, та малый *калимъ**) даютъ, а за таку красавицю та газдыню и ханьского калиму за мало.

*) Сума, за котру по звычаю орієнтальныхъ народôвъ купуютъ жену.

— Може за мене выйдешь? — спытавъ Трубаченько.

— А кôлько даси? — ôдозвалась красавиця.

— У насъ берутъ за жѣнкою придане, а не то щобы ѣй єще платити. Нѣчого не дамъ!

— У васъ иншй звычаѣ, а у насъ иншй, — промовивъ Гайнула.

— Не забудь хоть на весѣлє просити, коли найде ся якій гôдный женихъ. Але глянь, ктось тамъ иде очеретомъ, отъ и шапка чорнѣє... чи не нашъ Касаткинъ?

— Я нѣчого не бачу, — ôдповѣвъ Бабаджакъ, вдивляючись въ очеретъ.

— А може менѣ такъ лишь привидѣлось,— додавъ Трубаченько.

Всѣ замовкли.

Сонце запало, стало темнѣти. ледви ще трохи червонѣлось на заходѣ погасаюче вечѣрне зарево, а Касаткина якъ нема такъ нема. Дивовавъ ся Трубаченько, дивовавъ ся єго товаришъ, а навѣть и самъ Гайнула. Чи не сподѣялось яке нещастє?

Ажь напрасно здрогнувъ Бабаджакъ и подавъ ся въ задъ, Трубаченко широко розкрывъ очи, а червонолиця дѣвчина скрикнула на весь аулъ — такъ несподѣвано указалась при горѣючôй ватрѣ постать Касаткина. Ôнъ бувъ блѣдый якъ полотно, безъ шапки, а очи глядѣли мертво; стрѣльбу свою нѣсъ ôнъ лѣниво, майже волѣкъ за собою, мовбы вже зовсѣмъ изъ силъ выбивъ ся. Живости и вручности, въ якою ôнъ звычайно стрѣльбу на плечѣ закидавъ, теперь и не видно.

— Предсѣ разъ! а мы тебе ждали та ждали! — почавъ Трубаченько. — Але яке лихо съ тобою? чи може слабый? — спытавъ грôмко, и вставши съ землѣ, пôдôйшовъ къ стрѣльцеви.

— Лиши мене, — промовивъ понуро Касаткинъ,— дайте чого напитись... може бы чаю зварили?...

Ôнъ ôдложивъ стрѣльбу, поправивъ рукою нависаюче на чоло волося и поваливъ ся на пѣсокъ мовь чоловѣкъ, зовсѣмъ вже безсильный.

— Може ты справдѣ недужій? — промовивъ Бабаджакъ.

— Утомивъ ся дуже... уйшовъ много...

Гайнула подавъ єму судину съ холоднымъ квасным молокомъ. Касаткинъ всавъ ся въ ню сухими губами и довго пивъ не ôдрываючись.

— Що сей ту шепче? — спытавъ неожидано Касаткинъ. Ôнъ поставивъ наразъ судину на землю, пôднявъ ся и ставъ наслухувати.

Одинъ съ Киргизôвъ шептавъ щось на ухо старусѣ, що газдувала въ кибитцѣ Гайнулы, и глянувъ нехотячи на Касаткина, а ôнъ се замѣтивъ.

— Що ôнъ шепче?

Касаткинъ вказавъ рукою на Киргиза.

— Каже, що бувъ въ очеретахъ, та подыбавъ тамъ неживого верблюда; пытавъ ся, чи не затаскати и єго пôдъ лабазы.

Касаткинъ позиравъ дико и тревожливо.

— Сю нôчь годѣ вже, вже за пôзно! — замѣтивъ Трубаченько.

— Чото ждати? лучше заразъ! — Касаткинъ вставъ и заточивъ ся.

— Буде за пôзно, поки дôйдемо. Тай ты ось ледви на ногахъ стоишь.

— Гайнула дасть коней, верхомъ єще на часъ доѣдемо. Збирайтесь!

— Конѣ вже давно готовй. — сказавъ Гайнула.

— Ѣхати, такъ ѣхати! — рѣшивъ Бабаджакъ и ставъ пôдперезувати свôй *архалукъ**) ремѣнемъ, на котрôмъ висѣвъ добре выостреный нôжь.

— Тай то правда! утома не велика рѣчь; въ лабазѣ и такъ лежати будемо. Ѣдьмо!

— Альфу привяжи, нехай тутъ останесь, — приказавъ Касаткинъ, — намъ єи теперь не треба. Гайда!

Всѣ трое стали всѣдати на коней.

(Дальше буде).

*) Коротка, верхна одѣжь.

## НАРОДНЙ ПѢСНИ.

(*Записавъ въ Фредрополи коло Перемышля — П. Гостиньскій.*)

### Въ чужôй сторонѣ...

Ой летѣла сива пава
Понадъ горы въ гай,
Розпустила сивй пюра
На тихій Дунай:

Плыньте, плыньте, сивй пюра
Межи береги,
Роздай Боже мою тугу
На всѣ вороги!

Якъ же тота крута гора
Безъ огня горитъ,
Ой такъ моя родинонька
За мною тужитъ.

Не тужи ты, родинонько,
Вже забудь о мнѣ,
Чей же я ту не загину
Въ чужôй сторонѣ.

Маюжь я ту три сестроньки,
А четвертый братъ: —
Зъѣжджайте ся, сходжайте ся
Въ яблонёвый садъ!

Вырвѣтъ собѣ по яблочку,
Вырвѣтъ си по двѣ,
Якъ будете ѣсти-пити,
Згадайте о мнѣ: —

Ой десь наша сестриченька
Десь она въ бѣдѣ:
Вмыває ся слезоньками
Якъ гусь на водѣ!...

### Умру, мамо, умру!

Умру мамо, умру
Безъ доньку вдовину,
Гей безъ доньку вдовину!*)

Не вмерай сыноньку,
Дамь я ти радоньку,
Гей дамь я ти радоньку!
Поставю каплицю,
Та близько гостинцю,
Гей та близько гостинцю!
Всѣ дѣвоньки прийдутъ,
Богу ся молити,
Гей Богу ся молити!
Ой чей прийде тая
Донька вдовиная,
Гей донька вдовиная!...

* * *

Умру, мамо, умру
Безъ доньку вдовину,
Гей безъ доньку вдовину!

Не вмерай сыноньку,
Дамь я ти радоньку:
Поставю коршмицю,
Та близько гостинцю,
Всѣ дѣвоньки прийдутъ
До коршмы гуляти —
Ой чей прийде тая
Донька вдовиная!

Всѣ дѣвоньки прийшли
До корчмы гуляти,
Ино нема тои
Доньки вдовинои!...

* * *

*) Въ рукописи: „Гей безъ дѣвку вдовину!“

Умру, мамо, умру
Безъ доньку вдовину,
Гей безъ доньку вдовину!

Не вмерай сыноньку,
Дамь я ти радоньку:
Выберу керницю,
Та близько гостинцю,
Всѣ дѣвоньки прийдутъ
Водиченьку брати —
Ой чей прийде тая
Донька вдовинаа!

Всѣ дѣвоньки прийшли
Водиченьку брати,
Ино нема тои
Доньки вдовинои!...

* *
*

Умру, мамо, умру
Безъ доньку вдовину,
Гей безъ доньку вдовину!

Вже вмерай сыноньку,
Не дамь ти радоньки...

* *
*

Умеръ милый, умеръ,
Вже на дощцѣ лежитъ,
Ой вже єму крестъ,
Та на грудёхъ держитъ!
Ой пусти мя, мати,
Тѣло бдвиджати...
Ой не пущу, доню,
Бо ся зрады бою!

Ой вже миленького
До гробу провадятъ —
Ой пусти мя, мати,
Тѣло погребати...
Ой не пущу, доню,
Бо ся зрады бою!

Ой вже миленького
До гробу пущаютъ —
Ой пусти мя, мати,
Тѣло погребати...
Ой вже иди, доню,
Вже ти не бороню!

А милый схопивъ ся,
Милои вхопивъ ся: —
Благословѣтъ люде,
Она моёвь буде!

### Не казала мати...

Ой тамъ въ лузѣ калина,
Та вшистокъ лугъ прикрасила;
Ой вже мене лиха доля
Избѣлила, изсушила...

Ой калино-калинонько,
Та чомъ гиля опущаєшь?
Ой молода молодице,
Чомъ слезами проливаєшь?

А я гиля опущаю,
Бо морозы налягаютъ;
Я слезами проливаю,
Бо лихую долю маю!

Не казавъ менѣ отецъ,
Не казала менѣ мати —
Сама я си полюбила,
Нѣтъ ми кому жаловати!

### Ой жаль, мамо, жаль!

Ой жаль, мамо, жаль,
Мене за-мужь дай!
Не дай же мя за піяченька,
Бо впаде краса зъ моєго личенька,
Буде серцю, жаль, жаль!

Ой доню моя, дѣтино моя,
Выбѣрь же си долю сама —
Ой маєшь ты часъ и волю,
Выбѣрь же си сама долю,
Закись молода.

Ой пôшла же я,
Не выбралажь я —
Ой вже моя доличенька
На вѣкъ пропала!

### Кайданы жовнѣрскй.

Стоитъ явôръ надъ водою,
Дуже похиливъ ся;
Стоитъ жовнѣръ на вахцимбрѣ,
Дуже зажуривъ ся.

Не хили ся явороньку,
Єщесъ зелененькій;
Не жури ся жовнѣроньку,
Єщесъ молоденькій!

Якъ не маю хилити ся,
Вода корѣнь мыє;
Якъ не маю журити ся,
Само серце млѣє.

Судѣтъ паны, судѣтъ паны,
Судѣтъ людскй дѣти:
Не подоба жовнѣрови
Въ кайданахъ ходити!

Ой якъ выйшовъ жовнѣронько
На нове пôдсѣнє,
Якъ си свиснувъ, ноговь трѣснувъ,
Кайданы злетѣли!

### Вдовинй дѣти.

Ой мала вдова єдного сына,
Ой выховала, до войска дала.

Прийшовъ и рочокъ: дежь мôй сыночокъ?
Прийшло на другій, иде сынъ любый:
Не самъ ôнъ иде, невѣстку веде.

Ой выйшла мати зъ новои хаты,
Ой взяла мати сына витати.

Вынесла она двѣ шклянки вина:
Въ єднôй шкляноньцѣ зеленоє вино,
Въ другôй трутизна безъ половину;

Ой пій же, сыну, зеленоє вино
До невѣстоньки безъ половину!

Ой выйшла мати зъ новои хаты,
Ой взяла мати руки ломати:

Ой Боже, Боже! щожь я зробила,
Жемь свои дѣти марнѣ забила?!

Сына сховала пôдъ ôконками,
А невѣстоньку пôдъ воротами.

На сыну росте зеленый явôръ;
На невѣстоньцѣ двѣ берестоньцѣ.

Ой росте, росте, розрастає ся,
Вершокъ до вершка похиляє ся.

Вершокъ до вершка похиляє ся,
Листокъ до листка прилѣпляє ся.

Ой выйшла мати зъ новои хаты,
Ой взяла мати руки ломати:

Ой Боже, Боже! щожь я зробила,
Жемь двоє дѣтей марнѣ згубила?!

### Сирôтка

(*пѣснь лѣрника*).

Зашумѣли горы, забренѣли рѣки,
Умерла мамуня сирôткамъ на вѣки.
А въ недѣлю рано зачало свитати,
Пôшла сирôтка мамунѣ шукати.
Пôшла сирôтка долами, горами,
Здыбує ѣ Господь Богъ зъ трема ангелами:
Де идешь сирôтко, бо далеко зайдешь,
Бо далеко зайдешь, мамунцѣ не знайдешь!
Идижь ты сирôтко, на высоку гору,
Тамъ твоя мамунця при судящôмъ гробу;
На высокôй горѣ костелъ малёваный,
Тамъ твоєй мамунцѣ гробикъ высыпаный.

Пôшла же сирôтка и на гробѣ стала,
На гробѣ стала, ревнѣ заплакала.
А єй ся мамунця зъ гробу обôзвала:
„Ой та хтожь тамъ плаче, та на моѣмъ гробѣ?“
— Я вашй, мамунцю! пустѣтъ мя до себе!
„Я сюда не маю нѣ ѣсти, нѣ пити,
Ино приказано въ сырôй земли гнити!
Идижь ты, сирôтко, на чужу мачоху,
Най она тя змыє и кошульку вшіє...“

*

Єще ми мачоха кошульки не вшила,
Вже мя закляла: жебысъ не сходила!
Єще ми мачоха головы не змыла,
Кождымъ волосочкомъ кровцю ми впустила!
Єще ми мачоха хлѣба не вкроила,
А вже мя закляла: жебысъ го не зъѣла!

Зôславъ же Господь Богъ два ангелы зъ неба,
Взяли сирôтку до ясного неба;
Зôславъ же Господь Богъ три шатаны зъ пекла,
Та взяли мачоху ажь на дно до пекла:
Плавай же, мачохо, вже маєшь широко,
Будешь ты, мачохо, въ тôй смолѣ кипѣти,
Въ тôй смолѣ кипѣти за сироты-дѣти!...

Дай же ми ся, Боже, на той свѣтъ дôстати,
Буду я знала, якъ сирôтку шанувати:
Головоньку змыю и кошульку вшію,
Кошульку вшію, до себе притулю...

ПРИМѢТКА. Въ рукописнôмъ зборнику п. Гостиньского записана кожда пѣсня пôсля выговору мѣстцевого, въ котрôмъ замѣтнй властивости нарѣчія надднѣстряньского и по части гôрского: *зъіюджэйти сі, шінувати, куюдий, розростаі сі: сонейко, єщесъ, янгелъ.* Мѣсто „*чіжий, юже, косцюл*“ печатаємо: *чужій, вже, костелъ.*

# На обзоринахъ.

**Образець зъ галицко-руского житя.**

*Написавъ Конст. Бобикевичъ.*

## XII.

Гарный ранокъ зарумянѣвъ ся на сходѣ. Нôчнй марева пирхнули зъ землѣ, а променѣ свѣтла, трискаючй зъ поза горы, зганяли єще решту дрѣмливыхъ сумеркôвъ на далекій захôдъ, та стелили багрянымъ килимомъ дорôгу выѣджаючому, зъ своихъ палатъ, сонцю. Въ ту пору на подвôрю обôйстя священичого въ Лебединцяхъ затуркотѣла бричка; вôзникъ трѣснувъ зъ батога и заѣхавъ веселыми кôньми передъ рундукъ. Панѣ Орсовичева, Ирися и Патрикій що лишь скôнчили снѣданє; выйшли зъ дому, сѣли на бричку и рушили въ дорогу.

Якійже величавый видъ представивъ ся ихъ очамъ! Изъ поза золотого рубця землѣ высувалось поважне сонце, єще не веселе, задумчиве, якбы доперва пробуджене зъ тяжкого просоня. Зъ противнои стороны неба нôчный шуткарь, мѣсяченько, наигравшись черезъ нôчь зъ ясными люками-зôрками, мовбы почувавъ ся до якои провины, боязко скрывъ ся передъ жорстокимъ обличємъ короля за далекй горы, забравши вразъ зъ собою всѣ свои товаришки. А вѣдай єго любятъ, бо всѣ покотились за нимъ...

Занявъ ся ясный день. Въ воздусѣ тишина-супокôй, лишь вѣтрець мускавъ холоднавымъ поцѣлуємъ по лицяхъ. По мягкôй, убитôй дорозѣ торохтѣла бричка. Роскôшнй конѣ рвались хуткимъ побѣгомъ напередъ, неначе ôдгадували причину тои подорожи, неначе перечували радôсть, яка загнѣздилась въ серцяхъ залюбленыхъ. Спѣшили быстро до цѣли и парскали здорово широкими нôздрами, пророкуючи тымъ радôстну, веселу гостину. Мимо ѣдучихъ пересувались хутко нивы, луги, выбѣгали на стрѣчу гамôрливй села, та ôдтакъ ôддалялись въ далеку даль, скриваючись за горбами. Патрикій сидѣвъ лицемъ до женщинъ; поглядавъ на улѣтаючій шляхъ, на що-разъ змѣняючій ся краєвидъ, та ледви подивлявъ єго красу; здає ся, ôнъ зъ розъогненою душею дививъ ся та нѣчого не бачивъ — звычайно залюбленый!

Проминуло може зъ ôсѣмъ годинъ ѣзды, якъ въѣхали нашй подорожнй въ одно село, розложене вздовжь горба. Патрикій розглядавъ ся навкруги, та пôзнававъ сю оселю; єму здавалось, що вже разъ въ нѣй бувъ, якъ отъ и побачивъ, якъ вôзникъ звернувъ зъ дороги въ знакому єму алею, та ôдтакъ черезъ браму заѣхавъ передъ мешканє от. Ореста.

На повитанє подорожныхъ розлягли ся два голоснй моздѣревй выстрѣлы и заклубивъ ся густый дымъ. А въ ôдчиненыхъ дверяхъ шклянноi веранды стоявъ вже от. Орестъ и простягнувши руки выголосивъ радôстно:

— Витайте, витайте, любй гостѣ!

— Ахъ татко, татко! — залебедѣла Ирися и скочивши зъ брички летомъ мотыля, побѣгла до свого батька. Завѣсилась руками на єго шіи и довго-довго стискала єго. И Патрикій поспѣшивъ за нею; въ своємъ порывѣ полишивъ и паню Орсовичеву (забувъ на приналежну ѣй прислугу), припавъ до отця Ореста та выголосивъ:

— Ахъ, дорогій отче! золота несподѣванка вчинила день нынѣшній прещаснымъ для мене. Вы отець панны Ирисѣ! Приймѣтъ мене за вдячного сына, поблагословѣтъ отче нашу щиру любовь!

— Стрѣвайте, стрѣвайте, любй дѣти! Дуже скоро вы спôзнались и покохались... але щожь маю робити зъ вами? нехай васъ Богъ благословитъ, та надѣлитъ всякимъ добромъ! Любѣтъ ся та полишѣтъ и для мене трохи мѣсця въ серцяхъ вашихъ!

Ктожь здолѣє описати щастє Патрикія, радôсть Ирисѣ а утѣху от. Ореста. День сей бувъ въ тôмъ домѣ першимъ торжественнымъ днемъ, ôдъ часу якъ померла от. Оресту незабутна жена.

Теперь доперва розсвѣтила ся цѣла тайна, якою сповитый бувъ сей дôмъ; теперь зрозумѣвъ Патрикій значѣнє устроєнои спальнѣ жѣночои, пôзнавъ чією власностю библіотека, хорошій фортепянъ, зборы музыкальныхъ нотъ и чіи роботы диваники, що висѣли въ комнатѣ от. Ореста. Се було все Ирисѣ.

Длячогожь оминавъ от. Орестъ въ розмовахъ зъ Патрикіємъ всякои згадки про свою доньку? длячого закрывавъ имя єи тайною заслоною, та зô смуткомъ згадувавъ о своємъ уєдиненю, о самотѣ? Справдѣ бувъ ôнъ одинокій, але лишь въ Левадовѣ; о своєй доньцѣ не розповѣдавъ Патрикію, бо тутъ нимъ руководила нѣжнôсть, деликатнôсть и знанє товарискихъ правилъ житя. Въ своєй оглядности пропускавъ ôнъ змогу взаимноi стрѣчи Патрикія зъ Ирисею, та щобъ не вязати ся нѣякими взглядами знакомства, щобъ бути свобôднымъ ôдъ посудливыхъ и сплетничихъ голосôвъ сусѣдства, закрывъ ся радше тайною. Листъ, що писавъ Патрикій зъ Лебединець, одержавъ от. Орестъ та заразъ порозумѣвъ ся зô своєю сестрою. Уложили разомъ несподѣванку для Патрикія, котра якъ не можь лѣпше повела ся. О освѣдчинахъ и о дни приѣзду довѣдавъ ся от. Орестъ черезъ нарочного пôсланця.

Левадôвъ въ часѣ двомѣсячноi неприсутности Патрикія єще гарнѣйше пристроивъ ся. Дерева умаились густымъ зеленымъ листомъ, прозора бесѣдка покрылась непроглядною стѣною дикого винограду, а цвѣтникъ, тогды що-лишь засѣяный, пестрѣвъ прегарными пахущими цвѣтами. А що за прекрасный видъ на долину! На зеленôмъ килимѣ луговôмъ красовались рôжноцвѣтнй ростины; кучерявй верболозы поспускали свои важкй вѣти въ воду рѣки та игрались зъ єи дрôбными филями; десь-недесь стояли задумчиво рыбалки зъ удками та зрадливымъ вабомъ пôдманювали веселу рыбку на

смертоносный гачокъ; а легкокрыла туркавочка мчалась стрѣлою по синôмъ просторѣ та скрылась въ темнôмъ затѣнку гаю. И въ округъ мешканя стало бôльше уроку, бôльше житя, ôдколи замешкала тамъ знôвъ свобôдна весела дѣвчина, що своєю рухливостю и сваволею наповняла всѣ закутки домôвства. Кожда уличка, кожда лавочка, кожде деревце витало свою паню та радовалось ѳи невгомоннымъ щебетанѳмъ.

Дрѣмаючій въ сали фортепянъ ôдживъ теперь знову и наповнявъ звучнымъ и милымъ тономъ тихй досѣль стѣны мешканя. Ирися грала зъ великою вправою; грала зъ тымъ бôльшою охотою, що ѳи отець бувъ великимъ любителемъ музыки. Она знала о тôмъ замилованю и часто справляла ѳму привѣмность, а ôнъ стоячи коло козетки пôдъ ôкномъ, не спускавъ очей зъ лица доньки и слухавъ. Коли часомъ пôдъ натискомъ ѳи пальцѣвъ затуживъ молёвый акордъ, око ѳго слезавилось, около серця вило ся якесь мѣшане чувство, — тоска, розжаленѳ, сердечнôсть и радôсть выступали на перемѣну. Тогды выринавъ зъ ѳго душѣ ôбразъ жены, напливали на тямку первѣстнй хвилѣ ѳго семейного житя, коли то лебедѣла мати а округъ неи весело бубонѣли малй дѣточки. Ирися — то була теперь ѳдина спадщина, ѳдина памятка по тôмъ минувшôмъ щастю...

Коли старшй оба сыны посылавъ от. Орестъ до школы, ôддавъ Ирисю на выхованѳ своѣй найстаршôй сестрѣ до Лебединець, бо знавъ що выхованѳмъ доньки не може самъ заняти ся, знавъ що якъ нѣ старанне и нѣжне булобъ оно, нѣколи не заступитъ проводу розумнои женщины.

Ирися розвивала ся пôдъ дбаючимъ окомъ тѣтки въ гарну дѣвчину; выростала вразъ зъ старшими тѣточными сестрами и называла, якъ и они, тѣтку — мамою, а вуйка — татомъ. Вроджена щирôсть, веселôсть и доброта серця, котру посѣдала по своѣй матери, приманювали до себе серця всѣхъ, а розумъ, ушляхотненый хосенною здоровою наукою, вчинивъ ѳѣ правдивымъ образцемъ чесноти дѣвочихъ. Бо добре серце и наука творятъ доперва женщину неоцѣненымъ скарбомъ соспôльности, бисеромъ власного народу; серце само, то лишь одна половина жѣночого скарбу.... Чуственнй истоты буваютъ часто безъ гарту душѣ, безъ волѣ, хитливй якъ тростина, они здолѣютъ такъ само плакати надъ страченымъ канаркомъ, песикомъ або котикомъ, якъ надъ утратою дорогихъ осôбъ, якъ надъ недолею цѣлого народу. Серце хутко розжалитъ ся, але и хутко забуде, якъ лишь яка внѣшна приятнôсть заласкоче ѳго нервы.

Тому то и найбôльше взнеслй понятя — якъ ôтчина, нарôдъ, рôдна мова — самй собою не промовляютъ ѳще до серця, не приманюютъ душѣ, якъ не приманюѳ ока простолюдина клясичный, а лагôдными красками малёваный образъ. Доперва наука показуѳ серцю, длячого належитъ ихъ любити и боронити, нелякаючись навѣть найнеприязнѣйшихъ противностей.

## XIII.

Въ мѣсяци Вересню, въ протягу одного тыждня ôдбули ся два вѣнчаня — Ипполита и Патрикія. Шумнй та бучнй були то весѣля! Цѣла околиця, въ обсягу якихъ десять миль, бенкетувала; зъ однои гульбы ѣхала на другу, та въ неперервanôмъ пасмѣ розвеселеній проживала той тыждень. Въ ту пору, ѳслибы кто зъ дальшихъ сторôнъ бувъ переѣздивъ черезъ сю околицю та повернувъ въ котрый дôмъ священичій, заставбы ѣъ всюда, навѣть ъъ саме полудне всѣхъ спячихъ; сонъ пошестею налягъ на всѣ домы. А панны, то сонні ходи ли, сонні и обѣдали. Кожда радо укладала ся до сну, щобъ стративши вже дѣйстнôсть, бодай снити о минувшихъ гульбахъ — снити о тôмъ гарнôмъ мужчинѣ, зъ маленькими чорными вусиками, що такъ любо промовлявъ; о тôмъ кароокôмъ богословѣ, що такъ пристрастно танцювавъ та обнявши легесенько за станочокъ шептавъ въ ухо милозвучнй слова; о тôмъ синоокôмъ кучерявôмъ молодцю, що такъ пильно надскакувавъ; о... ахъ Боже, яка довга нить подѣй снуѳ ся въ снѣ по головцѣ!...

На весѣлѳ Патрикія зъѣхало ся до Левадова много гостей; цѣла родина и сусѣды зôбрали ся въ тôмъ дни, бо дуже любили и шанували отця Ореста. Ирисю побачила мати Патрикія въ першій разъ на самôмъ весѣлю; пригорнула ѳѣ до груди и зô слезою радости черезъ довшу хвилю держала ѳѣ въ своихъ обнятяхъ. Зъ Олею Ирися дуже полюбились; ôдъ першои хвилѣ були такъ приязнй, якбы знали ся ôдъ дитинныхъ лѣтъ. А яка гарна була Ирися въ шлюбнôй сукни! выглядала якъ справдѣ княгиня. Не одинъ молодець глянувши на ню, заздрôснымъ окомъ змѣривъ Патрикія, певно завидуючи ѳму такои подруги.

* *

*

Минулось весѣлѳ.

Нове, рухливе житѳ розбудило ся въ Левадовѣ, коли нововѣнчана молода пара осѣла на газдôвствѣ при своѣмъ ôтци. Цѣлый дôмъ, цѣле обôйстѳ наразъ мовь оживились, филювали пильнымъ рухомъ звиваючои ся службы та гаморомъ веселыхъ розмовъ. Свѣжа, гарна газдыня звивалась по газдôвствѣ. Вже не була то тая Ирися, що весело пустувала, бѣгала, що вчинившись русалкою мчалась по „Русалчинôмъ гаю“, — то була невѣста поважна, статочна, зберегаюча свою повагу супротивъ службы, хочь въ кружочку родиннôмъ завдно жартувала зъ Патрикіѳмъ и шуткувала.

Патрикій зъ пильностю, гôдною молодого священика, трудивъ ся въ приходѣ; пôддержувавъ порядки, заведенй въ селѣ ѳго тестемъ, и зъ примѣрною вытревалостю ширивъ мѣжь народомъ тверезôсть, приводивъ ѳго до самопôзнаня та розсвѣчувавъ ѳго права а ѳго кривды. Добре серце, любовь до народа и мудрй рады от. Ореста були реформаторами ѳго успособленя, були тыми подвижниками, що згодомъ выкоренили похитливу вдачу Патрикія и вчинили зъ него мужа сильнои волѣ, крѣпкого характеру.

Лѣта плыли — родина побôльшалась. Слѣдуючого року въ осени найшла ся тамъ гарнолиця донька; пôзнѣйше принѣсъ бузькъ въ хату малого Антося, а опôсля и Романка — а все здорове, цѣпке, румяне. Що то було радости, що утѣхи! Дѣдуньо таки и не спускавъ внукôвъ зъ рукъ — пестивъ, цѣлувавъ, бавивъ. Якъ вже розумнѣйшй стали и говорити умѣли, садивъ ихъ округъ себе и розповѣдавъ гарнй казки: о когутику та лисѣ, о вовку та ягнятку, о вѣрнôмъ конику козака що погибъ въ бою — а дѣти, пôдперши рученятами бородки, радо слухали росказôвъ и вдивлялись пильно въ лице дѣдуня. Иногдѣ позволяли собѣ жартôвъ и збыткôвъ; выймали цыбухи дѣдуня и сѣвши мовь на коня герцювали по комнатахъ зъ крикомъ и тупотомъ, ажь мати привела ихъ знову до порядку.

Зъ всею свѣдомостю обовязкôвъ заряджувала Ирися

домомъ и мудро выховувала свои дѣточки. Вечерами читала собѣ книжки, або трудячись ручною роботою садила на стольчикахъ свои дѣти округъ себе и розповѣдала о цѣкавыхъ подѣяхъ зъ исторіи, зъ житя славныхъ мужѣвъ. Росказувала о святомъ Володимирѣ, о княгиняхъ Ользѣ, Рогнѣдѣ и Настаси, о славныхъ побѣдахъ короля Данила, о познѣйшомъ гнетѣ и нехтованю правъ народу, о его кривдѣ, нуждѣ и о нещастной борбѣ, яка зъ того заворушилась..

Подросли дѣти. Донька русява, вже на чотырнацятомъ роцѣ, росте въ гарну щебетушку подъ бачнымъ окомъ матери; мати сама розвиває чесноты ей серця и розуму... Сыны-подростки посѣщаютъ вже школы и своими одличными успѣхами ущасливляютъ родичѣвъ и дѣдуня; для свого имени приносятъ правдиву славу. Зъ радостю приѣздятъ на свята и на празнины до дому и уживаютъ свободно приличныхъ розрывокъ, а мати бачнымъ окомъ слѣдитъ ихъ кроки и зручно простує злй норовы, якй переняли въ школѣ одъ своихъ товаришѣвъ.

— Мамо, пойдемо бавити ся войны! — просили ся сынки, коли приѣхали одного Рождва домовь.

— Добре дѣти, только тепло одѣйте ся!

Урадованй хлопцѣ гульнули на подворе, далѣ на улицю; спросили собѣ хлопцѣвъ-ровесниковъ и нужь приготовлятись до войны. Роздѣлили ся на двѣ стороны и прилагоджували кулѣ зо снѣгу до предстоячои бойки.

Робота покончилась, наступивъ вызовъ до борбы.

— Будемъ бити ся „подъ Корсунемъ“ — голоситъ Антось: — я буду Хмельницкій, бо я старшій и сильнѣйшій, а ты будешь Потоцкимъ.

— Нѣ! я буду Хмельницкій, бо хочь ты старшій, але я одважнѣйшій!

— Нѣ, не хочу такъ, не хочу!

— Ну, то нехай ось якъ буде: хто выграє войну, той буде Хмельницкій.

— Такъ, то добре!

— Ану хлопцѣ за мною! — скрикнули оба полководцѣ.

Посыпались кулѣ; кипитъ заѣла борба, снѣгъ ажь прискає подъ ногами борцѣвъ. Тримаютъ ся непорушно обѣ стороны, не поддаютъ ся... Ажь тутъ молодшій Романко замахнувъ ся, улучивъ кулею въ саме чоло малого Микиту! Крикъ выдеръ ся зъ груди раненого, кучма злетѣла зъ головы, снѣгъ ковтуномъ зобивъ ся въ волосе, а на чолѣ выступивъ сильный румянець... Поручь стоячй хлопцѣ затревожились и нужь утѣкати зъ побоевища; лишь одинъ Антось-полководець боровъ ся мужно, та въ конци и онъ поддавъ ся переважаючой силѣ.

— Мы побѣдили! — скрикнувъ Романко. — Я побѣдитель! я Хмельницкій!

И такъ война закончилась... войско розойшло ся домовъ... наступивъ миръ.

Патрикій приглядавъ ся крозь окно цѣлой подѣи и чувъ все. Смѣшнй а заразомъ поважнй гадки снували ся по его головѣ. Онъ усмѣхнувъ ся и прошептавъ вдоволеный:

„Щасливый буду я, дуже щасливый, що въ недалекой будучности домъ мой доставитъ въ нечисленнй еще ряды больше двохъ борцѣвъ, больше двохъ трудителѣвъ на нашой народной нивѣ! А се головно заслуга Ирисѣ, бо она засѣяла тое здорове зерно, а зерно засѣяне въ серцю дитины рукою матери, розцвите ся въ гарный, плодный цвѣтъ, котрого не звялитъ найлютѣйша хуртовина, котрого не вырве найстрашнѣйшій ворогъ“.

Вихторовъ дня 22 Лютого 1882.

---

## ЛЬВОВСКЙ ВЫДАНЯ ПАНТ. А. КУЛѢША.

(Дальше до ч. 13.)

(Крашанка русинам и полякам на великдень 1882 року, видана типом другим з додатком пословья. У ві Львові. З друкарні товариства имени Шевченка, 1882.)

Доси розглядались мы въ „Хуторной поезіи“ Кулѣша, теперь перейдемо до „Крашанки“. О нѣй немало вже писали нашй часописи, тай украиньскй писателѣ не лишили ей безъ одвѣту. Въ 12. и 13. числѣ „Зорѣ“ подали мы уваги о „Крашанцѣ“ посля „Кіевскои Старины“, нынѣ помѣщаємо уваги нашого историка Ник. Костомарова. Въ „Вѣстнику Европы“ за мѣсяць Серпень с. р. такъ межь иншими пише н. Костомаровъ:

Буваютъ книжки, котрыхъ содержанє можна розбирати безъ взгляду на имя автора, а буваютъ и такй, що при нихъ напередъ пытаємось — кто ихъ написавъ? До книжокъ послѣдного рода односитъ ся львовска „Крашанка“. Ей авторъ, Пант. А. Кулѣшь, звѣстный у насъ въ литературномъ свѣтѣ. Колись бувъ онъ трудящимъ и плоднымъ писателемъ и посвящавъ своє перо майже выключно малорускому краю. Подъ его именемъ появились въ свѣтъ многй творы, и белетрестичнй и ученй (на поли етнографіи, исторіи, археологіи), и принятй були дуже радо землякамп автора и въ загалѣ всѣма, кого интересовавъ край малорускій. Кулѣшь бувъ первый и головный, якъ казали: украинофилъ въ Россіи...

Зъ рокомъ 1874 Кулѣшь несподѣвано змѣнивъ ся. Онъ выдавъ „Исторію возсоединенія Руси“ — дѣло, въ котромъ больше претенсіи на ученость, якъ ученыхъ достоинствъ; въ нѣмъ замѣтна розволѣклость, реторичность, и богато въ нѣмъ непотрѣбнои всячины, що неналежитъ до предмету. Погляды н. Кулѣша на исторію Малои Руси и на ей умственнй проявы, були діяметрально противнй его давнѣйшимъ поглядамъ, а до того онъ оскорбивъ всѣхъ Русиновъ, бо оплюгавивъ память найлучшого поета руского, Тараса Гр. Шевченка. Тй напасти заслужили на тымъ большу догану, бо выходили одъ чоловѣка, що колись живъ въ близькихъ и дружнихъ зношеняхъ зъ покойнымъ поетомъ и неразъ въ давнѣйшихъ письмахъ своихъ, може ажь надто, славословивъ музу Шевченка. Украиньска публичность черезъ много лѣтъ зъ глубокою честею односилась и до Шевченка и до Кулѣша, якъ до двохъ корифеѣвъ народного одродженя. Одъ часу „Исторіи возсоединенія“ симпатіи къ Кулѣшу стали малѣти, доки постепенно не дойшли до правдивого зера. Люде, що передже були поклонниками таланту и праць Кулѣша, одвернулись одъ него, а его метаморфозамъ приписуютъ теперь загально зовсѣмъ простй и нечестнй мотивы.

По выданю „Исторіи возсоединенія“ Кулѣшь лишь рѣдко вже одзывавъ ся въ печати, ажь отъ, неожиданно для всѣхъ, онъ появляє ся во Львовѣ и тамъ выдає брошуру, въ котрой палитъ мосты, що доси вязали его зъ Русею, и раболѣпно стелитъ ся у ногъ Полякамъ.

П. Кулѣшь хвалитъ ся въ Крашанцѣ, що онъ десятки лѣтъ просидѣвъ въ библіотекахъ и написавъ вже цѣлый „оберемокъ“ рожныхъ книжокъ. Дивно менѣ, що Кулѣшь при написаню сеи самохвальбы не покраснѣвъ одъ сорома. Якжежь, чи окромъ Кулѣша нѣкто вже не трудитъ ся по библіотекахъ и нѣкто не пише книжокъ? тай чи посидѣвши въ библіотецѣ, вже черезъ те осягає кто право на непогрѣ-

шнôсть въ литературѣ? П. Кулѣшь каже: „За мною єсть авторитетъ, доказôвъ давати не потребую“. Чижь такій спосôбъ писаня не пригадуе евангельску причту о высокомѣрнôмъ Фарисею? тай чи можна въ ученыхъ спорахъ допустити такого рода полемику межи людьми добре выховаными? Но якбы нѣ було, а мы не признаємо Кулѣшеви непогрѣшности и будемо ôдноситись до него, якъ до кождого звычайного чоловѣка.

П. Кулѣшь заявляе, що цѣлею єго — примирити Полякôвъ зъ Русинами. Се, истинно, добре намѣрене и мы готовй въ мѣру слабыхъ силъ нашихъ єму помагати. Нынѣ, по крайнôй мѣрѣ въ Россіи, нема національнои вражды межи Русинами и Поляками. Русинъ-мужикъ єсли не любитъ Поляка, то не задля національности, але длятого, що Полякъ бувъ „паномъ“, а часто деспотомъ и експльоататоромъ мужика. До того давнѣйше прилучалось єще пытанє религійне, коли панъ-Полякъ, або ополяченый Русинъ, насильно навертали руского мужика на унію. Тота нелюбовь въ давнѣйшихъ часахъ була дуже сильна; по знесеню панщины она значно ослабѣла, хочь задля вѣчныхъ ôдношень межи мужикомъ а паномъ не выкоренитъ ся нѣколи — безъ взгляду, чи той панъ буде Полякомъ, чи Русиномъ, чи „Москалемъ“, чи жидомъ. Похвальна то рѣчь, дорогою живого слова и дорогою газетъ и книжокъ старати ся о залагоду спорôвъ и непорозумѣній, але для осягненя тои цѣли треба студіовати въ рôжныхъ мѣстцяхъ дотычнй ôдношеня межи мужикомъ а панами и капиталистами, вглянути въ причины непорозумѣній и пôзнати, котра сторона и о скôлько завинила. Тôлькожь п. Кулѣшь, якъ знаємо, нѣколи тымъ пытанємъ не занимавъ ся, тай єго „Крашанка“ маe зовсѣмъ иншу цѣль. Ôнъ обертае ся въ сферѣ исторіи и етнографіи и маe дѣло не зъ массою малоруского народу, а зъ єго интелигенцією, котра въ Россіи досыть малочисленна, а тôлько въ Галичинѣ добиваe ся поволи политичныхъ правъ.

П. Кулѣшь занимае ся въ Крашанцѣ не такъ теперѣшностею, якъ бôльше минувшостею, и радбы минувшôсть руского народу представити по можности въ хорошихъ барвахъ. По єго словамъ *„панські порядки були єдині можебні порядки у тяжких обставинах української нації“*. Не понимаю, якъ мôгъ высказати такій судъ чоловѣкъ образованый, що предсѣ знае, що культурне движенe людскихъ соспôльностей веде зовсѣмъ до иншихъ идеалôвъ, не до того, щобы меншôсть була привилеёвана а бôльшôсть оставала безъ всякого права. И якъ мôгъ п. Кулѣшь назвати порядокъ, основаный на крѣпостнôмъ правѣ: рôвновагою асоціяціи капиталу зъ працею, роботы умственнои зъ роботою мускульною? Нѣ, неможливо! П. Кулѣшь не думае такъ, якъ говоритъ. Ôнъ, якъ намъ звѣстно, настôлько розвитый, що не може одушевлятись порядками пôдданьчими, нѣ въ теперѣшности нѣ въ минувшости. Вже въ 17 и 18 вѣцѣ козацтво и гайдамацтво були живымъ протестомъ народа противъ такихъ порядкôвъ, значитъ тй порядки не годились для нашого народу. Впрочѣмъ неволя єсть такъ мерзкою появою, що розвитый, образованый чоловѣкъ не може єи одобряти. Длятого єще разъ кажемо: п. Кулѣшь не думае такъ, якъ говоритъ. У него суть якй-то незнанй намъ мотивы говорити противъ себе самого, говорити противъ давнѣйшихъ своихъ пересвѣдчень и публикацій, що всегда находили голосный ôдгомонъ во всѣхъ добрыхъ серцяхъ.

Головными виновниками вражды межи Поляками а Русинами суть по думцѣ Кулѣша, православнй священики, що за помочею розсѣваныхъ клеветъ и пôдробленыхъ лѣтописей и документôвъ ширили межь народомъ ненависть до панôвъ и до польского духовеньства. Вправдѣ выступае Кулѣшь и противъ латиньского священьства, котре уважало Русь нарôвнѣ зъ жидами и рускй церкви звало синагогами, та всежь таки оно лучше було ôдъ священикôвъ и черцѣвъ рускихъ. Тй послѣднй, сидячи въ своихъ келіяхъ, занимались тôлько клеветами на Полякôвъ и придумували на нихъ всякого рода брехнѣ и несотворенй рѣчи. Досыть н. пр. вказати на исторію Острянцѣ, того напастника на культурныхъ людей.

Розберемъ исторію сего Острянцѣ. Въ „Исторіи Русовъ“, що хибно приписуютъ Конискому, росказуеcь подробно, якъ Поляки взяли Остряницю зъ другими старшинами изъ монастыря, куды ôнъ прийшовъ бувъ на богомолє, и по варварски замучили всѣхъ въ Варшавѣ, не пощадивши нѣ ихъ женъ нѣ дѣтей. Пôсля иншихъ жерелъ мавъ Остряница соромно утечи зъ побоєвища въ державу московску, где поселивъ ся зъ одною частею козакôвъ, а ôдтакъ тымжь козаками зôставъ убитый. „Исторія Русовъ“ дѣйсно переповнена многими выдумками и невѣрностями и въ загалѣ єсть жереломъ незвычайно мутнымъ, и проте єи росказамъ, особливожь що до исторіи Острянцѣ, не належалобы вѣрити; алежь росказаный въ „Исторіи Русовъ“ фактъ находимо и въ иншихъ, далеко старшихъ лѣтописяхъ. Такъ читаємо въ описи Малоросіи, помѣщенôй на початку лѣтописи Самовидца: „Видя же козаки, что Поляки умыслили ихъ всѣхъ выгубить, знову постановили между собою гетмана Остряницю, придавши къ нему въ помощь козака Гуню, и въ степу надъ рѣкою Старицею войною Ляховъ побѣдили, где уже Ляхи, миръ учинивши зъ Козаками, присягли, что не будуть вольностей ихъ нарушать и не лестити' муться, но потомъ присяги не содержавши, Остряницю и Гуню убили въ Варшавѣ, а Кизима, сотника Кіевскаго, съ сыномъ єго, на палѣ взбили и многихъ знатныхъ четвертовали, а иныхъ на гакахъ за ребра вѣшали; и съ того времени великую свободу козакамъ отняли и тяжкіе и вымысльные подати наложили необычно, церкви и образы церковные жидамъ розпродали, дѣтей козацкихъ въ котлахъ варили, жонкамъ персы деревомъ вытискали и протчая“. Подôбно росказуютъ лѣтопись Грабянки, Лѣтописне повѣствованіе Ригельмана, наконець и Симоновскій, а тôлько въ однôмъ дневнику Окольского сказано, що гетманъ „Остранинъ“ по битвѣ зъ Поляками утѣкъ въ державу московску. Але не забуваймо, що въ украиньскихъ лѣтописяхъ гетманъ Остряница называeсь „Стефанъ“, а поселившій ся въ Россіи Остранинъ, навѣть въ актахъ сочасныхъ, зове ся „Яцко“. Велике пытанє, чи тй два имена, Стефанъ и Яцко, ôдносятъ ся до однои особы, чи означаютъ два цѣлкомъ рôжнй лица. Тай сама назва „гетманъ“, придавана и Стефану и Яцкови, не много ту рѣшае, бо въ давнѣйшй часы уживалась она бôльше загально, въ значеню ватажка або начальника козакôвъ. Здае ся, що були два Острянцѣ, зъ котрыхъ одинъ утѣкъ въ Россію, а другого замучили Поляки въ Варшавѣ. Впрочѣмъ о жестокихъ мукахъ Полякôвъ надъ козаками, дѣланыхъ въ тогдышнй часы, єсть достовѣрна звѣстка въ Воронежскихъ актахъ на стор. 100: „Черкасы, пришедши, зъ гетманомъ своимъ Яцкомъ Остреninомъ били челомъ великому государю, что они изъ литовской стороны въ наше московскоe государство пришли для того, что польскіе и литовскіе люди ихъ крестянскую вѣру нарушили и церкви Божія разоряютъ, и ихъ побиваютъ, и жонъ ихъ и дѣтей ихъ, збирая въ хоромы, пожигають, и пищалное зелье насыпавъ имъ въ пазухи, зажигають, и сосци у жонъ ихъ рѣзали, и дворы ихъ и всякоe строенье разорили и пограбили“.

П. Кулѣшь пôдробленымъ лѣтописямъ, ôдтакъ священикамъ мирскимъ и черцямъ, приписуe рôжнй выдумки о вар-

варскихъ карахъ и мукахъ, якъ н. пр. о замурованю Конискаго въ камѣнноѝ баштѣ, о спаленю Наливайка въ мѣдянѡмъ быку и т. д. О замурованю Конискаго єсть звѣстка лишь въ „Исторіи Русовъ“, но о Наливайку майже у всѣхъ малорускихъ лѣтописяхъ, и не думаю, щобы то була выдумка фантазіи. Польскій писатель 17-ого вѣка, патеръ Янчиньскій, говоритъ о Наливайку, що єго замучили посадивши на роспаленого желѣзного коня; а въ стихотворноѝ книжочцѣ „Mars Sawromacki“ представлена смерть Павлюка такъ, що єго засудили посадити на желѣзный престолъ, що на єго голову надѣти казали желѣзну роспалену корону а въ руки дати роспалену желѣзну палицю; але король Владиславъ замѣнивъ тіи муки на кару смерти черезъ ѡдрубанє головы. Тѝ вѣсти, на кождый выпадокъ, доказуютъ, що у Полякѡвъ були въ звычаю жестокѝ кары смерти. О мукахъ гайдамакѡвъ пѡсля уманьскои рѣзнѣ говорятъ и польскѝ и рускѝ жерела, тай передъ тымъ єще, на початку 18-ого вѣка, самъ другъ Польщи, гетманъ Мазепа, тяжко нарѣкавъ на поступованє Полякѡвъ зъ Русинами. Ѡддаючи Украину Полякамъ, проситъ ихъ Мазепа, щобы заперестали дальшого гнету, щобы не варили дѣтей въ кипятку, не поругали женщинъ, не придумували всякихъ звѣрскихъ каръ, бо такимъ поведенємъ працюютъ они лишь для „царя московского“. Єсли такъ дѣялось въ 18-ѡмъ столѣтю, то єще скорше могло се дѣяти ся въ давнѣйшихъ вѣкахъ, проте описанѝ въ рускихъ лѣтописяхъ муки Наливайка и Остряницѣ годѣ называти простыми, безъосновными выдумками.

Запытаємо п. Кулѣша: котрѝ то лѣтописи пѡдробленѝ рускими попами и монахами зъ цѣлею розширяти клеветы на польске шляхетство? Зъ головнѣйшихъ знаныхъ намъ историчныхъ жерелъ нема нѣ одного, що бы було написане священикомъ. Самовидець, котрого давнѣйше Кулѣшъ цѣнивъ высоко, не бувъ нѣ мирскій священикъ нѣ монахъ; Грабянка, Величко, Лукомскій, Зарульскій, Симоновскій — все то були люде, що занимали достоинства козацкѝ, а не духовнѝ. Авторы иншихъ историчныхъ росказѡвъ намъ по имени незвѣстнѝ, а що до „Исторіи Русовъ“, то нынѣшна критика вже наглядно выказала, що єи авторомъ не бувъ архієпископъ Конискій, але скорше якесь лице свѣтске.

Безперечно много неправды и выдумокъ находитъ ся въ лѣтописи Самоила Величка, але годѣ сказати, якобы авторъ лѣтописи нарокомъ выдумувавъ неправду; то бувъ чоловѣкъ трудящій, що безъ розбору и критики вносивъ въ свою лѣтопись все, що попадалось єму въ руки. Самъ Величко въ простотѣ духа зѡзнає, що въ числѣ зѡбраного нимъ матеріялу находитъ ся много фалшивого, але не умѣє ѡнъ розличити зерна ѡдъ половы. „Благосклонный читателю — пише Величко въ переднѡмъ словѣ до лѣтописи — єсли щонебудь въ моѣмъ дѣлѣ выдасть ся тобѣ невѣрнымъ, то може оно такъ и єсть. Якъ дѡстанешь якихъ иншихъ, лучшихъ лѣтописцѣвъ, можешь, ѡдложивши лѣнивство, покрыти мою невѣжу и поробити поправки, хочь въ дечѡмъ и мѡй слабый трудъ не буде тобѣ безъ хѡсна“. Чей такимъ тономъ не промовляютъ люде, що нарокомъ обманити стараютъ ся своихъ читателѣвъ!

Лѣтопись Величка ѡдзначає ся великимъ богатствомъ документѡвъ, зъ котрыхъ гдеякѝ знанѝ намъ зъ другихъ зборникѡвъ и лѣтописей, а иншѝ, особливо зъ часѡвъ давныхъ, суть зовсѣмъ новѝ и часто сомнительнои вартости. Ту булобы обширне поле для историчнои критики. Але Кулѣшъ не критикує, а просто зъ горы высмѣває то одно то друге. Особливо универсалъ гетмана Стефана Остряницѣ, где описанѝ звѣрства польскихъ жовнѣрѡвъ на Украинѣ по лѣвѡй сторонѣ Днѣпра, не подобаєсь Кулѣшеви. Безъ всякого розбору, безъ малѣйшои основы ѡнъ той универсалъ уважає яко пѡдробленый документъ, єдино длятого, що въ нѣмъ мѣстятъ ся рѣчи немилѝ для польского уха. Лучше булобы, ѡдложити на бѡкъ гордыню и самохвальбу, а зъ спокойнымъ духомъ заняти ся критичнымъ розборомъ лѣтописи Величка въ звязи зъ другими малорускими лѣтописями и зъ старыми документами. Булабы тогды прислуга для науки и рѡдного краю, о много важнѣйша ѡдъ писаня „Крашанокъ“ и всякихъ „Хуторныхъ философій и поезій“.

Кулѣшь навѣть въ творахъ народнои поезіи бачитъ слѣды „попѡвского лукавства“ и бажанє ширити клеветы на польске шляхетство. „Преподобні постники та святі мовчальники горнуцця до пъяного козацтва“ (стор. 14); „с церковних та манастирських закутків ширицця глуха пропакганда против замаху на благочестиє“ (стор. 15); „сліпе кобзарство спасаючи душу по манастирях и пъянствуючи с козаками по шинках, складує думи про сю тяжку наругу, котрі и досі россійська историография, цураючись критики, прийнає за историчні свидітельства“ (стор. 16) — такъ ѡдноситъ ся Кулѣшь къ памятникамъ народнои литературы! Въ ѡдвѣтъ на то скажемо: историографія признавала и признавати буде народнѝ поетичнѝ творы за важне историчне свѣдоцтво тамъ, где розходитъ ся о свѣтоглядъ выкликаный въ народѣ историчными подѣями, где пѡзнати хочемо враженя и чуства выкликанѝ тыми подѣями въ народнѡмъ серци, и где пѡзнати хочемо, якѝ наслѣдки оставили факты историчнѝ въ народныхъ обычаяхъ. Знати все то — дѣло великои ваги для историка и на тѡмъ поли найбѡльше придаютъ ся намъ народнѝ думы, пѣсни и традиціи. Самъ Кулѣшь учивъ насъ не инакше задивляти ся на поетичнѝ народнѝ пѣсни и ѡдзывавъ ся, недавно єще, иншимъ тономъ о слѣпыхъ кобзаряхъ. Выпечатавши думу о жидѡвскихъ арендахъ (ту саму, надъ котрою теперь глумитъ ся въ своѣй „Крашанцѣ“, на стор. 16), ѡнъ давъ таку характеристику слѣпымъ кобзарямъ: „Всѣ они отличаютъ ся высшимъ настроєніемъ ума, при рѣдкомъ благодушіи“ — а на иншѡмъ мѣстци (въ Записках о Южной Руси) говоритъ, що кобзарѣ вносятъ въ нарѡдъ религійно-философичный елементъ и такимъ способомъ высоко пѡддержуютъ моральну жизнь народа. А нынѣ, зъ якою паньскою погордою плюгавитъ Кулѣшь тыхъ бѣдныхъ слѣпцѣвъ! Ой, и єму можь бы пригадати слова, що сказали колись козаки Адаму Киселю: твои рускѝ кости обросли чужимъ мясомъ!

Такъ отже всѣ выводы п. Кулѣша, при ближшѡмъ розглядѣ, оказуютъ ся безъ нѣякои науковои вартости. Тай практичныхъ наслѣдкѡвъ зъ брошуръ п. Кулѣша нема нѣякихъ — до згоды межи обома народностями въ Галичинѣ ѡнъ зовсѣмъ не причинивъ ся. Оригинальнымъ и для п. Кулѣша певно неожиданымъ резултатомъ єго публицистичнои дѣяльности на вѣки вѣчнѝ позѡстане той фактъ, що краковскій „Czas“, по перечитаню „Крашанки“, завозвавъ єи автора — до переходу зъ православія на унію...

(Конець буде.)

---

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

### V. Вишеградъ.

Въ часѣ приѣзду архикнязя Вильгельма до Вишеграду, прійшовъ до мене одинъ ходжа въ гостину и выпитувавъ ся, чи бы не можна просити архикнязя о якій даръ для убогихъ. При тѡй способности оповѣдавъ менѣ досыть интересні рѣчи о часахъ передъ самою окупацією. Такъ

н. пр. на вѣсть телеграфичну до каімакама (старосты), що Австрія яко пріятель Султана входитъ до Босніи, зачавъ ходжа межи народомъ въ дусѣ австрійскôмъ агитовати, але не минуло кôлька день, а публична опинія звернулась вже противъ Австріи, особливо за вплывомъ агитаторôвъ муфтія изъ Плєвля, котрый яко организаторъ опору противъ Австріи (коло Тузлѣ и Добоя) ôдзначивъ ся. Сторонники муфтія прибили ходжу за єго пріязну для Австріи дѣяльнôсть до дерева, и то цвяхомъ черезъ ухо, а на кошта воснй взяли ôдъ него бôльше якъ 100 дукатôвъ и зверхъ того богато натураліями. Ôнъ пытавъ ся мене такожь, где дѣлись Магометане зъ Угоръ, котрй въ великôй части черезъ 150 лѣтъ становили пашаликъ турецкій. Для мене ôдповѣдь становилась трудною, бо въ тôмъ пытаню бачивъ я боязнь о судьбу магометанизма въ Босніи пôдъ нашимъ правительствомъ.

Вышеѓрадскй христіяне-Сербы не мали передъ тымъ церкви. Теперь изъ складокъ ôдъ офицерôвъ и урядникôвъ и при помочи староства збудовано церковцю, а въ высокôй деревянôй дзвôници умѣщено першій дзвôнъ — такожь офицерами справленый — зъ образомъ Цѣсаря. Посвячуване ôдбувало ся при величезнôмъ здвигу народа и при удѣлѣ властей войсковыхъ и цивильныхъ. Одушевлене було тогды загальне, а оклики *„жівіо Франьо Іосіп“* неуставали; торжество закôнчилось танцемъ народнымъ *„Коло“*. Тай фелонъ, кадильницю и кропильницю треба було справити, щобы священикъ мôгъ нужды ради въ цѣсарскй дни прилично при богослуженю выступити, бо давнѣйшій фелонъ бувъ тôлько зъ перкалю и безприкладно убогій.

Полковникъ 80-ого полку (заразомъ и староста въ Вишеѓрадѣ) казавъ воякамъ зробити кôлька лавокъ, а одинъ пôдъофицеръ учивъ въ шкôлцѣ 16 дуже талантливыхъ хлопцѣвъ.

Великй огороды яринй управлюванй були дуже добре нашими вояками изъ Золочôвскихъ сторонъ; посередъ огородôвъ взнесено цвѣтники зъ многими бесѣдками, такожь за иниціятивою нашихъ воякôвъ. Одинъ огородъ бувъ власностею найбогатшого Магометанина въ Вишеѓрадѣ, Ченѓіча; ôнъ ôддавъ єго войску до безплатного ужитку пôдъ условіемъ, щобы жовнѣры огородъ спорядили. Войско взялось охочо за дѣло, обвело городъ плотомъ, повысыпувало ходники и выставило кругольню. Въ тѣни пôдъ дахомъ уставлено столы, где можна було сѣсти и при скромнôмъ пôдвечѣрку або при дорогôмъ пивѣ прислухувати ся краснôй войсковôй музыцѣ. Дивна тôлько рѣчь, що музыки нѣкто зъ мѣстцевыхъ жителѣвъ не слухавъ, вынявши хиба цѣлу гурму циганчатъ, а въ сабашь и Спаніольцѣвъ. То само замѣтивъ я не тôлько въ Вишеѓрадѣ, але и въ Тузлѣ и въ самôмъ Сараєвѣ, — не знати, чи немила имъ була музыка, чи немилй тй що грали... Але Турчинъ завсе хитрый. По роцѣ ôдбирає Ченѓічь свôй огородъ, або каже собѣ платити 150 зр. за ужитокъ на рôкъ. Цѣла справа пôйшла до староства, а якъ скôнчила ся, не знаю.

Згадаю єще за шпитальй бараки зъ новыми засаджеными огородцями и за водопроводы мурованй для ужитку воякôвъ. Загально приглянувшись порядкамъ Вишеѓрадскимъ зъ року 1881, а порôвнавши ихъ зъ порядками зъ року 1880, замѣтимо значный поступъ, а все то дѣло въ найбôльшôй части войска. Подивляти треба, якъ великимъ цивилизаційнымъ факторомъ єсть войско, котре въ Босніи потребою вызване, кромѣ чисто войсковыхъ занятій, въ кождôмъ иншôмъ ôдношеню здѣлало незвычайно много.

Коли збудовано дорогу изъ Роѓатіци до Вишеѓраду, одну зъ найбôльше великаньскихъ, якй я въ свѣтѣ бачивъ — дорогу широку, гладку, утерту, зъ множествомъ серпентинъ, — появились заразъ и возы добрй, кованй. Треба знати, що суть повѣты гдекотрй въ Босніи и Герцоѓовинѣ, где пôсля спису зъ року 1879 всего лишь одинъ вôзъ находивъ ся — очевидно и на тôмъ поли великій ту поступъ.

Гдеякй урядники и лѣкарѣ спровадились теперь зъ своими родинами, такъ що въ роцѣ 1881 вже и першй початки товариского житя можна було видѣти и въ тыхъ ôддаленыхъ ôдъ свѣта сторонахъ, а въ мясницѣ вже ôдбували ся забавы зъ танцями.

О настроеню Магометанъ мôгъ я довѣдати ся лишь зъ деякихъ объявôвъ, найбôльше єще посередъ дѣтей, котрй зъ бôльшою отвертостею и свободою выражаютъ ся. И такъ видѣвъ я може трилѣтну дѣвчину, котра неустанно устами щось шептала, якбы проклинала, и хмурно дивилась на мене, а коли я вже ôдôйшовъ, кинула за мною каменемъ. И иншй мои знакомй робили такежь саме досвѣдчене. Разъ просивъ я хлопцѣвъ вертаючихъ изъ школы, щобы менѣ показали свои книжки, але они не хотѣли того зробити навѣть и тогды, коли я сказавъ, що самъ ходжа свою книжку менѣ показувавъ, — видно, що вже дома набираютъ магометаньскй дѣти ненависти супротивъ христіянъ. Велике обуренє було разъ въ Вишеѓрадѣ, коли цеѓлярѣ выбираючи поблизько кладовища магометаньского глину, гдеякй кости, що выпали були зъ гробôвъ, не закрыли. Особливо одинъ въ довгôй и широкôй рясѣ, зъ довгою сивою бородою и зъ рожанцемъ у боку, люто на австрійцѣвъ выкрикувавъ и имъ ôдгрожувавъ ся.

Вишеѓрадяне побудовали собѣ новый громадскій дôмъ, або якъ они кажутъ: *обчінску кучу*, а коло великого моста збудовали кавярню турецку лѣтну, надъ самою рѣкою, где позагинавши ноги попôдъ себе, поважно сидятъ, дымлячи зъ довгихъ цибухôвъ и попиваючи чорну каву. Журкотъ и шумъ чистои и прозрачнои воды, що розбиваєсь о пилястры мосту, мило ту ôдбиває о уши, а холодокъ ôдъ воды при пануючихъ спекахъ надзвычайно приємный.

Миля ôдъ Вишеѓраду въ горѣ находитъ ся тепла купѣль (термы), звана такожь римскою купелею; єсть то мурованый и добре удержаный басенъ зъ камѣня, умѣщеный въ четвероганнôмъ домику, зъ выпуклою, въ половинѣ обваленою стелею. Але до тои купели дôстати ся тяжко, бо треба въ однôмъ провалѣ гôрскôмъ що-найменше 5 разъ черезъ рѣчку переходити попри малй млыны, котрыхъ кôлька-канайцять на тôй рѣчцѣ побудовано. Переходячись тамошными провалами, можна було часто подыбати воякôвъ-пекарѣвъ, — знакъ, що млыны тй служили для ужитку войска.

На полудне ôдъ Вишеѓрада єсть высока стѣна скалиста, такъ звана *Будкова стьна*. Подивлявъ я тамъ пастушкôвъ, якъ они стежочками за ôвцями або козами помежи скалы звивали ся, майже по урвистôй стѣнѣ. Кто ихъ видѣвъ, зможе собѣ зробити выображенє о трудности поконаня гôрского опору.

Сусѣдъ мôй, одинъ дервішъ (турецкій монахъ), показувавъ разъ *Куранъ* (с. є. коранъ), але обвинувъ єго перше въ хустху, щобы я єго не дôткнувъ ся. Передъ ôдъѣздомъ моимъ прійшовъ сей дервішъ до мене и навѣть цѣлувавъ ся зо мною зъ власнои иниціятивы. Мы були собѣ добрй въ нашôмъ *комшілюку* (сусѣдствѣ). Загально пытане: *како сі комшія?* (якъ ся маєшь, сусѣде?) єсть ту дуже часто уживане, може длятого, що Богъ, якъ Магометане боснійскй говорятъ, на судѣ напередъ пытати ся буде, якъ кто живъ зъ сусѣдомъ. При такъ розкиненыхъ селахъ въ Босніи, то и понятно, що сусѣдство добре єсть справдѣ великимъ добродѣйствомъ.

Въ початкахъ Червця року 1880 дôставъ я приказъ опустити Вишеѓрадъ и удати ся до Маѓляю на дальше пробуване. Зъ многихъ причинъ тѣшивъ ся я, що разъ опущу тое мѣсточко — въ такъ далекôмъ и такъ тяжко доступнôмъ закутку Босніи. Почта въ двохъ кошахъ везеныхъ на кони приходила вправдѣ що дня, але привозила намъ вѣсти вже престарѣлй, або за пôзно, бо дорога зъ Вѣдня до Вишеѓраду потребовала 7 днѣвъ ѣзды. Закимъ наспѣла ôдповѣдь на якій листъ, або закимъ прийшла яка посылка замовлена, минали найменше три недѣлѣ — отже звязь зъ родиною, густыми моими листами пôддержована, була дуже трудна. При тôмъ въ Вишеѓрадѣ мавъ я дуже лихе мешкане, хотяй въ зовсѣмъ новôмъ домѣ. Комина въ домѣ не було, лишь дымники въ даху, такъ що дымъ заповнявъ цѣлый передсѣнокъ и не можна було навѣть дверей хатныхъ отворити, щобы не впускати дыму. Ôкна не отвирались, хиба що хотѣвбы ихъ цѣлкомъ выняти, що зновъ въ зимовôй порѣ не далось выконати, тымъ бôльше, що въ гдеякихъ мѣсяцяхъ, н. пр. въ Сѣчню и Лютôмъ, бували трѣскучй морозы. Въ помостѣ були щелины широкй на пялець, котрыми клубы пары безперестанно втискались до мого мешканя, а то зъ долѣшнои части дому, где находивъ ся шинкъ, заложеный однымъ Коломыйскимъ жидомъ, ôдпущенымъ воякомъ зъ полку Пармы. Такъ отже дверми ишовъ дымъ а помостомъ пара — навѣть свѣжого воздуха нѣякъ було надыхатись; чоловѣкъ колысавъ ся въ дымахъ, якъ той Зевсъ въ облакахъ... Не дивиця, що при такихъ обставинахъ не дописувало здоровлє. Пропасниця, нежетъ жолудковый, а въ кôнци докучливый ревматизмъ грудный приковали мене на кôлька дней до лôжка. Щобы добути бодай трохи свѣжого воздуха, выбивъ я въ ôкнѣ шибу, котру по вывѣтреню комнаты затыкавъ книжкою, а щелины въ помостѣ позалѣплювавъ папиромъ. Самотнй годины поволи и тяжко волѣкли ся, а слабôсть, недостатокъ одвѣтнои ѣды (цитринъ нѣякъ не можна було дôстати, щобы лѣкаремъ зарядженои лимоняды напитись для охолоды тѣла), далекй стороны, а зверхъ того частй попôдъ ôкна мого дому провадженй похороны воякôвъ-Гуцулôвъ, въ домовинахъ зъ хворосту плетеныхъ, — все то настроювало мене тужливыми, сумными гадками и мимоволѣ звертало мысли въ другій свѣтъ. Але стараннôсть лѣкаря, чудова природа, тай цѣлый рядъ прекрасныхъ теплыхъ днѣвъ, вже ôдъ 15 Лютого, значно пôднесли мене на силахъ, и я принявши якбы въ дарѣ здоровлє, подвôйно тѣшивъ ся своимъ житемъ. Особливо спасенно вплывала на мене вчасна весна, где многй а многй сады забѣлѣли и зарумянѣли прекраснымъ цвѣтомъ и своєю свѣжостею та вонею радовали чоловѣка.

Иншій способъ нашого житя, ôдмѣнный ôдъ житя туземцѣвъ, бувъ причиною, що всѣ нашй потребности — обувє, одѣжь, бѣлє — треба було зъ Австріи спроваджати. Яринъ не купивбы тамъ и за золото; одного разу тôлько удалось намъ зъ Ужіце въ Сербіи спровадити троха петрушки.

Одностайнôсть пожывленя и иншй причины выродили въ Вишеѓрадѣ шкорбугъ. Мы ѣли щоденно зъ наказу лѣкаря — цибулю, и то масами противъ шкорбуту.

(Дальше буде.)

## Мих. Драгомановъ въ борбѣ зъ россійскими соціялистами.

(Конецъ.)

„Але звернѣмъ ся до самого Чернышевского и розгляньмо ся, чи высмѣвавъ ôнъ малоруску народнôсть и, въ загалѣ, чи хотѣвъ може позбавити другй національности ихъ матеріяльныхъ и духовныхъ благъ въ корысть всероссійства?

„Чернишевскій такъ пише: „О языцѣ, въ якôмъ выдає ся львôвске *Слово*, мы не хочемо судити яко незнатоки въ тôмъ дѣлѣ. Але пытаємось кождого, що чувъ малоруску бесѣду, чи мають яке небудь сходство зъ нею слова, якъ *подвигъ*, *да соблюдемъ*, *отечество* и иншй? Хибажь то малорускій языкъ? То языкъ, якимъ говорятъ въ Москвѣ и Нижнôмъ Новгородѣ, а не въ Кіевѣ або Львовѣ. Львôвске *Слово* основує свои права и надѣю на тôмъ, що малоруске племя числитъ 15 миліонôвъ душь. Коли такъ, для чогожь говоритъ оно о племеннôмъ єдинствѣ языкомъ *ломанымъ*? Нашй (украиньскй) Русины уже выробили собѣ литературный языкъ, безъ порôвнаня красшій — на щожь ôддаляти ся ôдъ нихъ? Чи може украиньска бесѣда такъ далека ôдъ бесѣды галицкихъ Русинôвъ, що имъ треба писати ажь окремымъ нарѣчіемъ? Ну, тогды Галичане вже не Малороссы, а щось въ родѣ Лужичанъ — ôддѣльне славяньске племя. Ихъ тогды всего три миліоны, и яко такй не зможутъ они удержати своєи народности. Дивнй люде! Одушевляютъ ся мыслею о національности, а хотятъ дробити своє племя на малй частины безъ всякои мудрои причины! Львôвске *Слово* хотяй ôдкрещує ся ôдъ всякои звязи зъ Украиною, а предсѣ въ тôмъ самôмъ числѣ покликує ся на договоры Олега, на Нестора, на пѣснь о полку Игоревôмъ, въ загалѣ на тысячлѣтну литературу руску. Спытаємъ ся галицкихъ Русинôвъ, чи Несторъ и авторъ пѣсни о полку Игоревôмъ не були Украинцями? А впрочѣмъ, якй права въ теперѣшности могутъ основувати ся на фактахъ X або XI столѣтя? Нынѣ вартости не маютъ навѣть трактаты зъ недавныхъ часôвъ, єсли они противлятъ ся потребамъ народу, а львôвскй словисты хотятъ опирати ся на трактатахъ зъ 10 вѣку! Смѣшно до крайности. Такихъ доказôвъ могутъ уживати лишь люде, зовсѣмъ позбавленй политичного знаня, люде, що задля того незнаня и задля наивности стаютъ ся играшкою въ рукахъ интригантôвъ. Чей политичнй права племенъ основуютъ ся на ихъ ж и в ы х ъ ôдношеняхъ. Хочете писати по малоруски — пишѣтъ! вамъ не треба на то дальшихъ доказôвъ. „Намъ такъ треба, намъ такъ любо“ — и чогожь довго вагати ся? Исторія, старина, традиціи — не все суть мѣродайными; лучше нехай просвѣщенй патріоты помагаютъ народови до р о з с у д н о г о дѣланя, пôсля вымогъ и потребъ т е п е р ѣ ш н о и хвилѣ, а не пôсля старинныхъ формъ, що не маютъ нѣякои звязи зъ теперѣшностею. Въ нашихъ н. пр. традиціяхъ ворогами Руси — Татаре; щожь, чи будемо основувати свою національну програму на враждѣ къ Татарамъ, котрй давно вже перестали дѣлати намъ шкоду?“

* *
*

Въ наведеныхъ уступахъ зъ писемъ передовыхъ соціялистôвъ россійскихъ находимо многй цѣкавй погляды на нашу народнôсть, хочь зъ другои стороны заперечити не можна, що гдеякй соціялисты не знаютъ докладно нужденныхъ обставинъ Малои Руси и за далеко въ своихъ увагахъ посуваютъ ся, высмѣваючи всякй, навѣть найчестнѣйшй змаганя такъ одиниць, такъ партій, якъ и цѣлого народу нашого. П. Черкезôвъ докоряє Русинамъ, що посередъ Славянъ они остались позаду, и проте Славяне до нихъ якъ „до трупôвъ“ ôдносити ся мусятъ. Мабуть забувъ п. Черкезôвъ на тй такъ численнй указы въ Россіи противъ малорускои бесѣды; забувъ на незавидный станъ Галичины передъ рокомъ 1848; забувъ на численныхъ недругôвъ Руси, котрй єи розвоєви ставляютъ неустаннй перепоны. Та мимо то жизненный духъ нашого народу, непохитный и дѣйстно подиву достойный патріотизмъ нашои интелигенціи, здѣлали въ короткôмъ часѣ и при слабыхъ средствахъ незвычайно много и поклали пôдвалину для будущихъ поколѣній — пôдвалину, котрои вже и „в р а т а а д о в а н е о д о л ѣ ю т ъ.“ Надѣємось, що народне дѣло зъ кождымъ рокомъ пôйде теперь успѣшнѣйше, бо дорога вже прояснена, блуды въ великôй части пôзнанй, недостатки выкрытй, а дѣятелѣвъ щоразъ бôльше.

На закôнченє наведемо єще слова соціялистôвъ-радикалôвъ писанй на адресу самого вже п. Драгоманова, хочь не годимось зъ всѣма выходками, часто приватнои натуры, зверненими не такъ противъ литературнои дѣяльности Драгоманова, якъ бôльше противъ самоижь єго особы. „... Вашй, Пане Драгомановъ, научно-историчнй вѣдомости (якъ то показалось при вашôй злополучнôй университетскôй диспутѣ, где вы потерпѣли такъ соромне фіяско) оставляютъ много и много до желаня..... Ваша дисертаціа „*Тацитъ*

*и его время*“ есть въ высокôй степени *благонадежна*, бо представляє пôдъ невнымъ взглядомъ панегирикъ *цезаризму*, и лишь зъ тои причины була пропущена и одобрена par grâce. Вы-жь, добившись професуры par grâce, продовжували грати свою подвôйну ролю: зъ одной стороны оказувались умѣренно либеральнымъ, а зъ другои ладнались зъ правительственными людьми и держались на сторонѣ ôдъ студентôвъ-академикôвъ. Такимъ образомъ, постоянно колибаючись мѣжь Сциллею и Харибдою, вы довго и благо проживали на университетскôй катедрѣ, усыпляючи студентôвъ своими монотонными лекціями. Але наконець дожили вы часу, коли вже годѣ було служити одночасно и *нашимъ* и *вашимъ*, и Богу и чорту. Треба було рѣшущо стати на ту або другу сторону, здѣлати оконечный выбôръ и або лишитись въ обозѣ капиталистôвъ-експлѣататорôвъ, або заперти за собою всѣ выходы и перейти въ нашь таборъ, въ таборъ „*погибающихъ за велике дѣло любви*“. Та вы не здѣлали нѣ сего нѣ того; вы и ту, вѣрнй своєй минувшости, хитро шукаєте якось посереднои дороги. Очутившись за границею, вы зъ однои стороны дальше кланяєтесь своимъ старымъ богамъ, а зъ другои кокетуєте зъ нами. Зразу пробовали вы зôйтись зъ нами и зъ польскою революційною партіею, але одній и другій одвернулись ôдъ васъ; тогды вы оголосили себе анархистомъ. Та, на лихо вамъ, и анархисты ôдъ васъ ôдвернулись, яко ôдъ чоловѣка, зъ которымъ не можь мати спôльного дѣла. Отъ яка ваша минувшôсть и яка ваша теперѣшнôсть, Пане Драгомановъ! Не тяжко ôдгадати и вашу будучнôсть. Въ Женевѣ (чи въ якôмъ тамъ другôмъ заграничнôмъ мѣстѣ) вы, якъ и въ Кіевѣ, будете дальше лавировати межи Сциллею и Харибдою, межи двома партіями, и то такъ довго, ажь одна зъ нихъ бодай на часъ возьме верхъ. Въ глубинѣ душѣ вы увѣренй, що не соціально-революційна, а буржуазно конституційна партія побѣдитъ, проте завчасу вже хочете заявитись єи чоловѣкомъ. Вы збираєте вѣсти *о насъ*, щобы опôсля похôсноватись ними *противъ насъ*, вы готовй хвалити конституцію, хочбы для одной тôлько щляхты, а хвалити пôдъ хитро наивною покрывкою, що и такій парляментъ зможе отворити народови очи и привести єго до пôзнаня своихъ правъ и обовязкôвъ. Єдино зъ конечности, яко чоловѣкъ осторожный, вы не рѣшаєтесь еще зняти маску зъ себе — вы ждете, выслѣджуєте, роздивлюетесь. Але скоро тôлько почуєте, що въ воздусѣ запахло буржуазнымъ либерализмомъ, вы здоймете свою маску и явно станете по ихъ сторонѣ *и прежде чъмъ пътухъ конституціи прокричитъ единожди, вы трижды отречетесь отъ соціялистовъ-революціонеровъ*. Нагадайте собѣ наше пророцтво, коли настануть тй блаженній дни, где васъ впряжуть въ колесницю конституціи вразъ зъ такими людьми, якъ Цитовичъ, Суворинъ, Катковъ и иншій прелюбодѣй мысли и слова. А теперь лишѣтъ насъ въ мирѣ, а коли вже инакше не можете, печатайте вашй сплетнѣ про насъ въ якôмъ небудь органѣ россійскои императорскои пресы, н. пр. въ *Русскомъ Вѣстникѣ*, въ *Новороссійскомъ Телеграфѣ*, въ *Гражданинѣ* и т. д. Для васъ то буде выгôднѣйше тай для *благонадежныхъ* читателѣвъ вашихъ далеко пріемнѣйше.“

## ЗАМѢТКИ И ВѢСТИ.

— **Народній легенды про Тараса Шевченка.** Всюды на Руси учути можна легенды и толки про Шевченка. Я часто допытувавъ ся про него селянъ, чи знаютъ они свого поета и якъ задивляютъ ся на него, — и показалось, що имя Шевченка народови добре знане. Въ своихъ легендарныхъ оповѣданяхъ представляютъ собѣ Шевченка якимъ-то героемъ, историчнымъ лицемъ, подôбно якъ н. пр. Морозенка, Нечая, Палія, Кармелюка и иншихъ. Звычайно людъ рускій всѣмъ улюбленымъ своимъ героямъ придає чародѣйскій образъ, незвычайну силу и свойства „характерникôвъ“, и такимъ представляє собѣ такожь Шевченка.

Народъ добре понявъ и добре оцѣнивъ свого поета, тôлькожь выражає свои думки *по своему*. Зъ всего, що я чувъ, остаточна мысль така: Шевченко — народный герой, що стоитъ за рôдный собѣ *сермяжный людъ* и протестує *въ имя волѣ* противъ гнету вельможь и нужды селянъ.

Звѣстно, що Шевченко умеръ въ Петербурзѣ и ажь пôзнѣйше перевезено єго тѣло на Украину. О тыхъ проводахъ, якъ и о самôмъ похоронѣ, росказуютъ всѣляко зъ домѣшкою рôжныхъ неправдивыхъ выгадокъ. Тôлькожь всѣ увѣренй, що правдивый Шевченко не похороненый на Украинѣ: одній кажутъ, що ôнъ и доси жіе, а вмѣсто Шевченка привезено когось другого; другій оповѣдаютъ, що Шевченка въ часѣ перевозу украдено, а на єго мѣсци лишилась „пôдмѣна;“ зновъ иншій говорятъ, що Шевченко самъ, за помочею своєи чародѣйскои силы, вставъ невидимо зъ гробу. Не знаю, що попередило въ народѣ такій мысли и слухи.

Менѣ показували высоку могилу, недалеко ôдъ єго родины ($3^1/_2$ милѣ), где нѣбы-то закопано домовину Шевченка. Тота могила находитъ ся близько густого непроходимого лѣса и про ню въ народѣ много знахарскихъ росказôвъ, звязаныхъ зъ именемъ поета.

Хотяй Шевченко недавно еще живъ, а вже нарôдъ ôдноситъ єго житє до давныхъ часôвъ. Наведу дословне оповѣданє одного селянина, записане мною въ селѣ Гусаковôй, въ повѣтѣ звенигородскôмъ:

„Бувъ собѣ колись-то такій великій характерникъ — Шевченко, та такій, що зъ нимъ нѣкто не мôгъ зрôвнати ся. Ходивъ ôнъ, кажутъ, скрôзь по свѣтѣ та збиравъ ôдъ панôвъ рôжній листы (списы на землю). Кажутъ, що якъ ôнъ умеръ, то єго привезли въ домовинѣ зъ ôдкись зъ далека на Украину, бо якъ умиравъ, то сказавъ, щобъ єго поховали въ стену на могилѣ, въ рôдномъ краю. Отъ єго и привезли туды до лѣса *Жидôвского*, до тои роскопаной могилы, и коло шляху стали здôймати зъ воза домовину, та не здôймили — така важка. Та що не робили, нѣякъ не здôймутъ, та мусѣли прикликати зъ села двайцять дѣвчатъ, та ажь тй зняли єѣ. Алежь якъ опôсля роскрыли, то домовина була тôлько повна рôжныхъ листôвъ, а єго самого не було; та такъ єѣ зъ тыми листами и закопали. Кажутъ, що потôмъ ктось хотѣвъ ту могилу роскопати та забрати списы поземельній, та у того чоловѣка ôдобрало руки и ноги, то ôнъ и покинувъ докопувати. Сей Шевченко дуже клопотавъ ся за людей, що робили у панôвъ панщину, и дуже просивъ за нихъ царя, щобъ той давъ имъ волю. А царь все таки волѣ не дававъ. Отъ разъ ôнъ приходитъ до царя, єго впустили въ палату. Ôнъ каже цареви: „Отсе тôлько твоєи землѣ, що можь прикрыти шапкою, а надъ всею землею паны царюютъ. Весь свѣтъ я зъѣздивъ, а нѣгде не бачивъ, щобъ такъ було гôрко та важко жити людямъ, якъ въ твоємъ царствѣ!...“ (Кіевска Старина, м. Августъ.)

— **Икона св. Іоана Хрестителя, найдена въ церквѣ св. Николая въ Бучачи.** Гр. В. Дѣдушицкій, консерваторъ памятникôвъ старины въ Галичинѣ, подавъ въ сегорôчнôмъ „Przegląd-ѣ Archeologiczn-ôмъ“ (выпускъ I) коротку вѣдомôсть о згаданôй иконѣ. Малёвана она сухими красками al tempora, а всѣмъ своимъ укладомъ рôжнитъ ся ôдъ прочихъ иконъ, малёваныхъ на Руси въ 17. и 18. вѣкахъ, а тымъ самымъ и ôдъ иконостаса въ церквѣ св. Николая въ Бучачи. О єи старинности свѣдчитъ укладъ винетъ, окружаючихъ постать святого, якъ и хороша орнаментика золотои авреолѣ довкола головы. И одно и друге посѣдає признаки италіяньского, а не нѣмецкого стилю ôдродженя, и слѣды малярства фльорентійского пôдъ конець 14. столѣтя. Консерваторъ догадуєсь, що икона була малёвана не за границею, а таки на Руси въ першихъ рокахъ 16. вѣка.

Постать св. Іоана малёвана смѣло и артистично на золотôмъ днѣ. Рôвно мистерно выглядає и жовгава драперія, а голова Святого представляє типъ греческій. Три листки комаицѣ, выростаючи зъ волося Святого, суть символомъ Пресв. Тройцѣ. Великй крыла зеленй, зъ павляными очками, дуже старанно въ золотѣ выкôнченй, знаменуютъ ангельске посланництво св. Іоана Хрестителя; тѣло прикрыте не верблюжою, а сивою козячою шкôрою. Постать стоитъ на червонôй пôдставѣ и держитъ въ правôй руцѣ, такожь на червонôй пôдставцѣ, агнца; въ лѣвôй золотый крестъ и власну голову на деревянôмъ блюдѣ. Подôбною иконою, малёваною въ початкахъ середныхъ вѣкôвъ за панованя Льонгобардôвъ, славитъ ся по нынѣ Фльоренція; есть то икона San Giovanni dei Fiorentini. Довкола иконы розкинений суть малёваній сцены зъ житя св. Іоана, якъ: Єго рождество, Свята Елисавета (котру по велѣню Герода прослѣдує козакъ въ жупанѣ, въ высокихъ чоботахъ и зъ списою въ рукахъ), Ангелъ ведучій св. Іоана въ пустыню, Св. Іоанъ яко учитель въ пустыни, Крещенє Садукеѣвъ и Фарисеѣвъ, Крещенє Іисуса

Христа, Св. Іоанъ передъ Иродомъ убраным въ стрôй польского Ягайлончика, Св. Іоанъ въ вязници стереженый двома „кнехтами“ нѣмецкими въ строяхъ 14 чи 15 вѣка, Иродіяда танцююща пôдчасъ пиру передъ Иродомъ, Нарада Иродіяды зъ матерею, Усѣкновеніе главы Святого и Голова Хрестителя на блюдѣ.

Всѣ постати людскй на згаданыхъ образкахъ рисованй докладно и убранй въ зеленй, або въ червонй орнаты; назвы постатей означенй написями старославяньскими надъ ихъ головами; тѣнёваня на постатяхъ зовсѣмъ нема и все малёване яскравыми барвами и контурово на взôръ найдавнѣйшихъ малёвилъ италіяньскихъ. О перспективѣ не мавъ малярь нѣякого выображеня. Дивнй якйсь, червонй и зеленй скалы маютъ представляти природу и свѣжій воздухъ; синява, неправильна пляма представляє рѣку Іорданъ; домы рисованй червоными барвами и безъ найменшои пропорціи до цѣлости образу.

Строѣ короля и достойникôвъ при пирѣ маютъ видъ довгихъ жупанôвъ середновѣчныхъ. Иродіяда носитъ червоный жупанъ зъ бѣлыми лямами; зъ пôдъ короны выглядаютъ розпущенй кучеры. Мати Иродіяды маѣ пôдъ короною бѣлу намѣтку славяньску.

Коло головы св. Іоана видно ангелôвъ знаменито рисованыхъ, зъ руками закрытыми, рôвно якъ на образахъ старофльорентійскихъ; у одного ангела риза зелена и червонй крыла, у другого противно: червона риза а крыла зеленй.

Гр. Дѣдушицкій пôднявъ ся реставраціи иконы св. Іоана, щобы охоронити єѣ ôдъ цѣлковитого знищеня, и вже небавкомъ ôддасть той цѣкавый памятникъ нашои минувшости назадъ церквѣ св. Николая въ Бучачи.

— **Розкопы въ околици Галича.** Дръ Из. Шараневичь ôдкрывъ на поляхъ Залуквы недалеко Галича еще одинй новй фундаменты старои церкви зъ часôвъ княжеского періоду. Пôсля догадокъ нашого историка суть то руины колишнои катедральнои церкви Пресв. Богородицѣ.

## ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІИ.

Для „Зеркала“ прислали П. Т.: о. И. С. въ Божиковѣ 2·00, о. Т. Б. въ Виноградѣ 2·50, о. Ф. Б. въ Козловѣ 2·00, Л. Г. въ Чернôвцяхъ 1·00, о. И. А. въ Нижневѣ 1·00, о. А. И. въ Иванôвцѣ 2·50, о. М. К. въ Бѣгаляхъ 2·50, о. Д. въ Сухôйволи 2·60, о. Г. О. въ Говиловѣ 2·50, о. Л. П. въ Городенцѣ 2·50, Дръ Д. въ Жовквѣ 2·00, П. Д. въ Бережанахъ 1·00, о. П. въ Тудоровѣ 2·50, Е. К. въ Сулимовѣ 2.00, о. А. Г. въ Грималовѣ 1.00, о. Г. въ Смолинѣ 2·50, о. А. М. въ Видимовѣ 2·00, о. В. въ Кошилôвцяхъ 2·50, о. Б. въ Березднôвцяхъ 2·50, Д. Ш. въ Бродахъ 2·00, о. В. въ Могильници 2·00, о. В. К. въ Яблоновѣ 2·50, о. С. въ Брязѣ 2·00, о. Г. М. въ Слободѣ 2·60, Е. Д. въ Кутахъ 5·00, о. Ил. Д. въ Устю 2·50, о. Б. въ Ивоничи 2·50, о. Б. (Залôзцѣ) 2·50, о. С. въ Рѣчцѣ 2·50, Е. Ф. въ Роздолѣ 2·50, п-ѣ К. въ Золочевѣ 2.00, о. Т. М. въ Ôкнѣ 2·00, о. Л. въ Товстôмъ 2·50, о. Д. въ Кривчи 2·50, А. П. въ Надвôрнôй 2·00, о. Д. Р. въ Сѣховѣ 2·50, о. Я. въ Лопушанцѣ Хоминôй 2·50, о. И. Д. въ Товмачи 2·50, о. А. Ч. въ Тростянци 2·50, о. М. Г. въ Солотвинѣ 2·00, о. К. въ Холоєвѣ 2·50, о. М. В. въ Книгиничахъ 2·00, о. І. Д. въ Новôй вси, о. Н. ьъ Перегиньску 2·00, Е. Ж. въ Станиславовѣ 1·50, о. Б. въ Постолôвцѣ 2·50, Читальня Яворôвъ 2·50, о. Р. въ Боришкôвцяхъ 1·25, о. Н. въ Войславичахъ 2·00, о. С. Т. въ Нанчôлцѣ 2·00, о. Л. въ Саноговѣ 2·00, о. В. Н. въ Райтаровичахъ 2·50, о. А. Ч. въ Коссовѣ 2·00, о. Л. въ Роздолѣ 2·50, о. З. Ш. въ Тышкôвцяхъ 2·00, К. П. въ Золочевѣ 2·00, о. І. Б. въ Золотникахъ 2·50, о. І. Г. въ Спасѣ 2·00, И. В. въ Стрыю 1·00, И. Г. въ Решовѣ 2·50, о. І. З. въ Лопянцѣ 2·00, Ю. К. въ Кимполюнгу 2·00, о. А. Л. въ Княжôвскôмъ 1·00, о. П. Л. въ Бѣлявинцяхъ 1·00, о. І. С. въ Дольнôй Тузли (Боснія) 2·50, о. І. Г. въ Устю-Путиловѣ 2·00, І. Н. въ Задвôрю 2·50, П. К. въ Боянахъ 1·00, о. М. въ Добросинѣ 3·00, о. Т. К. въ Подосôльнôй 2·50, І. Г. въ Сяноку 2·50, Читальня въ Севафинцяхъ 1·00, Б. П. въ Лежайску 2·00, о. К. Л. въ Рѣпневѣ 2·50, о. Д. К. въ Ягольници 1·00, о. Е. Г. въ Городку 2·00, Л. Ш. въ Тернополи 2·50, И. С. М. въ Берегахъ дольныхъ 2·50, о. А. Т. въ Дрогобычи 2·00, Л. Р. въ Тернополи 2·00, о. К. К. въ Скалѣ 2·00, о. П. С. въ Голешовѣ 1·25, Читальня повѣтова въ Манастирску 1·00.

## ОГОЛОШЕНЯ.

## РОЗПИСАНЄ ПРЕМІЙ.

Вызначаємо три преміи за найлучшй оригинальнй повѣсти для будущого рочника „Зорѣ“.

Тематъ до повѣстей належитъ брати зъ нашого народного житя, будь теперѣшного будь минувшого, зъ житя интелигенціи або зъ житя сельского люду; по можности переважати повинна сторона идеальна, єсли тôлько не ôддаляє ся ôдъ правды. Свѣтлй проявы нашого житя, яко взорцѣ достойнй загального наслѣдованя, будутъ для насъ найбôльше пожаданымъ матеріяломъ. О премію убѣгати ся могутъ и поменшй новелѣ и гуморески.

**Перша** премія, за кождый печатный аркушь въ форматѣ „Зорѣ“, выноситъ 18—25 зр.

**Друга** премія, за кождый печатный аркушь, 10—15 зр.

**Третя** премія, за кождый печатный аркушь, 5—10 зр.

Речинець до написаня повѣстей установляємо найдальше до 15 Грудня с. р. До рукописи (писанои скôлько-можь выразно) просимо долучити въ окремôй, опечатанôй ковертѣ докладну адресу автора.

*Редакція „Зорѣ“.*


**ЛИТУРГІЯ**

(въ партитурѣ 15 листôвъ) на 4 голосы мѣшаного хору укладôвъ переважно Д. Бортняньского, М. Вербицкого и А. Нанкого появила ся автографована на свѣтъ и продає ся по цѣнѣ 2 зр. 50 кр. съ пересылкою. — Змѣстъ литургіи слѣдуючій: Антифоны и Ектеніи, 8 Слава-Єдинородный, 7 Святый Боже, 2 Єлици, 1 Кресту Твоєму, 9 Иже Херувимы, 3 Отца и Сына, 2 Вѣрую, 5 Милость мира, 6 Святъ, 7 Тебе поємъ, 5 Достойно єсть, 1 О тебѣ радуется, 2 Ангелъ вопіяше, 4 Отче нашь, 9 Причастнôвъ, 3 Да исполнятся, 3 Христосъ воскресе, 1 Вознесися, 5 Буди имя Господне. — Ктобы хотѣвъ набути сю литургію по новысшôй цѣнѣ, зволитъ зголоситися *до Ивана Кипріяна, богослова, въ Любачовѣ.*

РЕДАКЦІЯ „ЗОРѢ“

и

АДМИНИСТРАЦІЯ „ЗЕРКАЛА“

мѣстятъ ся теперь

**въ каменици пôдъ ч. 3. улиця Фредра**

(*переходна зъ галицкого до университету*)


Всякй письма до тыхъ двохъ газетъ просимо адресовати: *Редакція „Зорѣ“* (або: Администрація „Зеркала“) *во Львовѣ, улиця Фредра ч. 3.*

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.** Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

**Рôкъ III.** Львôвъ дня 15. (27.) Вересня 1882. **Число 18.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, найменше въ два аркушѣ печатнѣ.

Редакція и администрація „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **3.** улиця Фредра.

# ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть року **1** зр. **25** кр.

На велиновôмъ (сатинованôмъ) паперѣ: на цѣлый рôкъ **6** зр., на пôвъ року **3** зр.

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

## ВЪ ОЧЕРЕТАХЪ.

(Дальше.)

Гусакомъ, ѣздець за ѣздцемъ, ѣхали нашѝ стрѣльцѣ, зъ трудомъ пробираючись черезъ очереты. Ледви виднѝ були въ темнотѣ зарисы коней и лишь червонѝ искры зъ цигаръ въ зубахъ ѣздцѣвъ мелькали середъ пôтьмы. Ѣхали мовчки, не розмовляючи, а киргискѝ коники форкали и махали головами, побряскуючи тихенько металевыми приздобами уздечокъ.

Позадъ всѣхъ ѣхавъ Киргизъ, що мавъ коней назадъ въ аулъ пригнати, а впередъ всѣхъ ѣхавъ Касаткинъ; ôнъ находивъ дорогу въ темнотѣ, руководячись лише своимъ стрѣлецкимъ инстинктомъ. Чоловѣкови необзнакомленому представлялась вся окрестнôсть безкрайнымъ однообразнымъ моремъ темныхъ туманôвъ, где ледви виднѣлись и колихались поодинокѝ стебла очерету; въ право и въ лѣво, зъ переду и поза ними — всюда одна темрява, навѣть звѣзды ледви пробивались крôзь туманъ мовь неяснѝ точки, и лишь вправне око могло розпôзнати поодинокѝ зôрки и групы звѣздъ. Багровою сплощеною кулею пôднимавъ ся поволи мѣсяць зъ понадъ видокруга, а надъ нимъ росло чимъ разъ бôльше червоне зарево; туманъ блѣднѣвъ въ мѣру того, якъ высше и высше пôднимавъ ся мѣсяць, и збивавъ ся по бокахъ въ фантастичнѝ клубы.

Стало яснѣйше — поѣхали скорше. За пôвъ годины станули вже на мѣсци.

Невеличкій горбокъ, свобôдный ôдъ очерету, представивъ ся очамъ стрѣльцѣвъ; недалеко на боцѣ були вкопанѝ въ землю чотыри грубѝ стовпы, и на нихъ, заввышки сѣмъ лôктей, устроєно помôстъ, застеленый нарѣзанымъ очеретомъ. На однôмъ стовпѣ врубанѝ були впоперекъ сходы, на локоть одна ôдъ другои; самъ стовпъ служивъ за драбину до вылазу на вершокъ лабаза. Другій лабазъ находивъ ся въ противнôй сторонѣ полянки, и бувъ зовсѣмъ инакше построєный.

Яма майже округла, на чотыри лôктѣ широка, була зверху прикрыта снопами зъ очеретовои тростины, сильно звязаными и уставлеными стôжковато; въ верху лучивъ грубый шнуръ всѣ снôпки разомъ. Крыша (дахъ) була накидана нарѣзанымъ очеретомъ, буряномъ и хворостомъ, що надавало ѣй видъ чогось зовсѣмъ природного, а не якоись штучнои роботы. Лабазы того рода о много лѣпшѝ ôдъ лабазôвъ стовповыхъ, бо звѣрь не має чого пугатись и пôдходитъ довѣрчиво къ приманѣ. Тôлькожь стовповѝ лабазы для стрѣльця безпечнѣйшѝ, єсли при выстрѣлѣ хибивъ; въ ямѣ муситъ ôнъ приготовитись до ручнои борбы зъ розъяренымъ звѣремъ.

Посередъ полянки, на виднôмъ мѣсци, лежавъ зъ вытягнеными, довгими, мускулистыми ногами и зъ закиненою въ задъ головою мертвый кôнь, а тѣло єго облите мѣсячнымъ свѣтломъ ôдбивалось ясно ôдъ темного дна пѣску.

— Пора! — промовивъ Касаткинъ, — до розсвѣту нема вже якъ три годины, то сама пора. Ну, хлопче, ôдведи конѣ въ аулъ!

Ѣздцѣ позлѣзали и стали вытягати свои ноги. Киргизъ попривязувавъ поводами конѣ и ладивъ ся гнати ихъ домôвъ.

— Гляди, щобы тебе бѣсова *кôтка* не подрапала по дорозѣ! — крикнувъ въ слѣдъ за нимъ Трубаченко.

— Тихше! — промовивъ Касаткинъ.

— Аллагъ милостивый, — прошептавъ Киргизъ и почвалавъ къ ауламъ.

Стрѣльцѣ заняли свои мѣсця въ лабазахъ. Бабаджакъ и Трубаченко заняли высокій лабазъ, а Касаткинъ влѣзъ въ яму. Черезъ кôлька хвиль чути було тôлько шаранє и шелестъ, — то стрѣльцѣ улягувались, выбираючи собѣ найдогôднѣйше положенє; наконець всё стихло, и нѣкто не почувбы теперь иншого звуку крôмъ одностайного шелесту очерету, коли легкій нôчный вѣтерець перебѣгавъ по вершкахъ тростинъ и всколихуваvъ легкѝ, пушистѝ мѣтелки та потиравъ тонкѝ стебла одно об̀ъ друге.

Замерли стрѣльцѣ въ нѣмôмъ ожиданю — здавалось, що и духъ въ собѣ заперли. Ажь отъ, къ шуму вѣтра прилучивъ ся єще якійсь протяжный, тужливый звукъ... Бабаджакъ торкнувъ лôктемъ свого сусѣда. „Єще далеко!“ прошептавъ сусѣдъ.

А Касаткина ажь метало на перемѣну то въ жаръ, то въ холодъ. Темно и тѣсно було лежати єму въ тôй ямѣ. „Якъ въ могилѣ!“ мелькнуло въ єго головѣ страшне порôвнанє; „якъ въ могилѣ!“ повторили єго высохлѝ, набренѣлѝ губы. Крôзь щелины, що утворились въ тыхъ мѣсцяхъ, де крыша зъ землею лучилась, бачивъ ôнъ мертвого коня... Ясно було видко, докладно ôдбивали ся сухѝ рéбра коня. Лежитъ ôнъ неподвижно мовь колода, очи мертво-тупѝ... А тамъ на дорозѣ, лицемъ къ земли, чижь не лежитъ якійсь трупъ?... Ноги и руки розкиненѝ, плечи въ сурдутѣ англійского крою выгинаютъ ся въ предсмертныхъ судорогахъ...

— Стережись! — промовивъ шепотомъ Трубаченко изъ высокого лабаза.

Касаткинъ здрогнувъ.

Зъ противнои стороны роздавъ ся ревъ тигра... Завывъ звѣрь и наразъ замовкъ, мовбы лабою наткнувъ ся на щось немилого. Тôлько якась тѣнь мелькнула попри самъ край очерету и скрылась... кôлька корчѣвъ сильно заколихалось.

— Ты бачивъ? — шепнувъ Трубаченко, та такъ тихо, що, здавалось, тôлько самъ себе чує.

— Бачивъ,— ôдповѣвъ Бабаджакъ такожь такъ тихо.

И знов затихло все кругом, знов нічого не чути, крім шелесту вітра. Цить! щось заморкотіло в очеретї, як моркотять коты, коли их рукою погладишь... Дві зелені точки указались понад самою землею, з межі темных корчів высунулось щось кругле, ухасте, выповзло на половину з гущавины и припало на передні лабы... Прямо на білючого ся коня були устремлені ті дві мовь фосфор сіючі точки, а кождому из стрільців здавалось, що то, бачь, на него глядить хищный звірь и не спускає очей, готовячись к послідному рішущому скоку.

Трубаченко зложив ся до выстрілу; он взяв на ціль вузку передлку межі двома зеленючими точками.

Звірь подав ся назад, станув, знов посунув ся и скрывь ся...

— Бувалый! — подумали стрільці. — Осторожный, собака!

Знов здрогнув Касаткин и быстро повернув головою. На чотыри кроки од него загородила довга тінь вузкій луч місячного світла, що пробивав ся крізь щелину крыші. Тигр лежав на животі поклавши голову межі передні лабы, и насторошивши уха, прижмурявь очи та легко порушував щетинястыми вусами.

В том мелькнув другій тигр быстро мовь блыскавка и кинув ся, не дотыкаючись майже землі, на мертвого коня. Довгі ноги пригнули в воздухъ; здавалось, що кінь піднісь ся и опираєсь силі напастника, а се лишь трупъ піддав ся під натискомъ тигра, що вчепивь ся зубами и передными лабами въ бедро коня и піднісь его з місця.

Двічи луснуло з вершку лабаза, и въ той самій хвили роздавъ ся лютый, переймаючій ревъ. Тигръ взвивъ ся на задні ноги, перехитнувъ ся на ознакъ и скотивъ ся з горбка, розкидаючи лабами пісокъ докола себе.

А з під крыші надъ ямою грянувъ третій выстрілъ, лишь вже въ зовсім иншу сторону. Розъяреный звірь выскочивъ на верхъ крыші и ставъ сопки очерету на всі стороны розмітувати. Куля Касаткина сховзнулась по плоскім чолі другого тигра, пробила ему ухо, и полетіла дальше въ очереты.

— Въ низъ! — крикнувъ Трубаченко, — тамъ біда! — и спустивши ноги, ставъ глядати ними сходів въ стовпі, щоби въ долину злізти.

— Погоди! перше набій стрільбу! — здержувавъ его Бабаджакъ: — моя вже набита! — и скочивъ зъ лабаза, упавъ лицемъ на землю, схопивъ ся на ноги и кинувъ ся къ ямі.

Касаткинъ лежавъ, придавленый тигромъ, на правім боці и силивъ ся высвободити свою праву руку. Земля и пісокъ набивали ему нос и ротъ; он чувъ, як черезъ завалену крышу добирались до него страшні кігті тигра. Тай звірь розлюченый чувъ під собою щось живого, чувъ свого ворога и бісивъ ся, наткнувшись на перегороду.

Наконець удалось Касаткину лягчи на ознакъ, рука его була теперь свобідна. „Ніж мій, где ніж?...“ Он ставъ его глядати задеревілыми пальцями и по хвили наткнувъ ся на рукоять ножа. Бувъ то довгій ніж киргискій. Наразъ ударило прямо въ его лице блідe світло місяця—якже ясне выдалось оно по темноті!.. Послідні сопки очерету полетіли въ сторону, страшный лобъ тигра бувъ вже лишь на локоть од лиця Касаткина, лабы спирались на его грудь, а остри кігті впялись въ тіло. Та въ тій же хвили мелькнула попри лабу тигра сталева змія, и ударъ ножа понісь ся як разъ під саму лівву передну лопатку, прямо въ серце, — и рунувъ пораженый на смерть тигръ придавляючи собою противника, що тяжко стогнавъ зъ болю.

Рівночасно два выстрілы въ голову тигра, прогремілы въ ушахъ Касаткина, теряючого память.

— Берімъ тигра, беріть за хвість! — заходивъ ся Трубаченко.

— Підсунь ему рушницю під груди та перевернім его! — приступивъ Бабаджакъ. Стали оба заходитись коло убитого тигра, та звалили тяжке тіло поза яму. Касаткинъ лежавъ зъ закрытыми очами мовь колода, та лишь стогнавъ тихо. Вся сорочка була на нім въ кусні порвана и облита кровею его и тигра. Вытягнули его и поклали на пісокъ, а Бабаджакъ ставъ осмотрювати раны.

— Отъ що наподівъ обсовый звірь! — жалосно промовивъ Трубаченко и закуривъ зъ горя цигаро.

— Нічого, выходить ся еще! — потішавъ Бабаджакъ, та жаль лишь, що воды нема, а то-бъ добре було его теперь обмыти, та змочити ему голову.

— Ну, до розсвіту годі тутъ ждати; треба зладити ноші та занести его въ аулъ... Ану, беріммъ ся!

Зладили ноші зъ жердей, взятыхъ зъ розкиненого лабаза, застелили их очеретомъ и положили раненого. Касаткинъ стогнавъ и метавъ ся, особливо коли его піднимали зъ землі, и тихо лепетавъ безъ звязи щось такого, чого ні Трубаченко ні Бабаджакъ не могли розібрати, хочь уважно прислухувались, несучи его очеретомъ.

Вже свитало, коли стрільці побачили крізь очеретъ чорні вершки кибитокъ Гайнулы-бабая. Густі клубы дыму взносились надъ ауломъ, бараны блеяли неподалеки, верблюды ревіли и весело заиржавъ якійсь молодый жеребець, що чвалавъ зъ задертымъ хвостомъ по аулі.

Затревоживъ ся аулъ, побачивши сумну процесію; все высыпалось изъ кибитокъ; навіть пастухи, що збирались було гнати товаръ, и они лишили свои отары и бігли къ кибитці Гайнулы.

Осторожно опустили ноші на землю, зняли Касаткина, роздягнули и стали обмывати страшні его раны. Старый Ашикъ, батько Гайнулы, и Трубаченко занялись нещасливымъ — и быстро слідивъ сивый Киргизъ за кождымъ проявомъ житя у свого пацієнта.

— Буде здоровъ... крови лишь утративъ много... од того он и лежитъ мовь колода, — промовивъ Ашикъ, перевязуючи раненого.

У Касаткина оказались проломані два ребра, обдерте майже до самыхъ костей лівве бедро и крім того кілька глубокихъ ранъ од кігтей тигра.

Диванъ, на котрім лежавъ Касаткинъ, занесли осторожно въ сторону од кибитки и поклали такъ, щоби при всході сонця тінь на него падала. Гайнула выбравъ ся зъ чотырма Киргизами и однымъ верблюдомъ на місце полівваня, щоби забрати убитыхъ тигрівъ. Ашикъ лишивъ ся при Касаткинѣ, а Трубаченко зъ Бабаджакомъ підсіли къ огню, де закипавъ для нихъ чай и стояло блюдо зъ бараниною, приладжене киргискою красавицею. Оба мали апетитъ вовчій и мимо сумного настрою духа, ілы, ажь трещало.

— Треба пôслати въ Чинасъ по доктора, — промовивъ Трубаченко, попиваючи чай зъ маленькои зеленои чарки.

— Не треба! — замѣтивъ Бабаджакъ. — Киргискй знахоры далеко лѣпшй ôдъ лѣкарѣвъ. Лѣкарь приѣде, то ще добре якъ не пошкодитъ...

— Єсть тутъ недалеко Али-Турсукъ, — вмѣшавъ ся старый Ашикъ (оба офицеры говорили мѣжь собою по киргиски и ôнъ понявъ, о що рѣчь ишла.) — Ôнъ вправдѣ вже старый, и для другого не поѣхавбы, але менѣ не ôдкаже. Я самъ, якъ лишь верне ся Гайнула, поѣду по него.

— Ну, привези сюды свого Али-Турсука, — приставъ Трубаченко.

— Я вже єго разъ цесь видѣвъ: славный знахоръ! — добавивъ Бабаджакъ.

По двохъ годинахъ вернувъ Гайнула и привѣзъ тигрôвъ. Самица, убита стрѣльцями зъ высокого лабаза, була середнои величины, але зате самець, що повредивъ такъ Касаткина, бувъ безперечно великанъ, и старый Ашикъ увидѣвши єго, недармо сказавъ: „Аллагъ, Аллагъ, що за велитъ-звѣрь! я такого въ-перве въ житю бачу, а бачивъ я ихъ на своѣмъ вѣку немало“.

Наразъ почувъ ся слабый голосъ Касаткина; увага всѣхъ була звернена на тигрôвъ и раненый мусѣвъ єще разъ озватись.

— Що голубчику? прійшовъ до себе? Ну, якъ же тобѣ? — присѣвъ къ нѣму Трубаченко.

— Зле! — раненый промовивъ стогнучи и замкнувъ очи.

— Глоточокъ, капельку горѣвки дати-бъ єму! — шепнувъ Бабаджакъ.

— Ось я сейчасъ за Али-Турсукомъ поѣду, — пôднявъ ся на ноги старый Ашикъ. — Гайнула, дай но менѣ свого карого!

Тихо высвободивъ Касаткинъ праву руку, пôднявъ єѣ и давъ пальцями знакъ, що хоче писати... Трубаченко не порозумѣвъ єго.

— Ну-же, ну-же, — нетерпеливо стогнавъ раненый, — паперу... олôвця... скорше...

Трубаченко выдеръ зъ книжочки картку, выдобувъ зъ кишенѣ обломаный оловець и подавъ Касаткину.

Слабо, ледви рушаючись, поводила рука олôвцемъ по паперѣ. Трубаченко слѣдивъ за кождымъ рухомъ тыхъ худыхъ пальцѣвъ, въ котрыхъ дрожавъ оловець, выводячи якйсь поломанй та покученй буквы. Але въ мѣру того якъ продовжалось письмо, червоне лице поручника чимъ разъ бôльше блѣднѣло, очи розкрывались ширше, а навѣть цигаро выпало зъ помѣжь пальцѣвъ.

— Чортъ побери! отъ разъ исторія!... Ахъ ты бѣдняго, бѣдняго!... щожь ты теперь пôчнешь? — промовивъ Трубаченко и приложивъ руку къ чолу нещасного Касаткина. Рубашне лице Касаткина комично скривилось, а по лици скотилась якась мутна капля, одна и друга и третя, и всѣ повисли на кôнчикахъ щетинястыхъ вусôвъ, а зъ ôдтамъ пали на окровавленй шматы, котрыми обмотане було тѣло Касаткина.

— Пôшли письмо тое въ Чинасъ комендантови, сейчасъ... чуешь? — промовивъ раненый.

— Пôшлю!... чомъ не пôслати! — понуро ôдповѣвъ Трубаченко. — Бабаджакъ, читай, коли хочешь!... — и ôнъ подавъ письмо свому товаришеви.

Въ чверть годины пôзнѣйше чвалавъ очеретомъ хлопець-Киргизъ въ Чинасъ зъ письмомъ Касаткина.

## X. Мало що не до бôйки.

Утомивъ ся Касаткинъ при писаню, та упавъ назадъ на постѣль. Очи єго закрылись, грудь майже не рушалась — такъ слабый бувъ ôддыхъ хорого. Трубаченко думавъ вже, що Касаткинъ умеръ. Быстро нагнувъ ся поручникъ къ свому нещастному товаришу и приложивъ руку къ єго чолу... чоло було сухе и зимне; ôнъ дôткнувъ ся серця — нѣчого не чути.

— Вже скôнчилось! — промовивъ тихо Трубаченко до Бабаджака.

— Скôнчилось, то скôнчилось! — ôдповѣвъ понуро Татаринъ, ôдвернувъ ся и ставъ щось оглядати на кôнци свого чобота. Але порудѣлый, попуканый чобôтъ, латаный вже бôльше якъ въ десяти мѣсцяхъ, мало вѣдай интересовавъ засумованого стрѣльця.

— Гляди, послѣдня кровь выйде зъ него! — сказавъ Гайнула и вказавъ на свѣжй червонй пятна, що пробивались крôзь перевязку.

— Треба розвязати, — сказавъ Трубаченко. — Гей, давай чистои воды! — крикнувъ ôнъ на червонолицю дѣвчину (теперь впрочѣмъ зовсѣмъ не червонолицю), а та скочила чимъ скорше сповнити приказъ поручника.

— Кобы лишь гôрше не було, якъ мы єго станемо зновъ розвязувати... Чи тямишь Трофима козака: поки не перевязували, бувъ живый, а стали перевязувати, ôнъ...

— Ахъ я дуракъ, дуракъ! — ударивъ себе по чолѣ Трубаченко.

Бабаджакъ глянувъ на него зъ задивомъ.

— Щожь тобѣ? — промовивъ ôнъ и навѣть ôдступивъ ся трохи въ задъ ôдъ него.

— Не написавъ я, въ якôмъ ôнъ станѣ. Нехайбы лѣкаря прислали, або тарантасъ, або вôзъ лазаретовый.

— А сежь на-що?

— Якъ на-що? А якъ же мы єго въ Чинасъ повеземо? Хиба на рукахъ нести?... Тай, правда, на рукахъ буде єму може спокôйнѣйше. Возьмемо диванъ у Гайнулы и положимо єго мѣжь двѣ жерди.

— Та на-що єго въ Чинасъ таскати? Нехай лѣпше тутъ останесь. Отъ приѣде Али-Турсукъ, та вылѣчитъ єго...

— Та оно бы такъ лѣпше, але за нимъ пришлютъ сюды козакôвъ. На кождый выпадокъ розпôчнутъ слѣдство противъ него и увязнятъ єго.

— На-щожь єго вязнити? хибажь ôнъ утѣкне?

— То вже така устава; побачишь, що пôдъ вечеръ приѣдутъ за нимъ изъ Чинаса. Ну, принесли воды? Давай чистыхъ шматокъ, скôлько лишь маєшь — турбанъ свôй давай зъ головы, якъ шматокъ не стане!... Бабаджакъ, розвязуй єго осторожно!

Дѣвчина положила на клобучану дергу коло раненого велике шкôряне ведро зъ водою и ôдôйшла въ сторону, отираючи рукавомъ своєи синёи сорочки заплаканй очи. Трубаченко, Гайнула и Бабаджакъ стали осторожно перевязувати Касаткина. Ôнъ лежавъ майже безъ всякихъ признакôвъ житя, не застогнавъ навѣть, якъ почали ôддирати ôдъ ранъ присохлй шматки, покрытй грудками запекшои ся крови. Въ кôнци упорались якось зъ перевязованємъ, а ôнъ все ще лежавъ безъ чувства. Сумно минувъ день. Въ цѣлôмъ аулѣ Гайнулы-бабая пановали якійсь сумъ и скука; навѣть красавиця, що бувало цѣлый день выспѣвуе, притихла сегодня — затягнула вправдѣ якусь тужливу киргиску пѣсню, та наразъ урвала — нескладно выйшла. Тай дѣти не бѣгали и не гудѣли, якъ звычайно; сидѣли, збившись.

ъ купку, и глядѣли боязливо на довге простягнене тѣло Касаткина. Старый Ашикъ якъ поѣхавъ зъ рана, такъ ще не вернувъ ся; видко, що знахоръ Али-Турсукъ живъ дѣйсно далеко.

Пôдъ вечеръ, коли вже сонце стало западати и розкинуло по очеретахъ червонй якъ поломя лучи, коли вже ôдъ кибитокъ протягнулись довгй тѣни на всхôдъ: пôднялись густй клубы дыму на дорозѣ, що вела къ чинаскôй пристани. Крôзь куряву мелькали часами бѣлй шапки. кôнцѣ списôвъ козацкихъ и головы кôньскй; а попередъ всѣхъ якъ стрѣла нѣсъ ся хлопець-Киргизъ, що ѣздивъ зъ письмомъ къ комендантови, и безпощадно гнавъ свого замореного коня.

— Бѣда! — крикнувъ хрыплымъ голосомъ хлопець и майже стрôмголовъ звалився въ повнôмъ бѣгу зъ коня передъ самою кибиткою Гайнулы-бабая.

— Що тамъ такого? — сердито спытавъ Гайнула.

— За нимъ ѣдутъ! — (хлопець указавъ рукою на Касаткина) — хочутъ его взяти ôдъ насъ... ôнъ тамъ бѣду наробивъ... его зате убьютъ... — говоривъ задыхуючись хлопець... Я пôду пôдняти тревогу по аулѣ.

— Дуракъ! — усмѣхнувъ ся Трубаченко.

— Изъ моеи кибитки не возьмутъ его, — промовивъ понуро Гайнула-бабай и пôдôйшовъ къ стѣнѣ, де высѣла его крива киргиска шабля въ зеленôмъ сафіяновôмъ ящику и довгій самопалъ.

— Чи вы здурѣли? — промовивъ Трубаченко. — Гей, Бабаджакъ, гляди, щобы кривоокй*) направду якои бѣды не наробили.

— То хибажь его ôддати козакамъ? — проворчавъ Бабаджакъ.

— А тобѣ що заманулось? — здивовавъ ся Трубаченко. — Ты-жь предсѣ офицеромъ, чейже знаешь порядки?

— Чортъ бери порядки!

— Скличь аулъ на ноги! — сказавъ тихо Гайнула хлопцеви.

Той скочивъ на коня и почвалавъ мѣжь кибитки.

— Ну, буде исторія! — зôтхнувъ Трубаченко и ставъ придивлятись наближаючôй ся комендѣ.

— Е, та се адъютантъ нашъ! Ну, зъ нимъ, надѣюсь, мы розмовимо ся якось.

Трубаченко пôшовъ на зустрѣчь козакамъ. Ôнъ хотѣвъ ихъ упередити о можливости опору.

Гайнула-бабай выйшовъ изъ своеи кибитки. Ôнъ надягъ на себе червоный кафтанъ, украшеный золотыми шнурками, причепивъ навѣть медаль, и въ загалѣ не забувъ нѣчого, що могло надати ему значеня въ часѣ переговорôвъ. Ôнъ числивъ на успѣхъ тыхъ переговорôвъ, и хотѣвъ лишь въ крайнôмъ случаю братись до зброѣ. Гайнула стоявъ коло раненого и ждавъ. Старый Киргизъ, цѣлый въ червонôй одежи, облитый лучами заходячого сонця, выглядавъ въ тôй хвили мовь стовпъ огненный.

— Правдивый діяволъ! — проворчавъ Бабаджакъ, глянувши на Гайнулу-бабая.

---

— Здоровъ, брате! Ну, наварили вы тутъ юшки! — здалека привитавъ адъютантъ Трубаченка, побачивши, що сей быстро иде ему на зустрѣчь.

— Та вже сталось! — махнувъ Трубаченко рукою. — Постôй, не ѣдь заразъ къ аулу: я маю щось поговорити зъ тобою.

— Щожь тамъ такого? Стôй!

Адъютантъ злѣзъ зъ коня, а козаки остановились по приказу коменды и стали такожь зъ коней злазити. Така вже привычка козацка: якъ почуе „стôй!“ такъ заразъ зъ коня, и простягаесь на землю.

— Ну говори!

— Вы за Касаткиномъ приѣхали?

— За нимъ: ôнъ, бачите, того... якъ его?... ну, того Петербурця такъ хлопнувъ, що теперь у Чижикова ледви живый лежитъ

— Ну, и Касаткину не лѣпше... Вчера въ ночи такъ его справивъ тигръ, що ôнъ пôсля моеи думки не выйде зъ того.

— Якъ жежь мы его теперь повеземо?

— Та я думаю, що его годѣ буде и дôткнутись. Тутъ еще одно заходитъ... Ты, брате, будь осторожный...

— Що ты плетешь!? Мене прислали, щобъ его заарештовати, тай нема що дальше говорити.

— А я тобѣ кажу, не рушь его!

— Ну, побачимъ...

Адъютантъ сѣвъ на коня и поѣхавъ къ кибитцѣ, де виднѣлась осіяна сонцемъ постать Гайнулы. Трубаченко такожь туды пустивъ ся.

— Здоровъ, Гайнула! — промовивъ адъютантъ, остановивши при кибитцѣ свого коня и злѣзаючи зъ него.

— Здоровъ и ты, наколи гостемъ приѣхавъ! — ôдповѣвъ понуро Гайнула на привѣтъ адъютанта.

— Бѣдняга! — зôтхнувъ адъютантъ и похиливъ ся надъ Касаткиномъ.

— Що тутъ народу валитъ изъ всѣхъ сторôнъ! — добавивъ позадѣ стоячій пôдъофицеръ козацкій, поглядаючи недовѣрчиво на Киргизôвъ, що изъ всѣхъ сторôнъ аула къ кибитцѣ Гайнулы горнулись.

— Чого они сходятъ ся? — пытавъ ся адъютантъ и поглядавъ то на Гайнулу, то на Бабаджака, то на Трубаченка.

— А я-жь казавъ, що буде исторія... они не хотятъ тобѣ выдати его, — шепнувъ Трубаченко.

— Що? якъ?... що за дурницѣ! — пробормотавъ адъютантъ и подумавъ: — Ну, велѣвъ же менѣ нечистый взяти лишь шесть козакôвъ зъ собою! колибъ ихъ було хоть пôвъ сотнѣ!... Слухай-но, пріятелю, якбы тутъ ношѣ зладити? — звернувъ ся ôнъ къ Гайнулѣ.

— На що тутъ ношей? — спытавъ Гайнула, а самъ кивнувъ де-кому зъ Киргизôвъ. Тй пôдôйшли близше къ Касаткину и посѣдали коло него, поклавши передъ себе свои кривй шаблѣ.

— Буде на ношахъ лѣпше лежати, бо хочу его въ Чинасъ занести.

— Ôнъ мôй гôсть и у мене лишитъ ся, нести его въ Чинасъ не треба, — сказавъ рѣшущо Гайнула.

— Та тутъ тебе не будутъ пытати: чи треба, чи не треба. Мы вже то лѣпше знаемо ôдъ тебе! — розсердивъ ся адъютантъ.

— Не сердись, а то наробишь бѣды, — шепнувъ ему Трубаченко.

— Слухай-но, — мовивъ Гайнула и выступивъ наперед, — щô ôнъ зробивъ, и за-що вы хочете его брати?

— Чоловѣка убивъ, отъ що!

— Щожь ему за тое буде?

— Судити будутъ... а ôдтакъ...

---

*) У Киргизôвъ, якъ загально у людей монгольскои расы, лежатъ очи не въ рôвнôй линіи, але укôсно.

— Розстрѣлять може, якъ того жовнѣра, що торбкъ розстрѣляли?

— Може и розстрѣлять... — сказавъ адъютантъ.

— Не тыкайте єго! Коли онъ зле зробивъ, то вже єго Аллагъ покаравъ... А родинѣ убитого, коли она того домагати ся буде, заплатимо кару и верблюдами и коньми и баранами, якъ самѝ схочуть; цѣлый аулъ зложить ся и заплатить.

— Они кажуть, що заплатять за него, що коней дадуть и баранбвъ... чогожь тобѣ єще треба? — пояснявъ Бабаджакъ бесѣду Гайнулы адъютантови, котрый не дуже добре розумѣвъ по киргиски.

— То не моя рѣчь, я маю єго бставити, и конець! — бдповѣвъ адъютантъ на предложенє Гайнулы.

— Ну подожди, мы єго вылѣчимо, може онъ єще жити буде; а тогды приѣдешь и возьмешь собѣ єго. Теперь що вамъ въ него? — сказавъ Гайнула, а самъ подумавъ: мы єго до того часу вже такъ спрячемо, що вы єго нѣякъ не найдете.

— Та що тутъ балакати дармо! Хлопцѣ берѣть жерди, та подсувайте подъ диванъ!

Козаки вхопили за жерди. Киргизы загомонѣли.

— Не рушь єго! — сказавъ поважно Гайнула. — Лучше вертайте въ Богомъ домбвъ, а нѣ, то дойде до крови...

Чепурный подъофицеръ давъ знакъ козакамъ и кинувъ ся къ дивану, на котрбмъ неподвижно лежавъ Касаткинъ — все єще безъ памяти и незнаючи зовсѣмъ, якій драматъ надъ єго тѣломъ бдгрывавъ ся.

Величезный, рябый Киргизъ ударивъ подъофицера кулакомъ въ всеи силы, ажь сей похитнувъ ся.

— Бунтъ!... — заревѣвъ адъютантъ — до шабель, хлопцѣ! рубайте тыхъ мерзавцѣвъ!

— Дур-ракъ ты, крайный дуракъ! — крикнувъ на него Трубаченко. — А вы куда лѣзете? чи вже вамъ надоѣли ваши головы? — додавъ онъ, звернувшись до напираючихъ козакбвъ.

— Перше мене убьешь, закимъ руки на него положишь, — промовивъ спокбйно Гайнула-бабай и станувъ передъ тѣломъ Касаткина.

— Ббй ся Бога, не роби дурниць! — настававъ на адъютанта Трубаченко. — Перебьютъ васъ всѣхъ до ноги, та на тбмъ и скбнчить ся.

— А щожь менѣ чинити?... ты-жь знаєшь, що я мушу....

Адъютантъ спостерѣгъ, що дѣло зайшло вже за далеко. Онъ оглянувъ ся. Кругомъ, изъ всѣхъ сторонъ, видни були розъярени лиця Киргизбвъ, торчали списы, въ стисненыхъ кулакахъ блестѣли кривѝ шаблѣ. Горстка козакбвъ, въ бѣлыхъ полотняныхъ блюзахъ, счезала зовсѣмъ въ тбй товпѣ.

— Лиши, я вже всё такъ зроблю, якъ належить ся, а ты не лѣзь менѣ въ дорогу. Вѣрь менѣ, я раджу тобѣ, якъ добрый товарищь.

— Ну, будь ласкавъ!...

— Онъ єго не возьме! — крикнувъ на все горло Трубаченко, и голосъ єго ледви перембгъ гамбръ збраної толпы.

— Слава Аллагу, що не допустивъ дармо проливати кровь людску! — бдозвавъ ся Гайнула.

Крбзь товпу продиравъ ся старый батько Гайнулы, Ашикъ, и тягнувъ за рукавъ другого старого Киргиза въ сорокатбмъ кафтанѣ, що обзиравъ ся боязко докола, именно коли побачивъ козакбвъ. То бувъ Али-Турсукъ, знахоръ, котрого привѣзъ старый Ашикъ, щобы вылѣчивъ Касаткина.

— Онъ єго не возьме! — повторивъ Трубаченко, — онъ завтра рано верне въ Чинасъ и скаже комендантови, що Касаткинъ лежить у васъ слабый. Комендантъ мабуть не знавъ того... Може бути, що Касаткину и простять вину. Богъ милостивый: выратує єго бдъ всего злого.

Голосно притакнула толпа Киргизбвъ.

— Але чи правда то все? чи нема тутъ якои небудь хитрости? — обозвавъ ся недовѣрчиво одинъ изъ толпы.

— Даю мою голову въ поруку! — сказавъ Трубаченко и потягнувъ пальцёмъ попбдъ шію, мовбы хотѣвъ повѣсти, що пропала голова, єсли онъ сказавъ неправду.

— Нехайже бдойдуть козаки дальше и стануть онъ тамъ. Мы вже и сѣна и ячменю принесемо, и баранины въ рижомъ зваримо, лишь бы не подходили близько, — сказавъ Гайнула.

— То можь, то можь заразъ! — згодивъ ся адъютантъ. — Гей хлопцѣ! бдступѣть-но ось тамъ, къ очерету; розложѣть огонь... Та чого менѣ тутъ ночувати? отъ може бы лѣпше таки заразъ въ Чинасъ бдправитись? — звернувъ ся онъ къ Трубаченку.

Адъютантъ радъ бувъ чимъ скорше бддалитись бдъ аулбвъ Гайнулы-бабая.

— Нѣть, переночуй! Видишь зовсѣмъ темно стало, тай конѣ втомились... Вы певно всю дорогу чвалбмъ гнали....

— Та ѣхали скоро... Але кобы що не лучилось; нбчь, то знаєшь...

— Цуръ тобѣ!... Може и тобѣ треба моєи поруки, якъ и тамтымъ? Коли хочешь, я готовъ. И Бабаджакъ дасть тобѣ поруку, якъ схочешь! — усмѣхнувъ ся Трубаченко.

— Тобѣ все въ головѣ жарты!

— Та бо и ты сегодня на-добре розжартувавъ ся. Я и говорити не хочу, що зъ тыхъ жартбвъ могло бувъ статись!

— Милости просимо пбдъ мою крышу, — поклонивъ ся Гайнула адъютанту. — Коли вже ставъ нашимъ добрымъ гостемъ, такъ пріймемо тебе радо, чимъ Аллагъ давъ. Гей бабы, кумысу давайте! Живо розложѣть огонь пбдъ кбтлами!

Гайнула розходивъ ся и ставъ газдувати; онъ бувъ радый, що дѣло покбнчилось мирно. Радый бувъ и Трубаченко, усмѣхавъ ся и Бабаджакъ, выскаливши свои широкѝ, бѣлѝ зубы; радый бувъ и адъютантъ и старавъ ся придати свому лицю выразъ спокбйної поваги.

Козаки розсѣдлали коней и попривязували ихъ до повбиваныхъ колбвъ. Двохъ чи трехъ Киргизбвъ помагали при роботѣ, наносили имъ очерету на огонь и принесли два великѝ шкбряни мѣшки зъ доброю, кернычною водою.

Давно вже сонце запало — мѣсяць пбднявъ ся и освѣтивъ аулы; всюды горѣли костры. Групы Киргизбвъ товпились при огняхъ; конѣ, привязани до колбвъ, ржали почувши, якъ въ ихъ торбы насыпали ячменю... Жѣночѝ голосы спѣвали якусь пѣсню-импровизацію, въ котрбй оповѣдались выпадки сего дня. Надъ всѣхъ голоснѣйше роздававъ ся голосъ червонолицои красавицѣ.

Гайнула приказавъ, щобы Киргизы не розходились и провели нбчь у єго киббитокъ. Онъ боявъ ся козакбвъ

и пôдозрѣвавъ ихъ, що схочутъ може ночею скористати изъ сну Киргизôвъ и забрати съ собою Касаткина.

Нôчный холодъ привѣвъ трохи Касаткина до себе; ôнъ розкрывъ очи, але въ тôмъ млавôмъ выразѣ єго очей було щось рôвнодушного, безнадѣйного.

— А ты, вороже, єще рушаєшь ся... ахъ якѝ зубы! — шептавъ Касаткинъ.

— Псъ!... промовивъ Трубаченко и пôднявъ палець въ гору.

— Прійшовъ до себе? — спытавъ адъютантъ и пôдôйшовъ къ Касаткину.

— Наталко... болитъ!... Ахъ якѝ у тебе кôгтѣ острѝ... плечи мои покалѣченѝ... парôвець Араль... тихо!... кôнь бѣжитъ... тупоче... Альфа назадъ!...

— Бреде! — прошептавъ адъютантъ и вернувъ ся назадъ на своє мѣсце.

На другій день ôдъѣхавъ досвѣта адъютантъ съ козаками назадъ въ Чинасъ. Пôдъ вечеръ прибувъ комендантъ съ лѣкаремъ въ тарантасѣ до Гайнулы въ гостѣ. Приѣхавъ и майоръ, що провадивъ слѣдство; приѣхавъ и Чижиковъ, та безъ Наталки — она лишилась при слабôмъ и не хотѣла ѣхати.

Лѣкарь оглянувъ Касаткина и сказавъ, що ôнъ довше вже не пожиє якъ двѣ добы. Майоръ списавъ протоколъ и помѣстивъ въ нѣмъ заявленє лѣкаря. Комендантъ освѣдчивъ, що изъ взгляду на небезпеченьство „арештъ най буде лишь такъ... бôльше для формы...“ и позволивъ лишити раненого въ аулѣ Гайнулы, але призначивъ заразомъ двохъ козакôвъ, щобы стерегли Касаткина. Гайнула бувъ зовсѣмъ задоволеный такимъ розпорядженємъ.

Гостѣ побули зо двѣ годины въ аулѣ, напились кумысу, покормили коней и вернулись домôвь. Знахоръ Али-Турсукъ взявъ ся теперь Касаткина лѣчити. Трубаченко чувъ, що лѣкарь не робитъ найменшои надѣѣ и не хоче раненого лѣчити, и длятого позволивъ киргискому розумнякови робити съ Касаткиномъ, що єму сподобаєсь.

— Буде жити, згадаєшь моє слово! — шепнувъ Трубаченкови Ашикъ. — О мôй пріятелю, Али-Турсукъ великій знахоръ и знає свою рѣчь!

— Побачимо, — промовивъ Трубаченко. — Якъ вылѣчишь єго, дамь тобѣ мого *карого*, того, що купивъ три роки тому въ Джюзаку*).

— Ось якій ты добрый! — сказавъ Али-Турсукъ; — але менѣ твого коня не треба. Розумѣешь?

— Чому? — здивовавъ ся Трубаченко.

Али-Турсукъ махнувъ лишь рукою и нахиливъ ся къ свому пацієнтови. (Дальше буде).

*) Гôродъ въ Туркестанѣ.

## НАРОДНѢ ПѢСНИ.

### Чѣпила ся облуда....

Ходили качейки по-при дорожейку,
Ой ходили, ходили, ходили —
Та збродили-жь они яру пшеничейку,
Ой збродили, збродили, збродили.

Ходили дѣвойки на мѣдъ на водойку,
А парôбки на пиво, на пиво;
Ой любило-жь мене ажь три панянойцѣ,
Ой любило, любило, любило:

Єдна мя любила, коника водила,
Ой до поля, до поля, до поля;
Друга мя любила, сѣделце носила,
Ой до коня, до коня, до коня;
Трета мя любила, мѣдъ-вино носила,
Ой въ зеленôй склянойцѣ, склянойцѣ.

Не жаль менѣ тои склянки зеленои,
Що я зъ неи вино пивъ, вин) пивъ;
Ино ми жаль тои облуды тяжкои,
Таке-мь диво полюбивъ, полюбивъ.

Нѣ дива продати, анѣ промѣняти,
Чѣпила ся облуда, облуда;
Присудили люде: зъ дивомъ жити буду,
Ой до суда, до суда, до суда!

(*Записала въ Грушовѣ коло Яворова — Ольга Ст. М.*)

### Думка старого пасѣчника.

Вставивъ я пчолы въ пасѣку заразъ на весну;
Взявъ я си гарну жѣнку въ молодôмъ вѣку.
Годувавъ я зъ весны пчолы, въ лѣтѣ пôдмѣтавъ;
Голубивъ я гарну жѣнку, въ личко цѣлувавъ.
Неразъ пчолы мя скусали, якъ-ємь ихъ харивъ;
Неразъ жѣнка дорѣкала, хоть щиро-мь любивъ.
Будутъ роѣ, буде и мѣдъ — все-мь ся потѣшавъ;
Будутъ дѣти, буде и честь — все-мь собѣ гадавъ.
Роѣ ся порозлѣтали, а меду дасть-Бôгъ;
И дѣти-мъ вже подружили, любви такой нѣтъ.
И пчолы ся накусали й меду не дôставъ;
Дѣти зъ жѣнковъ ся нагрызли, любви-мь не зазнавъ,
Пчолы хиба попродатя, купитъ собѣ жидъ;
А зъ жѣнкою що дѣлати? нѣкто не купитъ!
Пчолы хто небудь приймивбы, якбымь дарувавъ;
А до жѣнки и доплачуй, нѣхто-бъ ю не взявъ.
Пчолы-сь можутъ й направити, въ лѣтѣ знести мѣдъ;
Жѣнка але не полюбитъ, бомь вже сивый дѣдъ.
Надѣявъ ся дѣдъ на мѣдъ — безъ вечерѣ лѣгъ;
Безъ жѣночои милости треба пôти въ грôбъ.

(*Записавъ въ Городници коло Городенки — Т. Глиньскій*)

УВАГА. Въ рукописи одвѣтно до выговору мѣстцевого записано: *бэюлы, взьевъ, сье;* все проче лишаємо безъ змѣны.

### Жарты пяницѣ.

Мене мати
Тай не жаловала,
Гей мене мати
За пяницю дала.

Пьє пяниця
Якъ у день такъ въ ночи,
Гей не всыхаютъ
Мои чорнѝ очи.

А я єму рада
Тай нерада,
Гей веде єго зъ коршмы
Вся громада.

А я єго
Всѣ мысленьки знаю —
Гей ôнъ на порôгъ,
Я ôкномъ втѣкаю.

Чижь ты мила
Тай жартôвъ не знаєшь?
Гей я на порôгъ,
Ты ôкномъ втѣкаєшь?

Ой знаю я,
Твои жарты знаю —
Гей нѣ разъ, нѣ два
Въ рученькахъ вмлѣваю...

(*Записавъ въ Бѣлôй — Вол. Лучаковскій.*)

### Ой поѣхавъ Кашуба.

Ой поѣхавъ Кашуба
На вôйну зъ Ляшками:
Червонїи чобôтки,
Пôдковы бляшанѝ;

А пѣка зъ фасолѣ,
Куля зъ бараболѣ;
А сѣделце орѣхове,
А кôнь бураковый.

Кашубу забили,
А сѣделце взяли,
А коника-бурака
До борщу нагнали...

(*Записавъ въ Плотычи — Вол. Лучаковскій.*)

## Вырвана картка зъ моєи автобіографіи.

(*Написавъ Левъ Сапогôвскій.*)

...Велика бѣда завела ся на нашôй святôй Руси, а вѣдай нѣкому она такъ не доскулила, якъ менѣ. Повернусь сюды — и ту горяче; повернусь туды — и тамъ бôляче! Але все ще дыхавбы чо овѣкъ якось, кобы ємy не захотѣлось було „литературствувати“, а то ôдъ часу, якъ взявъ перо до рукъ, щобъ написати „*Исторію старого палацу*“ — (она до днесь єще не бачила свѣта божого, а спочивае десь въ бюрѣ, чи може въ коши Редакціи „Зорѣ“) — такъ ôдъ тои злопамятнои хвилѣ мои литературкй клопоты и грызоты зросли въ двоє.... пятеро.... десятеро....

Вы, высокоповажнй Читателѣ... Pardon! я повиненъ бы напередъ озватись до хорошихъ и ласкавыхъ читателёкъ. Простѣть! Ту всему винна конституція, рôвноуправненє. Я уважаю на бôльшôсть, а що бôльше єсть предплатникôвъ „Зорѣ“, якъ предплатниць, тому поставивъ першихъ на першôмъ мѣсци. Але теперь нагадую собѣ, що конституція не знесла цѣлкомъ привилеѣвъ, а ще такого, котрымъ застерѣгае ся дамамъ першеньство, тому поправляю ся и зачинаю на ново:

Вы, ласкавй и ласкавѣйшй Читателькй, и вы, высокоповажнй Читателѣ, тѣшитесь дуже, скоро появитъ ся на нашôй святôй Руси якій новый писатель; и я, безъ сорома казка, дуже а дуже тѣшивъ ся, коли побачивъ своє имя выпечатане въ фейлетонѣ „Дѣла“ межи трôйцею новыхъ талантôвъ, якй послѣдными роками зродились на нашôй литерацкôй нивѣ. Моя утѣха була безъ сумнѣву сто разъ бôльша якъ ваша, але за то теперь, коли я пращаю ся — (такъ, такъ: жалко, а треба попращатись зъ литерацкою славою!)—коли пращаюсь зъ болѣючимъ серцемъ зъ вами, то вашою рѣчею єсть сторазъ бôльше жалувати за мною. Чому, то выскажу дальше. А про клопоты всехвальнои Редакціи „Зорѣ“ я вже тѣшу ся напередъ. Она, знаю то добре, вышле до мене депутацію: своихъ поетôвъ, повѣстярѣвъ, професорôвъ, докторôвъ и т. д. Але я твердо всѣхъ увѣряю, що дармо лишь тратитись будутъ на дорогу, бо я вже довше не думаю бути писателемъ и таки не буду, хочь и що хочете робѣтъ: хочь посѣчте мене, хочь покрайте, хочь усмажте, а я таки — не буду, не буду, не буду! Се моя послѣдня литерацка праця!

Я знаю, що наша свята Русь має до мене велике право, котрого силѣ я не мôгбы опертись, але при теперѣшныхъ обставинахъ вôльно менѣ зъ пôдъ силы того права выломатись и поставити на своємъ, хочь предвиджую, що моє усуненє зъ литерацкои нивы спровадитъ на нарôдъ якесь велике нещастє, бо вѣдома рѣчь, кожда робота, зъ котрою нема Бога, не принесе хôсна, а вѣдомо такожь, що правда во тройци пробуває. Отже доки истнує згадана въ фейлетонѣ „Дѣла“ литерацка тройца, то все иде въ „Зори“ по божому, але кто заручитъ, що по моємъ усуненю схоче правда во двойци пребувати? кто заручитъ, що тая двойца не ôдозвесь теперь до святои Руси мерзкими словами Золѣ? Добродѣй Бобикевичь вже теперь починае зачѣпатись въ панею Губскою и єи дочками... но, но!

Я застерѣгаю собѣ, въ приватнôмъ письмѣ до всехвальнои Редакціи подати раду, якъ можь буде мене уратовати для Руси, лишь кладу условіє, що Редакція задержитъ все въ тайнѣ, а ВП. Предплатникамъ „Зорѣ“ скаже доложити до предплаты по 50 кр. рôчно „на цѣли литературнй“.

Господи, якій шумъ пôднявъ ся! Панъ Редакторъ ажь очи зажмурили, бо изъ всѣхъ кôнцевъ руского свѣта посыпались за тыхъ 50 кр. такй крики, сварки, доганы, докоры, що крый Боже!

Гей, милостивй Добродѣйки, Добродѣ, Добродѣечки, Добродѣйчики! не сварѣтъ, простѣтъ: тажь се лишь моє предложенє. Вамъ вôльно послухати (се булобъ дуже хорошо), а вôльно не послухати — я до нѣкого екзекуціи не пôшлю!

То, що теперь маю сказати, выпадалобъ на самъ конецъ лишити, бо многй може не схочутъ сеи послѣднои працѣ моеи дочитати до кôнця, скоро довѣдаютъ ся, що авторъ єи не єсть нѣчимъ бôльше, лишь учителемъ при народнôй школѣ. Отворѣтъ лишь календарь учительскій, пошукайте въ списѣ учителѣвъ моє имя, а ручу вамъ, що Сапогôвского — нѣгде тамъ не найдете! Отъ въ тôмъ то и вся штука: нѣбы учитель, и нѣбы нѣ.

Скажутъ деякй: Овва! Якъ могла Редакція щось такого печатати, що писавъ народный учитель, и навѣть ничь о тôмъ не спôмнути? Тажь то шкода було часу тратити на читанє такихъ пустомелиць, якй мôгъ написати якійсь-тамъ народный учитель! То не совѣстно изъ стороны Редакціи, такъ заводити людей!

Якбы-мь чувъ, що такъ скажутъ деякй на Руси. То єще моє щастє, що я не посмѣвъ, чи не хотѣвъ въ своихъ писаняхъ выйти поза сферу мужикôвъ та народныхъ учителѣвъ, а якбы то бувъ чоловѣкъ нехотячи зачѣпивъ за яку бôльшу рыбу, бувбы и въ девяти водахъ не обмывъ ся!

Але вернусь я до свого оповѣданя. Оно ôдъ теперь пôйде вже рôвненько, мовь нитка на веретено, а тихенько мовь вода въ рѣченьцѣ домашнôй.

Нынѣ постановивъ я собѣ статочно, не писати нѣчого бôльше, крôмъ квиткôвъ до жида, и того, що вымагае мôй обовязокъ, с. є. всѣлякого рода выказôвъ, котрй я до теперь занедбувавъ точно ôдсылати, кому слѣдуе. Якбы мене були выбрали до рады повѣтовои, бувбы може написавъ дещо и — на Русинôвъ.... Але для Русинôвъ писати не буду: разъ черезъ добрыхъ товаришѣвъ, котрй мене окричали москалемъ, а потôмъ и зъ Редакцією не можу прійти до ладу. Я гнѣваюсь, що Редакція позволяе собѣ богато змѣнъ робити въ моихъ рукописяхъ, а Редакція гнѣваесь, що я за богато ошибокъ роблю, що понаписую богато такого, що треба выпускати — и такъ годѣ намъ погодитись. Не мало такожь лиха зъ тымъ, що я обчисливши ся, прійшовъ до пересвѣдченя, що задоволенє дôзнаване на видъ своеи выпечатанои працѣ не дорôвнуе выдаткамъ на пера, паперъ, чорнило и порторію.

Се суть безпосереднй причины, для котрыхъ постановляю закинути поле литературы, а послѣдною, посередною причиною була моя „*Придыбашка зъ дороги*“.

*

Нѣкто не знає, скôлько я наóѣдивъ ся, закимъ написавъ „*Придыбашку*“. Оно, правду сказати, коротеньке писанє, на котре въ пôдручникахъ литературы (н. пр. у Барвѣньского, Тороньского) нема навѣть назвы, а однакъ немало то працѣ стоитъ, написати правду такъ, щобъ нѣкого не оскорбити, не дôткнути, заховати — якъ то кажутъ — кôнцѣ въ воду. Ну, написавъ я зъ божою помочею якось и пôславъ до всехвальнои Редакціи „Зорѣ“.

Чи выжидавъ ты, ВП. Читателю, коли своєи милои? чи выглядала ты, хороша Читателько, пôсланця, маючого принести нову сукню, новый капелюхъ? чи очѣкували вы, панове студенты, коли листу зъ грôшми? чи дожидала ты, золота молодежи, коли запрошеня на баль? чи вы, почтенни родичѣ, вызирали коли своихъ дѣтей?

Такъ! скажете. Ну, то хорошо — то знаєте, якѝ чувства потрясаютъ тогды серцемъ, якѝ думки мутятъ душу; я не потребую того описувати. Але нѣкто зъ васъ не посылавъ до Редакціи „*Придыбашки*“, тожь и не знаєте, якъ тогды чоловѣкови живе ся... Мушу вамъ росказати.

Цѣлый часъ, ôдъ пôсланя рукописи ажь до одержаня выпечатанои „Придыбашки“, у мене гадка лишь про ню; ôдъ сѣрого ранку до темнои ночи у мене на умѣ все „Придыбашка“: чи помѣститъ єѣ Редакція, чи похвалитъ мене, чи сподобає ся читателямъ? А и въ ночи не маю спокою. Снитъ ся менѣ то грубый листъ зъ грôшми великими и зъ „Придыбашкою“ на велинѣ печатаною, то зновъ якѝсь знатнѝ патріоты, що прійшли менѣ дякувати за мои литерацкѝ подвиги, тай запрошуютъ на обѣдъ въ мою честь даный, спѣваютъ менѣ многолѣтствія, а другъ-поетъ суне менѣ въ руку оду, а я радуюсь, розливаюсь изъ щастя, дякую, говорю, запиваюсь добрымъ виномъ и — сплю дальше, ажь рано збуджусь зъ страшеннымъ болемъ головы, якъ то звычайно — по забавѣ! Понимаєте, що на школу мало часу оставало, а хочь пôйшовъ до школы, то сидѣвъ якъ тѣло безъ душѣ. Дѣти сваволятъ, а я куняю.

А вже найгôрше надоѣвъ я тогды мому сторожеви Тимофієви; два разы на день мусѣвъ бѣдачиско бѣгати на почту, чи нема письма изъ Львова, а я противъ него бувало ажь за село выбѣгаю. Не лишь люде, але и я самъ почавъ сомнѣватись о здоровлю моєи головы, — раджусь лѣкаря, а ôнъ менѣ каже, що се литератскій одуръ и ôдраджує писати.

Було то по нашому численю дня 18. Лютого сего року. Въ той день припадає св. Льва, папы римского, мого патрона. Звѣсно, въ такій день не тримає ся школы, забуваєсь о всѣмъ, навѣть о „*Придыбашцѣ*“ — але за то пригадуєсь тобѣ що иншого.

Наколибъ вы, хорошѝ Читательки — (для недостатку мѣстця заказує наша Редакція поминати Читателѣвъ, — простѣтъ!) — наколибъ вы були дискретнѝ, то не читали-бъ сего уступу, бо въ нѣмъ мушу ôдкрыти велику тайну. Здаюсь на вашу совѣсть.

День 18-ого Лютого с. р. грубо пôдчеркненый въ моѣмъ дневнику, а що пôдъ нимъ записано, наведу тутъ до-слова.

Рôкъ 1882, 18-ого Лютого, середа. Встаю рано веселый, зъ найкрасшими надѣями, мыюсь въ теплôй и зимнôй водѣ пахущимъ мыльцемъ, вымащую пôвъ слоика помады на свои пелехи, голю ся такъ чистенько, ажь цѣле лице пашить, чешу ся пôвъ годины, убираю що-найтвердшій ковнѣрикъ и дуды (маншеты), одягаюсь въ пайсвяточнѣйшу галю и нетерпеливо походжуючи по хатѣ, вычѣкую зъ почты Тимофія, що мавъ принести билєты зъ желанями именинъ.

Ходжу та курю папироску зъ сирагля, котрого — празника великого ради — позволивъ я собѣ чверть фунта купити. Смакує сирагльо, синенькій дымокъ окружає мене облакомъ, милый запахъ упоює мою розмаячену голову, въ котрôй всѣлякѝ думки клубятъ ся, вьютъ ся, якъ дымъ сирагля, лоскочутъ серце. О инакшѝ думки выринаютъ зъ душѣ, коли куритъ ся сирагльо, красшѝ, прелестнѣйшѝ ôдъ тыхъ, що родили ся при куреню бл. п. „Drei-König-a“ зъ люльки на короткôмъ цибусѣ.

Ажь отъ надходитъ Тимофій.

Хорошо! не забули за мене мои приятелѣ и знакомѝ. Мало що не пôвъ копы билєтôвъ всякого рода, величины, языка, желаній, тай и пачка якась єсть.

Отвираю легенько, ôдвиваю одинъ паперъ — нема нѣчого, лишь заноситъ пижмомъ! Одвиваю другій, третій, ба и четвертый, а ще нѣчого не видно, ажь у пятôмъ подыбую хорошу пôдкладку пôдъ годинникъ зъ вышитымъ серцемъ, крестомъ и котвицею, а до того долученый рожевол барвы билетикъ такого змѣсту:

Z powinszoWaniem Imienin
Podkładkę posyłam,
Co ją Własną ręką,
Dla pana Wyszyłam.
Niechże czasem oko Twoje.
Spojrzy na tę Pracę moję
I spomni: Kto to była,
Co Dobrze panu Życzyła!!!

*Symplicya.*

Господи! она памятала на мене и навѣть дарунокъ зъ рожевымъ билетомъ прислала, а я цѣлкомъ про ню забувъ, хочь то и єи днесь именины. Що ту робити, що дѣяти?

— Паничу, — каже Тимофій, — на почтѣ була панна лѣсничого, та казала, щобы до нихъ конче приѣхати на вечеръ; казала, що и конѣ по васъ пришлютъ.

Ну, видно, єще не гнѣваютъ ся, — подумавъ я собѣ, та переглядаю дальше билеты.

— Може вже прийшло и тото письмо зô Львова, що все за нимъ ходжу? — пытає Тимофій.

— О добре, що нагадали! — кажу єму. — Пôйдете по полудни зновъ на почту, та якъ що буде, то принесете менѣ до лѣсничого.

— Тьфу, а се яка бѣда?! — каже, дивуючись Тимофій: — вже двѣ недѣлѣ ходжу по два разы, дальше вже и постолы выходжу, а письма якъ нема, такъ нема. Чм руки имъ позаклякали, чи яка мара, що они не можутъ вже разъ надруковати та выслати?!

— Та то и менѣ дивно, що ще до нынѣ нема, але треба почекати, оно муситъ конче прійти.

— Говорѣтъ почекати! А чому не чекаєте, ажь я прійду, а бѣжите въ болото-трѣсте ажь за село противъ мене, якъ иду зъ почты?! Я вже за себе нѣчого не кажу, хочь и надоѣло тото ходженє: — чи дощь, чи плюта, студѣнь чи мрака, болото чи ожеледа, а ты иди рано и въ вечеръ, якъ по хлѣбъ голодного року. Коли на васъ згадаю, якъ мѣсите болото та обтрѣскуетесь, що и очей не видно, що потôмъ на цѣлый тыждень є менѣ роботы, то мене ажь злôсть бере на тыхъ тамъ у Львовѣ, що друкуютъ газеты, та зъ чоловѣка роблятъ дурня. Маєшь прислати, то пришли на часъ, а не труди людей! — такъ вередувавъ мôй Тимофій.

Якбы то було въ иншій часъ, такъ непричкомъ коли я єго за „Зеркаломъ“ пôшлю, що мало выйти першого, а єго сконфисковано, то можебъ я бувъ позволивъ Тимофієви и дальше выгадувати на *„тыхъ тамъ у тôмъ Львовѣ, що друкуютъ газеты“*, але що на тй єго докоры бôльше я заслуживъ якъ *„тотй-тамъ“*, тожь давъ чимъ скорше Тимофієви шѣстку на табаку, та попросивъ, щобъ и зъ полудня конче пôйшовъ на почту.

Пôйшовъ Тимофій, а я закуривши собѣ папироску *„благоуханя“*, ставъ... нѣ, сѣвъ роздумувати, и роздумуваvъ — о чôмъ? — а вжежь о пôдкладцѣ и о паннѣ Симплиціи.

Хочь встыдно, а треба признатись, що я мавъ небезпечнй намѣреня зглядомъ панны Симплиціи: я хотѣвъ здобути єи серце. але, якъ все у мене, такъ и се здобуванє не було сталымъ предпринятємъ, а такъ собѣ хвилевымъ, чого найлѣпшій доказъ почиває въ тôмъ, що я забувъ о єи именинахъ.

Панна Симплиція зачислялась (хиба може для того, що не мала вусôвъ и бороды) до хорошои половины роду людского, бо, Богомъ а правдою, не було на нѣй ôдъ головы до нôгъ нѣчого хорошого, вынявши шовкову сукню, котру надѣвала въ небудній дни.

Якъ я для панны Симплиціи, такъ она для мене була небезпечною, а навѣть єще небезпечнѣйшою, бо єи сталымъ намѣренємъ було: здобути и пôдклонити моє серце пôдъ свои росказы. Найлѣпшимъ доказомъ того пôдкладка.

У неи рочки христовй якъ не минули, то певно були въ гостинѣ, хочь она за нихъ не признавалась, а лишь своєю „повнолѣтностею“ гордились. Може о тôй повнолѣтности не згадувалабъ, наколибъ зъ нею не лучивъ ся легатъ єи небôщки тѣтки, силою котрого входила она зъ своєю повнолѣтностею въ право посѣданя 20 моргôвъ поля и хорошого двôрка, до котрого я велику мавъ симпатію, вѣдай тому, що двôрокъ стоявъ недалеко школы, а въ садѣ були грушки и сливки. Та єще влѣзло менѣ въ голову, що кождый рускій литератъ повиненъ мати свôй двôрокъ зъ садомъ, въ котрôмъ бы були сливки и грушки, не такъ якъ теперь, що нашимъ литератамъ ростутъ хиба дулѣ на вербахъ.

Звѣстно-жь, що маючи симпатію до якогось предмету, годитъ ся мати єѣ и для властителя того предмету, а панна Симплиція може симпатизовала зъ моимъ вусомъ, котрый я уважаю за найкрасшій зъ всѣхъ вусôвъ, хочь одинъ зъ моихъ пріятелѣвъ зове єго „хиньскимъ“. А може моя червона краватка выкликала симпатію у панны Симплиціи — досыть, що мы, я и она, симпатизовали зъ собою. (Конець буде.)

## СОЦИНІЯНЕ НА РУСИ*).

(*Пôсля Ореста Левицкого*)

Полуднева Русь (вынявши Галичину) дôсталась въ 14. вѣку пôдъ власть литовскихъ князѣвъ. Очнувшись яко-тако ôдъ тяжкихъ погромôвъ татарскихъ, змогла она супокôйно вже розвивати свою внутренну жизнь и вступити зновъ въ близькй звязи зъ западною Европою, перерванй на якійсь часъ монгольскимъ находомъ. Литовске пановане не лишь не спиняло тыхъ ôдношень, а скорше допомагало єще ихъ ôдновленю, бо впровадило рускй землѣ въ безпосередне сусѣдство зъ европейскими державами. Ôдношеня тотй перше всего були торговельнй. Звѣстно, що въ 14. вѣку литовскорускй мѣста були въ неустанныхъ торговельныхъ зносинахъ зъ Ригою, Кролевцемъ, Гданьскомъ и другими мѣстами прускими; Львôвъ, Галичь, Перемышль и иншй мѣста Червонои Руси вели здавна торговлю зъ Уграми, Шлескомъ и Чехами; пôзнѣйше литовскй и рускй купцѣ ѣздили зъ товарами до Липска, Франкфурта и въ иншй мѣста пôвнôчнои Нѣмеччины. Зарôвно и стороньскй купцѣ навѣщали нашу землю; такъ въ Кіевѣ въ 15 вѣку находилась многолюдна орменьска осада и торговали тамъ купцѣ генуеньскй; въ Вильнѣ вже зъ початку 16. вѣка проживали многй Греки, Италіянцѣ и Англичане, а Нѣмцѣвъ (ремѣсникôвъ та купцѣвъ) було такъ много, що мали навѣть въ мѣстѣ окрему улицю *„нѣмецку“*.

Кромѣ торговельныхъ мала Литва и неустаючй политичнй зношеня зъ западными сусѣдами. Року 1429 ôдбувъ ся въ Луцку памятный зъѣздъ европейскихъ владѣтелѣвъ; були тамъ литовскій князь Витовтъ, польскій король Ягайло, германьскій императоръ Жигмонтъ, дуньскій королъ Ерикъ VII, магистры прускій и ливоньскій, ханъ крымскій, господарь молдавскій, папскій легатъ и послы греческого императора Іоанна Палеолога. На тôмъ зъѣздѣ обговорювано способы противъ загального небезпеченьства изъ стороны Туркôвъ. Особливо сердечнй були зносины Литвы зъ Чехами. Року 1403 приѣзджавъ сюды знаменитый спôвдѣятель Ивана Гусса, Єронимъ Праскій, а два роки пôзнѣйше, за поворотомъ зъ Англіи, ôнъ зновъ посѣтивъ Литву и Русь, и засѣявъ тутъ зерна гусситскои науки. Коли почались гусситскй войны, ческй послы покликали Витовта на престолъ Чехіи, и въ слѣдъ за тымъ року 1424 выслане було въ помôчь Гусситамъ многочисленне руске войско пôдъ начальствомъ князя Жигмонта Корибутовича. Цѣлыхъ ôсѣмь лѣтъ Русины стояли въ Чехахъ и брали знамениту участь въ рицарскôй борбѣ Чехôвъ зъ войсками нѣмецкого императора. Въ тôй вôйнѣ покрывъ себе воєнною славою хоробрый князь нашь Федоръ Острожскій.

Западна Европа, найбôльше школами и просвѣтою, надила до себе Литовцѣвъ и Русинôвъ. Єще року 1379 польска королева Ядвига заложила на свôй коштъ окремый интернатъ для студентôвъ рускихъ при праскôмъ университетѣ, а р. 1409 такійже интернатъ при краковскôй академіи. Великій князь Казимиръ Ягайловичь въ грамотѣ зъ року 1457, въ числѣ другихъ правъ и свобôдъ, дарованыхъ руско-литовскôй шляхтѣ, надавъ ёй такожь свободу выѣзда въ чужй землѣ *„для набыванія лѣпшои фортуны, а любо для цвиченя въ учинкахъ рицерскихъ“*. Фактъ той ясно посвѣдчає о намаганю тогдышнихъ Русинôвъ до сталои, живои звязи зъ западно-европейскими народами. О князю Михаилѣ Глиньскôмъ, найзнаменитшôмъ малорускôмъ дѣятелю зъ кôнця 15-ого и зъ початку 16-ого вѣка знаємо, що ôнъ всю свою молодôсть проживъ за границею, зразу ôдданый наукамъ, а ôдтакъ принявши службу у рôжныхъ стороньскихъ владѣтелѣвъ (якъ при дворѣ нѣмецкого цѣсаря Максимиліяна, ôдтакъ въ Саксоніи, Испаніи и Италіи) и здобувъ собѣ всюды репутацію даровитого воина и вожда. Такимъ же славнозвѣстнымъ дѣятелемъ бувъ єго сочасникъ — *„въ лекарскихъ наукахъ докторъ* Францискъ Скорина“, котрого библія переведена на малорускій языкъ, появилась въ Празѣ межи 1517—1519 роками, т. є. о пятдесять майже лѣтъ скорше ôдъ першого переводу польского.

Чимъ дальше, тымъ бôльше вкорѣнявъ ся межи литовско рускимъ дворяньствомъ звычай посылати своихъ сынôвъ для образованя въ заграничнй университеты, або призывати до нихъ заграничныхъ, найчастѣйше нѣмецкихъ

---

Гл. Кіевска Старина, томъ II.

учителѣвъ. Такъ въ XVI вѣцѣ Радзивилы, Ходкевичи, Глѣбовочи, Сапѣги, Кишки и другѝ учились за границею. Звычай, ôддавати дѣти чужинцямъ въ науку, истновавъ безъ сомнѣня и межи южнорускими богатыми панами. Пôдъ єго вплывомъ звѣстный московскій емигрантъ, князь Андрей Курбскій, поселившій ся 1564 р. на Волыни, спонукавъ свого свояка князя Михаила Оболеньского, покинути жѣнку и дѣти, а ѣхати для довершеня образованя напередъ въ кракôвску академію, а ôдтакъ въ Италію, самъ же, хочь и старый, взявсь до выученя латиньского языка. Часто и безъ жадныхъ цѣлей любили литовско-рускѝ дворяне ѣздити за границю. Король Жигмонтъ Августъ въ однôмъ письмѣ своѣмъ, до датского короля, жалуєсь на тѝ безцѣльнѝ подорожи, говорячи, що они приводятъ дворяньство до розтраты майна, сплъ и здоровля, а въ ôтчину вносятъ чужѝ звычаѣ. Часто такъ лучалось, що туристы женились за границею зъ чужоземками.

За тыми близькими звязями и зносинами зъ западною Европою, зачали въ соспôльный ладъ Литвы и полудневои Руси вникати деякѝ понятя и формы западно-европейскои культуры. Дуже сильный ôдгомонъ найшли ту всякѝ религійнѝ рухи, потрясаючѝ въ XV и XVI столѣтяхъ западну Европу. Тому-то, коли въ першôй четвертинѣ XVI вѣка зачалось въ Германіи и Швайцаріи религійне движенє, найшло оно въ Литвѣ и полуднево-западнôй Руси вповнѣ пôдготовлену рôлю. Щобы спинити ширенє реформаційныхъ идей, король Жигмонтъ I. выдавъ бувъ въ 1541 р. заказъ ввозити до Польщѣ письма Лютра и єго послѣдователѣвъ, а такожь заказавъ посылати молодыхъ людей въ нѣмецкѝ университеты, або пріймати учителѣвъ нѣмецкихъ до обучованя дѣтей. Але сей заказъ на Литвѣ не мавъ силы: за литовскихъ дворянъ ревно вступавъ ся прихильный реформаціи королевичь Жигмонтъ Августъ, а зъ єго богатои, виленьскои библіотеки широко розходились письма Лютра, Мелянхтона, Кальвина и другихъ.

Не будемо подробно слѣдити успѣхôвъ реформаціи въ Литвѣ. Скажемо тôлько, що пôдъ патронатомъ князя Николая Радзивилла Чорного вѣроученє реформаторске, котре появилось було 1539 р въ первый разъ въ Вильнѣ, розшилось скоро на цѣлу Литву и на полученѝ зъ нею землѣ рускѝ.

Найбогатшѝ и найбôльше вплывовѝ литовско рускѝ роды (якъ Ходкевичи, Глѣбовичи, Сапѣги, Вишневецкѝ, Войны, Абрамовичи, Воловичи, Зѣновичи, князѣ Проньскѝ, Головчиньскѝ, Дорогостайскѝ, Пузыны, Горскѝ и др.) приняли нову науку, а слѣдуючи ихъ примѣрови и проча литовско руска шляхта, особенно католицка, кидала охотно вѣру батькôвъ своихъ и заразъ перемѣняла въ своихъ маєткахъ костелы, а часто и православнѝ церквы, на реформаторскѝ молитвеннѝ домы, такъ що изъ 700 католицкихъ приходôвъ въ 1576 р. осталось въ цѣлôй Литвѣ заледви 6, всѣ же иншѝ перейшли на протестантизмъ. Новый рухъ религійный бувъ такъ сильный, що католицке духовеньство не здужало остоятись въ борбѣ зъ нимъ и само єму пôдчинилось. Не лишь польскѝ священики нарушували охотно целибатъ и ставались кальвиньскими пасторами, але навѣть пралаты и епископы (якъ н. пр. жмудскій епископъ Янъ Пяткевичь и кіевскій Николай Пацъ) нерѣдко збôльшували собою ряды ôдступникôвъ.

Не въ такихъ, але всежь въ значныхъ розмѣрахъ ширивъ ся протестантизмъ и межи православнымъ рускимъ дворяньствомъ. Руске мѣщаньство прихилялось такожь часомъ до реформаціи, але простый народъ стоявъ оподалеки ôдъ нового движеня и все тримавъ ся твердо вѣры батькôвъ своихъ.

Въ Польщи появивъ ся протестантизмъ въ 1520 р., т. є. раньше, якъ въ декотрыхъ мѣстцяхъ самои Саксоніи, и вскорѣ розширивъ ся зъ Кракова не лишь въ самыхъ польскихъ провинціяхъ, але обнявъ собою такожь Червону Русь, Подôлє, Волынь и Украину, найшовши многихъ адептôвъ межи католиками якъ и православными. Всѣ змаганя правительства и высшого духовеньства, щобы повздержати могучу струю, яка розлила ся по цѣлôй державѣ и грозила розрушити самѝ основы католицкои церкви въ Литвѣ и Польщи, не мали жадного успѣха. Тогды, на помôчь погибаючому католицизмови, призвано єзуитôвъ, и лишь ихъ штучнымъ змаганямъ и желѣзнôй енергіи короля-фанатика Жигмонта III, котрый за свого 45-лѣтного панованя придержувавъ ся уперто лишь вѣроисповѣднои политики, має завдячити римска церковь свою побѣду въ Польщи. Але побѣда та троха за дорого стояла: она внесла въ политичный организмъ Рѣчпосполитои насѣнє розкладу и привела єѣ зъ разу до козацкихъ войнъ и шведского находу, а въ пôвтора вѣка пôзнѣйше до окончнои погибели польскои державы.

Задумана Лютромъ и єго наслѣдниками реформа церкви не вдоволила всѣхъ тыхъ, когрѝ ôдкидали в н ѣ ш н ы й авторитетъ церкви а стремѣли до „розумнѣйшого пониманя“ въ предметахъ вѣры. Якъ вѣдомо, основна идея реформаціи заключалась не въ якôй змѣнѣ идей христіянства, а въ змѣнѣ внѣшного строю церкви. Початковою точкою выходу для реформаторôвъ була критика церковныхъ установъ р и м с к о и к у р і и и рѣзка нагана хибъ єи, а не якѝ догматичнѝ суперечности зъ католицкою церквою. Томý-то представителѣ реформаціи держались практично-религійного интересу и дôткнули лишь декотрыхъ предметôвъ христіяньского вѣроученя, и то предметôвъ другостепеннои важности, якъ вѣра и дѣла, грѣхъ и оправданє, церковь и тайны и таке инше; самý-жь внутренню сторону христіянства (якъ догматы о єдинствѣ Бога, о св. Тройци, о ôдношеню Сына до Отца и другѝ) они оставляли ненарушеными, бо то не входило въ плянъ практичныхъ задачь реформаціи и не давало причины до розсуджуваня. Але появились горячѝ умы, котрѝ зачавши критикувати внѣшный стрôй церкви, взялись потôмъ и до критики догматôвъ. Имъ видѣлось, що корень всего злого лежитъ въ основныхъ членахъ вѣры, а правдивою задачею реформаціи єсть не направа старои церкви, але здвигненє новои. Опираючись на принципѣ религійнои свободы, и ôдкинувши всякій авторитетъ въ дѣлахъ вѣры, тѝ мыслителѣ руководились лишь святымъ письмомъ и стали провѣрати догматы вѣры людскимъ розумомъ. Очевидно розумъ казавъ имъ ôдкинути самый основный догматъ о св. Тройци, бо догматъ сей не надаєсь до понятя розумомъ а вымагає ôдъ чоловѣка безъусловнои вѣры. Такій бувъ початокъ науки звѣснои въ исторіи пôдъ именемъ **антитриниторіянства** (противъ троичности). Ôтчиною тои науки уважаєсь Швайцарія и сусѣднѝ зъ нею нѣмецкѝ землѣ, а основателемъ бувъ ишпаньскій лѣкарь Михаилъ **Серветъ**, звѣсный въ исторіи медецины своимъ ôдкрытемъ о круженю крови. Єще въ 1531 роцѣ напечатавъ ôнъ книгу „**De trinitatis erroribus**“ въ котрôй назвавъ догматъ о св. Тройци надъужитемъ римскои церкви. Бôльше якъ двайцять лѣтъ пропагувавъ Серветъ свою науку въ Швайцаріи, Германіи, Франціи и Италіи, выдавъ въ єи оборонѣ много письмъ и часто полемизовавъ зъ Кальвиномъ. Але въ 1553 роцѣ Кальвинъ спôймавъ єго, взявъ за ширенє єретичныхъ гадокъ пôдъ судъ, а вкôнци той холодный фанатикъ казавъ спалити Сервета на кострѣ. Черезъ двѣ годинѣ пекли єго на повôльнôмъ огни; ôнъ заклинавъ всѣхъ на Бога, щобъ пôдкинули сухихъ дровъ, або якимъ иншимъ чиномъ покôнчили єго

муку, але вмѣсто того женевскій викарій Кальвина збольшувавъ єго терпѣня заєдно договорюючи: „Crede in aeternum Dei Filium Jesum Christum! — на що нещасливый Серветъ одвѣчавъ: „Ego credo, Christum esse verum Dei Filium, **sed non aeternum.**“

Але судьба людей не рѣшає судьбы принципівъ. Идеѣ Сервета принялись межи многими нѣмецко-голяндскими анабаптистами, котрѣ ихъ заразъ закрасили мистицизмомъ; а зъ другои стороны они скоро розширились по Италіи, котра тогды стояла въ образованю высше другихъ краѣвъ Европы, и въ котрѣй межи высшою образованою верствою, обзнакомленою зъ литературою старыхъ клясичныхъ народовъ, вже одъ давна кольчилось сѣмя философичного невѣрства. Тутъ науку Сервета приняли прихильно гуманисты и другѣ вольнодумцѣ и выробили зъ неи цѣлу религійну доктрину зъ переважно раціональнымъ напрямомъ. Въ числѣ тыхъ вольнодумцѣвъ вызначувавъ ся Лелій **Социнъ**, патрицій города Сіенны, родженый 1525 року. Єго отець бувъ професоромъ права на университетѣ падуаньскомъ, а университетъ той обвиняли тогды о служенє идеямъ атеизма. Молодый Социнъ получивъ хороше образованє, знавъ латиньскій, греческій, єврейскій, а навѣть арабскій языкъ, и по воли отця оддавъ ся студіямъ правничимъ. Выучуючи право и хотячи основы тои науки погодити зъ св. письмомъ, прійшовъ Социнъ до передсвѣдченя, що наука римскои церкви „ложна въ предметахъ откровенія.“ Занятый тыми думками, а не смѣючи отверто о нихъ розсуджувати, заложивъ Социнъ около 1546 р. въ Венеціи тайный кружокъ вольнодумцѣвъ, зложеный зъ около 40 людей, въ котрыхъ числѣ були больше або менше звѣстнѣ послѣдователѣ антитриниторіяньскихъ идей Сервета. На сходинахъ и нарадахъ того кружка були оконечно оброблены основнѣ тезы антитриниторіяньства, т. є. одкинено науку о св. Тройци, о предвѣчномъ божествѣ Ісуса Христа и о цѣлой тайнѣ одкупленя. Але римска инквизиція одкрыла скоренько дѣланє того кружка и одныхъ членовъ казнено, другихъ въ тюрму запроторено, а прочѣ спаслись утечею зъ Италіи. Межи послѣдными бувъ и Лелій Социнъ. Чотыри роки вештавъ ся онъ по цѣлой Европѣ; перебувавъ въ Франціи, Англіи, Голяндіи, Германіи, Швайцаріи, а наконець въ 1551 р. звидѣвъ и Польщу, но не забавивъ тутъ довго а вернувъ ся до Швайцаріи и осѣвъ въ Цуриху. Тутъ занявъ ся онъ выкончененъмъ давныхъ и уложенємъ новыхъ своихъ богословскихъ трактатовъ, котрыхъ однако больша часть доперва по єго смерти появилась. Своєю ученостею здобувъ Социнъ поважанє и приязнь многихъ просвѣщенѣйшихъ людей свого часу. Самъ Мелянхтонъ, хочь якъ не терпѣвъ иновѣрцѣвъ, бувъ для Социна дуже прихильнымъ и навѣть въ 1557 р. просивъ за него императора Максиміліяна II и польского короля Жигмонта Августа, щобъ выробили Социнови позволенє на поѣздку въ Италію для уладженя власныхъ и родинныхъ справъ. Живучи въ Швайцаріи, стыкавъ ся Социнъ часто зъ Кальвиномъ, котрый въ однѣмъ своѣмъ письмѣ загрозивъ єму недвозначно „gravibus tormentibus“, єсли не повздержитъ ся одъ отвертого вызнаваня и ширеня своихъ еретичныхъ гадокъ. Однакъ Социнъ не побоявъ ся заразъ въ рокъ по казненю Сервета обнародовити противъ женевского реферматора письмо, въ котрѣмъ рѣшучо перечитъ гадцѣ Кальвина о дозвольности переслѣдованя и казненя еретиковъ. Непонятно, якъ той мрачный фанатикъ, *„женевскій папа“*, могъ простити таку смѣлость. Около 1558 р. Лелій Социнъ посѣтивъ Польщу другій разъ, а зъ одти свою отчину, але зновъ скоро вернувъ до Цуриху, де и живъ ажь до своєи смерти 1562 р.

(Дальше буде.)

## Споминки зъ побыту въ Босніи въ рокахъ 1879 — 1882.

(*Написавъ Михаилъ Надзбручанинъ.*)

### VI. Зъ Вишеграду до Банялюки

Наставъ день одъѣзду. Мы розпрощались сердечно, знакомѣ одпровадили мене далеко подъ гору. Два конѣ наладованѣ рѣчами и одинъ верховый, мой слуга и одинъ воякъ — тота мала каравана пустила ся въ дорогу. Три дни тревала ѣзда конна до Сараєва, при спріяючой погодѣ. Вояки и Босняки сидѣли рядами здовжь дороги та товкли камѣнь на новый гостинець, а одгомонъ ударовъ розходивъ ся по горахъ и лѣсахъ. Магометане и Сербы сидѣли побочь себе и мимоволѣ готовили путь культурѣ. Мой слуга знавъ колька турецкихъ поздоровныхъ фразъ и обмѣнюючись ними зъ Турками, розбудивъ въ нихъ веселость и бесѣдливость. Они розпытували, чи и у насъ люде за дармо товчутъ камѣнє. А мусѣвъ кождый зъ нихъ чотыри кубичнѣ метры натовчи, до чого при своѣй невправности потребувавъ 8 день.

Въ дорозѣ можна було гдекуды здыбати Босняковъ зъ наладоваными коньми, — они нанялись були до доставы всякихъ товаровъ. Одинъ Турчинъ нѣсъ якійсь паперъ въ рукахъ. Я ставъ єго розпытувати, що зъ папером задумавъ робити, и довѣдавъ ся, що паперъ призначеный для однои громады, котра хоче подати просьбу за якимсь своимъ членомъ, що невинно бувъ денунціованый. Въ дальшой дорозѣ стрѣтили мы кольохъ *аґовъ* (властителѣвъ землѣ); они ѣхали зъ кметями своими, котрѣ везли шкоры на коняхъ. Кметѣ зачали розмову зо мною пытанемъ, чи я єсмь судією, и стали выпытувати ся, чи они землю достанутъ на власность. Одинъ аґа заразъ перервавъ те пытанє кажучи: „Правда, що у васъ графове не оддали землѣ селянамъ?“

Мы наближились до Сараєва. Оно розстелило ся передъ нами въ долинѣ и на збочахъ горъ. Зъ всходнои стороны найкрасшій выглядъ на Сараєво. Въ мѣстѣ за колька мѣсяцѣвъ моеи небытности настали великѣ змѣны. Я подыбавъ много склеповъ на ладъ европейскій, подыбавъ и кавярнѣ и гдеякѣ ходнички.

Було тогды свято Вознесенія. Я вступивъ до сербскои церкви, та хочь доперва осьма година рано, а вже бувъ конець Службы. Множество тогды роздавано бѣлыхъ восковыхъ свѣчокъ. Пытаю, що се за одправа, и сказали менѣ, що то панахида за провизора церковного, дуже богатого купця.

Въ Сараєвѣ одпочавъ я по тяжкой, середъ великои спеки одбутой дорозѣ. Передъ мною була нова дорога, але вже не верхомъ, а выгоднымъ повозомъ почтовымъ до Зеніци, зъ одтамъ желѣзницею до Брооду, а дальше паровцемъ на рѣцѣ Савѣ ажь до Градиски.

Дуже то пріятна ѣзда, особливо въ горячій лѣтный день, на паровци. Вѣтеръ вѣючи одъ воды заноситъ пріємный холодъ. Зъ покладу видно просторонь по обохъ берегахъ. Славоньскій бокъ управленый збожемъ и виноградами, особливо коло Брооду; сельця розкиненѣ тутъ и тамъ, а всюда мурованѣ церковцѣ. Боснійскій бокъ заросльый корчами и лишь гдекуды видно лиху яку хатину; ажь далекодалеко зеленѣєсь лѣсиста гора Мотаіца. Двѣчи прибиває паровець до берега: въ Кобашь и въ Свінярь, малыхъ мѣсточкахъ славоньскихъ.

Въ паровци находивъ ся зо мною пристойный и рослый мужчина, елегантно по боснійски одѣтый. Бувъ то бегъ, больший властитель землѣ. По осьми-мѣсячномъ побытѣ въ Босніи я вже собѣ присвоивъ бувъ языкъ сербскій на столько, що могъ хоть неправильно, але плавно розмавляти. Довѣдавшись одъ мене, що ѣду до Банялюки, сказавъ менѣ

бе/ъ, що и ôнъ зъ ôдтамъ, а вертає теперь ôдъ сестры, котра за-мужемъ въ Посавинѣ. Я зачавъ розпытувати, якъ може у нихъ кто въ подальшихъ сторонахъ женити ся, не видѣвши своєи нареченои, бо дѣвчата вже ôдъ 14. року ходятъ завитй, — та отримавъ ôдповѣдь, що знакомй якогось дому радятъ, щобы въ тôй або въ сѣй родинѣ женити ся, бо она честна, або маєтна. „А що дѣє мужь въ тôмъ выпадку — запытавъ я — коли побачитъ свою жену по разъ першій и она єму зовсѣмъ не подобає ся?“ Тогды, ôдповѣвъ бе/ъ, молодый сумує и плаче, або и бере другу жѣнку. Дальше годѣ вже було що розвѣдати про звычаѣ Магометанъ...

Въ ſрадисцѣ перевезлись мы на великôмъ поронѣ черезъ Саву и заѣхали почтовымъ возомъ до мѣсточка Бе́рберъ. Ѣзда тревала 6 годинъ. Дорога мурована ишла черезъ рôвнину, що въ значно бôльшôй части не була управлена, а заросла корчами въ ширъ и въ даль. На дорозѣ не здыбали мы нѣкого, кромѣ гдеякихъ воякôвъ и нагихъ цыганятъ. Гдекуда тôлько видно домы мурованй, готовй або въ будовѣ, зъ цеглы паленои, — то домы колонистôвъ нѣмецкихъ зъ Виртемберſіи; Нѣмкинѣ, жены и доньки, працювали на поляхъ коло бараболь. Где збôже було засѣяне, тамъ оно стояло высоке, буйне, — особливо ячмена тамошнй выдатнй, якихъ я нѣгде не стрѣчавъ.

Отъ вже видно величезнй забудованя, якбы цѣле мѣсточко — то монастырь Траппистôвъ, на милю ôддаленый ôдъ Банялюки. Дальше виднѣє ся дворець желѣзницѣ, котра еще за Турціи була збудована, наконець въѣзджаємо въ довгу улицю, где самй гостинницѣ-шинки найпослѣднѣйшои сорты, ôдтакъ за касарнею (такожь еще зъ турецкихъ часôвъ) въѣзджаємо въ христіяньску дѣльницю Банялюки. Суть тамъ вже каменицѣ одноповерхнй и бôльшй; суть и готелѣ, и кавярнѣ, и реставрації, якъ по нашихъ повѣтовыхъ мѣстахъ Галичины. Церковь сербска, Австрійцями будована, єсть вже на укôнченю. Костелъ парохіяльный Францишканôвъ єсть тôлько барака деревяна зъ приборами церковными. Ихъ монастырь въ роцѣ 1878 черезъ нашу артилерію зôставъ розрушеный, бо Магометане выбрали собѣ єго яко точку опору противъ Австрiи. Джамій магометаньскихъ єсть около 20, межи ними одна дуже хороша зъ круглою банею. Рѣка Вербасъ, выплынувши изъ вузины гôрскои, переплыває мѣсто; черезъ рѣку веде кôлька мостôвъ зовсѣмъ неоказалыхъ. Рѣка буде великости, якъ Сянъ коло Перемышля.

Магометаньска часть Банялюки єсть дуже велика, розкинена, зъ великими огородами и садами, и зъ домами бôльшими, на ладъ боснiйскiй ставлеными.

Въ Банялюцѣ бувъ я 7 день. Мѣсто тое єсть въ загалѣ найбôльше европейске зъ посередъ мѣстъ Босни и легко доступне задля рôвнои дороги изъ нашои монархіи, при тôмъ желѣзницею получене (зъ Вѣдня одинъ разъ денно приходитъ поѣздъ по 26-годинnôй ѣздѣ). На тôй желѣзници, ажь до границѣ Босни, всѣ урядники и слуги суть войсковыми.

На выгонѣ великôмъ при въѣздѣ до мѣста стоитъ памятникъ для жертвъ нападу магометаньского въ роцѣ 1878; тай кладовище мѣститъ памятники многихъ поляглыхъ. Сербы въ Банялюцѣ суть досыть численнй и богатй; народнй женьскй строѣ зачинаютъ вже уступати европейскôй модѣ — особливожь въ свято жѣноцтво одѣває ся по европейски, а лишь въ будній дни держитъ ся еще строю народного. Учитель танцю вже нагѣть приготовляє сербскй дѣвчата до забавъ въ товариствахъ Австрійцѣвъ.

Въ Зеленй свята восточнои церкви приглядавъ ся я народови зôбраному численно въ церквѣ. Напередъ впадало кождому въ очи множество калѣкъ, котрй въ двохъ довгихъ рядахъ сидѣли и милостынею були надѣлюванй. Церковь була повна; иконостасъ еще безъ образôвъ, а священикъ правивъ зъ дiякономъ, чого навѣть въ епископскôй церквѣ въ Тузлѣ я не замѣчавъ; всѣ ризы були приличнй.

Мѣщанъ ôдъ селянъ розпôзнати легко по лучшôй одежи и по деликатнѣйшихъ рухахъ. Гдекотрй селяне-мужчины голятъ голову, лишаючи тôлько космикъ (щось въ родѣ оселедця Запорожцѣвъ). Такъ роблятъ и гдекотрй Магометане, але звычайно голятъ голову тôлько до половины, або волосъ сплѣтаютъ въ косу, якъ то въ бôльшй свята чинятъ нашй Бойки въ Скôльскôй верховинѣ.

Миля ôдъ мѣста, за рѣкою Вербасомъ, єсть величезный монастырь Траппистôвъ, котрый хочу ту подробнѣйше описати. Въ готелю въ Банялюцѣ, до котрого я заѣхавъ, мешкавъ въ той часъ и одинъ адвокатъ зъ Брооду, посолъ на соймъ кроатскій, и той мене запросивъ до участи въ звѣджуваню сего монастыря. Въ товариствѣ еще одного урядника боснiйского погнали мы скоро фаетоникомъ одного Турчина ажь до рѣки Вербаса, черезъ котру насъ перевезено порономъ, Траппистами збудованымъ и ними утримованымъ. Трапписты суть то монахи, котрй заєдно м о в ч а т и м у с я т ъ, а до конечного порозумѣня тôлько знакôвъ уживаютъ; они кромѣ молитвы займаютъ ся працею физичною. Року 1869 хотѣли Трапписты осѣсти въ Кроації, але ихъ не принято и они осѣли коло Банялюки. Законъ то дуже строгій — мяса и набѣлу не ѣдятъ цѣлый рôкъ, и не пьютъ нѣчого кромѣ пива. Ходятъ въ грубыхъ сукманахъ соломяного цвѣту безъ накрытя головы, въ сандалахъ або деревяныхъ черевикахъ. Встаютъ вже о 4-ôй годинѣ рано до роботы, а по одногодиннôмъ ôдпочинку въ порѣ полудневôй працюютъ дальше ажь до 8-ои годины вечеръ. Єсть ихъ тамъ 90 осôбъ, але тôлько кôлькохъ священикôвъ, прочй — самй братчики. По найбôльшôй части суть они Нѣмцѣ зъ Прусъ, лишь гдекотрй зъ Австрiи. Пріоромъ ихъ бувъ ексъ єзуитъ, котрый насъ радо принявъ, зъ нами свобôдно говоривъ, а потому опровадивъ всюды. Закупили они 1200 моргôвъ пустои землѣ; теперь взноситъ ся тамъ монастырь мурованый зъ церквою, построєно такожь млыны на Вербасѣ, дальше пивоварню, фабрику сукна. Кождый Траппистъ займає ся якимсь ремесломъ; они побудовали стежки, дороги, мосты на своихъ поляхъ, занялись управою хмелю, винограду, ростинъ пастевныхъ, и все то на великй розмѣры. Та мимо того зъ працѣ своєи они не суть въ станѣ выживити ся, и маютъ много довгôвъ.

Бувъ я и въ рефектари Траппистôвъ, где заставъ стравы для кождого вже уставленй: салату, бôбъ, хлѣбъ и пиво въ якъ найбôльше поєдинчихъ сосудахъ. Коли мы на такъ велику поєдинчôсть и строгôсть житя звернули увагу пріора, сказавъ ôнъ, що Трапписты все еще лучше жiютъ якъ Босняки. Насъ принято домороднымъ виномъ, масломъ и хлѣбомъ ſрагамомъ, дуже смачнымъ. Трапписты тримаютъ до 40 сирôтъ зъ Босни и приучуютъ ихъ ремесла и роботы коло поля. Пріоръ зъ 30 Траппистами выбиравъ ся тогды до Каплянду на завозване правительства англійского, где дôстали они землю до управы.

Францишкане, тутъ Франєвцами званй, косо дивлятъ ся на Траппистôвъ. Тй послѣднй мали въ нѣмецкихъ брошурахъ досыть неприхильно о душпастировництвѣ Францишканôвъ выразити ся, а Францишкане, не умѣючи по нѣмецки, не могли имъ ôдборонити ся. Гадаю, що ту крые ся н е о х о т а домородного клиру боснiйского католицкого до ч у ж о н а р о д н о г о священства. Тй Францишкане то єдиный католицкій законъ въ Босни; они вѣками, ажь до року 1869,

выключно вели цѣле душпастырство католикôвъ и всѣ они суть уроженцями боснійскими та тримаютъ ся и жіютъ пôсля звычаѣвъ народныхъ.

Банялюка маѣ теплй сѣрчанй купелѣ, зъ ôдси и имя мѣста (баня = купѣль). Ту ôдбуваѣ ся великій ярмарокъ кôлькадневный. Здвигъ народа великаньскій; зъ пôвночи и зъ рôвнинъ ѣхали возами, однако зъ гôръ и зъ полудня все ѣще верхомъ ѣхати мусятъ. На обширнôмъ выгонѣ ночуютъ въ ту пору тысячѣ Боснякôвъ зъ своими коніками, а дзеленкôтъ коней розлягаѣ ся далеко-далеко. Купцѣ були и зъ подальшихъ сторôнъ Босніи; ѣще по кôлькохъ дняхъ видѣвъ я ихъ, якъ назадъ повертали кôнно. Красній були на ярмарку рѣчи орієнтальній цареградскій — богато Австрійцѣвъ приглядались имъ цѣкаво, хочь мало кто купувавъ. Зъ околиць позъѣздились беѓи и аѓи (магометаньскій посѣдателѣ земскій, бôльшій и меншій); всѣ були старанно и порядно одѣтій, и въ загалѣ дуже росліі и красній мужчины. Повно ихъ було по всѣхъ реставраціяхъ, а пили найбôльше пиво. На ярмарку можна було оглядати и одѣня селянъ ôдмѣнній ôдъ строѣвъ въ другихъ сторонахъ. До оживленя ярмарку много причинилась музыка войскова Самбôрского полку, котра приграваля на площади коло ново-заложеныхъ плянтацій.

Въ Банялюцѣ ѣсть теперь много родинъ австрійскихъ. По Сараѣвѣ ѣсть тутъ житѣ товариске (въ понятю европейскôмъ) ѣще найбôльше розвите.

Въ баракахъ находитъ ся мала капличка, въ котрôй тôлько престолъ змѣстити ся може; вѣрній стоятъ пôдъ полотномъ розпятымъ на паляхъ. Родины австрійскій ходятъ звычайно тамъ на богослуженѣ задля нѣмецкои проповѣди.

Въ второкъ рано по Зеленыхъ святахъ выѣхавъ я зъ Банялюки. Побытъ мôй тамошній сплывъ въ кружку знакомыхъ и сердечныхъ людей дуже пріятно.

### VII. Зъ Банялюки до Травника.

Дорога опускаѣ рѣку Вербасъ и иде въ горы. Множество людей зъ всеи околицѣ спѣшило на ярмарокъ — одній пѣшо, другій конно. Зъ горы за Банялюкою хорошій видъ на мѣсто, на долину посавиньску и на долину рѣки Вербаса. Въ дальшôй ѣздѣ виднѣютъ ся сивій, скалистій, пороздиранй горы, званй *Козара Пляніна;* тамъ вже не здыбуѣ ся майже нѣкого, вынявши хиба дорожныхъ надзорцѣвъ. На гдекотрыхъ мѣстцяхъ ѣде ся по свѣжôмъ шутрѣ, на иншихъ по великихъ каменяхъ або по болотѣ. Ростинность значно пôзнѣйше ту розвивас ся; коли огороды въ Банялюцѣ, буйній и зеленій, ажь надятъ до себе — ту ледви-що побачишь. Досыть велика рôвнина, поросла высокою папоротею, и чотыри бѣдолашній домы — отъ и вся жизнь тамошна, все проче цѣлковита пустыня. Пôль управленыхъ дуже а дуже мало.

На однôй стаціи заставъ я Траписту, що про слабе здоровлѣ не мôгъ тяжкои монашои регулы вытримати, и выступивши зъ монастыря ишовъ теперь пѣхотою до Сараѣва, щобы вступити до Францѣшканôвъ.

На всѣхъ стаціяхъ находивъ я гостинный пріемъ. Воіаки и офицеры въ тыхъ ôддаленыхъ мѣстцяхъ въ своѣй службѣ не маютъ нѣякои пріемности, особливо въ слотній днѣ. Бракъ людей, хотьбы и найбѣднѣйшихъ Боснякôвъ, ôддѣляѣ ихъ зовсѣмъ ôдъ свѣта цивилизованого и нецивилизованого. Щобы собѣ уявити, що предсѣ ѣсть ѣще иншій свѣтъ якъ ихъ стація, порозлѣплювали они образы зъ илюстрованыхъ и гумористичныхъ дневникôвъ по всѣхъ стѣнахъ будынкôвъ. Образы пригадуютъ имъ родинній стороны, а при тôмъ сповняютъ практичну цѣль, бо спиняютъ вѣтеръ, що загощуѣ до комнатъ шпарами. Зъ нудьги и для пріемности садятъ они дерева, а огороды обробляютъ и плекаютъ цвѣты; такожъ тримаютъ дикихъ звѣрятъ, якъ медведѣвъ, вовкôвъ, лисôвъ, борсукôвъ на припонахъ, а въ великихъ клѣткахъ дикій птицѣ. Можна тамъ побачити и усвоѣній кавки, котрій зъ руки ѣдятъ, и псôвъ повыучуваныхъ, такъ що сбъѣхавши много стацій, всюды подыбаѣшь якусь особенность. Тôлько три разы въ тыждень перерывае вôзъ почтовый тамошну монотонность.

Одного Босняка зъ бритою головою пытавъ я, чому христіяне ѣще и доси головы голятъ якъ Турки — „вы-жь теперь пôдъ нашимъ правительствомъ и не потребуѣте Туркамъ приподоблювати ся“; а ôнъ на тоѣ: „Мы перестанемъ головы голити, але ажь тогды, коли не будемо платити третины (т. ѣ. третѣи части збору) беѓамъ турецкимъ“.

(Дальше буде).

## ВСЯЧИНА.

### Сухоты и ихъ заразливôсть.

Въ сѣмъ роцѣ зробила наука медицины дуже важне ôдкрытѣ, бо познакомила насъ зъ завзятымъ ворогомъ людского роду, зъ ворогомъ, що ôдъ вѣкôвъ пожиравъ и до нынѣ ѣще пожираѣ миліоны жертвъ, хоть не ôдъ разу и не такъ численно, якъ холера, джума, або другій епидеміи, але за те тымъ тревальше. Епидеміи появляютъ ся звычайно лишь на якійсь часъ и въ певнôмъ мѣсци; иногды захоплювали они вправдѣ цѣлу Европу, та всежь таки счезали въ короткôмъ часѣ и часто не появлялись черезъ кôлька столѣтій.

Инакше сухоты. Они появлялись вже въ найдавнѣйшихъ часахъ, и появляютъ ся неустанно и нынѣ на цѣлôй кули земнôй. Сухоты вкрадаютъ ся тихцемъ, безъ розголосу, пожираютъ свою жертву постепенно, що день по трохи, переходятъ ôдтакъ до другихъ осôбъ, розкладаютъ свою дѣяльность на цѣлій роки и убиваютъ въ кôнци цѣлій родины безъ слѣду. Зверхъ того переносятъ ся они до свого сусѣдства посредствомъ бѣля, убраня, пороху выметеного зъ помешканя, а навѣть посредствомъ звѣрятъ домашнихъ. Тымъ способомъ ширятъ ся сухоты чимъ разъ дальше и дальше, а корыстаючи зъ того, що сочасна цивилизація змушуѣ людей по мѣстахъ до нездорового способу житя и ослабляѣ ихъ организмъ, знаходятъ они чимъ разъ менше опору въ организмѣ и забираютъ чимъ разъ бôльше жертвъ. Якъ великій спустошеня сухоты мѣжь людьми справили, показуютъ найлѣпше выказы статистичній. Всюды, а именно въ климатѣ умѣренномъ, припадаѣ бôльше якъ двайцятый процентъ случаѣвъ смерти на сухоты, а процентъ той не лишь не зменшаѣсь, а противно росте зъ кождымъ рокомъ.

Щожь суть сухоты?

Якъ они зверху оказуютъ ся, кождый зъ насъ добре знаѣ. Кождому зъ насъ лучалось бачити тыхъ высохлыхъ, мизерныхъ людей, зъ запалыми грудьми и тонкими худыми ногами, зъ блѣдымъ лицемъ и щоками неприродно зарумянеными; зъ грудей ихъ выдобуваѣсь глухій кашель и що хвилѣ мусятъ они сѣдати та ôдпочивати. Въ красній дни повно ихъ по городахъ и променадахъ; свѣжимъ, лагôднымъ воздухомъ ôддыхаѣ ихъ зболѣла грудь и здаѣсь имъ, що може зновъ верне давна сила и здоровлѣ. Ажь отъ задерло въ груди, роздавъ ся тяжкій глухій кашель и зъ груди выкидаѣ слабый флегму зъ куснемъ ôддертого згнилого плуца. Дръ Вильменъ ставъ першій тй выкиды сухотникôвъ докладно пôдъ добрымъ микроскопомъ оглядати. Ôнъ ихъ вкладавъ до шклянки, наповненои чистою дестилёваною водою, а коли пѣсокъ осѣвъ, зливавъ той плынъ въ осôбне начине, ôдтакъ впускавъ єго пôдъ шкôру котамъ, крôликамъ, безрогамъ и рогатôй худобѣ. Всѣ тй звѣрята заражувались сухотами, стали упадати зъ силъ и гинули по двохъ або трехъ мѣсяцяхъ. При секціи на трупахъ звѣрятъ показувались на рôжныхъ органахъ маленькій, не бôльшій ôдъ зерна проса боляки-туберкулы, а ту и тамъ выгнатій ямки. Найбôльше болякôвъ находивъ ôнъ въ легкихъ, въ мозку, въ ниркахъ и т. д. Въ тыхъ болякахъ ѣсть отже жерело слабости, а коли хочемо о тôмъ пересвѣдчитись, вырѣжмо тôлько кусень

легкихъ, покрытыхъ такими боляками, и даймо єго другôй звѣринѣ спожити, а нехибно защепимо въ тôмъ звѣряти сухоты (туберкулы, якъ ихъ наука называє). Въ Парижи роблено много досвѣдчень въ тôмъ напрямѣ, а результаты выказали всюды заразливôсть туберкулъ въ великôмъ степени. Такъ н. пр. взято три пôвpôчнй безроги и дано двомъ спожити легкй зъ коровы, що згинула на туберкулы; третѣй давано кормъ звычайный, бо призначено єѣ до контролѣ. Безроги, що зѣли легкй зъ коровы, стали неодовзѣ сохнути, а коли по 77 днях одну зъ нихъ убито, пересвѣдчено ся, що єи легкй були цѣлкомъ туберкулами покрыгй; тожь само показалось и на другôй безрозѣ, убитôй по 100 днях. Въ кôнци убито и третю безрогу, лишену для контролѣ, але тая мала зовсѣмъ здоровй легкй.

Зъ тои-жь самои, сухотничои коровы дано иншій кусникъ плуца добре выкормленôй безрозѣ и замкнено єѣ зъ другою въ однôй стайни. По заколеню найдено вже въ обохъ безрогахъ туберкулы. Боляка однои зъ тыхъ безрогъ розтерто, розпущено въ водѣ, перецѣджено черезъ полотно и впущено пôдъ шкôру здоровому поросяти; по двохъ мѣсяцяхъ оно згинуло, а секція выказала множество туберкулôвъ на єго кишкахъ. Зъ всѣхъ експериментôвъ, котрыхъ дуже много роблено, оказалось, що черезъ спожите сырого, туберкулами зараженого мяса дôстаютъ безроги сухоты, а навѣть дôстаютъ ихъ тогды, коли тôлько зъ зараженими въ однôй стайни перебуваютъ. Такожь дослѣджено, що туберкулы, впровадженй въ звѣря черезъ кровь, дѣлаютъ о много сильнѣйше, якъ тй, що дôстались до жолудка зъ поживою.

Заразливôсть сухотъ доказує и слѣдуючій експеримент. Лѣкарѣ хотѣли сконстатовати, чи зъ молокомъ ôдъ слабои коровы могутъ сухоты перейти на людей. Куплено въ тôй цѣли корову, котру лѣкарь узнавъ сухотничою. Корова давала денно 3 до 4 литрôвъ молока. Взято зновъ троє поросятъ, одно зъ нихъ ôддѣлено, а двоє кормлено мукою, заправленою молокомъ ôдъ хороі коровы. По 35 днях убито одно порося, котре спожило вже 55 литрôвъ молока. При секціи оказалось, що кишки и легкй були здоровй, але вже на краяхъ легкихъ замѣчались маленькй грудочки, хочь и не дуже численнй. Друге порося убито доперва по 93 днях, коли спожило вже 276 литрôвъ, и на позôръ еще зовсѣмъ здорово выглядало; тымчасомъ показались при секціи грудки въ ниркахъ и легкихъ. Тогожь дня убито и трете порося, лишене для контролѣ. Думали, що оно окажесь здорове, такъ великому задиву лѣкарѣвъ, оказала секція початки сухотъ въ легкихъ. Стали слѣдити за причиною того появы и ôдкрыли єѣ въ недбальствѣ службы, котра давала ôддѣленому поросяти зъ того самого корыта ѣсти, зъ котрого ѣли оба другй поросята, годованй молокомъ слабои коровы.

Розпочались новй експерименты, при лѣпшôй контролѣ службы. Секція выказала, що порося, лишене для контролѣ, було здорове, а два другй були зараженй сухотами. Рôвночасно роблено такйжь експерименты и зъ крôликами зъ тымъ самымъ результатомъ, а въ кôнци убито корову, котра такъ шкодливе молоко давала, и найдено въ серединѣ єи множество грудокъ. Такъ отже пересвѣдчено ся зъ всякою певностею о заразливости сухотъ черезъ спôльне пожите, а еще скорше черезъ споживане мяса и молока въ станѣ сырôмъ изъ звѣрятъ слабыхъ на сухоты, а найскорше черезъ впусканє до крови. Експерименты тй показали, що сухоты являютъ ся у всѣхъ звѣрятъ въ видѣ малыхъ грудокъ, котрй осѣвши на якôмъ небудь органѣ, розмножуютъ ся дуже скоро и нищатъ помалу той органъ; звѣря все бôльше слабне и сохне, ажь въ кôнци гине, власне въ хвили, коли грудки зараженый органъ до такои степени зъѣдятъ, що вже не може выповняти свого призначеня. Але що надае таку шкодливôсть тымъ грудкамъ, якй животины сидятъ въ ихъ серединѣ, якъ они выглядаютъ и якій способъ ихъ житя, — на тй пытаня не знала до недавна наука ôдповѣсти, и ажь зъ кôнцемъ Марта с. р. удалось близше зъ ними запôзнати. Сотки ученыхъ старались ôдъ давна дослѣдити найлѣпшими микроскопами животины въ тыхъ грудкахъ, та безъуспѣшно, бо якъ теперь показалось, животины тй суть незмѣрно маленькй, найменшй изъ всѣхъ доси знаныхъ, — и Богъ знає, якъ довго еще булибы ученй за ними слѣдили, коли бы лѣкарь Кохъ, знаный микрольогъ берлиньскій, не впавъ на щасливу гадку. Не могучи ихъ дослѣдити пôдъ микроскопомъ въ звычайный способъ, напустивъ ôнъ грудки блѣдою синёю барвою и побачивъ тогды дуже маленькй бактеріи (звѣрятка микроскопичнй) подôбнй до тонкои лѣсочки. Щобы бодай въ приближеню представити собѣ маленькôсть тыхъ бактерій, скажемо, що въ однôй маленькôй грудочцѣ въ выкидахъ сухотникôвъ, не бôльшôй якъ маленька крапля крови, находитъ ся ихъ до сто миліонôвъ.

Выслѣдивши тй бактеріи не спѣшивъ ся Кохъ зъ оголошенємъ здѣланого ôдкрытя, але рѣшивъ найперше пересвѣдчитись, чи тй бактеріи всюды и во всѣхъ грудкахъ знаходятъ ся. Кохъ найшовъ ихъ у людей и у рôжныхъ звѣрятъ, именно у коровъ, безрогъ, курей и крôликôвъ. Ôдтакъ хотѣвъ ôнъ выслѣдити, чи бактеріи суть дѣйсно причиною сухотъ, бо можь бы думати, що ихъ истнованє на легкихъ и иншихъ органахъ не вытворює сухотъ, але що они находятъ ся на органахъ въ наслѣдокъ истнуючихъ вже сухотъ. Въ тôй цѣли постановивъ ôнъ ôддѣлити бактеріи за помочею штучнои годôвлѣ зовсѣмъ изъ выкидôвъ сухотничихъ и спробовати, чи черезъ втисненє ихъ пôдъ шкôру якого небудь звѣряти не можна бы защепити сухотъ. Способъ штучнои годôвлѣ бактерій бувъ вже знаный. Бере ся кровь волову и мѣшаєсь зъ овечою; мѣшанина та ôдтакъ огрѣваєсь, ажь поки не стане кипѣти; черезъ то гинутъ всякй звѣрятка, якй лишь могли въ нѣй находитись. Въ такъ очищенôй крови годовавъ Кохъ бактеріи зъ грудокъ. Звычайно вже по тыжни бачивъ пôдъ микроскономъ густй кольоніи тыхъ бактерій. Зъ причины дуже низькои организаціи бактерій, доходили они вже въ протягу трехъ недѣль до своєи величины и тогды втискавъ ихъ Кохъ пôдъ шкôру звѣрятъ, призначеныхъ до експериментôвъ. Всѣлякихъ досвѣдчень робивъ ôнъ множество, именно зъ котами и крôликами. Всюды пересвѣдчивъ ся, що по втисненю бактерій почали звѣрята нидѣти и въ короткôмъ часѣ гинули, а при секціяхъ показались всюды грудки, якй находимо въ организмѣ погибшихъ на сухоты.

Експерименты тй дали довôдъ, що именно лишь бактеріи суть причиною сухотъ и що грудки у сухотникôвъ суть миліонами такихъ бактерій наповненй. Въ кôнци доказали досвѣдченя, що черезъ втисканє бактерій до крови, сухоты далеко скорше розвиваютъ ся нѣжь тогды, коли зъ мясомъ, молокомъ и т. д. дôстанутъ ся въ организмъ. Пôдъ конець Марта оголосивъ Кохъ своє ôдкрытє и збогативъ нимъ кругъ вѣдомостей, доказавши, чимъ суть сухоты и щó єсть ихъ причиною.

И якажь користь зъ того, спытає неодинъ, що знаємо причину сухотъ, а не знаємо якъ причину сю (т. є. бактеріи въ грудкахъ) нищити, не знаємо рецепты, котра бы намъ назадъ здоровлє вернула. Лѣкôвъ не вычитаємо вправдѣ зъ розправы доктора Коха, але вычитаємо зате щось такого, що хотяй не для самыхъ сухотникôвъ, то бодай для другихъ буде мати велику вартôсть. Зъ єго розправы довѣдуємо ся, що кождый сухотникъ єсть въ певнôй мѣрѣ жереломъ заразы, що выкиды сухотникôвъ, выплютй чи то въ поли, чи въ огородѣ, чи на улици, чи дома, мѣстятъ въ собѣ цѣлй миліоны бактерій, зъ котрыхъ досыть щобы одна дôсталась въ организмъ здоровый, а въ протягу певного часу вспѣє єго знищити. Докторъ Кохъ збиравъ выкиды сухотникôвъ, напускавъ ихъ блѣдо-синявою барвою, бравъ ихъ пôдъ микроскопъ и дослѣдивъ въ нихъ сухотничй бактеріи. Требажь знати, що всѣ роды бактерій ôдзначаютъ ся надзвычайно тревалымъ житємъ. Высушенй можутъ пролежати цѣлй роки, зовсѣмъ не псуючись; киненй ôдтакъ до воды, ôджываютъ на ново. Бактеріи сухотничй суть такъ довго нешкодливй, доки находятъ ся въ выкидахъ мокрыхъ, бо не могутъ зъ нихъ улетѣти. Але сонце пригрѣвае, высушує тй выкиды и творитъ зъ нихъ збиту грудку, въ котрôй находятъ ся пѣсокъ, бактеріи и другй останки зôгнилыхъ легкихъ. Вѣтеръ розноситъ ту грудку, а мѣстячй ся въ нѣй миліоны бактерій уносятъ ся въ воздусѣ и вразъ зъ нимъ дôстаютъ ся до легкихъ чоловѣка або звѣряти, и упавши тамъ на вогку поверхню, ôджываютъ назадъ. А прецѣнь не будабы трудноôсть для сухотника, щобы выкиды свои выплёвувавъ до хустки, або до якоись окремои судины (лишь не плювачки) и ôдтакъ пôддававъ ихъ острôй десъинфекціи. За той трудъ буде мати бодай тоє пересвѣдчене, що не причинитъ ся самовôльно до ширеня тои страшнои заразы, а вже зъ того булабы не мала користь для людскости.

Друга користь зъ дослѣдôвъ Дра Коха та, що теперь будемо уважнѣйше слѣдити за сухотами у звѣрятъ домовыхъ, нѣжь якъ се доси бувало. Скôлько то осôбъ заражує ся споживанємъ сырого молока або мяса (н. пр. невыпеченими англійскими бефштиками) — мяса зъ коровъ, волôвъ и овець слабыхъ на сухоты; скôлько заражує ся споживанємъ сырыхъ або на мягко звареныхъ яєць ôдъ курей, такожь слабыхъ на сухоты. Нѣкому навѣть и на гадку не приходило, що тою дорогою можутъ сухоты до организму нашого дôстатись. Задачею отже властей администраційныхъ буде завести строгу контролю надъ оборами и молочарнями, а нашимъ правиломъ повинно бути: не споживати, о скôлько можна, анѣ сырого мяса, анѣ молока, анѣ яєць, єсли не маємо певности, що походятъ ôдъ звѣрятъ зовсѣмъ здоровыхъ.

Въ кôнци лежитъ и въ тôмъ якась користь, що прецѣжь пôзнано вже одного зъ найбôльшихъ вороговъ людскости. Знаючи вже єго, можемо надѣятись, що удасть науцѣ вынайти способъ єго знищеня. Не забуваймо тôлько, що се буде рѣчь дуже тяжка, бо бактеріи дадуть ся хиба зъ ушкодженёмъ самого организму знищити. А може бути, що удасть ся бактеріи сухотничій такъ защепити въ организмъ, якъ удалось се зъ бактеріями основыми, и що штучно годованій бактерія, вщепленій въ организмъ, булибы такъ слабыми, що не пошкодятъ организмови, а радше охоронятъ єго ôдъ бактерій сильныхъ.

## ЗАМѢТКИ И ВѢСТИ.

— (**Малоруско-німецкий словар** уложив Евгеній Желеховский ц. к. професор ґімназиї в Станіславові. І. Випуск, Львів 1882.)

По довголѣтныхъ тяжкихъ трудахъ принявъ ся наконець проф. Евг. Желеховскій за печатанє свого словаря. Передъ нами лежитъ І. выпускъ тои цѣнноі, такъ выжиданоі працѣ, що нашому языкови має выбороти право культурного значеня и голосно передъ другами и недругами засвѣдчити, що языкъ нашъ не яке-тамъ нарѣчіє иншого славяньского языка, але вповнѣ самостôйный, богатый и выобразованый. Велике спасибôгъ належитъ ся проф. Желеховокому ôдъ цѣлого рускоі народу за те, що пôднявъ ся не лишь працѣ около зложеня словаря, але єще и выданя тои працѣ — тожь маємо надѣю, що вдячній родимцѣ пôдопрутъ и ôдъ себе всѣма силами такъ важне выдавництво.

Вже першій выпускъ, обôймаючій слова пôдъ буквою *А.* и початокъ слôвъ пôдъ буквою *Б.* (ажь до слова „ближній“), выказує цѣлу трудноôть роботы, а вразъ и совѣстноôть въ выкорыстуваню матеріялôвъ. До кождого менше уживаного, або менше знаного слова долучена нотка, зъ ôдки оно взяте, такъ, що послугуючись симъ словаремъ знаємо заразъ докладно, кимъ якесь слово ужите, и чи оно украиньске, галицке, чи угорске.

Отъ жерела и авторы, якій проф. Желеховскому послужили при укладѣ словаря: Артемовскій, Антоновичь, Драгоманôвъ, Борковскій, Верхратскій, Вагилевичь, Н. Вахнянинъ, Вол. Барвѣньскій, Гоголь, Волянъ, Вол. Шашкевичь, Галька, Ганна Барвѣнокъ, Глѣбôвъ, Головацкій, Гребѣнка, Гушалевичь, Григ. Шашкевичь, Дячанъ, Ант. Добряньскій, Закревскій, Заревичь, Згарскій, Игнатій зъ Никловичь, Вас. Ильницкій, Єремія Галка, Кулѣшъ, Квѣтка, Климковичь, Кониский, Котляревскій, Вас. Ковальскій, К. Устыановичь, Кухаренко, І. Левицкій, Левченко, „Лѣрвакъ“, Мирный, Бѣликъ, Метлиньскій, Марко Вовчокъ, Макаровскій, Максимовичь, Маркевичь, Могильницкій, Мордовець, Мохъ, Маркіянъ Шашкевичь, Номисъ, Наумовичь, Навроцкій, Нечуй-Левицкій, Ол. Барвѣньскій, Ом. Огоновскій, „Основа“, Осадца, Партыцкій, Петрушевичь, Пискунôвъ, С. Подолиньскій. М. Поляньскій, Потебня, „Правда“, Петренко, Пулюй, Рудченко, Руданьскій, Стороженко, „Сборникъ етногр.“, Павло Свôй, „Снôпъ“, Старицкій, Танячкевичь, Терлецкій, Тороньскій, Н. Устыановичь, Федьковичь, Франко, Целевичь, Чубиньскій, Шевченко, Шейковскій, Шараневичь — Лозиньскій, Лучкай, Грегоровичь, „Terminologie“, Падура, Pieśni ruskie Żegoty Pauli i Wacława z Oleska и т. д.

Въ словарь п. Желеховского входитъ не лишь незвычайне богатство слôвъ нашого языка, але крôмъ того поданій и цѣлій фразы вразъ зъ нѣмецкимъ толкованємъ. При кождôмъ словѣ находимо єще нáголосъ (акцентъ), тую такъ многоважну цѣху нашого языка.

Першій выпускъ въ объємѣ чотырёхъ листôвъ печатныхъ, формату великоі VIII-ки, стоитъ 40 кр. Предплату на сей, якъ и на дальшій выпуски (по 40 кр. за кождый) пріймає такожь и наша Редакція.

Зъ обовязку нашого згадати мусимо и про правопись въ новôмъ словари. Проф. Желеховскій рѣшивъ ся за правописею фонетичною, разъ щобы якъ найвѣрнѣйшеôддати вымову кождого слова, а ôдтакъ зъ огляду на другихъ Славянъ и на ученыхъ лингвистôвъ, котрій нашу етимольогичну правопись читаютъ зъ россійска и тымъ способомъ ширятъ цѣлкомъ хибній понятія о звукосковію нашои бесѣды (такъ н. пр. *свѣтити* читаютъ рускій Галичане *śwityty*, а въ цѣлôй славянщинѣ, навѣть на Украинѣ, и въ цѣлôмъ ученôмъ свѣтѣ читаютъ *swjetiti*). Правопись проф. Желеховского зовсѣмъ не мѣшає пересвѣдченямъ противникôвъ фонетики; она єдино п о з а домомъ нашимъ сповнити має патріотичну важну миссію.

— **Wzory przemysłu domowego na Rusi**, wydane przez Muzeum przemysłowe lwowskie. Zebrał i zestawił Ludwik Wierzbicki. Serya V: Wyroby gliniane włościan na Rusi (Kossów). Serya VI: Wyroby metalowe włościan na Rusi (Huculy).

Вже въ минувшихъ рочникахъ „Зорѣ“ згадували мы про труды п. Вербицкого около збираня взорôвъ домашного промыслу на Руси и ихъ докладного ôдкопіованя въ дотепершнихъ выдавництвахъ. Оба давнѣйшій зошиты: „Hafty włościan na Rusi“ и „Kilimki, dywany i kobierce włościan na Rusi“ такъ вѣрностею рисункôвъ и барвъ, якъ и глубокимъ зрозумѣнємъ предмету зъединали славу не лишь самому выдавцеви, але бôльше єще людови, посередъ котрого та галузь домашного промыслу мирно розвивалась, щобы днесь зъ тымъ бôльшимъ розголосомъ станути на виднôмъ и почестнôмъ мѣстци. Єдино неустаючимъ трудамъ и заходамъ п. Вербицкого завдячити маємо, що народный орнаментъ, котрый пôдъ наплывомъ фабричныхъ выробôвъ все больше затрачує ся, нынѣ находитъ повне узнанє въ ширшихъ кругахъ и навѣть практичне застосованє въ домахъ богатыхъ и образованыхъ. Суть вже многій рускій родины, где народный орнаментъ зôставъ приноровленый до потребъ дому и своимъ артистичнымъ выкôнченемъ радує око и душу кождого патріота.

Одна зъ львôвскихъ газетъ польскихъ такъ пише о выдавництвахъ п. Вербицкого: Въ двохъ першихъ зошитахъ сего памятного выдавництва (обôймаючихъ гафты, вышивки, коверцѣ, диваны, килимки) подивляти мусимо прехорошу гармонію кольориту, що майже зъ кождого взору пробиває. Авторы тыхъ взорôвъ, робôтницѣ и робôтники, суть селянами; они не студіовали дѣлъ ученыхъ, а ишли тôлько за традиціею зъ непамятныхъ часôвъ, що вѣрно заховалась до нынѣ посередъ великихъ переворотôвъ историчныхъ — а предсѣ они безъ физики и безъ розляглыхъ студій знаютъ, якъ барвы орнаменту стосовати ся маютъ до поля (дна), и що при орнаментицѣ не лишь уважати треба, котрій барвы, але и въ якôй илькости ставляти одну побôчь другои. Суть тамъ гдеякій уклоненя ôдъ засадъ гармоніи кольориту, але годѣ ихъ назвати хибою — се радше оригинальне пятно, що знаменує выробы рускоі люду, або що найменше якои околицѣ. Рôжній сусѣдства, помѣшане расъ, змѣны въ понятяхъ ôдъ часôвъ передъ-историчныхъ и поганьскихъ, вплывъ климату, сила блеску (сонѣчного розлична що до поясôвъ земныхъ) — все то вплыває на кольористичній понятя люду и на властивости народного орнаменту.

Не меншои ваги єсть и новый, третій зъ ряду, зошитъ, обôймаючій на 23 таблицяхъ и на окладцѣ взорцѣ дзбанкôвъ, лѣхтарѣвъ, боклагôвъ, мисокъ, кубкôвъ, горшкôвъ, крестôвъ, перстенѣвъ, обручокъ, нашійникôвъ, сережокъ (лелѣтокъ, ковткôвъ), гальонôвъ, спряжокъ, скоблѣвъ, люльокъ металевыхъ, протычокъ, кресилъ, топôрцѣвъ (острыхъ балтъ и тупыхъ келепôвъ), палиць, порошниць (зъ дерева и оленевого рогу), пистолетôвъ. На таблицяхъ бачимо всюды стараннôсть въ выкснаню, вѣрный кольоритъ, техничну вправу. Поодинокій части предметôвъ, котрій на головнôмъ рисунку выступаютъ недокладно, бо лишь зъ боку, ôддано въ особнôмъ рисунку такожь и зъ переду. Ничь ту не замовчуєсь,

не скрываєсь, а все въ цѣлôй повни и докладности представляє ся нашому оку.

Представити цѣлый засôбъ народнои орнаментики на выробахъ глиняныхъ и металевыхъ, єсть єще нынѣ задачею дуже трудною, але вже и то, що п. Вербицкій подає намъ зъ Покутя, представляє въ собѣ певну цѣлôсть и має окрôмъ практичныхъ наслѣдкôвъ, єще и велику наукову донеслôсть. Не сомнѣваємось, що критичный духъ нашого столѣтя остановитъ ся и на тôмъ, доси мало єще проясненôмъ поли. Якъ порôвнательна наука языкôвъ (лингвистика) довела нынѣ до важныхъ ôдкритій пôдъ взглядомъ сродности народôвъ и ихъ колишнои тожсамости, такъ и порôвнательно-историчнѝ дослѣды въ области промыслу домашного, при недостатку писаныхъ памятникôвъ, стати ся могутъ важнымъ доповняючимъ жереломъ для найдавнѣйшои исторіи и культуры людского роду.

Отъ для примѣру одинъ на позôръ дуже дрôбный фактъ. Не одинъ зъ насъ бачивъ убогу люльку Гуцула и певно засмѣявъ ся надъ орнаментомъ єи накрывки. Для знатокôвъ тота оздоба накрывки не єсть рѣчь маловажна; она своимъ видомъ и роботою пригадує найдавнѣйшѝ старожитнѝ антеміи, религійнѝ символы, якѝ подыбуютъ ся въ выкопалищахъ хальдейскихъ и ассирійскихъ, якѝ замѣчаютъ ся въ розличныхъ постатяхъ у народôвъ Азіи и Африки — на святыняхъ, тканинахъ, мебляхъ, рѣзьбахъ, малюнкахъ и т. д.

Великои ваги для историка и етнографа, для пôзнаня колишнихъ звязей народныхъ и походженя народôвъ, єсть такожь хлѣбъ весѣльный на Руси, такъ званый коровай. Ôнъ єсть забыткомъ найпершихъ початкôвъ, найпершихъ религійныхъ понятій народôвъ. Порôвнательна наука языкôвъ выказала спôльне походжене племенъ индо-европейскои групы, а порôвнательнѝ дослѣды въ области промыслу домашного, мѣжь иншими студіи надъ орнаментомъ нашого хлѣба весѣльного, доказали, що индо-европейска група народôвъ не може кôнчити ся въ вузкихъ границяхъ языкового сродства, але иде дальше поза тѝ языковѝ границѣ и обôймає не поодинокѝ народы, але весь рôдъ людскій на просторахъ Азіи, Африки и Европы.

Коровай єсть бохонцемъ хлѣба, украшенымъ особенного вида оздобою, зъ тогожь самого тѣста, и черезъ ню доперва стає ся существенною приналежностею весѣльного обряду. Такъ орнаментъ зъ тѣста, якъ деревця засадженѝ въ коровай и оздобы зъ барвѣнку, стрѣчаютъ ся яко предметы божескои чести у старожитныхъ Грекôвъ и Римлянъ, и маютъ доси особенну честь въ цѣлôй Азіи, особливо въ Индіи и Хинахъ. Повсюды суть они символомъ неустаючои жизненности и плодности, а та спôльнôсть понятій свѣдчитъ о колишнôй спôльности и звязи роду людского.

Въ выданяхъ п. Вербицкого подыбуємо єще хорошѝ предметы мосяжнѝ, прикрасы строю Гуцулокъ; гдекотрѝ подôбнѝ до оздобъ, выкопаныхъ недавно на мѣстци старожитнои Троѣ, иншѝ стрѣчаютъ ся на строяхъ королѣвъ въ выкопалищахъ хальдейскихъ и ассирійскихъ.

Задивляє такожь богатство формъ въ крестахъ и крестикахъ. Однѝ суть въ стилю византійскôмъ, иншѝ въ романьскôмъ; суть и копіи рускихъ крестôвъ камѣнныхъ, якѝ часто надыбати можна на поляхъ. Гладкихъ крестôвъ нема, найчастѣйше рамена представляютъ окремѝ кресты, полученѝ зъ собою полукрестами, а въ серединѣ бôльшій крестъ, звычайный або зъ образомъ розпятого Христа. Такъ бôчнѝ, якъ и середный крестъ, покрытѝ розличными оздобами и представляютъ дивну, безперечно дуже старожитну подобу.

Взорцѣ орнаментôвъ на начиняхъ глиняныхъ знятѝ переважно зъ виробôвъ покôйного гончаря коссôвского, Бахминьского. Годѣ намъ розписуватись богато про єго выробы, бо неразъ вже згадувано о нихъ въ „Зори“. Ту замѣтимо тôлько, що глиняннѝ роботы Бахминьского удостоились загальнои похвалы въ часѣ львôвскои выставы краєвои, а ôдтакъ на выставѣ коломыйскôй, где самъ Цѣсарь ихъ подивлявъ, а закупивши гдеякѝ оказы обдаривъ коссôвского гончаря значнымъ даткомъ грошевымъ. Нынѣ выробы Бахминьского, а бодай ихъ копіи, видѣти можна въ нашихъ, въ вѣденьскихъ и иншихъ заграничныхъ музеяхъ; лѣхтарѣ єго роботы стрѣчаютъ ся въ многихъ домахъ пôдъ лямпами, а дуже хорошій примѣрникъ находитъ ся въ львôвскôмъ забудованю соймовôмъ, — єсть то кôлькараменный свѣчникъ, оправленый мистерно въ мосяжь.

## ОГОЛОШЕНЯ.

## РОЗПИСАНЄ ПРЕМІЙ.

Вызначаємо три преміи за найлучшѝ оригинальнѝ повѣсти для будущого рочника „Зорѣ“.

Тематъ до повѣстей належитъ брати зъ нашого народного житя, будь теперѣшного будь минувшого, зъ житя интелигенціи або зъ житя сельского люду; по можности переважати повинна сторона идеальна, єсли тôлько не ôддаляє ся ôдъ правды. Свѣтлѝ прояви нашого житя, яко взорцѣ достойнѝ загального наслѣдованя, будутъ для насъ найбôльше пожаданымъ матеріяломъ. О премію убѣгати ся могутъ и поменшѝ новелѣ и гуморески.

**Перша** премія, за кождый печатный аркушь въ форматѣ „Зорѣ“, выноситъ 18—25 зр.

**Друга** премія, за кождый печатный аркушь, 10—15 зр.

**Третя** премія, за кождый печатный аркушь, 5—10 зр.

Речинець до написаня повѣстей установляємо найдальше до 15 Грудня с. р. До рукописи (писанои скôлько-можь выразно) просимо долучити въ окремôй, опечатанôй ковертѣ докладну адресу автора.

*Редакція „Зорѣ“.*

## ЗАПРОШЕНЄ.

Пôдписанѝ маютъ честь въ имени основательного Комитету запросити всѣхъ ПЧ. Родимцѣвъ до участи въ першôмъ зôбраню генеральнôмъ **Общества господарско-промыслового**, котре ôдбуде ся въ Станиславовѣ 23 Вересня (5. Жовтня) с. р. въ четверъ, въ день Зачатія св. Іоана Предтечи о 10. годинѣ рано.

Общество тоє, зъ головнымъ мѣстцемъ перебуваня въ Станиславовѣ, обнимати буде цѣлу Русь австрійску, и має служити дѣламъ господарства сельского и промыслу, щобы по силамъ своимъ двигнути народъ нашь на поли економичнôмъ.

Вымаганя ôдъ членôвъ суть незначнѝ: 50 кр. яко вступне, а 1 зр. рôчнои вкладки; для селянъ обнижає ся вступне на 25 кр., рôчна вкладка на 50 кр.

Надѣємось, що якъ найчисленнѣйше схотятъ приступити до того нового, а конечного намъ Общества нашѝ ПЧ. Родимцѣ, а тымъ часомъ въ день означеный схотятъ прибути на зборы, щобы выбрати головный Зарядъ и обговорити плянъ дѣланя, якій бы мôгъ для нашого народа бути найкорыстнѣйшій.

Ôдъ основательного Комитету.

*Юстинъ Малецкій,* т. ч. предсѣдатель. *Аполлонъ Ничай,* т. ч. секретарь.

РЕДАКЦІЯ „ЗОРЪ“

и

АДМИНИСТРАЦІЯ „ЗЕРКАЛА“

мѣстятъ ся теперь

**въ каменици пôдъ ч. 3. улиця Фредра**

(*переходна зъ галицкого до университету*)

Всякѝ письма до тыхъ двохъ газетъ просимо адресовати: *Редакція „Зорѣ“* (або: Администрація „Зеркала“) *во Львовѣ, улиця Фредра ч. 3.*

Выдає и ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Зъ друкарнѣ Товариства „имени Шевченка“ пôдъ зарядомъ К. Беднарского.